

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KLASİK ARAP EDEBİYATININ İLK ŞİİR ANTOLOJİSİ
ÖRNEKLERİNDEN MUFADDALİYYÂT

DOKTORA TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Ramazan MEŞE

Hazırlayan
İshak DURMUŞ

MALATYA-2024

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KLASİK ARAP EDEBİYATININ İLK ŞİİR ANTOLOJİSİ ÖRNEKLERİNDEN
MUFADDALİYYÂT

DOKTORA TEZİ

İSHAK DURMUŞ

Danışman
Doç. Dr. Ramazan MEŞE

MALATYA-2024

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Ramazan MEŞE danışmanlığında doktora tezi olarak hazırlamış olduğum “*Klasik Arap Edebiyatının İlk Şiir Antolojisi Örneklerinden Mufaddaliyyât*” isimli tez çalışmam, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan hazırlanmıştır. Tez çalışması sırasında yararlandığım tüm kaynakların hem çalışmamda hem de kaynakçada görüldüğü gibi yöntemine uygun bir biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

İshak DURMUŞ

ÖNSÖZ

Klasik Arap edebiyatı, Arap kültürünün ve dilinin gelişimini yansıtan bir alandır. Bu alanda yapılan tasniflerde genellikle dört ana dönem kabul edilir: Cahiliye, Sadru'l-İslam, Emevî ve Abbâsî. Cahiliye dönemi, Arap şiirinin en parlak dönemidir. Bu dönemde şiir Arapların hayat tarzını, ahlakını, inançlarını ve değerlerini yansıtır. Sadru'l-İslam dönemi, İslam'ın doğuşu ve yayılışıyla birlikte şiirde yeni temaların ortaya çıktığı dönemdir. Bu dönemde şiir, tevhit, tövbe, istiğfar, cihat, hicret gibi dinî konular işlenmeye başlamıştır. Emevî dönemi, siyasi ve kültürel açıdan Arapların güçlenmesi ve genişlemesiyle birlikte şiirde değişimlerin yaşandığı dönemdir. Bu dönemde şiir; medîh, fahr, hiciv, aşk ve şarap gibi dünyevî konulara yönelir. Abbâsî dönemi ise Arap edebiyatının altın çağı olarak kabul edilir. Bu dönemde şiir, farklı biçimler, akımlar ve ekoller kazanmıştır. Şiirin yanı sıra nesirin de gelişmesiyle tarih, hadis, fıkıh, kelam gibi ilim dalları ortaya çıkmıştır. Bu tasnifin mutlak ve kesin olmadığını, farklı görüşlerin de bulunduğunu belirtmek gerekir. Ancak bu çalışmanın kapsamını belirlemek için bu tasnifi esas almak uygun görülmüştür.

Şiir, insanın duygularını edebî bir şekilde başkalarına iletme için kullandığı bir sanattır. Bu iletişimde dilin alışlagelmiş kullanımı yeterli olmadığından şairler edebi sanatlar ve mecazi anlatımlar gibi farklı yöntemlere başvurmuşlardır. Bu yöntemler duygu iletimini güçlendirirken aynı zamanda şiirin anlaşılmasını kimi muhataplar için zorlaştırabilmektedir. Bu nedenle şiirlerin anlaşılması üzerine geçmişten günümüze çok sayıda çalışma yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir.

Şiir sadece şairin duygu dünyasını değil aynı zamanda onun yaşadığı dönemin tarihî, sosyolojik, dilsel, dinî ve felsefî yönlerini de yansıtabilir. Bu yüzden tefsir, tarih ve Arap dili ve Edebiyatı gibi alanlarda yazılan eserlerde şiir örneklerine sıkça rastlanır. Özellikle antoloji türü eserler bu konuda çok zengin kaynaklardır.

Antolojiler, seçilmiş şiir veya düz yazılardan oluşan kitaplardır. Şiir antolojileri edebî açıdan uzman kişiler tarafından hazırlandığı için kaliteli olması beklenir. Klasik Arap edebiyatında yazılan şiir antolojilerinin büyük bir kısmı ise sadece bir seçki değil, aynı zamanda başka kaynaklarda bulunmayan birçok kaside ve beyti günümüze taşıyan değerli edebiyat malzemeleridir.

Klasik Dönem Arap Edebiyatı'nda Hammâd er-Râviye'nin (ö. 160/776-77) derlediği Muallakât, en eski şiir antolojisi olarak kabul edilmektedir. Bu antoloji, farklı şairlerin şiirlerini bir araya getirmiş ve Arap şiirinin gelişimine büyük katkılarda bulunmuştur. Derlenme amacı itibariyle seçki özelliğini barındıran, Arap edebiyatının en çeşitli ve en eski şiir antolojisi ise Mufaddal ed-Dabbî (ö. 178/794) tarafından derlenen Mufaddaliyyât adlı eserdir. Bu eser, Muallakât ile aynı dönemde derlenmiş, ondan daha fazla sayıda ve daha farklı konularda şiirler içermiştir. İçerdiği beyitler Arap Edebiyatının ve Temel İslam Bilimlerinin birçok temel kaynağında delil olarak kullanılmıştır. Türkiye'de Muallakât üzerine pek çok değerli çalışma yapılmıştır. Ancak Mufaddaliyyât Arap dünyasında birçok çalışmaya konu olmuşken Türkiye'de yeterli ilgiyi görememiştir. Bu durum elinizdeki çalışmanın hazırlanmasındaki en önemli sebeplerden biri olmuştur.

Çalışmamda önerileriyle bana yol gösteren, teşvikleriyle beni destekleyen danışman hocam Doç. Dr. Ramazan MEŞE'ye teşekkürü borç bilirim. Tez izleme heyetinde bulunan değerli hocalarım Doç. Dr. Abdulhan ÜNLÜSOY, Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin POLAT'a, ayrıca tez savunma jürisine iştirak eden, eleştiri ve önerileriyle tezime katkıda bulunan Prof. Dr. Halim ÖZNURHAN ile Prof. Dr. Abdulkadir BAYAM hocalarıma, tezimin tashih sürecinde yardımlarını esirgemeyen Arş. Gör. Furkan TAYŞAN'a ve resmi evrak işlerinde yardımcı olan Zeynep DEMİRTAŞ'a şükranlarımı arz ediyorum. Son olarak özellikle çalışma ortamını sağlama konusunda hoşgörülü davranan eşim Tuba DURMUŞ'a ve maddi manevi desteklerini esirgemeyen herkese teşekkür ederim.

İshak DURMUŞ

MALATYA-2024

ÖZET

Bu çalışma, klasik Arap edebiyatının önde gelen şiir antolojilerinden biri olan *Mufaddaliyyât*'ın zengin içeriğini ve tematik yapısını betimsel bir metodoloji ile analiz etmeyi amaçlamaktadır. Arap edebiyatında *Muallakât*'tan sonraki ikinci büyük şiir derlemesi kabul edilen eser, edebî değeri yüksek ve döneminin seçkin Arap şiirlerini içeren bir antoloji olma özelliği taşımaktadır. Araştırma dört bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde klasik Arap edebiyatında antolojinin etimolojisi, tanımı, tarihi ve çeşitleri dönemin şiir antolojileri çerçevesinde ele alınmıştır. İkinci bölümde *Mufaddaliyyât* ve adının nispet edildiği Mufaddal ed-Dabbî hakkında eser-müellif ilişkisi bağlamında detaylı bilgiler aktarılmıştır. Üçüncü bölümde antolojide yer alan kasidelerin tarihsel ve coğrafi çeşitliliğini ortaya koyma amacıyla şairlerin kabileleri ve dönemleri hakkında bilgiler, divanlarına atıfta bulunarak sunulmuştur. Dördüncü ve en kapsamlı bölümde ise antolojideki her bir şairinin birinci kasidesi çalışmanın örnekleme dahil edilerek toplamda 66 kaside eserdeki numaralarına göre başlıklandırılmış ve ana temalarına göre tasnif edilerek konu bütünlüğü içerisinde tematik bir tahlille değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonucunda klasik Arap edebiyatında şiir antolojisi geleneğinin yeri ve önemine ayrıca *Mufaddaliyyât*'ın tematik bakımdan içeriği hakkında çıkarımlara yer verilmiştir. Antolojideki kasidelerin sayısı ve çeşitliliği dikkate alındığında bu bulgular Cahiliye Dönemi şiirinin genel özellikleri için de geçerli olduğu düşünülebilir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Arap Edebiyatı, Şiir, Antoloji, Mufaddal ed-Dabbî, Mufaddaliyyât.

ABSTRACT

This study aims to analyze the rich content and thematic structure of The *Mufaddaliyyat*, one of the leading poetry anthologies of classical Arabic literature, with a descriptive methodology. The work, which is considered the second largest poetry compilation in Arabic literature after Muallakât, is an anthology of high literary value and containing the distinguished Arabic poems of its period. The research consists of four parts: In the first part, the etymology, definition, history and types of anthology in classical Arabic literature are discussed within the framework of the poetry anthologies of the period. In the second chapter, detailed information is given about The *Mufaddaliyyat* and Mufaddal al-Dabbî, to whom its name is related, in the context of the work-author relationship. In the third chapter, information about the tribes and periods of the poets is presented with reference to their divans, in order to reveal the historical and geographical diversity of the odes in the anthology. In the fourth and most comprehensive section, the first ode of each poet in the anthology was included in the sample of the study and a total of 66 odes were titled according to their numbers in the work and classified according to their main themes and evaluated with a thematic analysis within the integrity of the subject. As a result of the research, inferences about the place and importance of the poetry anthology tradition in classical Arabic literature and the thematic content of The *Mufaddaliyyat* were included. Considering the number and diversity of the odes in the anthology, these findings can be considered to be valid for the general characteristics of the poetry of the Age of Ignorance.

Key Words: Classical Arabic Literature, Poetry, Anthology, Mufaddal al-Dabbî, The Mufaddaliyyat.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xvi
GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
Araştırmanın Yöntemi ve Amacı	1
Araştırmanın Literatür Değerlendirmesi	3
Araştırmanın Kaynakları	5

I. BÖLÜM

KLASİK ARAP EDEBİYATINDA ŞİİR ANTOLOJİ GELENEĞİ

1.1 Klasik Arap Şiirinde Antoloji: Etimolojisi, Tanımı, Tarihçesi ve Türleri	7
1.2 Klasik Arap Edebiyatındaki Şiir Antolojileri	10
1.2.1 Muallakât.....	10
1.2.2 Asmaıyyât.....	13
1.2.3 Hamâse	15
1.2.4 Vahşiyyât.....	17
1.2.5 Me‘âni’ş-Şi‘r	18
1.2.6 Dîvânu’l-Hüzeliyyîn.....	18
1.2.7 el-Me‘âni’l-Kebîr	19
1.2.8 Hamâse	20

1.2.9 Kitâbu'z-Zehre	22
1.2.10 İhtiyâreyn.....	24
1.2.11 el-Muhib ve'l-Mahbûb ve'l-Meşmûm ve'l-Meşrûb	25
1.2.12 Eşbâh ve Nezâir	26
1.2.13 Tuhaf ve Hedâyâ	26
1.2.14 Muhtâr min Şi'ri Beşşâr	27
1.2.15 Muhtâr min Şi'ri İbni'd-Dümejne	28
1.2.16 Cemheretu Eş'âri'l-Arab	28
1.2.17 Hamâsetu'z-Zurefâ	32
1.2.18 Mecnû'atu'l-Me'ânî	34
1.2.19 Muhtârâtü Şu'arâ'i'l-'Arab	34
1.2.20 Hamâsetu İbni's-Şecerî	35
1.2.21 el-Hamâsetu'l-Mağribiyye	36
1.2.22 el-Hamâsetu'l-Basriyye.....	37
1.2.23 et-Tezkiretu'l-Fahriyye	39
1.2.24 et-Tezkiretu's-Sa'diyye fi'l-Eş'âri'l-'Arabiyye	39

II. BÖLÜM

MUFADDALİYYÂT

2.1 Derleyicisi Hakkındaki Rivayetler ve İhtilaflar	42
2.2 Adının Nispet Edildiği İsim Mufaddal ed-Dabbî	46
2.2.1 Adı, Künyesi ve Nesebi	47
2.2.2 Hayatı	47
2.2.3 İlmî ve Edebî Kişiliği	50
2.2.4 Hakkında Yapılan Olumsuz Eleştiriler.....	56
2.2.5 Hocaları	59
2.2.6 Öğrencileri.....	60

2.2.7 Eserleri.....	61
2.3 Derlenme Amacı ve Yöntemi.....	62
2.4 Kasidelerinin ve Beyitlerinin Sayısı.....	64
2.5 Bir Edebiyat Malzemesi Olarak Kaynaklık Değeri.....	64
2.6 Ravileri	68
2.7 Şerhleri ve Baskıları	69

III. BÖLÜM

MUFADDALİYYÂT'TA YER ALAN ŞAİRLER

3.1 Teebbeta Şerran.....	72
3.2 Kelhabetü'l-'Uranî	73
3.3 Cumeyh	73
3.4 Seleme b. Hurşub el-Enbârî.....	73
3.5 Hâdira	74
3.6 Mütemmim b. Nüveyre	74
3.7 Beşâme b. 'Amr.....	75
3.8 Müseyyeb b. 'Ales.....	75
3.9 Huseyn b. el-Humâm el-Mürri	75
3.10 Benî Şeybân'ın Müttefiki, Benî Abdülkays'dan Bir Adam	76
3.11 Merrâr b. Münkız	76
3.12 Müzerrib b. Dırâr ez-Zübyânî	76
3.13 Abdullah b. Seleme el-Ğâmidî	77
3.14 Şenferâ el-Ezdî	77
3.15 Muhabbel es-Sa'dî.....	78
3.16 Selâme b. Cendel.....	78
3.17 'Amr b. Ehtem.....	78
3.18 Sa'lebe b. Su'ayr b. Huzâ'î el-Mâzinî	79

3.19 Hâris b. Hillize el-Yeşkurî.....	79
3.20 ‘Abde b. et-Tabîb	79
3.21 Musakkib el-‘Abdî	80
3.22 Zulisba‘ el-‘Advânî	80
3.23 ‘Abd Yeğûs b. Vakkâs el-Hârisî.....	80
3.24 Hâris b. Va‘le el-Cermî	81
3.25 Cübeyhâ el-Eşca‘î.....	81
3.26 Şebîb b. el-Barsâ.....	81
3.27 ‘Avf b. el-Ahvas	82
3.28 Yahudi Bir Adam	82
3.29 Rabî‘a b. Makrûm ed-Dabbî.....	82
3.30 Süveyd b. Ebî Kâhil el-Yeşkurî.....	83
3.31 Ahnes b. Şihâb et-Tağlibî.....	83
3.32 Câbir b. Hüney et-Tağlibî.....	84
3.33 Esved b. Ya‘fur en-Nehşelî	84
3.34 Murakkış el-Ekber	84
3.35 Murakkış el-Asgar	84
3.36 Muhriz b. el-Muka‘bir ed-Dabbî.....	85
3.37 Sa‘lebe b. ‘Amr	85
3.38 ‘Amîra b. Cu‘al.....	86
3.39 Benî Tağlib’den Ufnûn Lakaplı Bir Adam.....	86
3.40 Benî Hanîfe’den Bir Kadın.....	86
3.41 Bişr b. ‘Amr b. Mersed.....	86
3.42 ‘Abdulmesîh b. ‘Asele.....	87
3.43 Ebû Kays b. Eslet	87
3.44 Yezîd b. Hazzâk eş-Şennî.....	87

3.45 Mümezzak el-‘Abdî.....	88
3.46 Mürre b. Hemmâm b. Mürre b. Zühl b. Şeybân.....	88
3.47 Makkâs el-‘Âizî.....	88
3.48 Râşid b. Şihâb el-Yeşkûrî.....	89
3.49 Hars b. Zâlim.....	89
3.50 ‘Âmir el-Mehâribî el-Hasafî.....	89
3.51 Seffâh b. Bükeyr b. Ma‘den el-Yerbû‘î.....	90
3.52 Damra b. Damra en-Nehşelî.....	90
3.53 ‘Avf b. ‘Atiyye b. Hari‘ et-Teymî.....	90
3.54 Bişr b. Ebî Hâzim.....	91
3.55 Sinân b. Ebî Hârîse el-Mürri.....	91
3.56 Zebbân b. Seyyâr b. ‘Amr el-Mürri.....	92
3.57 Mu‘âviye b. Mâlik b. Ca‘fer b. Kilâb.....	93
3.58 Âmir b. Tufeyl.....	93
3.59 Hâcib b. Habîb el-Esedî.....	94
3.60 Sübey‘ b. Hatîm et-Teymî.....	94
3.61 Abdullah b. ‘Aneme ed-Dabbî.....	94
3.62 Abdukays b. Hufâf.....	95
3.63 Evs b. Ğalfâ el-Hüceymî.....	95
3.64 ‘Alkame b. ‘Abede b. en-Nu‘mân b. Kays.....	96
3.65 Hurâşe b. ‘Amr el-‘Absî.....	97
3.66 Ebû Züeyb.....	97

IV. BÖLÜM

MUFADDALİYYÂT’IN TEMATİK TAHLİLİ

4.1 Gazel.....	99
4.1.1 Kaside [55].....	100

4.2 Tasvir.....	101
4.2.1 Kaside [13]	102
4.2.2 Kaside [14]	104
4.2.3 Kaside [20]	106
4.2.4 Kaside [21]	110
4.2.5 Kaside [26].....	114
4.2.6 Kaside [32]	116
4.2.7 Kaside [34]	117
4.2.8 Kaside [45]	118
4.2.9 Kaside [61]	119
4.2.10 Kaside [96]	121
4.2.11 Kaside [110]	122
4.3 Medîh.....	124
4.3.1 Kaside [11].....	125
4.3.2 Kaside [25]	128
4.3.3 Kaside [84].....	130
4.3.4 Kaside [114]	131
4.3.5 Kaside [119]	134
4.4 Fahr.....	137
4.4.1 Kaside [8].....	138
4.4.2 Kaside [18]	140
4.4.3 Kaside [22]	142
4.4.4 Kaside [24]	146
4.4.5 Kaside [29]	148
4.4.6 Kaside [34]	150
4.4.7 Kaside [75]	151

4.4.8 Kaside [91]	153
4.4.9 Kaside [104]	156
4.5 Hamâse	159
4.5.1 Kaside [1]	160
4.5.2 Kaside [10]	163
4.5.3 Kaside [38]	165
4.5.4 Kaside [41]	168
4.5.5 Kaside [60]	170
4.5.6 Kaside [70]	171
4.5.7 Kaside [93]	172
4.5.8 Kaside [96]	174
4.5.9 Kaside [106]	177
4.5.10 Kaside [121]	180
4.6 İ'tizâr	182
4.6.1 Kaside [2]	183
4.6.2 Kaside [28]	185
4.6.3 Kaside [36]	187
4.6.4 Kaside [37]	188
4.6.5 Kaside [112]	189
4.7 Hikmet	193
4.7.1 Kaside [4]	194
4.7.2 Kaside [9]	196
4.7.3 Kaside [23]	200
4.7.4 Kaside [44]	202
4.7.5 Kaside [80]	204
4.7.6 Kaside [116]	205

4.8 Hiciv	208
4.8.1 Kaside [5]	208
4.8.2 Kaside [12]	211
4.8.3 Kaside [15]	215
4.8.4 Kaside [40]	218
4.8.5 Kaside [63]	221
4.8.6 Kaside [72]	222
4.8.7 Kaside [78]	223
4.8.8 Kaside [83]	225
4.8.9 Kaside [86]	227
4.8.10 Kaside [88]	229
4.8.11 Kaside [100]	231
4.8.12 Kaside [102]	232
4.8.13 Kaside [118]	234
4.9 Mersiye	235
4.9.1 Kaside [30]	236
4.9.2 Kaside [42]	237
4.9.3 Kaside [65]	239
4.9.4 Kaside [69]	240
4.9.5 Kaside [92]	242
4.9.6 Kaside [126]	244
SONUÇ	246
KAYNAKÇA	250

KISALTMALAR

b.	: Bin, İbn
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
d.	: Doğum tarihi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Dip.	: Dipnot
H.	: Hazreti
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
Ktp.	: Kütüphane
MS	: Milattan sonra
nr.	: Numara
nşr.	: Neşreden
ö.	: Vefat Tarihi
s.a.v.	: Sallallahü aleyhi ve sellem
t.y.	: Tarihi yok
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
vb.	: Ve benzeri
y.y	: Basım yeri yok.

GİRİŞ

Tezin giriş kısmında araştırmanın konusu, önemi, yöntemi ve amacından bahsedilmiş; literatür değerlendirilmesi ve kaynakları hakkında bilgi verilmiştir. Bu şekilde tezin özgünlüğü ve başta Temel İslam Bilimleri ile Arap Dili ve Edebiyatı olmak üzere çeşitli uzmanlık alanlarına sağlayacağı katkı gösterilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmada Arap edebiyatındaki ilk şiir antolojilerinden biri olan *Mufaddaliyyât*'ın önemini göstermek amacıyla klasik Arap edebiyatından günümüze kadar ulaşan basılı şiir antolojilerinin kısa bir şekilde tanıtımına yer verilerek incelemesi yapılmış ve edebî yönünü ortaya çıkarmak hedefiyle içerdiği kasideler tematik bağlamda tahlil edilmiştir.

Klasik dönem Arap şiir antolojilerinin sistematik bir şekilde tanıtılması bu eserlere yönelik yapılacak çalışmalar için bir ön hazırlık mahiyetindedir. *Mufaddaliyyât* ise klasik Arap şiirinde antoloji geleneğinin başlatıcısı ve içerdiği kasidelerin birincil kaynağı olması nedeniyle şiir antolojileri arasında büyük bir öneme sahiptir. Antoloji içerisindeki nadir bulunan, beyitleri klasik kaynaklarda istişhâd örneği olarak verilen, çeşitli ve çok sayıdaki kasideler başta Arap edebiyatı olmak üzere birçok uzmanlık alanına katkı sağlayacak niteliktedir. Bununla birlikte *Mufaddaliyyât*'la ilgili bir DİA maddesi dışında Türkçe müstakil bir çalışmanın bulunmayışı ve içerik tahliline yönelik hiçbir çalışmanın yapılmayışı araştırmanın önemini arttırmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi ve Amacı

Klasik dönem Arap şiirinde antoloji geleneğini Mufaddal ed-Dabbî'nin *Mufaddaliyyât* adlı eseri örneğinde ele alan bu çalışma nitel bir araştırma özelliği taşımaktadır. Bu bağlamda araştırmanın dört bölümden oluşması planlanmıştır. Birinci bölümde klasik Arap şiirinde antoloji kelime anlamı, tanımı, tarihçesi ve türleri gibi konular çerçevesinde incelenmiş ve bu dönemde antoloji geleneğinin bir göstergesi olarak belli başlı şiir antolojileri kronolojik sıraya göre tür, amaç ve yöntemleri hakkında bilgi verilerek tanıtılmıştır. Antolojilerin tanıtımı için büyük oranda ilgili eserlerin mukaddimelerinden istifade edilmiştir. Böylelikle klasik Arap edebiyatında şiir antolojisi geleneğinin yeri ve önemi vurgulanmıştır.

İkinci bölümde bu geleneğin ilk ve en önemli eserlerinden biri olan *Mufaddaliyyât* ve derleyicisi hakkındaki rivayet ve görüşler sistematik bir şekilde birincil kaynaklardan olabildiğince doğrudan aktarılıp tanıtılmış, ayrıca antolojideki beyitlerin birkaç klasik eserdeki kullanım istatistiği paylaşılarak eserin hem Arap dili ve edebiyatındaki hem de Temel İslam Bilimlerindeki önemi ve kaynaklık değeri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu bölümde de benzer şekilde elde edilen verilerde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde antolojide yer alan şairler hakkında Türkçe kaynaklarda yeterli bilginin olmaması veya isimlerinin anılmamaları nedeniyle onların hayatları, dönemleri ve kabileleri üzerinde durulmuştur. Bu sayede *Mufaddaliyyât*'ın kapsadığı kasidelerin tarihsel ve coğrafi çeşitliliği ortaya koyulmuştur. Şairlerin isimlerinin yanı sıra tez kapsamında analiz edilen kasidelerinin numaraları da belirtilerek üçüncü bölümdeki şairlerin ve dördüncü bölümdeki kasidelerinin karşılaştırılmasının kolaylaştırılması amaçlanmıştır. Ayrıca bu az tanınan şairlerin divanlarına dipnotlarda yer verilmiş, böylelikle bu divanların gelecekte yapılacak çalışmalara katkı sağlaması hedeflenmiştir.

Tezin en önemli ve hacimli bölümü ise dördüncü bölümdür. Nitekim ed-Dabbî antolojisinin metodu ya da amacı hakkında herhangi bir açıklama yapmamıştır. Eserde sadece şairlerin isimleri ve kasideleri yer almakta, mukaddime bulunmamaktadır. Bu durum da dağınık haldeki bu edebiyat malzemesinin ilk başta tema analizi ile kategorize edilmesini elzem kılmaktadır. Bu amaçla ilgili bölümde eserdeki her bir şairin birinci kasidesi çalışmanın örnekleme dahil edilerek toplamda altmış altı kaside antolojideki numaralarına göre başlıklandırılmış ve konu bütünlüğü içerisinde ana temalarına göre tasnif edilmiştir. Ana temanın belirlenmesinde kasidelerin tarihî arka planı, konu bütünlüğü, ilgili temanın beyit sayısı ve klasik Arap şiirinin doğal yapısı gibi unsurlar etkili olmuştur. Şöyle ki kasidenin söylenme amacı hakkında bilgi veren tarihsel bir olay şiirin ya da beytin söylenme amacını ifade eden temanın belirlenmesini doğal olarak oldukça kolaylaştırmıştır. Tezdeki kasidelerin neredeyse hepsinin tarihî arka planına ulaşılmış ve kasidelerin ana temaları bu bilgiler çerçevesinde tespit edilmiştir. Tarihî arka planı bulunmayan az sayıdaki kasidenin ana teması ise beyit sayısı en çok olan tema ya da klasik Arap şiirinde girizgâh kabul edilen gazel ve tasvir bölümlerinden sonra gelen temalar arasından konu bütünlüğü çerçevesinde belirlenmeye çalışılmıştır. Ardından

kasideler, içerdikleri her bir şiir temasına değinilerek konu bütünlüğü içerisinde müstakil bir şekilde tematik bağlamda incelenmiştir.

Dördüncü bölümde böyle bir yöntemin belirmesinin temel nedeni antolojilerin divanlardan farklı olarak birçok şairi içermelerinden kaynaklanmaktadır. Ülkemizde yapılan divan çalışmalarına bakıldığında şiirlerin içeriğinin parçacı bir şekilde incelendiği görülmektedir. Araştırmacılar belirledikleri temalar çerçevesinde beyitleri kasidelerinden ayrı bir şekilde incelemekte, böylelikle şairin edebi yönünü göstermeye çalışmaktadırlar. Bu yöntem divanlar için uygulanabilir olsa da antolojiler için pek uygun görülmemektedir. Nitekim antolojilerdeki kasideler ya da şiir parçaları birçok şaire aittir. Bir kasideden diğerine içerik ve biçim sürekli değişmektedir. Bu nedenle her bir kasidenin ya da şiir parçasının müstakil bir şekilde incelenmesi daha doğru gözükmemektedir. Benzer şekilde antolojinin biçimsel analizi de bütüncül bir yöntemi gerekli kıldığı için tezin hacimsel sınırını zorlayacağı düşünülmüş ve sonraki çalışmalara bırakılmıştır. Antolojilerde daha çok konu ve temanın ön plana çıkması nedeniyle tezde içerik analizine öncelik verilmiştir.

Araştırmanın Literatür Değerlendirmesi

Mufaddaliyyât, Muallakât'tan sonra oluşturulan ikinci şiir seçkisi olmasına karşın Türkiye'de bu konuda yapılan araştırmalar oldukça sınırlıdır. Nitekim Hüseyin Elmalı'nın *Mufaddaliyyât* başlıklı bir DİA maddesi dışında Türkçe müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bunun dışında Nusreddin Boleli'nin Muhammed Rıdvân ed-Dâye'nin *el-Mesâdiru'l-edebiyye* adlı kitabından tercüme, notlar, düzeltmeler ve ilâveler ile hazırladığı *Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler I* ve Mehmet Cevat Ergin'in *Kûfeli dilci el-Mufaddal ed-Dabbî ve Kitâbu'l-Emsâl*'ı adlı makale çalışmalarında kitap hakkında bilgilere kısaca yer verilmiştir.

Eserle ilgili Avrupa'da yapılan çalışmalar şöyledir: İlk olarak eserin birinci kısmı Heinrich Thorbecke tarafından 1885 yılında basılmıştır. Daha sonra Charles James Lyall (ö. 1920) eserin tam metnini Ebû Muhammed el-Enbârî'nin (ö. 304) şerhi ve kasidelerin açıklamalı İngilizce çevirisiyle birlikte 1894 yılında yayımlamıştır. Anthony Ashley Bevan ise bu yayın için detaylı bir dizin hazırlamıştır.

Klasik Arap Edebiyatında *Mufaddaliyyât* için yazılan iki önemli şerh bulunmaktadır. Bu şerhlerden birincisi *Şerhu 'l-Mufaddaliyyât* adıyla İbnu'l-Enbârî'ye (ö. 305/917), ikincisi ise *Şerhu İhtiyârâtı'l-Mufaddal* adıyla Hatîb et-Tebrîzî'ye (ö. 502/1109) aittir. Ahfeş el-Asgar (ö. 315/927) ise ed-Dabbî'nin *Mufaddaliyyât*'ı ile Asmaî'nin (ö. 216/831) aynı amaçla kaleme alınan şiir antolojisi *Asmaiyyât*'ta bulunan birçok kasideyi *el-İhtiyâreyn el-Mufaddaliyyât ve 'l-Asmaiyyât* adlı eserinde şerh etmiştir. Bunlar dışında *Mufaddaliyyât*'ın Ebû Ali el-Merzûkî'ye (ö. 421/1030) ait basılı olmayan bir şerhi bulunmakta olup şerhin meçhul bir müellife ait 181 sayfalık eksik hali Dublin Chester Beatty Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. Ebû Ca'fer en-Nehhâs (ö. 338/950) ile Ahmed b. Muhammed el-Meydânî'nin (ö. 518/1124) şerhleri ise günümüze ulaşmamıştır.

Eserle ilgili modern dönemde Arap dünyasında yapılan çalışmalar şu şekildedir: *Mufaddaliyyât*'ın ilk defa Heinrich Thorbecke tarafından Leipzig'de 1885'te neşredilmiş bir bölümü İstanbul'da 1890'da tamamı basılmış, ardından Mısır'da Ebû Bekir b. 'Amr ed-Dâğistânî tarafından 1902'de ve Hasan es-Sendûbî tarafından 1926'da kısa açıklamalarla yayımlanmıştır. Antolojinin en ayrıntılı baskısı Ahmed Muhammed Şâkir ve Abdüsselâm Muhammed Hârûn tarafından ilk defa 1942'de yayımlanmıştır. Eserin en son baskısı ise Fahrettin Kabâve tarafından 1998 yılında yayınlanmıştır.

Arap dünyasında *Mufaddaliyyât*'la ilgili çok sayıda akademik çalışma bulunmaktadır. Akademik araştırmalarda esere verilen önemin ve duyulan ilginin anlaşılması amacıyla aşağıdaki şu çalışmalar örnek verilebilir:

- Ahmed, Rafiuleymen Fazlulmevla, *Esâlibu 'l-istifhâm fi 'l-Mufaddaliyyât*, Ümmü Derman Üniversitesi. (Yüksek lisans tezi)
- Derviş, Haşim Mahmud Haşim, *eş-Şart fi 'l-mufaddaliyyât dirase nahviyye dilaliyye*, Benî Suveyf Üniversitesi. (Doktora tezi)
- Derviş, Muhammed Salah Muhammed Yusuf, *el-'Udûl fi 'l-Mufaddaliyyât dirase nahviyye dilaliyye*, Benha Üniversitesi. (Doktora tezi)
- el-Cühenî, Zeyd b. Muhammed b. Gânim, *es-Sûratu'l-fenniyye fi 'l-Mufaddaliyyât enmâduhâ ve mevdûâ'tuhâ ve masâdiruhâ ve simâtüha'l-fenniyye*, el-Câmiatu'l-İslâmiyye, Medine, h.1425.
- es-Seyyid, Hâzım Muhammed Abulmumin, *Şi'ru'l-hamâse fi 'l-Mufaddaliyyât dirase mevduiyye fenniyye*, İskenderiye Üniversitesi. (Doktora tezi)

- Guneymât, Zeyd Mahmud, *en 'l-Nüza 'tu 'l-insâniyye fi 'l-Mufaddaliyyât*, Nileyn Üniversitesi. (Doktora tezi)
- Mahcûb, Yâsir, *el-Hikme fi 'l-Mufaddaliyyât*, Hartum Üniversitesi. (Yüksek lisans tezi)
- Mahmûd, Velâ Abbâs Abbâs, *Sûratu 'l-ibil fi 'ri 'l-Mufaddaliyyât*, Feyyum Üniversitesi. (Yüksek lisans tezi)
- Necîb, Muhammed, *el-İstisnâ fi 'l-Mufaddaliyyât*, Hartum Üniversitesi. (Yüksek lisans tezi)
- Seyyid, Muhammed Seyyid Salih, *er-Rabd fi dîvâni 'l-Mufaddaliyyât dirase lugaviyye*, Kahire Üniversitesi. (Yüksek lisans tezi)
- Useylî, Vedâd Kemal İbrahim, *Muhtârâtü 'l-Mufaddal ed-Dabbî dirâse tahliliyye nakdiyye*, Ümmü Derman Üniversitesi. (Doktora tezi)
- Yusuf, Muhammed Yusuf Muhammed. *el-Hâl fi 'l-Mufaddaliyyât: dirâse nahviyye tahliliyye tatbikiyye*. Sudan: Ümmü Derman İslam Üniversitesi. (Doktora tezi)

Mufaddaliyyât'a dair çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Yapılan araştırmalara bakıldığında antolojinin şekil veya içerik olmak üzere iki açıdan incelendiği anlaşılmaktadır. Eseri şekilsel olarak ele alan çalışmalar kasideleri nahiv, sarf ya da belagat ilimlerine göre incelemeye tabi tutarken içerik incelemesi yapan çalışmaların ise bir veya birkaç tema ya da metafor üzerine yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Bu çalışmanın hedefi ise her şairin bir kasidesini tematik bağlamda muhteva analizine tabi tutarak antolojiyi klasik Arap şiirinin katkı sağlayacağı çeşitli uzmanlık alanlarının istifadesine sunmaktır. Bu şekilde araştırmanın geniş kapsamlı ve bütüncül bir bakış açısı sunması hedeflenmektedir.

Araştırmanın Kaynakları

Klasik Arap şiirinde antoloji geleneğinin incelendiği araştırmanın birinci bölümünde antolojinin kelime anlamı, tanımı ve Arap edebiyatındaki tarihçesi noktasında Fırat Karagülle'nin *Türk Edebiyatında Antoloji* adlı makalesinden ve Tevfik Rüştü Topuzoğlu'nun *Muhtârât* başlıklı DİA maddesinden istifade edilmiştir. Antolojilerin belirlenmesinde ise Nusreddin Boleli'nin *Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler I* adlı makalesi ve antolojilerin tanıtılmasında ilgili eserlerin giriş

bölümleri temel alınmıştır. Arap edebiyatı tarihi eserleri ve Türkiye’de bu konularda yapılmış tez ve makale çalışmaları referans gösterilmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümü eser hakkındaki rivayet ve görüşleri ortaya koymak amacıyla Hasan es-Sendûbî’nin tenkitli neşrettiği *Mufaddaliyyât* baskısının mukaddimesine dayanmaktadır. Antolojinin müellifi Mufaddal ed-Dabbî hakkında bilgi toplamak için ise İhsan Abbas’ın aynı müellifin Kitâbu’l-Emsâl adlı eserine yazdığı mukaddimeye başvurulmuştur. Araştırmanın üçüncü bölümünde ise şairler hakkındaki bilgilerde, Ahmed Muhammed Şâkir ve Abdüsselâm Muhammed Hârûn’un tahkik ettiği *Mufaddaliyyât* baskısında yer alan dipnotlarından yararlanılmıştır.

Dördüncü bölümde kasidelerin tematik analizi yapılmıştır. Kasidelerin anlaşılmasında, çevirisinde ve tarihsel bağlamına ulaşmada Enbarî ve Tebrîzî’nin şerhlerinden faydalanılmıştır. Kasidelerin tahlillerinde verilen beyit çevirileri Charles James Lyall’ın İngilizce tercümesiyle karşılaştırılmakla birlikte ona bağlı kalınmamıştır. Ayrıca araştırmanın her bir konusu için birincil kaynaklara ek olarak olabildiğince Türkiye’de yapılmış çalışmalara atıfta bulunulmuştur.

I. BÖLÜM

KLASİK ARAP EDEBİYATINDA ŞİİR ANTOLOJİ GELENEĞİ

Klasik Arap edebiyatı, zengin bir tarihe ve derin bir kültürel mirasa sahiptir. Bu edebiyat, Cahiliye Devri'nden Abbasi Devleti'nin sonlarına kadar gelişmiş ve bu dönemde birçok önemli eser meydana getirilmiştir. Klasik Arap edebiyatının en belirgin özellikleri arasında yüksek düzeyde bir dil bilgisi, gelişmiş bir üslup ve karmaşık bir metafor sistemine sahip olması yer alır. Şiir, bu dönemin en önemli edebi türü olmuş ve Arap kültüründe çok yüksek bir konuma erişmiştir. Klasik Arap şiiri genellikle kafiye, ritim ve metafor gibi edebi öğelerin yanı sıra ahlaki, sosyal ve dini temaları da ihtiva etmiştir. Bu şiirlerin genellikle kabile hayatını, cesareti, aşkı, özlemi ve doğanın güzelliklerini yansıtan içeriklere sahip olduğu söylenebilir.

1.1 Klasik Arap Şiirinde Antoloji: Etimolojisi, Tanımı, Tarihçesi ve Türleri

Antoloji Yunanca kökenli bir kelime olup yazınsal ürünlerden güzel parçalar seçilerek oluşturulan ve türlü yöntemlere göre düzenlenen yapıt anlamına gelmektedir.¹ Geleneksel olarak edebî eserlerin bir araya getirildiği seçkiler için kullanılan “antoloji” terimi zaman içerisinde fotoğraf, müzik, resim gibi çeşitli sanat dallarındaki koleksiyonları tanımlamak amacıyla da kullanılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte, “antoloji” kelimesi genellikle bir edebiyat terimi olarak kabul edilir ve özellikle şiir ile ilişkilendirilir. Yunan dilindeki anthos (çiçek) ve legein (toplamak, derlemek, seçmek) kelimelerinden türetilen bu terim, “çiçek toplamak”, “çiçek seçmek”, “çelenk” gibi anlamları da barındırır. Antoloji hazırlayıcısı bu terimin içerdiği anlam doğrultusunda eserinde estetik değeri yüksek parçaları, güzel çiçek demetleri gibi bir araya getirerek ortak bir kültürel hafızayı yansıtır. Türk edebiyatında bu tür eserler zamanla “letaif”, “müntahabat”, “numune”, “güldeste” ve “seçki” gibi çeşitli isimlerle adlandırılmıştır.² Arap edebiyatında ise belirli kriterlere göre seçilmiş şiirlerin derlendiği şiir antolojileri genellikle muhtârât, ihtiyârât, müntehabât, mecmua, muktetafât, hamâse vb. isimlerle anılır. Modern dönemde klasik Arap şiirinden yapılan seçmelerden oluşan antolojilere

¹ Ali Püsküllüoğlu, *Türkçedeki Yabancı Sözcükler Sözlüğü* (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2001), 46.

² Firat Karagülle, “Türk Edebiyatında Antoloji”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 8 (01 Eylül 2006), 383.

Bârûdî'nin *Muhtârâtü'l-Bârûdî*'si (ö. 1904) ve Adonis'in (d. 1930) *Dîvânu's-şî'ri'l-'Arabî* adlı eseri örnek verilebilir.³

Arap edebiyatında şiir antolojilerinin bilinen ilk örneklerinde kasideler müstakil bir şekilde belli bir tasnif yapılmaksızın derlenmiştir. Bu bağlamda ilk şiir antolojisinin Cahiliye Dönemi şairlerine ait muallaka kasidelerinin derlendiği *Muallakât* isimli eser olduğu söylenebilir. Bu eserde Cahiliye Dönemi'nin en çok beğenilen kasideleri derlenmiş ancak derleyicisi Hammâd er-Râviye herhangi bir seçkide bulunmamıştır. Kendisinden sonra derlenen *Mufaddaliyyât*'da ise derleyicisi Mufaddal ed-Dabbî (ö. 178/794), kendi yaptığı seçkilere yer vererek Klasik Arap Şiirinde gerçek anlamda antoloji geleneğinin başlatıcısı olmuştur. Bu antoloji ve yöntemi çok beğenilmiş olmalı ki kısa bir süre sonra Asmaî kendi şiir antolojisi *Asmaiyyât*'ı hazırlamıştır. Daha sonra Ahfeş el-Asgar (ö. 316/928) bu iki antolojiyi *Kitâbu'l-İhtiyâreyn* adı altında birleştirip şerh etmiştir.

Müstakil kaside seçkilerin bulunduğu antolojilerden sonra şiir parçalarının tema ve konularına göre tasnif edildiği “Hamâse” türü şiir antolojileri ortaya çıkmıştır. Hamâse türünün başlatıcısının Ebu Temmâm (ö. 231/846) olduğu söylenebilir. Onun *Hamâse* adlı şiir antolojisi o kadar meşhur olmuştur ki hamâse kelimesi artık kahramanlık şiirleri ve bu adla düzenlenen antolojiler için kullanılır hale gelmiştir. Hatta bu kavramın kimi zaman antoloji kelimesinin karşılığı olarak kullanıldığı söylenebilir.

Meânî's-şiir kitaplarının da şiir antolojileri içerisinde değerlendirmek mümkündür. Bu türdeki kitaplar şairlerin eserlerinden seçilmiş, anlam yönünden derinliği ve kapalılığı ile öne çıkan şiir parçalarını bünyesinde barındırır. Bu parçaların anlamının gizemli oluşu, onları diğer şiirlerden ayıran en belirgin özelliktir.⁴ Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-Müzahir* adlı eserinde belirttiğine göre bu tür beyitlere “meânî beyitleri” denmesinin nedeni anlamlarının derinliği ve anlaşılmasının zor oluşu dolayısıyla sorgulanmaya ihtiyaç duymalarındandır. Bu beyitler ilk bakışta anlaşılabilir ve yalnızca anlam açısından değil; lafız, terkip ve i'rab gibi farklı yönlerden de incelenmesi gerekebilir. Dolayısıyla meânî's-şiir kitapları gerek şiirlerin anlamları gerek kelimelerin kullanımı gerek yapısal

³ Tefvîk Rüştü Topuzoğlu, “Muhtârât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/55-56.

⁴ Nusrettin Bolelli, “Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II”, *Şarkiyat Mecmuası* 12 (31 Aralık 2010), 45.

özellikleri gerekse dilbilgisi kurallarıyla detaylı bir açıklama ve yorum gerektiren şiir bölümlerini kapsar.⁵ Meâni’ş-şiir türü antolojilere Sa’îd b. Hârûn el-Uşnândânî’nin (ö.288/901) *Me’âni’ş-şi’r*’i, İbn Kuteybe’nin (ö. 276/889) *Kitâbu’l-me’âni’l-kebîr*’i ve Ebû Hilâl el-Askerî’nin (ö. 400/1009’dan sonra) *Dîvânu’l-meânî* adlı eseri örnek verilebilir. Bu eserler, şiirin derinliklerine inerek kelime ve beyitlerin arkasında yatan anlamları aydınlatmayı amaçlar.

Her ne kadar derleyicisi bir seçkide bulunmasa da kabile divanlarını da şiir antolojileri içerisinde saymak mümkündür. Nitekim bu tür divanlarda derleyici belli bir kritere bağlı kalmaksızın bir kabilenin bütün şairlerini ve onların kasidelerini derleyip bir seçkide bulunmamasına rağmen içeriği bakımından antoloji özelliği taşımaktadır. Kaynaklarda yüzü aşkın kabile divanının ismi geçmektedir.⁶ Ancak bunlardan sadece Sükkerî’nin (ö. 275/888) derlediği *Dîvânu’l-Hüzeliyyîn* eseri günümüze kadar ulaşmıştır.

Arap edebiyatında, tek bir tema etrafında düzenlenmiş antolojiler oldukça yaygındır. İbn Dâvûd ez-Zâhirî’ye (ö. 297/910) ait *Kitâbu’z-Zehre* ve İbn Hazm’a (ö. 456/1064) ait *Tavku’l-hamâme* gibi eserler, derleyicilerin kendilerinin ve başkalarının aşk şiirlerini bir araya getirir. Ebu’l-Velîd İsmâil b. Âmir el-Himyerî’nin (ö. 440/1048) *el-Bedî’ fî vasfi’r-rebî’* adlı çalışması Arap-İspanyol şiirinin aşk temalı örneklerini sunar. Ebû Mansûr es-Seâlibî’nin (ö. 429/1038) *Kenzu’l-küttâb*’ında ise katiplerin ve edebiyatçıların kullanımı için özel ve resmi yazışmalarda kullanılabilecek dörtlükler ve beyitler bulunur. Safedî’nin (ö. 764/1363) *Reşfü’z-zülâl fî vasfi’l-hilâl*, *Cerrü’z-zeyl fî vasfi’l-hayl*, *et-Tenbîh ‘ale’t-teşbîh*, *Teşnîfü’s-sem‘ bi’nsikâbi’d-dem‘* ve *Keşfü’l-hâl fî vasfi’l-hâl* gibi eserleri, tek bir konu etrafında derlenmiş şiirleri içerir. İbn Ebû Avn’ın (ö. 322/934) *Kitâbu’t-Teşbîhât*’ı ve İbnü’l-Kettânî’nin (ö. 420/1030) Endülüs şiirinden seçmeler sunduğu aynı isimdeki eseri de benzer bir yaklaşımla hazırlanmıştır. İbn Senâülmülk’ün (ö. 608/1212) *Dârü’t-tirâz fî ‘ameli’l-müveşşahât*’ı, müveşşah türündeki şiirin teori ve pratiğine dair kapsamlı bilgiler sunar. Safedî ayrıca *Tevşî’u’t-tevşîh* adlı eserinde Endülüs, Mısır ve Suriye şairlerinin müveşşahlarını ve bu şiirlere yazdığı nazireleri derlemiştir.⁷

⁵ Ebû’l-Fazl Celâlüddîn ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Müzhir fî ‘ulûmi’l-luğa ve envâ’ihâ*, thk. Fuâd ‘Alî Mansûr (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1418/1998), 1/450.

⁶ Nâsirüddin el-Esed, *Masâdiru’ş-şi’ri’l-câhili* (Mısır: Dâru’l-Ma‘ârif, 1988), 543-547.

⁷ Topuzoğlu, “Muhtârât”, 31/56.

Klasik Arap şiirinde, tanınmış bir şairin şiirlerinden seçkileri içeren antolojiler de bulunmaktadır. Bu türe Hâlidîyyân lakaplı Ebû Bekir Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî (ö. 380/990) ve Ebû Osman Saîd (Sa'd) b. Hâşim el-Hâlidî (ö. 390/1000) kardeşler tarafından derlenen *el-Muhtâr min şî'ri Beşşâr*, *el-Muhtâr min şî'ri İbni'd-Dümejne*, *İhtiyâru şî'ri'l-Buhtürî*, *İhtiyâru şî'ri Müslim b. el-Velîd ve ahhâruh*, *İhtiyâru şî'ri'l-Habbâz el-Beledî*, ve *İhtiyâru şî'ri İbni'l-Mu'tez* ve Abdülkâhir el-Cürcânî'nin (ö. 471/1078-79) *el-Muhtâr min şî'ri'l-Mütenebbî ve'l-Buhtürî ve Ebî Temmâm* gibi antolojiler örnek verilebilir.

IV./X. yüzyılda eski ve yeni şiirin özellikleri ile birbirlerine gösterdikleri üstünlüklerin tartışılması, bu alanda tematik antolojilerin oluşumuna katkı sağlamıştır. Bu bağlamda Hâlidîyyân'ın *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir min eş'âri'l-mütekaddimîn ve'l-Câhiliyye ve'l-muhadramîn*'i ve İbn Saîd el-Mağribî'nin Doğu ve Batı şiirinden benzer örnekleri topladığı *'Unvânü'l-murkısât ve'l-mutribât*'ı bu tür antolojilerin öne çıkan örnekleri arasında yer alır.⁸

1.2 Klasik Arap Edebiyatındaki Şiir Antolojileri

Klasik Arap edebiyatındaki şiir antolojilerini Arapçanın zenginliğini ve gücünü gösteren birer edebî eser olarak görmek mümkündür. Nitekim bu eserler ihtiva ettikleri çeşitli ve çok sayıdaki şiir sayesinde geçmişten günümüze Arap kültürünün ve dilinin anlaşılmasında önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu eserlerin birçoğunun birer antoloji olmalarının yanı sıra içerisindeki şiirlerin birincil kaynağı olması nedeniyle Arapçanın gramer yapısını ve kelime hazinesini koruyan önemli edebiyat malzemeleri olduğu söylenebilir.

1.2.1 Muallakât

Muallakât, Cahiliye Dönemi'nde söylenmiş birkaç uzun kasidenin bir araya getirildiği şiir antolojisinin bilinen adıdır. Bu antoloji diğerlerinden farklı olarak derleyicisi olan Hammâd er-Râviye'nin kendi seçimleriyle oluşturulmamış, daha önce yapılmış ve Arap edebiyatında ayrıcalıklı bir konuma sahip olan şiir seçkilerinin doğru ve güvenilir bir şekilde toplanması ve nakledilmesi suretiyle meydana getirilmiştir. Hammâd er-Râviye Cahiliye döneminin en ünlü şairlerinin en seçkin eserlerini içeren bu

⁸ Topuzoğlu, "Muhtârât", 31/56.

şiiir seçkilerinin dil, üslup ve içerik bakımından Arap edebiyatının zirvesini temsil ettiğine inanmış ve bu sebeple bu şiiirleri olduğu gibi aktarmaya çalışmıştır.

Kasideler çok temalı bir yapıya sahip olup tamamıyla klasik bir üslupla nazmedilmiştir. Bu üslup gereği antolojideki şairler genellikle kasidelerine gazel temasıyla başlamıştır. Bu mukaddime tarzını ilk icat edenin en eski muallaka şairi İmruülkays (ö. 544) olduğu söylenir. Bu temada sevgiliden geriye kalan terk edilmiş bir konağın kalıntılarının tasvirine yer verilir ve özlem duyulan eski bir sevgili ve ona duyulan aşk dile getirilir. Ancak Amr b. Külsûm'un (ö. 584) muallakası hamriyyât girişiyle diğerlerinden ayrılır. Bu bölümü, sonrasında bir tasvir teması takip eder. Bu temada şair yorucu, uzun ve tehlikeli bir yolculuğu; bu yolculuk esnasında kendisine eşlik eden bineği ve yolda karşılaştığı çöl hayvanlarını tasvir eder. Ardından şair kasidesinde fahr, medih, mersiye, i'tizâr ve hiciv gibi ana temalardan birini işlemeye koyulur. Bunlardan medih ve fahr temaları muallakalarda en çok işlenen temalar arasındadır.⁹

Antolojideki kasidelerin sayısında ve şairlerinde ihtilaf edilmiştir. Rivayetlerin çoğunluğu kasidelerin sayısının yedi, şairlerinin ise İmruülkays, Lebid b. Rebîa (ö. 660-661), Tarafe b. el-'Abd (ö. 564), Zuheyr b. Ebî Sulmâ (ö. 609), Amr b. Külsûm , Antere bin Şeddâd (ö. ?) ve el-Hâris b. Hillize (ö. 570) olduğunu belirtir. Ancak Mufaddal ed-Dabbî zikredilen son iki şairin yerine Nâbiğa ez-Zübyânî (ö. 604) ile Meymûn b. Kays A'sâ'yı koymuştur. Bu hususta onun “*Her kim Sümût¹⁰ diye isimlendirilen bu yedi kasidenin bu şairlerinden başkasına ait olduğunu iddia ederse lüzumsuz konuşmuştur.*” dediği rivayet edilir.¹¹ Cemheretü eş'âri'l-Arab'ın derleyicisi Ebû Zeyd el-Kureşî'nin de (ö. IV./X. yüzyıl) bu görüşte olduğu anlaşılmaktadır.¹²

Yukarıda zikredilen ilk görüş aslında antolojinin ilk derleyicisi Hammâd er-Râviye'ye aittir. Theodor Nöldeke'ye (ö. 1930) göre Hammâd'ın Hâris b. Hillize'yi (ö. 570) antolojisine eklemesinin nedeni kendisinin Benî Bekir b. Vâil kabilesinin azatlısı

⁹ Yaşar Seracettin Baytar, “Muallaka Şiirlerinde Geçen Başlıca Medih ve Fahr Unsurları”, *Diyanet İlmî Dergi* 59/2 (19 Haziran 2023), 723; Süleyman Tülücü, “Mu'allakât ve Şairleri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi - I (Türkiye)”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (30 Eylül 2005), 5.

¹⁰ Muallakât'ın bir diğer adı.

¹¹ 'Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî 'Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni'l-Arab* (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1418/1997), 1/126.

¹² Eserdeki Muallakât adlı başlıkta bu şairler zikredilmiştir. Bkz. Ebû Zeyd Muhammed b. Ebî'l-Hattâb el-Kureşî Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretu eş'âri'l-Arab*, thk. 'Ali Muhammed el-Bicâdî (b.y.: y.y., ts.), 111; Ali Cündî, *Fî Târîhi'l-edebi'l-câhilî* (Kahire: Dâru't-Turâs, 1412/1991), 154.

olmasıdır. Nitekim Cahiliye devrinde bu kabile Tağlib kabilesi ile sürekli bir savaş içerisindeydi. Buna rağmen Hammâd, Tağlib kabilesinin geniş topraklara yayılmasından dolayı büyük bir üne kavuşan Amr b. Külsûm'un onları öven kasidesini antolojisine eklemek zorunda kalmıştır. Ancak azatlısı olduğu kabilesinin şanını da yüceltmek için bir çözüm aramış ve bu amaçla Bekir b. Vâil'in soyundan gelen el-Hâris b. Hillize'nin kasidesini antolojiye eklemeyi ihmal etmemiştir.¹³

Mufaddal ed-Dabbî ile Hammâd er-Râviye'nin seçkilerini birleştirip *Muallakât*'taki kaside ve şair sayısını dokuza çıkaran rivayetler de aktarılmaktadır.¹⁴ Hatîb et-Tebrîzî ise *Muallakât*'a şair Abîd b. Ebras'ın (ö. 555) kasidesini de ekleyerek bu sayıyı ona çıkarmaktadır.¹⁵ Bu şairlerin en eskisi MS 6. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı anlaşılan İmrû'u'l-Kays'tır. En yenisi ise sonradan Müslüman olup İslâm devrinde de uzun bir hayat yaşayan Lebid b. Rebîa'dır.¹⁶

Şairler ve kaside sayısının yanı sıra *Muallakât*'ın isimlendirilmesi de ihtilâf konusu olmuştur. Kaynaklarda ve rivayetlerde bu kasideler için “el-mu'allakâtü'seb” (Yedi Muallaka) “es-seb'u't-tivâl” (yedi uzun), “sümût” (dizili inciler), “müzehhebât” (yaldızlı şiirler), “seb'ıyyât” (yedi kaside), “el-vâhide” (eşsiz), “el-kasâidu's-seb'u't-tivâlu'l-câhiliyye” (yedi uzun cahiliye şiiri), “el-muallakatu'l-aşr” (on muallaka), “el-meşhûrât” (meşhurlar) ve daha yeni eserlerde “müsemmetât” (inci dizileri) ve “mukalledât” (asırlardan devredilen eski şiirler) isimleri de kullanılmaktadır.¹⁷ Ancak antolojinin derleyicisi Hammâd er-Râviye'nin bu kasidelere “sümût” (dizili inciler) adını vermesine rağmen muallakât ismi çok daha yaygın kullanılmıştır.¹⁸

Antolojideki kasidelere muallakât isminin verilış sebebiyle ilgili farklı görüşler mevcuttur. En meşhur görüşe göre Araplar çok beğendikleri bu şiirleri önemli ve değerli görmelerinden dolayı Kâbe'ye asmaktaydılar. Bu nedenle de onlar için “asılmış”

¹³ Carl Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, çev. Abdulhalim Neccar (Kahire: Daru'l-Me'ârif, 1959), 67-68.

¹⁴ Cündî, *Fî Târîhi'l-edebi'l-câhilî*, 154.

¹⁵ Bkz. Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. 'Alî b. Muhammed eş-Şeybânî et-Tebrîzî Ebû Zekerıyyâ et-Tebrîzî, *Şerhu'l-Kasâidi'l-Aşr* (b.y.: y.y., 1352).

¹⁶ Tülücü, “Mu'allakât ve Şairleri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi - I (Türkiye)”, 4.

¹⁷ Tülücü, “Mu'allakât ve Şairleri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi - I (Türkiye)”, 4.

¹⁸ Cündî, *Fî Târîhi'l-edebi'l-câhilî*, 154.

anlamındaki “muallaka” kelimesini kullanmışlardır.¹⁹ Bir başka görüşe göre kasidelere bu isim, dönemin kralının ilgili şiirlerin kendi hazinesinde yer alması için “bunu bizim için asın (saklayın).” anlamındaki (علقوا لنا هذه) sözü nedeniyle verilmiştir.²⁰ Daha farklı görüşlerde ise muallaka kelimesine manevi bir anlam atfedilmiştir. Bu görüşlerden birine göre Arapların zihinlerinde unutulmadan sabit kaldığından dolayı bu kasideler için “bağlı kalmak” ve “ayrılmamak” anlamlarını taşıyan “a-li-ka” kökünden gelen muallakât kelimesi (unutulmaz kasideler) manasında kullanılmıştır.²¹ Bir başka görüşe göre ise muallaka kelimesi “değerli” anlamındaki “’ilk” (عَلَى) kökünden gelmekte olup “değerli kasideler” anlamına gelmektedir.²²

Muallakât hakkındaki tüm bu eleştiriler ve değerlendirmeler, onun Arap edebiyatı tarihindeki önemini ve ilgi çekiciliğini ortaya koyan birer işaret olarak kabul edilebilir. Zira bu antoloji, derlendiği andan itibaren sürekli olarak ilgi görmüş ve üzerinde çok sayıda araştırma gerçekleştirilmiştir. Süleyman Tülücü’nün kaleme aldığı bir makalede, bu araştırmalara ilişkin geniş bir kaynakça sunulmuştur. Bu kaynakçada *Muallakât*’ın 26 adet şerhi (12’si basılı, 14’ü yazma); çeşitli dillere (Latince, Fransızca, Almanca, İngilizce, İspanyolca, İsveççe, Rusça, Lehçe, Farsça ve Türkçe) yapılan çevirileri; *Muallakât* ve şairleri hakkında yazılmış 15 kitap, 98 makale ve madde, 25 tez çalışması; *Muallakât* ve şairlerine değinen 456 eser (kitap, tez ve çalışma) hakkında bilgiler yer almaktadır.²³

1.2.2 Asmaiyât

Asmaiyât; Arap edebiyatının önde gelen dilbilgini, ahhâr ve şiir ravisi Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb el-Asmaî el-Bâhilî tarafından eski Arap şiirlerinden oluşturulan bir antolojidir. Bu seçki, *Mufaddaliyyât* gibi derleyicisinin adıyla tanınmaktadır. Asmaî’nin bu seçkiyi Abbâsî Halifesi Harun Reşid için hazırladığı nakledilmektedir.²⁴ Antolojide yetmiş bir farklı şairin doksan bir kaside veya şiir parçası bulunmaktadır. Bu

¹⁹ Ebû Zeyd Velîyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn, *Divânü’l-mübtede’ ve’l-haber fî eyyâmi’l-‘Arab ve’l-acem ve’l-berber ve min âsirihim min zevi’ş-şeni’l-ekber*, thk. Halîl Şehâde (Beyrut: Dârü’l-Fîkr, 1988), 1/803-804.

²⁰ Ebû ‘Alî el-Hasan b. Reşîk el-Kayravânî el-Ezdî İbn. Reşîk el-Kayravânî, *el-‘Umde fî mehâsini’ş-şi’r ve âdâbihi*, thk. Muhammed Muhyî’ d-Dîn ‘Abdulhamîd (b.y.: Dâru’l-Ceyl, 1401/1981), 1/96.

²¹ Muhammed el-Hudar Hüseyin, *Mevsû’atu’l-a’-mâli’l-kâmile*, thk. Ali Er-Rıza El-Hüseyini (Suriye: Dâru’n-Nevâdir, 1431/2010), 8/375.

²² Brockelmann, *Târîhu’l-edebi’l-Arabî*, 67.

²³ Bkz. Tülücü, “Mu‘allakât ve Şairleri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi - I (Türkiye)”.

²⁴ ‘Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni’l-Arab*, 10/104.

şairlerden kırk dördü Cahiliye Döneminden, altısı İslâmî dönemden ve on dördü Muhadramûn (İslâm öncesi ve sonrası yaşamış olan) şairlerdendir. Kalan yedi şairin ise hangi dönemde yaşadığı kesin olarak bilinmemektedir. *Asmaiyyât*'ta yer alan kasidelerin çoğu kısa olup bazılarının sadece iki beyitten ibaret olduğu görülmektedir.²⁵

Bu kasidelerden dokuz tanesi daha önce kendisine yakın bir zamanda derlenen antoloji geleneğinin başlatıcısı *Mufaddaliyyât*'taki kasideler ile müşterektir. *Asmaiyyât*'ı *Mufaddaliyyât*'tan ayıran en önemli özellikleri kimi zaman kasidenin bütünü yerine bir bölümüne yer vermesi, daha az nadir kelime içermekle birlikte²⁶ bunlarla ilgili zaman zaman açıklamalarda bulunması, daha çok kısa kasideleri içermesi ve kasidelerin beyit sayısının azlığıdır. *Mufaddaliyyât*'ta ise sadece şair isimleri ve bütün beyitleriyle müstakil kasideleri bulunmaktadır. Ayrıca kasidelerin birçoğu çok temalı uzun soluklu Cahiliye Arap şiir geleneğini yansıtmaktadır. Bunun dışında iki antoloji, çoğunlukla eski şiirlerden az bilinenleri içermeleri, herhangi bir sistematığe dayanmamaları ya da en azından bunu açıklayan bir mukaddime bölümüne yer vermemeleri yönünden büyük oranda birbirlerine benzemektedirler. Her iki antoloji de Cahiliye şiirini koruyup günümüze aktaran, dönemin yaşantısı, coğrafi özellikleri, kültürü, sosyal ve siyasal olayları hakkında bilgi veren birincil kaynak niteliğindeki eserlerdir.

Ancak tarihsel süreçte *Asmaiyyât*, *Mufaddaliyyât* kadar büyük bir şöhrete ve ilgiliye nail olamamıştır. Bunun nedeni olarak *Asmaiyyât*'ın daha az garîb kelime içermesi ve Asmaî'nin şiirlerde edebî yönden ziyade dilbilimsel yöne daha çok ağırlık vermesi düşünülebilir.²⁷ Muhtemelen o bir dil bilgini olarak derleyeceği kasidelerde istişhâda elverişli ifade üsluplarının bulunmasına daha çok dikkat ediyor ya da bu özellikteki şiirleri ezbere biliyordu.

Asmaiyyât adlı eserin birkaç yazma nüshası Köprülü Kütüphanesi'nde²⁸ ve Türkiye dışındaki çeşitli kütüphanelerde mevcuttur. Bu eserin tenkitli neşri ilk kez Alman oryantalist Wilhelm Ahlwardt tarafından *Mecmû 'u eş 'âri*'-*'Arab* isimli kitabın birinci cildi olarak basılmıştır. Ancak Ahlwardt eserin asıl tertibini bozarak şiirleri kafiyelerine

²⁵ Cündî, *Fî Târîhi 'l-edebi 'l-câhili*, 160.

²⁶ Şevki Dayf, *Târîhu 'l-edebi 'l-'Arabî* (Kahire : Dârü'l-Maârif, 1960-1995), 1/178.

²⁷ Regis Blachere, *Târîhu 'l-edebi 'l-'Arabî*, çev. İbrahim Kılânî (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1956), 159; Dayf, *Târîhu 'l-edebi 'l-'Arabî*, 1/178.

²⁸ nr. 1394, vr. 151-213

göre alfabetik olarak sıralamış ve bu yüzden de ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Ayrıca *Mufaddaliyyât*'ta yer alan on dokuz şiiirden sadece dördünü kitabına dahil etmiş ve şiir sayısını yetmiş yedi olarak belirlemiştir. Sonraki yıllarda Ahmed Muhammed Şâkir ve Abdüsselâm Hârûn eserin orijinal tertibine uygun olarak tenkitli metnini küçük açıklamalarla birlikte 1955'te Kahire'de neşretmişlerdir. Bu antolojinin ikinci baskısı da 1963'te yapılmıştır.²⁹ Ancak bu nüshaların ve baskıların hiçbirinde kasidelerin Asmâî'den intikal ettiğine dair bir rivayet zinciri yer almamaktadır.³⁰

1.2.3 Hamâse

Ebû Temmâm tarafından hazırlanan bu eser, Arap edebiyatının en önemli şiir antolojilerinden biridir ve *el-Hamâsetu'l-kübrâ* ve *Dîvânu'l-hamâse* gibi farklı isimlerle de bilinir. Eserin adı, Arap kültüründe büyük bir değer taşıyan yiğitlik, kahramanlık (hamâse) temalarını işleyen şiirlerden oluşan ilk bölümünden gelmektedir.³¹ Hamâse, Arap edebiyatında *Muallakat*, *Mufaddaliyyât* ve *Asmaïyyât*'tan sonra dördüncü şiir antolojisi olmakla birlikte şiir temalarına göre tasnif edilmiş ilk sistematik şiir antolojisiidir.

Ebû Temmâm'ın şiir antolojisi, yaklaşık 352 şairin şiirlerini farklı bablarda toplamaktadır. Bu şairlerin çoğu, Cahiliye ve Muhadramûn dönemlerine aittir. Antoloji, Cahiliye döneminden I. Abbâsî dönemine kadar uzanan geniş bir tarihi kapsamaktadır. Ancak, antolojide Emevîler ve Abbâsîler dönemlerinden çok az sayıda şair bulunduğu söylenebilir.³²

Mufaddaliyyât ve *Asmaïyyât* gibi ilk şiir antolojileri, şairlerin kasidelerini bütün olarak derlemişlerdir. Ebû Temmâm ise şiirleri anlam ve konularına göre ayırarak *Hamâse* adlı eserinde farklı bir yöntem uygulamıştır. Muhtemelen bu yöntem Arap edebiyatında ilk defa Ebû Temmâm tarafından ortaya koyulmuştur.³³ Ebû Temmâm,

²⁹ Ali Şâkir Ergin, "el-Asmaïyyât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/500; Ahmed Muhammed Şâkir - 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, "Mukaddime", *el-Asma'îyyât* (Beyrut, ts.), 6-10.

³⁰ Esed, *Masâdiru's-si'ri'l-câhili*, 578.

³¹ Abdullâh Abdurrahîm 'Useylân, *Hamâsetu Ebî Temmâm ve şurûhuhâ* (Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, ts.), 240.

³² 'Useylân, *Hamâsetu Ebî Temmâm ve şurûhuhâ*, 45; Yakup Göçemen, *Ebû Temmâm Habîb b. Evs et-Tâî'nin Hayatı, Eserleri ve Arap Edebiyatındaki Yeri* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 81-82.

³³ 'Useylân, *Hamâsetu Ebî Temmâm ve şurûhuhâ*, 33.

kasidelerin en güzel beyitlerini seçerek uzunlukları bir ile beş beyit arasında değişen örnekleri eserine dahil etmiştir. Bu şekilde, klasik Arap kasidesinin farklı şiir türlerini içeren yapısını konularına göre tasnif etmiştir. Ebû Temmâm, antolojisinde şiirleri tematik olarak on farklı kategoriye ayırmıştır. Bu kategoriler şunlardır: 1. Hamâse (kahramanlık, cesaret ve yiğitlik temalı şiirler), 2. Merâsî (ölüm, yas ve matem temalı şiirler), 3. Edeb (ahlak, erdem ve olgunluk temalı şiirler), 4. Nesîb (aşk, hasret ve ayrılık temalı şiirler), 5. Hicâ (eleştiri, alay ve yergi temalı şiirler), 6. Medîh ve adyâf (övgü, takdir ve misafirperverlik temalı şiirler), 7. Sıfât (tasvir, betimleme ve anlatım temalı şiirler), 8. Siyer ve nûâs (hayat, yaşam ve yaşlılık temalı şiirler), 9. Mûlah (nükte ve latife temalı şiirler), 10. Mezemmetü'n-nisâ (kadınları kınama temalı şiirler).³⁴

Hamâse'nin bablarında yer alan şiirlerin sayısı rivayetlere göre farklılık göstermektedir. Bu rivayetlerin ortak noktası en çok şiirin “bâbu'l-hamâse” bölümünde bulunmasıdır. Bu bölüm divanın toplam şiirlerinin yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır. En az şiirin bulunduğu bölüm ise “bâbu's-sıfât”tır. Bu bölümdeki şiir sayısı çoğu rivayette üç olarak verilirken el-A'lem eş-Şentemerî'nin (ö. 476/1084) şerhinde beş olarak belirtilmektedir. “bâbu'l-hamâse”den sonra en çok şiir içeren bölümler, klasik Arap şiirinin ana konularından olan mersiye, aşk ve medîh bölümleridir. Eserin kaynakları arasında en az şiir içeren rivayet 865 şiirle Zeyd b. Alî el-Fârisî'ye (ö.467/1075) ait iken en çok şiir içeren rivayet ise 940 şiirle el-A'lem eş-Şentemerî'ye (ö. 476/1084) aittir.³⁵

Hamâse'nin ilk baskısı, G. Wilhelm Freytag tarafından Hatîb et-Tebrîzî'nin şerhiyle birlikte yayımlanmıştır (Bonn 1828). Daha sonra eser, birçok defa basılmıştır (Kalkûta 1856; Bulak 1286, 1290, 1296; Kahire 1322, 1331, 1335; Leknev 1293; Bombay 1299; nşr. A. Krymski, Moskova 1912; İstanbul 1914). Eserin tenkitli neşirleri ise M. Abdülmün'im Hafâcî (I-II, Kahire 1955), Abdülmün'im Ahmed Sâlih (Bağdad 1980) ve Abdullah Abdürrahîm Useylân (Riyad 1401/1981) tarafından yapılmıştır. Ayrıca antolojinin 44'e yakın şerhi bulunmaktadır.

³⁴ Hüseyin Elmalı, “el-Hamâse”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/440-441.

³⁵ Göçmen, *Ebû Temmâm Habîb b. Evs et-Tâî'nin Hayatı, Eserleri ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 79.

1.2.4 Vahşiyât

Ebû Temmâm, *Hamâse* adlı ünlü eserinin ardından, aynı türde bir başka antoloji daha hazırlamıştır. Bu eser *Vahşiyât* veya *el-Hamâsetu's-Suğrâ* isimleriyle anılmaktadır. Eser, kaybolmuş veya az bilinen şiirleri toplayarak iki kapak arasında birleştirmesi ve sistematik şiir antolojisi geleneğinin ikinci örneği olması bakımından Arap kültür mirasının değerli bir parçasıdır. Antoloji, Ebû Temmâm'ın ilk eseri olan *Hamâse*'ye göre daha az tanınmış olsa da *Vahşiyât* adını taşıyan tek eser olmasıyla Arap edebiyat tarihinde ayrı bir yere sahiptir.³⁶

Antoloji, on bölümden oluşmakta ve *Hamâse* ile büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Ancak bazı bölüm adlarında küçük değişiklikler yapılmıştır. Örneğin, cömertlik ve misafirperverlik konusunu işleyen bölümün adı "bâbu'semâha ve'l-adyâf" olarak değiştirilmiş, ihtiyarlık konusunu işleyen bölümün adı ise "bâbu'l-meşîb" olarak belirlenmiştir.³⁷

Antolojinin az bilinen şiirleri içerdiği göz önüne alındığında vahşiyât teriminin "yabanilik" veya "yalnızlık" anlamlarına atıfta bulunarak tercih edildiği düşünülebilir. Böylelikle bu şiirleri eserine alan Ebû Temmâm, onların bilinmezliklerini (vahşiliklerini) ortadan kaldırarak, tanınmalarını sağlamıştır. Eserin diğer adının *el-Hamâsetu's-Suğrâ* olması, bir yandan hacimsel olarak ilk çalışmaya göre daha az kapsamlı olmasından, diğer yandan da şiirlerin kalite seviyesinin ilk eserden daha düşük olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Antolojide, Cahiliye, Sadru'l-İslâm, Emevîler ve Abbâsîler dönemlerinden seçilmiş şairlerin şiirleri yer almaktadır. Ebû Temmâm, ilk eseri *Hamâse*'de recezlere çok az yer verirken bu eserde recez türüne daha fazla önem vermiştir. Ayrıca Ebû Temmâm'ın kendi kabilesi olan Tay' şairlerinin şiirlerini ilk eserine göre daha az sayıda kullanmıştır. Bu durum ilk eserinin hacmi, şiir kalitesi ve hamaset türünün ilk örneği olması nedeniyle Ebû Temmâm'ın ilk antolojisi *Hamâse*'de kabilesine ayrıcalık tanıyarak onun şanını yükseltmek istediğini akla getirmektedir.³⁸

Eserin tek nüshası 122 yapraktan ibaret olup 2614 kayıt numarasıyla Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde kayıtlıdır. Bu eser, 'Abdulazîz el-Meymenî er-Râcekûtî

³⁶ Recai Kızıltunç, "Arap Edebiyatında Antolojik Bir Eser: Kirabu'l-Vahşiyât", *Doğu Araştırmaları* 10 (01 Haziran 2012), 40.

³⁷ Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1973), 34.

³⁸ Göçmen, *Ebû Temmâm Habîb b. Evs et-Tâi'nin Hayatı, Eserleri ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 97.

tarafından tahkik edilmiştir. Eserin ilk baskısı Mahmûd Muhammed Şâkir'in hâşiye katkılarıyla 1963 yılında Kahire'de yapılmıştır. Son baskısı ise 2015 yılında Medine'de, Abdullah Abdurrahîm 'Useylân'ın tahkikiyle Nâdî el-Medîneti'l-Munevvereti'l-Edebî yayınevi tarafından gerçekleştirilmiştir.³⁹

1.2.5 Me'âni's-Şi'r

Ebû Osman Sa'îd b. Harun el-Uşnândânî'nin anlaşılması zor beyitleri (me'âni's-şi'r) ve bu alanda kullanılan söz varlığını kapsamlı bir şekilde açıkladığı bir antolojidir. Müellifin bu kitap aracılığıyla Arapçadaki şiirin kelime dağarcığını kapsamlı bir şekilde incelenmeyi, anlamlarını ve farklı kullanımlarını belirlemeyi amaçladığı söylenebilir.

Müellif herhangi bir sistematik tasnifin bulunmadığı antolojide, tarih boyunca Arap şiir sözlüğünün gelişimine ışık tutmak için tarihî ve edebî kaynaklardan yararlanmaktadır. Müellif bu kelimelerin anlamlarını tanımlar ve kullanımlarını açıklar, ayrıca bu kelimelerin kökenlerinden ve tarihsel gelişimlerinden bahseder.

Antolojide toplam 222 adet şiir parçası yer almaktadır. Bunlardan 111 tanesi, er-Râbitatu'l-Edebiyye cemiyetinin 1304/1922 yılında Dımaşk'ta bastığı ilk baskıda bulunmaktadır. Antolojinin ikinci baskısı, İzzeddîn et-Tenûhî'nin (ö. 1966) katkısıyla gerçekleştirilmiştir. Bu baskıda ilk kez yayımlanan 111 adet şiir parçası daha vardır. Ayrıca et-Tenûhî sonradan elde ettiği antolojinin el yazması nüshasından çıkardığı şiirleri, el-Lahk ve ez-Zeyl adlarıyla iki bölüm halinde ikinci baskıya eklemiştir. el-Lahk (ilave) bölümü, 112'den 202'ye kadar olan şiir parçalarını içermektedir. ez-Zeyl (devam) bölümünde ise, 203'ten 222'ye kadar olan şiir parçaları yer almaktadır. Antoloji ikinci kez İhyâu't-türâsi'l-kadîm yayınevi tarafından Dımaşk'ta 1389/1969 yılında yayımlanmıştır.⁴⁰

1.2.6 Dîvânu'l-Hüzeliyyîn

Ebû Saîd el-Hasen b. el-Hüseyn b. Ubeydillâh el-Atekî es-Sükkerî'nin Hüzeyl kabilesine mensup şairlerin şiirlerini derlediği bir antolojidir. Kaynaklarda Klasik Arap

³⁹ Göçemen, *Ebû Temmâm Habîb b. Evs et-Tâi'nin Hayatı, Eserleri ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 99.

⁴⁰ Bolelli, "Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II", 49.

Edebiyatında kabile şiirlerinin derlendiği birçok antolojiden söz edilse de⁴¹ bunlar içerisinde sadece *Dîvânu'l-Hüzeliyyîn* günümüze kadar ulaşmıştır.⁴²

Sükkerî antolojide şiirler hakkında anlatılan rivayetlere yer vermiş, nadir bulunan bazı haberleri yorumlamıştır. Böylelikle eserindeki şiirleri şerhlerle zenginleştirmiş, bu sayede okuyucuların anlamalarına katkıda bulunmuştur. Kitabında yer alan lügat notları ise dilbilimsel açıdan büyük önem taşımaktadır ve eserin önemini artırmaktadır.⁴³

Cahiliye ve İslâmî dönemlerine ait 120 şairin 380 şiir parçasını içeren *Dîvânu'l-Hüzeliyyîn*, J. G. Kosegarten tarafından ilk kez Londra'da 1854 yılında yayımlanmıştır. Daha sonra, Dârü'l-kutubi'l-Mısriyye tarafından üç cilt halinde ve tahkikli bir şekilde Kahire'de 1945-1950 yılları arasında basılmıştır. Ayrıca, Abdüsettâr Ahmed Ferrâc'ın tahkiki ve Mahmûd Muhammed Şâkir'in tashihi ile Şerhu eş'âri'l-Hüzeliyyîn adı altında yine üç cilt olarak 1963-1965 yılları arasında Kahire'de neşredilmiştir. İbn Cinnî (ö. 392/1002), Sükkerî'nin toplayamadığı bazı rivayetleri *et-Temâm fi tefsîri eş'âri Hüzeyl mimmâ ağfelehû Ebû Sa'îd es-Sükkerî* adlı eserinde derlemiş ve bu eser Ahmed Nâcî el-Kaysî, Hatice Abdürrezzâk el-Hadîsî ve Ahmed Matlûb tarafından Bağdad'da 1962 yılında yayımlanmıştır.⁴⁴

1.2.7 el-Me'âni'l-Kebîr

Bu antoloji, İbn Kuteybe'nin ilk ve en kapsamlı eserlerinden biridir. Antolojide, anlaşılması güç olan şiirler seçilerek detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Arap dilinin zenginliğini gösteren bu şiirlerin birçoğu başka kaynaklarda bulunmamaktadır. Suyûtî bu şiirlerin “ebyâtu'l-me'ânî” olarak adlandırıldığını, çünkü anlaşılmasının zor olduğunu söyler. Ona göre bu şiirler belâgat ile ilgilidir ve büyük şairler bunları şiirdeki ustalıklarını kanıtlamak için söylemişlerdir. Ayrıca o, bu konuda birçok eser yazılmış olsa da en güzeli ve kapsamlısının İbn Kuteybe'nin bu eseri olduğunu belirtir.⁴⁵ İbnu'n-Nedîm (ö. 385/995), eserin on iki bölümden oluştuğunu kaydetse de⁴⁶ elimizdeki baskıda yalnızca

⁴¹ Bkz. Esed, *Masâdiru's-şi'ri'l-câhilî*, 543-547.

⁴² Abdullah Abdülcabbâr - Muhammed Abdülmün'im Hafâcî, *Kıssatu'l-edeb fi'l-Hicâz* (Kahire: Mektebetu'l- Külliyyâtî'l-Ezheriyye, 1400/1980), 375.

⁴³ Bolelli, “Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II”, 28.

⁴⁴ Hulusi Kılıç, “Dîvânu'l-Hüzeliyyîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/446.

⁴⁵ Suyûtî, *el-Müzhir fi 'ulûmi'l-luğa ve envâ'ihâ*, 1/450.

⁴⁶ Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-Verrâk el-Bağdâdî İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramadân (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1417/1997), 105.

yedi bölüm vardır. Bu da diğer beş bölümün kaybolduğunu gösterir. Krenkow, İstanbul ve Londra’da bulunan yedi bölümü birleştirerek tashih etmiş ve açıklamış, daha sonra Hindistan’ın Haydarabad kentindeki Dâiretu’l-Me’ârifî’l-İslâmiyye kurumuna yayınlaması için göndermiştir. Bu kurumdan ‘Abdurrahmân b. Yahyâ el-Yemânî, gerekli düzeltme ve açıklamaları yaparak eseri yayınlamıştır (Haydarâbâd 1389/1949).⁴⁷

Eser toplamda üç cilt halinde yayımlanmış olup bu ciltlerin hepsi 1270 sayfayı kapsamaktadır. Birinci ciltte; atlar, canlılar, yemek ve misafirperverlik konularını içeren şiirlerden örnekler sunulmuştur. İkinci ciltte; sinekler, uyarma ve açıklama, savaş konularını işleyen şiirlerden örnekler verilmiştir. Üçüncü ciltte; kumar, şiir ve şairler, saç ağarması ve yaşlılık, uyulması gerekli kurallar ve ahlak konularını ele alan şiirlerden örnekler aktarılmıştır. Kitaba daha sonra, yararlı dizinler içeren birkaç sayfa eklenmiştir. Kitabın neşreden kişi, önsözde İbn Kuteybe’nin *Kitâbu’l-me’âni’l-kebîr* adlı eseri hakkında bazı bilgiler vermiştir.⁴⁸ Bunlar şu şekilde özetlenebilir:⁴⁹

1. İbn Kuteybe bu eserinde me’âni şiirlerinden çok sayıda örnek toplamıştır. Bu eser, bu alanda yazılmış en kapsamlı eserdir.
2. İbn Kuteybe, seçtiği şiir bölümlerini tam ve ayrıntılı bir şekilde şerh etmiştir. Bu şerh, *Kitâbu’l-me’âni’l-kebîr*’i dil ve edebiyat açısından değerli bir kaynak yapmıştır.
3. Bu eserde başka eserlerde yer almayan pek çok şiir vardır. Bunlar, Arap şiirinin muhafazası konusunda kültürel bir öneme sahiptirler.
4. İbn Kuteybe sadece anlamı zor veya kapalı olan metinleri eserine dahil etmekle kalmamış, aynı zamanda onları yaptığı açıklamalarla zenginleştirmiştir.

1.2.8 Hamâse

Ebû Ubâde el-Velîd b. Ubeyd b. Yahyâ et-Tâi el-Buhtürî’nin (ö. 284/897) hocası Ebû Temmâm’ın tasnif yöntemini örnek alarak yazdığı *Hamâse* türündeki şiir antolojisidir. Buhtürî (ö. 284/897), *Hamâse* adlı eserini Abbâsî devlet adamı ve şair Feth

⁴⁷ ‘Abdurrahmân b. Yahyâ el-Yemânî, “Mukaddime”, *el-Me’âni’l-kebîr fî ebyâti’l-me’âni* (Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-İlmiyye, 1368/1949), 30-32; Remzi Akyürek, *İbn Kuteybe’nin ‘Uyûnu’l-Ahbâr Adlı Eserinin Tematik ve Metodolojik Açısından İncelenmesi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 60.

⁴⁸ Yemânî, “Mukaddime”, 17-29.

⁴⁹ Bolelli, “Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II”, 46.

b. Hâkan'a (ö. 247/861) sunmuş, hocası Ebû Temmâm'ın aynı adlı eserine nazîre olarak yazmıştır. Buhtürî'nin (ö. 284/897) eserinde hamâse başlıklı bir bölüm yoktur ancak ilk yirmi yedi babda hamâsî şiirler ağırlıktadır. Eser, Cahiliye, Muhadram ve İslâmî dönemlerden 600 civarında şairin şiirlerinden oluşur. Buhtürî, Abbâsî dönemine ait hiçbir şairin şiirine yer vermemiş; kadın şairlerin şiirlerini ise son bölümde mersiyeler şeklinde toplamıştır.⁵⁰

Buhtürî (ö. 284/897), hocası Ebû Temmâm'ın *Hamâse*'sindeki yöntemine benzer şekilde antolojisindeki şiirleri tasnif etmiş ancak onları on bâb yerine yüz yetmiş dört başlık altında derlemiştir. Bu farklı tasnifin nedeni Ebû Temmâm'ın şiirlerin genel amaçlarına ve konularına odaklanması, Buhtürî'nin (ö. 284/897) ise şiir anlamlarına (معاني الشعر) dikkat etmesidir. Ebû Temmâm'a göre ilk bölüm, hamâse (yani kahramanlık, yiğitlik ve cesaret) ile ilgili şiirleri kapsamlı bir şekilde içerir. Buhtürî'nin *Hamâse*'sinde ise hamâse bölümüne karşılık gelen yirmi yedi başlık bulunur. Bunların arasında birinci başlık "Savaşta Hoş Olmayan Şeyleri Nefse Yaptırmak", ikinci başlık "Suikast", üçüncü başlık "Düşmanların Karşısına Atılmak ve Onlardan Gizlenmemek", dördüncü başlık "(İntikam, suikast vb. için) Düşmanlara İyi Davranıyor Gibi Yapıp Kalplerdekini Onlardan Gizlemek", beşinci başlık "Fırsat Gelinceye Kadar Susmak" şeklinde adlandırılmıştır.⁵¹

Antolojideki şiirlerin büyük bir kısmı ahlâkî değerler taşıyan ve insanlara doğruyu, iyiyi, düşünceyi ve dünyevî heveslere kapılmamayı öğütleyen hikmetli sözler ve öğretici örnekler (hikemiyat ve emsâl) içermektedir. Bu yüzden müellif, kendisi de usta bir gazel şairi olmasına rağmen eserine gazel ve şarap şiirlerini ve edebe uygun olmayan şiirleri dahil etmemiştir.⁵² Hatta antolojide ahlak ve edep konulu şiirlerin çokluğundan dolayı eserin *Kitâbu'l-Edeb* ismiyle anılmasının daha isabetli olacağı da iddia edilmiştir.⁵³

Buhtürî'nin *Hamâse* adlı eseri, Ebû Temmâm'ın aynı adlı eserine kıyasla daha az tanınmıştır. Edebiyat alanında otorite kabul edilen Abdülkâdir el-Bağdâdî (ö. 1093/1682),

⁵⁰ Zülfikar Tüccar, "el-Hamâse", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/441-442.

⁵¹ Mustafa eş-Şek'a, *Menâhicü't-te'lîf 'inde'l-'ulemâ'i'l-'Arab* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2004), 410-411.

⁵² Tüccar, "el-Hamâse", 15/442.

⁵³ Ahmed Ahmed Bedevî, *el-Buhturî* (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1980), 44.

Buhtürî'nin *Hamâse*'sinden haberdar olmadığını belirtmiştir.⁵⁴ Ayrıca eser hakkında şerh, hâşiye gibi ilmî çalışmalar da yapılmamıştır. Buhtürî'nin *Hamâse*'sinin bir nüshası, L. Varner tarafından XVII. yüzyıl başlarında İstanbul'dan Leiden'e taşınmış, bu nüsha ilk kez R. Geyer ve D. S. Margoliouth tarafından tıpkıbasım olarak yayınlanmıştır (Leiden 1909). Daha sonra eser, Luvîs Şeyho tarafından basılmış (Beyrut 1910) ve bu baskıya bazı notlar ve indeksler eklenerek yeniden yayımlanmıştır (Beyrut 1967). Eserin bir diğer baskısı da Kemâl Mustafa tarafından yapılmıştır (Kahire 1929).⁵⁵

1.2.9 Kitâbu'z-Zehre

Zâhirî mezhebi imamı Dâvûd ez-Zâhirî'nin oğlu Ebû Bekir Muhammed b. Dâvûd b. Alî el-İsfahânî ez-Zâhirî'nin daha çok gazel temalı şiirleri derlediği bir antolojidir. Yazarın şiirleri, şiir nazariyesi, şiir tarihi ve şiir eleştirisi hakkında bilgiler içeren *Kitâbu'z-Zehre* bu yönleriyle Arap edebiyatının önemli kaynakları arasında sayılabilir.

Eser bir aşk şiirleri antolojisi olarak müellifin kendi şiirleriyle birlikte 250'den fazla şairin şiirlerinden seçtiği kıtalar ve beyitler içermektedir. Müellif bu eserde aşk ve sevgi konusunda kapsamlı bir inceleme yapmış; aşkın özünü, niteliğini, kurallarını, türlerini, koşullarını ve evrelerini açıklamıştır. Ayrıca Eflâtun, Batlamyus ve Câlînûs gibi Antik Yunan düşünürlerinin aşk hakkındaki görüşlerini aktarmış; eski Arap geleneğindeki platonik aşk (uzrî) ve iffetli aşk (afif) kavramlarına değinmiş; kendi aşk anlayışını da ortaya koymuştur. Eser üç yüzyıl boyunca yaşamış olan şairlerin aşk felsefelerini ve duygularını, özellikle de Bağdat'ın kültür ve edebiyat ortamının aşk algısını yansıtmaları bakımından son derece önemli bir kaynak olup günümüze ulaşan ilk aşk antolojisi olması sebebiyle de büyük bir değer taşımaktadır. Eser İbn Ferec el-Ceyyânî'nin (ö. 367/978) *Kitâbu'l-Hadâik*'i ve İbn Hazm'ın *Tavku'l-hamâme*'si gibi sonraki eserlere ilham vermiş; Ebû İshak el-Husrî'nin (ö. 413/1022) *Kitâbu'l-Masûn*, İbn Ebû Hacele'nin (ö. 776/1375) *Dîvânu's-sabâbe*'si, Mahmûd b. Selmân el-Halebî'nin (ö. 725/1325) *Menâzilu'l-ahbâb*'ı ve Moğultay'ın (ö. 762/1361) *el-Vâzihu'l-mübîn*'i gibi eserlerde sıkça alıntılanmıştır. Eserin nesir dili ise ağır bulunmuş ve eleştirilmiştir.⁵⁶

⁵⁴ 'Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni'l-Arab*, 8/500.

⁵⁵ Tüccar, "el-Hamâse", 15/442.

⁵⁶ Saffet Köse, "İbn Dâvûd ez-Zâhirî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/410-411.

Antolojideki şiirler yüz baba ayrılmıştır. İlk 50 bab gazel ve onunla ilgili konulara,⁵⁷ diğer 50 bab ise çeşitli şiir temalarına tahsis edilmiştir. Örneğin elli birinci bölümde Allah'ı övmek için yazılan şiirlerden, elli ikinci bölümde Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) huzurunda onun medhi için söylenen şiirlerden, elli üçüncü bölümde de İslam şairlerinin Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) ailesi hakkındaki şiirlerinden seçkiler yapılmıştır. Müellif; Cahiliye, İslâmî, Emevî ve Abbasî dönemlerinden şiir örnekleri almıştır. Kendi çağdaşlarıyla da irtibat kurmuş ve onların şiirlerinden az miktarda alıntı yapmıştır. Seçtiği şiirlere şiir tarihiyle ilgili kısa bilgiler eklemiş; bazen de şiirleri açıklamak, eleştirmek veya güzelleştirmek için bazı sözler katmıştır. Seçkilerin en dikkat çekici özelliği, şiirlerin parça parça alınmasıdır. Çoğunlukla iki, dört veya beş beyitlik seçkiler yapılmıştır. Beş beyitten fazla olan şiirler nadirdir. Müellif, seçtiği parçaların şairlerini belirtmeyi gerekli görmediği için birçok şiirin sahibi belirsizdir. Kitabın muhakkikleri ise bu isimleri tespit etmek için çaba göstermişlerdir.⁵⁸

Antolojinin ilk bölümü A. R. Nykl ve İbrâhim Abdülfettâh Tûkân tarafından 1932 yılında Chicago'da, ikinci bölümü ise İbrâhim es-Sâmerrâî ve Nûrî Hammûdî el-Kaysî tarafından 1975 yılında Bağdat'ta yayımlanmıştır. Daha sonra İbrâhim es-Sâmerrâî, her iki bölümü bazı düzeltmeler yaparak tekrar neşretmiştir.⁵⁹ Muhammed Hayr el-Bikâî, bu neşri bir dizi yazıda eleştirmiş ve özellikle beyitlerin tamamlanması ve okunuş hatalarının düzeltilmesi konusunda katkıda bulunmuştur. Kitâbu'z-Zehre'nin 51 ve 58. bablarından bazı bölümler Ümeyye b. Ebû's-Salt hakkında bir makale yazan Michele Vallaro tarafından yayımlanmıştır. Vallaro daha sonra da 51-55. babların tenkitli neşrini yapmıştır. Wim Raven ise İbn Dâvûd ve *Kitâbu'z-Zehre* hakkında bir doktora tezi hazırlamıştır. Nûrî Hammûdî el-Kaysî de İbn Dâvûd'un bazı şiirlerini *Evrâk min dîvânî Ebî Bekir Muhammed b. Dâvûd el-İsfahânî* adıyla neşretmiştir.⁶⁰

⁵⁷ Bu şiirlerin içerik değerlendirmesi için bkz. Adnan Arslan, "İbn Dâvûd ez-Zâhirî'nin ez-Zehra Adlı Eserinde Aşkın Fıkıhı", *Eskiye* 39 (20 Eylül 2019), 243-258.

İbrâhim es-Sâmerrâî, "Mukaddime", *ez-Zehre* (Ürdün: Mektebetu'l-Menâr, 1406/1985), 23-25; Bolelli, "Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II", 18-19.⁵⁸

⁵⁹ Bkz. Ebû Bekr Muhammed b. Dâvûd b. Alî el-İsfahânî, *ez-Zehre*, thk. İbrâhim es-Sâmerrâî (Ürdün: Mektebetu'l-Menâr, 1406/1985).

⁶⁰ Köse, "İbn Dâvûd ez-Zâhirî", 19/411.

1.2.10 İhtiyâreyn

Kûfe dil mektebi alimlerinden Ahfeş el-Asgar'ın *Mufaddaliyyât* ve *Asmaiyyât*'taki kasidelerden derlediği bir antolojidir. Derleyicisinin İbnü's-Sikkît (ö. 244/858) olduğunu söyleyenler olmuştur fakat bu görüş zayıf bulunmuştur.⁶¹

Mufaddaliyyât ve *Asmaiyyât*'a verilen önemin bir göstergesi olan kitapta Ahfeş, Arap edebiyatının önemli iki antolojisinden seçtiği şiirleri gerekli gördüğü yerlerde analiz etmiş; şairlerin hayatları, şiirlerin tarihî bağlamları ve temaları hakkında bilgiler vermiş; zor anlaşılan kelimeleri açıklamış ve şiir eleştirisi yapmıştır.

Bu kitabı daha çok bir şerh çalışması olarak görmek de mümkündür. Ancak iki ciltten oluştuğu anlaşılan eserin belki de mukaddime bölümünü içeren birinci cildinin kaybolması nedeniyle derlenme amacı ve yöntemi bilinmemektedir. Eserde kasidelerin ravileri belirtilmemiş bu nedenle bazı ipuçları taşıyan birkaç kaside dışında hangi kasidenin Mufaddal ed-Dabbî ya da Asmaî'nin seçkisi olduğu anlaşılamamıştır.⁶²

Antolojinin günümüze ulaşan ikinci cildi yüz on altı kaside içermektedir. Bu kasidelerden yirmi üçü *Mufaddaliyyât*'ta, on dört tanesi *Asmaiyyât*'ta, yedisi *Asmaiyyât*'a muhakkikler tarafından ilave edilen *Mufaddaliyyât* ve *Asmaiyyât* ziyadelerinde ve on dört tanesi *Mufaddaliyyât*'ın Britanya Müzesi'ndeki nüshasında bulunmaktadır. Geri kalan elli sekiz kaside ise günümüze ulaşan *Mufaddaliyyât* ve *Asmaiyyât* nüshalarında yer almamaktadır.⁶³

Eserin Yemen'de Müvekkilî Kütüphanesi'nde ve İngiltere'de India Office Library'de birer nüshası mevcuttur.⁶⁴ Kitabın günümüze ulaşan ikinci cildi *Mufaddaliyyât* ve *Asmaiyyât* baskılarında bulunan kasideler çıkartılarak ilk defa Seyyid Muazzam Hüseyin tarafından 1938 yılında,⁶⁵ daha sonra da bütünüyle Fahreddin Kabave tarafından 1999 yılında yayımlanmıştır.⁶⁶

⁶¹ Fahru'd-Dîn Kabâve, "Mukaddime", *el-İhtiyâreyn* (Beyrut-Suriye: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır-Dâru'l-Fikr, 1420/1999), 5.

⁶² Kabâve, "Mukaddime", 4-5.

⁶³ Kabâve, "Mukaddime", 4-5.

⁶⁴ Kabâve, "Mukaddime", 10-12.

⁶⁵ Kabâve, "Mukaddime", 4.

⁶⁶ Bkz. Ebû'l-Mehâsin 'Alî b. Suleymân el-Ahfeşu'l-Eşğar, *el-İhtiyâreyn*, thk. Fahru'd-Dîn Kabâve (Beyrut-Suriye: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır-Dâru'l-Fikr, 1420/1999).

1.2.11 el-Muhib ve'l-Mahbûb ve'l-Meşmûm ve'l-Meşrûb

Bu antoloji, es-Serî b. Ahmed b. es-Serî el-Kindî er-Reffâ (ö. 366/976) tarafından derlenmiştir. Eser, isminden de anlaşılacağı üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler sevgili, sevgi, koku ve içki konularını işlemektedir. Eserin her bölümü, ilgili konuya uygun olarak seçilmiş Arap şiirleriyle zenginleştirilmiştir. Ayrıca her bölümün başında konuyla ilgili edebi ve dilbilimsel bilgiler içeren bir giriş bölümü yer almaktadır.⁶⁷

el-Mahbûb (sevgili) bölümü yirmi beş alt başlığa ayrılmıştır. el-muhib (aşık) bölümü ise alt başlıksızdır. el-Meşmûm (koku) bölümü otuz dört alt başlıkta bahar, ı ışık, su, rüzgar, gül, zambak, çiçek, ağaç ve koku türleri gibi konuları ele almıştır. el-Meşrûb (içki) bölümünde otuz dört alt başlıkta uzun bir girişten sonra içkiyle ilgili şiirler sunulmuştur.⁶⁸

Bu eserde kullanılan şiirler, Cahiliye Dönemi'nden başlayarak farklı dönemlerde yaşamış yaklaşık üç yüz Arap şairine aittir. Bu şairler, Arap coğrafyasının farklı bölgelerinde yaşamış ve İslam Devleti'nin sınırları içinde kalan doğu ve batı bölgelerinden gelmiştir. Yazar, şiirleri seçerken şöhret veya tanınmışlık kriterine bakmamış; sadece konuya uygunluk kriterine göre hareket etmiştir. Yazar ayrıca eserin bölümleri arasında eleştirel yorumlarını, dilbilimsel açıklamalarını ve çeşitli faydalı bilgilerini de serpiştirmiştir.⁶⁹

Antolojinin bir bölümü, “*Teiletion von Misbâh Galâvuncî, Mukaddimetü Kitâbi'l-Meşmûm li's-Serî er-Reffâ*” başlığıyla 1984 yılında et-Türâşü'l-'Arabî dergisinde yayınlanmıştır. Daha sonra eserin tamamı dört cilt halinde Dımaşk'ta basılmıştır. İlk üç cildi Misbâh Galâvuncî 1406/1986 yılında, son cildi ise Mâcid Hasan ez-Zehabî tarafından 1407/1987 yılında neşredilmiştir.⁷⁰

⁶⁷ Bolelli, “Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II”, 27.

⁶⁸ Bolelli, “Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II”, 27.

⁶⁹ Bolelli, “Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II”, 27.

⁷⁰ İsmail Durmuş, “Serî er-Reffâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/564.

1.2.12 Eşbâh ve Nezâir

Bu antoloji, Hâlidîyyân lakaplı Ebû Bekir Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî ve Ebû Osman Saîd (Sa'd) b. Hâşim el-Hâlidî kardeşler tarafından hazırlanmıştır. Tam adı *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir min eş'âri'l-Mütekaddimîn ve'l-Câhiliyye ve'l-Muhadramîn* olan bu eser, büyük olasılıkla Seyfüddevle (ö. 356/967) veya Büveyhî Veziri Mühellebî'nin (ö. 352/963) isteği üzerine kaleme alınmıştır. Eser kadim, Muhadram ve Muhdes şairlerden seçilen şiirleri anlam bakımından birbirine benzeyen (eşbâh, nezâir) örnekler halinde sunmaktadır. Ayrıca bazı şiirlerde eleştiri, intihal ve tevârüd konularına da değinilmektedir. Muhammed Yûsuf antolojiyi iki cilt halinde yayımlamıştır.⁷¹

Antolojide herhangi bir bölümlendirme ya da başlıklandırma bulunmamakta konular gelişi güzel bir şekilde ele alınmaktadır. Hâlidî kardeşler ilk sayfalarda antolojiyi kadim şiirleri bırakıp sadece Muhdes şiirlerle ilgilenmesinden dolayı muhtemelen çok saygı ve sevgi duydukları yüksek bir mevkideki bir kişi için derlediklerini ve bu nedenle Mutekaddimûn şairlerin Muhdes şiirlere olan katkısını ortaya koymaya çalıştıklarını belirtirler.⁷² Bu bağlamda kardeşlerin antoloji hazırlama yöntemi, Muhdes şiirlerin Mutekaddimûn şairlerin icat ettikleri şiir anlamları ile olan ilişkisini ortaya çıkarmayı amaçlayan bir metot olarak görülebilir. Antolojide herhangi bir anlamın ilk defa kullanıldığı şiirdeki beyitler öne çıkarılmakta, daha sonra bu anlamın tekrar edildiği diğer beyitler şair isimleriyle birlikte sunulmaktadır. Bu beyitler arasında bir karşılaştırma ve değerlendirme yapılmakta, bazı beyitlerin kusurlu olduğu, bazılarının ise aslından daha güzel olduğu ifade edilmektedir. Kardeşlerin bu şekilde eski ve yeni şiir arasında bir denge kurmaya ve her iki gruptan şairlere adil bir şekilde yaklaştırmaya çalışarak muhataplarına onlar hakkında mutedil bir bakış açısı kazandırmayı hedefledikleri anlaşılmaktadır.

1.2.13 Tuhaf ve Hedâyâ

Bu antoloji, Hâlidîyyân lakaplı Ebû Bekir Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî ve Ebû Osman Saîd (Sa'd) b. Hâşim el-Hâlidî kardeşler tarafından hazırlanmıştır. Antolojide

⁷¹ Bkz. Ebû Bekir el-Hâlidîyyân Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî Ebû 'Osmân Sa'id b. Hâşim el-Hâlidî el-Hâlidîyyân, *Kitâbu'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, thk. es-Seyyid Muhammed Yusuf (Kahire: Lecnetü't-telif ve't-tercûme ve'n-neşr, 1958); Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Hâlidîyyân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/294.

⁷² Hâlidîyyân, *Kitâbu'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 1/1-3.

hediye ve armağanlar konusunda Arap edebiyatında edebi nakillerden seçkiler derlenmiştir. Antoloji, nesir örneklerini içerse de çoğunlukla şiir parçalarından oluşmaktadır. Bu edebi metinler hediye ve armağanların sosyal, kültürel, siyasi ve ahlaki yönlerini yansıtmaktadır. Hâlidîli kardeşler *Eşbâh ve nezâir*'den farklı olarak antolojiyi “şiirle hediye verenler”, “hediyeye şiirle teşekkür edenler” ve “şiirle hediye isteyenler” gibi başlıklarla konularına göre on baba ayırmışlardır. Eser Sami ed-Dihân tarafından 1956 yılında yayımlanmıştır.⁷³

1.2.14 Muhtâr min Şi'ri Beşşâr

Muhtâr min Şi'ri Beşşâr Hâlidîyyân lakaplı Ebû Bekir Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî ve Ebû Osman Saîd (Sa'd) b. Hâşim el-Hâlidî kardeşlerin şiirleri delil (şâhid) olarak kullanılan son Arap şairi Beşşâr b. Bürd'ün (ö. 167/783-84) şiirlerinden derledikleri bir antolojidir. Antolojide *Eşbâh ve nezâir*'dekine benzer bir metot takip edilmiş ve Beşşâr b. Bürd'ün şiirlerinden yapılan seçkilerin yanında birçok şairin benzer konudaki şiirlerine yer verilmiştir.

Kendisinin belirttiğine göre 1200 kaside nazmeden Beşşâr, Cahiliye devrinde ve İslâmî dönemde Seyyid el-Himyerî (ö. 173/789) ve Ebû'l-Atâhiye (ö. 211/826) ile en çok şiir söyleyen üç şairden biri sayılır. Beşşâr, kasidenin “matla” bölümünde çok başarılı görülmüş ve bu konuda Cahiliye şiirinin İmru'ülkays'ı, İslâmî şiirin Kutâmî'si (ö. 101/719-20) gibi lakaplarla tanınmıştır. Beşşâr'ın şiirleri, Müslim b. Velîd (ö. 208/753) ve Ebû Temmâm gibi sonraki şairlere örnek olmuştur. Ayrıca Beşşâr, konuşma tarzında rahat bir üslûp kullanmıştır ve bu da nesir sanatında Bedüzzaman el-Hemedânî (ö. 398/1008) ve Harîrî (ö. 516/1122) gibi ustaların yetişmesine katkıda bulunmuştur. Asmaî , Beşşâr'ın akıcı üslûbunu Nâbiga ez-Zübyânî ve Meymûn b. Kays el-A'sâ'ya (ö. 7/629) benzetmiştir. Beşşâr , şiirlerinde günlük hayata dair her konuya yer vermiştir ve bu da onun şiirlerini insanlar için bir şevk veya teselli kaynağı yapmıştır. Özellikle tasvirlerinde çok başarılı olan Beşşâr, halkın içinde yaşadığı için onların hayatlarını çok iyi anlamış ve anlatmıştır.⁷⁴

⁷³ Bkz. Ebû Bekr el-Hâlidîyyân Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî Ebû 'Osmân Sa'îd b. Hâşim el-Hâlidî el-Hâlidîyyân, *et-Tuhaf ve'l-hedâyâ*, thk. es-Seyyid Muhammed Yusuf (Kâhire: Dâru'l-Maârif, 1956).

⁷⁴ Cemal Muhtar, “Beşşâr b. Bürd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/8.

Beşşâr'ın şiirlerinin seçildiği Muhtâr min Şi'ri Beşşâr adlı antoloji, Hâlidî kardeşlerin *Eşbâh ve nezâir* adlı eserlerinde uyguladıkları metoda paralel bir şekilde hazırlanmıştır. Fakat bu antolojide *Eşbâh ve nezâir*'den farklı olarak Beşşâr'ın şiirleri, benzer ve örnek olarak getirilen diğer şairlerin şiirlerine göre merkezi bir konumda yer almaktadır. Antolojide önce Beşşâr'ın şiirleri verilmiş, ardından aynı anlama gelen başka şairlerin şiirleri sunulmuş ve aralarında hangisinin daha kusursuz veya daha güzel olduğu yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Bu açıdan antolojinin, çok sayıda şairin pek çok beytini kapsadığı söylenebilir. Antoloji, Ebû Tâhir İsmâil b. Ahmed et-Tücîbî'nin (ö. 449/1068'den sonra) yaptığı şerhiyle birlikte Muhammed Bedreddin el-Alevî tarafından neşredilmiştir.⁷⁵

1.2.15 Muhtâr min Şi'ri İbni'd-Dümejne

Eser, Abbâsî döneminin ilk şairlerinden biri olan İbni'd-Dümejne'nin (ö. II./VIII. yüzyılın sonları) şiirlerinden yapılan seçkilerin derlendiği bir antolojidir. Medih ve hiciv türlerinde az şiir söyleyen İbnü'd-Dümejne, daha çok aşk şiirleriyle ün kazanmıştır. Bazı şiirleri diğer ünlü aşk şairlerine nispet edilmiş veya asılları değiştirilerek halk arasında yaygınlaşmıştır. Abbâsî halifeleri, özellikle Harun Reşid, onun şiirlerini çok beğenmiş ve İbrâhim el-Mevsîlî ile İshak el-Mevsîlî gibi ünlü müzisyenler onun şiirlerini bestelemiştir.⁷⁶

Antoloji Hâlidîyyân lakaplı Ebû Bekir Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî ve Ebû Osman Saîd (Sa'd) b. Hâşim el-Hâlidî kardeşler tarafından hazırlanmış, 1963 yılında Muhtârüddin Ahmed tarafından neşredilmiştir.⁷⁷

1.2.16 Cemheretu Eş'âri'l-Arab

Cemheretu Eş'âri'l-Arab, Ebû Zeyd el-Kureşî'nin (ö. IV./X. yüzyıl) Cahiliye Devri'nden Emevîler Dönemi'ne kadar Arap şairlerinin şiirlerinden seçkiler yaptığı Arap edebiyatında müstakil kasidelerin derlendiği ilk sistematik şiir antolojisi eserlerinden

⁷⁵ Bkz. es-Seyyid Muhammed Bedreddin el-Alevî, *el-Muhtâr min şî'ri Beşşâr* (Aligarh: Matbaatu'l-İtimâd, 1353/1934).

⁷⁶ Süleyman Tülüçü, "İbnü'd-Dümejne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/17.

⁷⁷ Bkz. Ebû Bekir el-Hâlidîyyân Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî Ebû 'Osmân Sa'id b. Hâşim el-Hâlidî el-Hâlidîyyân, *Muhtâr min şî'ri İbni'd-Dümejne*, thk. Muhtârüddin Ahmed (Aligarh: Ma'hedü'd-Dirâsâtî'l-İslâmiyye, 1963).

biridir. Antoloji benzer türde kendisinden önce derlenen *Mufaddaliyyât* ve *Asmaiyât*'tan farklı olarak bir mukaddime bölümü içermekte ve kasideleri yedi sınıfa ayırmaktadır.

Erken bir dönemde tenkitçi bir üslupla kaleme alınan antoloji, yüz yirmi sayfayı aşan uzun ve kapsamlı bir mukaddime içermektedir. Mukaddimenin ilk cümlelerinde antolojinin derleyicisi, bu eserin Cahiliye Devri'nde ve İslâmî Dönem'de yaşayan Arap şairlerinin şiirlerini bir araya getirdiğini, Kur'an'ın bu şairlerin kullandığı dille nazil olduğunu, Arapçanın bu şairlerin sözlerinden türediğini, Kur'an ve Hadis'in yorumlanmasında bu şiirlerin kaynak olarak kullanıldığını, edebiyatın ve hikmetin bu şiirler üzerine kurulduğunu belirterek seçtiği şiirlerin değerini vurgular. Ayrıca bu şairlerin Arap şiirinin öncüleri olduğunu, sonraki şairlerin onları taklit etmekten öteye gidemediklerini iddia eder.⁷⁸ Bu bağlamda *Cemheretu Eş'âri'l-Arab* ile Arap dilini oluşturan edebiyat malzemesinin derlenmesi ve onun koruma altına alınmasının amaçlandığı söylenebilir.

Antoloji; Cahiliye Devri, Muhadramûn ve İslâmî Dönem olmak üzere üç farklı zaman diliminden seçilen en güzel şiirleri içermektedir. Cahiliye Devri şiirlerinin sayısı yirmi üç, Muhadramûn şiirlerinin sayısı on altı ve İslâmî Dönem şiirlerinin sayısı ise ondur. Antolojinin derleyicisi eserini bölümlendirirken kırk dokuz şairden birer kaside seçmiş ve bunları her birinde yedi şairin bulunduğu şekilde yedi tabakaya ayırmıştır.⁷⁹

Muallakât adı verilen birinci bölümde muallaka şairlerinin kasidelerine yer verilmiştir. Ebû Zeyd el-Kureşî'ye göre bu şairler İmru'ülkays, Züheyr b. Ebû Sûlmâ (ö. 609), Nâbîga ez-Zübyânî (ö. 604 [?]), A'sâ (ö. 7/629), Lebîd b. Rebîa (ö. 40 veya 41/660 veya 661), Amr b. Külsûm (ö. 584 veya 600) ve Tarafe b. Abd'dır .

Mücemherât (toplanıp derlenen kasideler) adlı ikinci bölümde Cahiliye Devri'nde yaşayan Abîd b. Ebras (ö. 554), Antere b. Şeddâd (ö. 614), Adî b. Zeyd (ö. 35/587), Bîşr b. Ebû Hâzim, Ümeyye b. Ebü's-Salt (ö. 5/626), Hidâş b. Züheyr (ö. 6/627), Nemir b. Tevleb (ö. 14/635) isimli şairlere ait kasideler bulunmaktadır.

Muntekayât (seçilmiş kasideler) adı verilen üçüncü bölümde Müseyyeb b. Ales (ö. 575), Murakkîş el-Asgar, Mütelemmis (ö. 580), Urve b. Verd (ö. 593), Muhelhil b. Rebîa

⁷⁸ Metin Parıld, “‘Cemheratu Eş'Âri'l-'Arab'ın İlk Dönem Şiir Antolojileri Arasındaki Yeri ve Önemi”, *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi* 11/2 (2011), 134.

⁷⁹ Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretu eş'âri'l-'Arab*, 807-808.

(ö. 531), Düreyd b. Sımme (ö. 8/629), Mutenahhil b. Uveymir el-Hüzelî (ö. ?) isimli şairlerin kasidelerine yer verilmiştir.

Müzehhebât (yaldızlı kasideler) adlı dördüncü bölümde Cahiliye Dönemi'nde veya İslam'ın ilk yıllarında yaşamış Medine doğumlu şairlere yer verilmiştir. Bu kasideler o kadar değerli bulunmuştur ki altınla yazılması uygun görülmüştür. Müzehhebât şairleri arasında Hassân b. Sâbit (ö. 54/673), Abdullah b. Revâha (ö. 8/629), Mâlik b. Aclân (ö. ?), Kays b. Hatîm (ö. 2/620), Uhayha b. Cülâh (ö. 130/497), Ebû Kays b. Eslet (ö. 1/622), Amr b. İmruülkays (ö. 50/575) isimler zikredilmektedir.

Merâsî (mersiyeler) adı verilen beşinci bölümde Cahiliye Devri'nden ve Muhadramûndan yedi şairin ağıt şiirlerini bir araya getirmektedir. Bu şairler şunlardır: Ebû Züeyb el-Hüzelî (ö. 27/648), Muhammed b. Kâ'b el-Ganevî (ö. 10/612), A'sâ Bâhile (ö. ?), Alkame Züceden el-Himyerî (ö. 100/719), Ebû Zübeyd et-Tâî (ö. 41/661), Mütemmim b. Nüveyre (ö. 30/650), Mâlik b. Reyb (ö. 60/680). Bu şiirlerde şairler, ölen yakınlarına veya kabilelerine duydukları acıyı ve övgüyü dile getirmektedirler. Bu şiirler, Arap edebiyatının önemli bir türü olan mersiye'nin örneklerini sunmaktadır.

Meşûbât (karışık kasideler) olarak adlandırılan altıncı bölümde, Cahiliye ve İslâm dönemlerinde yaşamış yedi Muhadramûn şairi bulunmaktadır. Bu şairlerin kasidelerinde iman ve küfür unsurlarının bir arada bulunduğu düşünüldüğünden bunlara bu isim verilmiştir. Bu şairler şöyledir: Nâbîga el-Ca'dî (ö. 50/670), Kâ'b b. Züheyr (ö. 26/646), Kutâmî (ö. 130/747), Hutay'e (ö. 59/679), Şemmâh b. Dırâr (ö. 22/642), Amr b. Ahmer (ö. 65/685), Temîm b. (Übey) Mukbil (ö. 37/657).

Mülhamât adı verilen yedinci ve son bölümde İslâmî Dönem'de yaşamış olan şairler bulunmaktadır. Bu şairler şöyledir: Ferezdak (ö. 114/732), Cerîr b. Atıyye (ö. 110/728), Ahtal, Ubeyd er-Râî (ö. 92/710-11), Zürrumme (ö. 117/735), Kümeýt el-Esedî (ö. 126/744), Tırimmâh (ö. 125/743).

Cemhera kendisinden önce derlenen *Mufaddaliyyât* ve *Asmaiyyât* ile karşılaştırıldığında Mufaddaliyyât ve Asmaiyyât'ın rivayet bakımından daha önce yaşamış güvenilir iki âlim tarafından sağlam bir senetle nakledildiği söylenebilir.

Cemhera'nın müellifi ise bilinmemektedir. Bu durum, *Cemhera*'nın rivayet güvenilirliğini azaltmaktadır.⁸⁰

Bölümlendirme, tasnif ve muhteva bakımından ise her üç antoloji şiirlerin sayısı, çeşidi, uzunluğu ve tertibi açısından farklılıklar göstermektedir. *Mufaddaliyyât* ve *Asmaiyyât*'ta şiirler bölümlere ayrılmadan sıralanmıştır. *Cemhera*'da ise şiirlerden önce uzun bir mukaddime bulunmaktadır. Bu bölümde şiir tenkidi yapılmıştır. Bu özellik, *Cemhera*'yı diğer antolojilerden ayırmaktadır. Mukaddimeden sonra yedili taksim sistemiyle bölümlendirilmiş şiirler gelmektedir. Bu bölümlerde aynı türden kasideler bir araya getirilmiştir. Her bölüme özel bir ad verilmiştir. *Mufaddaliyyât* ve *Asmaiyyât*'ta şairlerin sıralamasında kronolojiye dikkat edilmemiştir. *Cemhera*'da ise genel olarak kronolojik bir sıra izlenmiştir. Birinci bölümde Cahiliye Dönemi'nde yaşamış sumût (mu'allakât) şairleri, sonraki bölümlerde muhadram şairler, son bölümde ise mulhamat adı verilen şiirlerde İslamî Dönem'de yaşamış şairler yer almaktadır.⁸¹

Her üç antoloji de seçkin şiirlere yer vermekte ve Arap şiir mirasının önemli örneklerini sunmaktadır. Ancak, *Mufaddaliyyât* ve *Asmaiyyât*'ta daha az tanınmış şairlerin şiirleri daha fazla iken *Cemhera*'da hem ünlü hem de az tanınmış şairlerin şiirleri dengeli bir şekilde bulunmaktadır. Her üç antoloji de Cahiliye Dönemi ve İslam'ın ilk dönemini kapsamaktadır. Fakat *Mufaddaliyyât* ve *Asmaiyyât*'ta Cahiliye Dönemi şairleri daha baskın iken, *Cemhera*'da sonraki dönemlerden de şairlere yer verilmiştir. *Mufaddaliyyât* ve *Asmaiyyât* bir şairin birden fazla şiirini içerebilmektedir. *Cemhera*'da ise her şairden sadece bir şiir seçilmiştir.⁸²

Cemheretu eş'âri'l-'Arab, yirmi kadar yazması olan ve çeşitli tarihlerde basılan bir antolojidir. Bu antoloji hakkında birçok makale yazılmıştır. F. Hommel, Cemhere ile ilgili bir tebliğ sunmuş; Th. Nöldeke ve M. Nallino da eser üzerine makaleler kaleme almışlardır. Eserin ilk müstakil baskısı Saîd Anton Ammûn tarafından yapılmıştır (Bulak 1308/1890). Sonraki baskılar arasında Kahire 1331, 1345; Beyrut 1383/1963; I-II, Kahire 1387/1967; Dımaşk 1398/1978; I-II, Dımaşk 1406/1986; Beyrut 1406/1986 sayılabilir.

⁸⁰ Parıld, “‘Cemheratu Eş'Âri'l-'Arab'ın İlk Dönem Şiir Antolojileri Arasındaki Yeri ve Önemi”, 137.

⁸¹ Parıld, “‘Cemheratu Eş'Âri'l-'Arab'ın İlk Dönem Şiir Antolojileri Arasındaki Yeri ve Önemi”, 137-138.

⁸² Parıld, “‘Cemheratu Eş'Âri'l-'Arab'ın İlk Dönem Şiir Antolojileri Arasındaki Yeri ve Önemi”, 138.

Ahmed Hattâb, Beyrut 1383 ve Kahire 1387 baskılarını karşılaştırarak farklılıkları ortaya koymuştur.⁸³

1.2.17 Hamâsetu'z-Zurefâ

Tam adı *Hamâsetu'z-zurefâ' min eş'âri'l-muhdesîn ve'l-kudemâ* olan eser, şair Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Yûsuf el-Abdelekânî ez-Zevzenî'nin (ö. 431/1040) Ebu Temmâm'ın *Hamâse*'sesine giriş kitabı niteliğinde hazırladığı hamâse türündeki bir şiir antolojisidir. Bu hususta Zevzenî eserinin mukaddimesinde şunları söylemektedir:⁸⁴

“Bu kitabımda, Ebû Temmâm'ın *Hamâse* kitabında yer alan şiirlerden ve onlara yakın olan şiirlerden bir seçki yaptım. Bu şiirlerin birçoğu, gizli anlamlar taşıyan nadir kelimeler içeriyor. Günümüzdeki insanlar ise daha kolay anlaşılan ve akla yakın kelimeleri seviyorlar. Bu kitabım, *Hamâse* kitabını anlamak isteyenlere bir rehber ve öğrenme aracıdır. Çünkü edebiyat, aşama aşama ilerlenmesi gereken bir sanattır. Kim edebiyatın en basit seviyesinde takılıp en yüksek seviyesine ulaşmaya çalışırsa bu onun yanlış yola sapmasına ve kafasının karışmasına neden olur. Bu durum onun edebiyattan soğumasına ve geride kalmasına yol açar. Kim tahta merdivenden düşerse kemiği kırılır. Kim edebiyat merdiveninden düşerse anlayışını kaybeder. Edebiyattan istifade etme ve onu geliştirme konusunda hevesi ve gayreti azalır. Başkasının peşinden giden kimse, -ne kadar çok çalışırsa çalışsın- bu alanda üstünlük ilk başlayana aittir. Bu kitabıma “*Hamâsetu'z-zurefâ' min eş'âri'l-muhdesîn ve'l-kudemâ*” adını verdim. Allah'tan muvaffakiyet dilerim. O ne güzel yardımcıdır!”

Zevzenî'nin eski ve yeni şairlerin şiirlerinden oluşan *Hamâsetu'z-Zurefâ* adlı antolojisi, Cahiliye Dönemi'nden kendi zamanına kadar uzanan bir edebiyat tarihini yansıtır. Kitapta konularına göre sınıflandırılmış 1500 şiir bulunur. Bunların bir kısmı ünlü şairlerin divanlarından, bir kısmı da Zevzenî'nin çağdaşı olan şairlerden seçilmiştir. Eserde daha çok Zevzenî'nin yaşadığı döneme ait şiirler yer almıştır. Zevzenî bu şiirleri Nîşâbur emîrlerinin çocuklarına öğretmek veya sohbetlerinde latife olarak kullanmak üzere derlemiştir. Kitabın önemli bir yönü de Zevzenî'nin çağdaşı olan şairlerden birçok şiir içermesidir. Ayrıca Zevzenî'nin eserini Zevzenî'de tamamladıktan sonra hiciv ve mülâh (latifeler) bölümlerine bazı şiirleri eklemiş olması da mümkündür.⁸⁵

Hamâsetü'z-zürefâ, on bölüm halinde düzenlenmiştir. Bu bölümler şu şekildedir: 1. Bâbu'l-hamâse (kahramanlık, yiğitlik ve cesaret konulu şiirler), 2. Babu'l-merâsî (matem

⁸³ M. Sadi Çöğenli, “Cemheretü Eş'âri'l-'Arab”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/324-235.

⁸⁴ 'Abdullâh b. Muhammed b. Yûsuf el-'Abdelkânî ez-Zevzenî, *Hamâsetu'z-zurefâ' min eş'âri'l-muhaddisîn ve'l-kudemâ*, thk. Muhammed Cebbâr el-Muaybid (Bağdat: Menşûrâtü Vizâreti'l-İ'lâm, 1973), 15.

⁸⁵ Halim Öznurhan, “Zevzenî, Abdullah b. Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/312.

ve yas tutma şiirleri), 3. Babu'l-edeb ve'l-hikme (ahlak ve bilgelik öğütleri içeren şiirler), 4. Babu'l-kibr ve's-şeyb (yaşlanma ve ölüm gerçeği üzerine şiirler), 5. Babu'n-nesîb ve'l-melâhî (aşk, hasret ve eğlence temalı şiirler), 6. Babu'l-hicv (eleştirel ve alaycı şiirler), 7. Babu'l-medîh (övgü ve methiye şiirleri), 8. Babu'l-edyâf ve's-sehâ ve ıstınâ'u'l-ma'rûf (konukseverlik, cömertlik ve iyilik erdemi üzerine şiirler), 9. Babu's-sıfât (betimleme ve tasvir sanatıyla yazılmış şiirler), 10. Babu'l-mûlah (nükte, espri ve güzel sözler içeren şiirler). Kitabın her bir bölümü, 140 ile 160 arasında değişen sayıda şiir örneği içermektedir. Her bölüm, nesir parçaları ve hikmetli sözlerle son bulmaktadır. Bu nesir parçaları genelde Hz. Peygamberin (s.a.v) hadisleriyle başlamakta; sonra sahabe, tâbiîn ve diğer kişilerin sözleriyle devam etmektedir. Bu yöntem, hamâse türündeki diğer seçmelerde görülmeyen bir yeniliktir. Kitabın bölümlerinin başında genel olarak Cahiliye Dönemi şairlerinden bir ya da birkaç şiir örneği yer almaktadır. Örneğin antolojideki hamâse bölümü, Muhadramûn şairlerinden Sühaym b. Vesîl'in (ö. 40/660'tan önce) şiiriyle açılmakta, aynı zamanda şair de olan Emevîler'in son Horasan valisi Nasr b. Seyyâr'ın (ö. 131/748) şiiriyle devam etmekte, Abbâsi şairi Ebû Nüvâs'ın (ö. 198/813) şiiriyle bitmektedir. Ancak bu yöntem, her bölümde tarihsel sıralamanın tam olarak uygulandığı anlamına gelmemektedir. Bazı durumlarda Cahiliye, İslâmî Dönem ve Muhdesûn şairlerin şiirleri bir arada bulunabilmektedir.⁸⁶

Sahip olduğu büyük öneme rağmen *Hamâsetü'z-zurefâ*'nın çağdaşları arasında yeterince anılmadığı söylenebilir. Zira *Hamâsetü'z-zurefâ* hakkında bilgi veren tek eser Avfî'nin (ö. 629/1232) *Lübâbu'l-elbâb*'ıdır. (IV, 6). Antolojinin günümüze ulaşan tek nüshası 779/1377 yılında istinsah edilmiştir. Bu nüsha, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.⁸⁷ Nüşadan ilk defa 1948 yılında Hellmut Ritter bahsetmiş, antolojideki şiirlerin sayısını belirlemiş ve derleyicisi hakkında bilgiler vermiştir.⁸⁸ Sonrasında Nihad M. Çetin bu eser üzerine bir doçentlik tezi hazırlamış ve *Hamâse*'den çok sayıda şiiri Türkçeye tercüme etmiştir.⁸⁹ Ayrıca N. M. Çetin'in Zevzenî

⁸⁶ Muhammed Cebbâr el-Muaybid, "Mukaddime", *Hamâsetü'z-zurefâ' min eş'âri'l-muhaddisîn ve'l-kudemâ'* (Bağdat: Menşûrâtü Vizâreti'l-İ'lâm, 1973), 12; Bolelli, "Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II", 37-38.

⁸⁷ NEKAY, nr. 1455.

⁸⁸ Hellmut Ritter, "Philologika. XIII: Arabische Handschriften in Anatolien und Istanbul", *Oriens* 2/2 (31 Aralık 1949), 262-265.

⁸⁹ Bkz. Nihad M. Çetin, *Abû Muhammad 'Abdullâh al-'Abdalakânî ve Kitâb Hamâsat az-Zurafâ' min Aş'âr al-Muhdatîn wa'l-Qudamâ' Adlı Eseri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Doçentlik Tezi, 1964) (İSAM Ktp., nr. 2084N).

ve eseriyle ilgili bir makalesi İzzet Hasan tarafından Arapçaya tercüme edilmiştir.⁹⁰ *Hamâsetü'z-zurefâ*, Muhammed Cebbâr el-Muaybid (I-II, Bağdad 1973), Halîl İmrân Mansûr (Beyrut 2001) ve Muhammed Behiyyüddîn Sâlih (I-II, Beyrut 2003) tarafından yayımlanmıştır.⁹¹

1.2.18 Mecmû'atu'l-Me'ânî

Eser, eşbah ve nazâir türünde hazırlanmış yüz baptan oluşan bir şiir antolojisidir. Antolojinin müellifinin kim olduğu bilinmemekle birlikte yapmış olduğu şiir seçkilerinden yola çıkarak V. asrın sonlarında yaşamış olduğu tahmin edilmektedir.⁹²

Müellif, mukaddimesinde antolojisini hazırlarken konuşmacının hitabını yazarın ise yazısını süslemek için kullanabileceği yüz çeşit şiir anlamından seçkiler yaptığını belirtir. Bu bağlamda antolojisini yüz baba ayırmış ve her bapta ilgili şiir manasının daha iyi anlaşılabilmesi anlam bakımından birbirine benzer ve zıt şiir parçalarını bir araya getirmiştir. Müellif derlediği bu şiir parçalarını hem eski hem de yeni şairlerin şiir parçalarından seçtiğini söyler. Çünkü ona göre eski şairlerin şiirleri Arap dilinin aslı ve onun delil mertebesindeki örnekleridir. Muhdes şairlerin şiirlerinin bu şiirlerden tek noksan tarafı ise zaman bakımından sonradan gelmeleridir. Anlaşıldığına göre aslında müellif zaman ayrımı hariç iki şiir türü arasından bir fark görmemektedir.⁹³

Bu kitabın ilk baskısı, 1301/1884 yılında İstanbul'daki el-Cevâib matbaasında yapılmıştır. Sonra, Abdülmü'în el-Melûhî'nin titiz çalışması ve çabası sayesinde, 1408/1988 yılında Dımaşk'ta Talaş yayınevi tarafından tekrar basılmıştır.⁹⁴ Kitabın sonra Abdusselâm Hârûn'un tahkikiyle 1412/1992 yılında Beyrut'ta bir başka baskısı daha yayımlanmıştır.

1.2.19 Muhtârâtu Şu'arâ'i'l-'Arab

Dîvânu muhtârâti's-şu'arâ' ve *Muhtârâtu İbni's-Şecerî* isimleriyle de anılan eser, İbnü's-Şecerî'nin (ö. 542/1148) çoğunluğu Cahiliye Devri'nden olmak üzere 13 şairden

⁹⁰ Bkz. Nihad M. Çetin, "Ebû Muhammed 'Abdullah b. Muhammed b. Yûsuf el-'Abdelekânî ez-Zevzenî ve kitâbühü *Hamâsetü'z-zurefâ* min eş'ârî'l-muhdesîn ve'l-kudemâ", çev. İzzet Hasan, *Mecelletü Mecma'i'l-lugati'l-'Arabiyye bi-Dımaşk* 46/4 (1971), 712-726.

⁹¹ Öznurhan, "Zevzenî, Abdullah b. Muhammed", 44/312.

⁹² Bolelli, "Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II", 50.

⁹³ *Mecmû'atu'l-me'ânî*, thk. Abdusselâm Harûn (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412/1992), 3.

⁹⁴ Bolelli, "Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II", 52.

yaptığı seçkilerden derlediği bir antolojidir. Antolojide çeşitli temaları işleyen kasideler ve şiir parçaları yer almaktadır. Kasidelerin ve şiir parçalarının sayısı 60'tır ve bunların 50'si tam kaside olarak nitelendirilebilir.⁹⁵

Eser, üç ana bölüme ayrılmıştır. Her bir şiiirden önce şairin niyetini, şiirin sahibi hakkında bilgileri ve eklediği rivayetleri belirtmiştir. Birinci bölümde Lakî b. Ya'mer (ö. 380), A'sâ Bâhile (ö. ?), Hâtem et-Tâî (ö. 578), Beşâme b. 'Amr (ö. 608), en-Nemir b. Tevleb (ö. 14/635), eş-Şenfera (ö. 525-550 arası) ve Ka'b b. Sa'd el-Ganevî (ö. 612) gibi şairlerden birer kaside bulunmaktadır. Ayrıca bu bölümde el-Mütelemmis (ö. 569 veya 580) ile ilgili haberler ve onun şiirinden seçmeler ile Tarafa b. el-'Abd'den seçkiler de yer almaktadır. Eserin ikinci bölümünde Züheyr b. Ebî Sülmâ, Bişr b. Ebî Hâzim (ö. 598) ve 'Abîd b. el-Abres (ö. 555) gibi şairlerden seçme şiirler bulunmaktadır. Eserin üçüncü bölümünde ise el-Hutay'e (ö. 59/678) hakkında verilen bilgiler ve onun şiirinden seçmeler yer almaktadır. Bunun dışında eserde bazı faydalı bilgiler, ilaveler ve rivayetler de aktarılmaktadır.⁹⁶

İbnü's-Şecerî'nin seçkin Arap şairlerinin kaside örneklerini bir araya getirdiği eser, Kahire'de iki defa basılmıştır (1306, 1344). Bu eserin ilmî bir baskısı Ali Muhammed el-Bicâvî tarafından hazırlanmış ve Kahire'de (1395/1975) ve Beyrut'ta (1412/1992)⁹⁷ yayımlanmıştır.⁹⁸

1.2.20 Hamâsetu İbni's-Şecerî

Dîvânü'l-Hamâse ve *el-Hamâsetü's-Şecerîyye* adlarıyla da anılan eser İbnü's-Şecerî'nin Ebû Temmâm'ın *Hamâse*'sini örnek alarak hazırladığı şiir antolojisidir.⁹⁹

Antolojide Câhiliyye, İslâmî Dönem ve Muhdesûn şairlerin şiirleri yer almaktadır. Eserdeki şiirler şiddet, kınama, mersiye, medîh, hiciv, edep, nesîb, vasıf ve mulah olmak üzere dokuz bölümde toplanmıştır. Bu bölümlerin çoğu Ebû Temmâm'ın

⁹⁵ Hüseyin Ersönmez, "İbnu's-Şecerî'nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri", *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 13 (30 Haziran 2021), 321.

⁹⁶ Ali Muhammed el-Bicâvî, "Mukaddime", *Muhtârâtü Şu 'arâi'l- 'Arab* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412/1992), 11; Bolelli, "Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II", 26.

⁹⁷ Bkz. Diyâu'd-Dîn Ebû's-Sa'âdât Hibetullâh b. 'Alî b. Hamza İbnu's-Şecerî, *Muhtârâtü şu 'arâi'l- 'Arab*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412/1992).

⁹⁸ Hüseyin Elmalı, "İbnü's-Şecerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/219.

⁹⁹ Elmalı, "İbnü's-Şecerî", 21/219.

Hamâse'sindeki bölümlerle aynıdır. İbnü's-Şecerî, şiirleri seçerken Ebû Temmâm'ın yöntemini izlemiş ve onun tasnifine uygun şiirleri tercih etmiştir. Eserin en çok şiir içeren bölümleri nesîb ve vasıf bölümleridir. Bu bölümlerde çok sayıda fasıl bulunur ve her fasıl bir tema veya motif üzerine kuruludur. Eserdeki şairlerin çoğu az ama iyi şiir söyleyen şairlerdir. Bunlar arasında hicri dördüncü asrın sonuna kadar yaşamış olan es-Senevberî, Ebû Firâs el-Hamadânî, es-Serî er-Reffâ el-Mevsilî ve eş-Şerîf er-Radî gibi ünlü şairler de vardır. İbnü's-Şecerî; eserinde bazı şiir parçalarına girişler yazmış, bazı beyitleri açıklamış ve böylelikle şiirlerin anlaşılmasında yardımcı olmuştur.¹⁰⁰

Antoloji, Arap edebiyatında önemli bir yere sahip olan hamâse türünün en seçkin örneklerinden biridir. İbn Hallikân, eseri Ebu Temmâm'ın aynı adlı eserine benzeterek övmüş¹⁰¹, el-Bağdâdî de eserin Ebu Temmâm'ın eserini geliştirdiğini ve güzel şiirler içerdiğini belirtmiştir.¹⁰² Eser 1345/1927 yılında F. Krenkow tarafından Haydarâbâd'da basılmış, 1970 yılında ise Esmâ el-Hımsî ve Abdulmuîn el-Mellûhî tarafından Dimeşk'te Kültür Bakanlığı tarafından iki cilt halinde yayınlanmıştır.¹⁰³

1.2.21 el-Hamâsetu'l-Mağribiyye

Eser, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdusselâm el-Cerâvî'nin (ö. 609/1212), Muvahhidler Devleti hükümdarı (1163-1184) Yusuf b. Abdülmü'min'e (ö. 580/1184) sunmak amacıyla hamâse türünde hazırladığı bir antolojidir. Antolojinin orijinal adı *Safvetu'l-edeb ve nuhbetu kelâmi'l-'Arab*'dır. Ancak yazar, daha sonra bu hacimli eserini kısaltarak ona *Muhtasar kitabi's-Safveti'l-edeb ve nuhbatu kelâmi'l-'Arab* adını vermiştir. Bu eser, Mağrib'de Ebû Temmâm'ın *Hamâse* kitabına eşdeğer bir şöhrete sahiptir ve bu nedenle *el-Hamâsetu'l-Mağribiyye* olarak da bilinir.¹⁰⁴

Kitap hakkında şu önemli noktaları belirtmek mümkündür:¹⁰⁵

¹⁰⁰ Bolelli, "Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II", 34-35.

¹⁰¹ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-İrbilî İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*, thk. İhsân 'Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1391/1971-1415/1994), 6/45.

¹⁰² 'Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni'l-'Arab*, 5/19-20.

¹⁰³ Ersönmez, "İbnü's-Şecerî'nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri", 320.

¹⁰⁴ Muhammed Rıdvân ed-Dâye, "Mukaddime", *el-Hamâsetu'l-mağribiyye: Muhtasaru kitâbi Safveti'l-edeb ve nuhbeti dîvânî'l-'Arab* (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âşır, 1991/1411), 21-22.

¹⁰⁵ Dâye, "Mukaddime", 22-24; Bolelli, "Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II", 42-44.

1. Cerâvî, bu eserinde Ebû Temmâm'ın *Hamâse* adlı eserini örnek almış ve seçtiği şiirleri konularına göre bölümlere ayırmıştır. Medîh bölümü ile başlayan eser, şu bölümlerle devam etmektedir: Fahr, Ağıt, Soy, Vasıf, Özdeyiş ve Hikmet, Alay, Kusurları Yermek, Zühd ve Nasihat.

2. Yazar, medîh bölümünü Hz. Muhammed (s.a.v.)'i öven methiyeler ve diğer methiyeler olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Yazar, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e saygısından dolayı onun hakkında söylenen methiyeleri olduğu gibi aktarmış ve hiçbir kısaltma yapmamıştır.

3. Son dönem seçme şiir kitaplarının yazarlarının yaptığı gibi yazar da seçtiği şiirlerin şairlerini Cahiliye, İslami, Emevî ve Abbâsî dönemleri gibi edebiyat dönemlerine göre dağıtmıştır. Fakat Cerâvî bu telif yöntemine yeni bir katkıda bulunmuştur. O, seçtiği şiirlere İbn Hânî el-Endelüsî (ö. 362/973), Temîm b. el-Mu'iz (ö. 501/1108), el-Mu'temid b. 'Abbâd (ö. 487/1094), İbn Hafâce (ö. 533/1139) ve İbn Zeydûn (ö. 463/1071) gibi Mağrip ve Endülüs şairlerinin şiirlerinden de eklemeler yapmıştır. Bu da Mağrip ve Endülüs şiir metinlerinin Maşrik (İslam âleminin doğusundaki) şairlerin metinleri ile derlenmesine güzel bir örneklik teşkil etmektedir.

4. *Hamâsetu'l-Mağribiyye*'deki bu bölümler ve kasideler elimizdeki kaynaklara göre benzersizdir ve başka bir eşi bulunmamaktadır. Bazı metinler hakkındaki rivayetleri, bilinen rivayetlerden farklılık göstermektedir. Bazı metinler ise diğer kaynaklardaki metinlerden daha fazladır. Bunların hepsi *el-Hamâsetu'l-Mağribiyye*'ye bir edebiyat malzemesi olarak büyük bir değer katmaktadır.

5. Seçkilerin büyük bir bölümü şairlerinin yaşadıkları döneme göre sıralanmıştır.

Eser, ayrıntılı bir şerhle Muhammed Rıdvân ed-Dâye tarafından tahkik edilmiş ve Dımaşk'taki Dâru'l-fıkr yayınevi tarafından 1991 yılında yayımlanmıştır.

1.2.22 el-Hamâsetu'l-Basriyye

Ebu'l-Hasen Sadrüddîn Alî b. Ebi'l-Ferec b. el-Hasen (el-Hüseyn) el-Basrî'nin derlediği *el-Hamâsetu'l-Basriyye*, hamâse tarzında hazırlanan antolojiler arasında en geniş hacme sahip olanıdır. Halep Sultanı el-Melikü'n-Nâsır Yûsuf'un (ö. 658/1260) isteği üzerine hazırlanan eser, ilk olarak 647 (1249) yılında kendisine takdim edilmiştir. Basrî daha sonra eserine bazı değişiklikler ve eklemeler yaparak hacmini iki katına

çıkarmış ve 654 (1256) yılında son Abbâsî halifesi Müsta‘ım-Billâh’a (ö. 656/1258) sunmuştur.¹⁰⁶

Antolojide hamâse ve besâle (kahramanlık şiirleri), medîh ve takriz (övgü ve takdim şiirleri), te‘bîn ve risâ (mersiye/ağıt şiirleri), edep, nesîb ve gazel (ayrılık ve aşk şiirleri), hicâ (yergi şiirleri), adyâf (misafirperverlik şiirleri), mezemmetü’n-nisâ (kadınları yerme şiirleri), sıfat ve nuût (tasvir şiirleri), siyer ve nûas (hayatı ve yaşlılık dönemini ele alan şiirler), mûlah ve mûcûn (latif ve müstehcen şiirler), inâbe ve zühd (tevbe ve züht şiirleri) gibi on iki farklı türdeki şiirler yer almaktadır. Antoloji ayrıca Cahiliye Devri ve İslâmî Dönem’de yaşamış birçok şairin kaside ve kıtasını içermektedir.¹⁰⁷

Basrî; mukaddimesinde antolojiyi derlemede Hâlidî kardeşlerin (ö. 380/990, 390/1000) *Eşbâh ve nezâir*’inden, Ebû Temmâm’ınki başta olmak üzere hamâseler, emâlîler ve bazı şairlerin divanlarından istifade ettiğini söyler. Bu eserler arasından özellikle *Eşbâh ve nezâir*’i çok beğendiği ancak içerisindeki kasidelerin bablara göre tasnif edilmemesinden dolayı kendisinden tam anlamıyla istifade edilemediği belirtir.¹⁰⁸ Bu bağlamda Basrî *Hamâse*’sinde Hâlidî kardeşlerin (ö. 380/990, 390/1000) *Eşbâh ve nezâir*’i ile Ebû Temmâm’ın *Hamâse*’sinin karışımı bir yöntem izlediği söylenebilir. Nitekim Basrî’nin antolojisinin aynı Ebû Temmâm’ın *Hamâse*’sindeki bablara ayrıldığı görülmekte ve bu bablardaki kasidelerin çoğu zaman belli bir ortak noktaya göre derlendiği belirtilmektedir.¹⁰⁹

Eser ilk olarak Muhtârüddin Ahmed tarafından yayımlanmış (I-II, Haydarâbâd-Dekken 1383/1964), daha sonra Âdil Süleyman Cemal bu yayımın hatalarını düzelterek uzun bir mukaddime eklediği yeni bir baskısını yapmıştır (I-IV, Kahire 1420/1999). Bu mukaddime Haydarâbâd-Dekken’de yayınlanan baskıdaki hatalar belirtilmiş; ayrıca eser, nüshaları, tahkiki ve müellifi hakkında bilgiler verilmiştir.

¹⁰⁶ Zülfikar Tüccar, “Sadreddin el-Basrî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/419-420.

¹⁰⁷ Bolelli, “Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II”, 39-40.

¹⁰⁸ Ebû’l-Hasan ‘Alî b. Ebî’l-Ferec b. el-Hasan Sadru’d-Dîn el-Basrî, *el-Hamâsetu’l-basriyye*, thk. Âdil Süleyman Cemal (Kahire: Mektebetu’l-Hancî, 1420), 4-5.

¹⁰⁹ Âdil Süleyman Cemal, “Mukaddime”, *el-Hamâsetu’l-basriyye* (Kahire: Mektebetu’l-Hancî, 1420), 18.

1.2.23 et-Tezkiretu'l-Fahriyye

Antolojiyi hazırlayan Ebu'l-Hasan Behâeddîn Ali b. İsâ b. Ebi'l-Fettâh el-Erbilî'dir (ö. 692/1293). Erbilî, her bölümün başında o bölümdeki şiirleri tanıtmak için edebi bir giriş yazmış ve bazen o bölümle ilgili kendi eleştirel yorumlarını ve zevkini de eklemiştir. Bu bağlamda *et-Tezkiretu'l-fahriyye*'nin seçkin şiir antolojileri arasında yer aldığını söylemek mümkündür. Antolojideki şiirler, çeşitli kaynaklardan derlenmiştir. Müellif, bunları farklı edebiyat dönemlerinde yaşamış şairlerin eserlerinden seçmiştir. Sadece ünlü şairleri değil, ünlü olmayan şairleri de dikkate almış böylece kitabının amacına ulaşmış ve şiir seçimlerini zenginleştirmiştir.¹¹⁰ Kitap, sekiz bölümden oluşmaktadır. Kitaba gençlik, kına ve yaşlılık tasvirleriyle başlar. İkinci bölümde gazel ve aşk şiirleri anlatılır. Sonra medîh, fahr ve kutlama gibi konulara geçilir ve kitap bu şekilde sona erer.¹¹¹

Nuri Hamûdî el-Kays ve Hâtim Sâlih ed-Dâim'in tahkik ettiği antoloji Irak'ta 1404/1984 yılında basılmıştır. Bu baskı daha sonra Dımaşk'ta 1425/2004 yılında ufak değişikliklerle tekrardan yayımlanmıştır.

1.2.24 et-Tezkiretu's-Sa'diyye fi'l-Eş'âri'l-'Arabiyye

Bu eser Muhammed b. Abdurrahman b. Abdülmecid el-Ubeydî (ö. 702/1303) tarafından hamâse türünde hazırlanmış bir antolojidir. Antoloji, derleyicisine ve seçkilerin sunulduğu vezire atıf yapılarak *Hamâsetu'l-'ubeydî* ve *et-Tezkiretu's-sa'diyye* isimleriyle anılmaktadır.¹¹² Ubeydî, tanınmamış bir alimdir ve eserini tahkik eden Abdullah el-Cebûrî, onun hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığını söylemiştir.¹¹³ Eserin ithaf edildiği vezir ise *Tezkire*'de belirtilmemiş ancak eserin başında "Sa'du'l-hak ve'd-dünyâ ve'd-dîn" lakabıyla zikredilmiştir.¹¹⁴ Abdullah el-Cebûrî bu kişinin Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail eş-Şeybânî el-Âmidî (ö. 704/1305) olabileceğini belirtmiştir.¹¹⁵

¹¹⁰ Bolelli, "Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II", 42.

¹¹¹ Hâtim Sâlih ed-Dâim, "Mukaddime", *et-Tezkiratu'l-fahriyye* (Dımaşk: Dâru'l-Beşâir, 1425/2004), 6.

¹¹² Bolelli, "Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II", 40.

¹¹³ Abdullah el Cebûrî, "Mukaddime", *et-Tezkiratu's-sa'diyye fi'l-eş'âri'l-'arabiyye* (Bağdat: Matâbi'u'n-Nu 'mân, 1391/1972), 18.

¹¹⁴ Muhammed b. Abdurrahman b. Abdülmecid el-Ubeydî, *et-Tezkiratu's-sa'diyye fi'l-eş'âri'l-'arabiyye*, thk. Abdullah el-Cebûrî (Bağdat: Matâbi'u'n-Nu 'mân, 1391/1972), 41.

¹¹⁵ Cebûrî, "Mukaddime", 21.

Ubeydî, eserini hazırlarken kendisinden önce derlenmiş üç antolojiden istifade ettiğini söylemektedir. Bunlar Ebû Temmâm, Ebû Hilâl el-Askerî ve İbn Fâris'in (ö. 395/1004) hamâseleridir. Bu eserlerden sadece Ebû Temmâm'ın *Hamâse*'si günümüze kadar ulaşmıştır. Ebû Hilâl el-'Askerî'nin, *Hamâsetu'l-'askeriyye* adlı hamâsesi hakkında hiçbir kaynaktan bilgi bulunmamaktadır. Aynı şekilde İbn Fâris'in *el-Hamâsetu'l-muhdese* adlı eseri hakkında da herhangi bir kayıt yoktur. Müellif, hamâsesinde yer alan şiirleri kendisinin belirttiği üç hamâse eserinden ve bunlara ek olarak her bölümün sonunda "Muhdesûn" adını verdiği yeni şairlerin incelikli şiirlerinden ve "Müteahhirîn" adını verdiği son dönem şairlerin nadir bulunan şiirlerinden seçerek kısa açıklamalarla birlikte sunmuştur. Ayrıca bu üç hamâse eserinde bulunmayan ve mektup, yazışma ve konuşma gibi durumlarda ihtiyaç duyulan diğer şiir türlerini de kapsayan bölümleri de eserine dahil etmiştir.¹¹⁶

Müellif, hamâsesini on dört bab halinde tertip etmiştir. Birinci bab el-hamâse ve el-iftihâr, kahramanlık ve ıftihar şiirlerini; ikinci bab edebiyât, hikmetli sözler ve atasözlerini; üçüncü bab en-nesîb, sevgilinin hatırasını ve ayrılık acısını anlatan aşk şiirlerini; dördüncü bab el-medîh, el-isticda', el-isti'lâf ve et-tekâdî, medih, bağış ve ihsan istemek, merhamet dilemek ve alacağını borçludan istemek ile ilgili şiirleri; beşinci bab el-merâsî, cenaze törenleri ve yas tutma şiirlerini; altıncı bab el-hicâ', alay ve yergi şiirlerini; yedinci bab el-ihvâniyyât, kardeşlik duygularını ifade eden şiirleri; sekizinci bab et-tehânî, tebrik ve kutlama şiirlerini; dokuzuncu bab el-i'tizâr, özür dileme ve af isteme şiirlerini; onuncu bab es-sıfât, tasvir sanatını kullanan şiirleri; on birinci bab el-metâ'ib, zorluklar ve zamanın hadiselerinden şikayet ve onlara karşı sabretme şiirlerini; on ikinci bab el-müleh, hoş ve latif sözler içeren şiirleri; on üçüncü bab çeşitli şeyler hakkında yazılmış şiirleri; on dördüncü bab da dua ile ilgili şiirleri ihtiva etmektedir.¹¹⁷

Antolojinin sadece birinci cildi Abdullah el-Cebûrî tarafından tahkik edilerek 1972 senesinde Bağdat'ta yayımlanmıştır. Bu cilt kitabın ilk üç babını kapsamaktadır. Kitabın bu cildi ilk şekli ile Libya ve Tunus'ta 1981¹¹⁸ ve Beyrut'ta 2001 yıllarında tekrar basılmıştır.

¹¹⁶ Ubeydî, *et-Tezkîtatü's-sa'diyye fi'l-eş'âri'l-'arabiyye*, 42.

¹¹⁷ Ubeydî, *et-Tezkîtatü's-sa'diyye fi'l-eş'âri'l-'arabiyye*, 43.

¹¹⁸ Bolelli, "Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II", 41.

II. BÖLÜM

MUFADDALİYYÂT

Mufaddal'ın seçtikleri anlamına gelen *Mufaddaliyyât*, genel kaniya göre derleyicisi kabul edilen Mufaddal ed-Dabbî'nin adına nispetle anılan bir şiir antolojisidir. Antoloji geleneğinin ilk örneği olarak her ne kadar *Muallakât* ön plana çıksa da derleyicisinin seçimleri sonucunda meydana gelmesi bakımından *Mufaddaliyyât*'ı ilk şiir antolojisi olarak görmek mümkündür. Nitekim *Muallakât*, derleyicisi Hammâd er-Râviye'nin kendisinden önce oluşan sözlü bir antolojiyi derleme gayesiyle ortaya konmuştur. Mufaddaliyyât ise derleyicisinin eleştiri süzgecinden geçmesi hasebiyle kendisinden sonraki antolojilere örneklik teşkil etmiş ve bir geleneğin başlatıcısı olmuştur.

Antoloji; içerisinde kendisine ait bir mukaddimenin bulunmayışı nedeniyle derlenen kasidelerin sayısı, gerçek derleyicisi, derlenme amacı ve yöntemi gibi birçok meselede tartışma konusu olmuştur. Nitekim *Mufaddaliyyât*'ta herhangi bir sistematik düzen gözetilmeksizin sadece bir başlık olarak şairlerin adları ve bütün beyitleriyle birlikte seçilen kasideler yer almaktadır.

Rivayetlere göre değişiklik gösterebilmekle birlikte eserin içerisinde 66 şaire ait 130 kaside bulunmakta olup çeşitli kabilelere mensup olan şairlerin kırk yedisi Cahiliye Devri'nden, on beşi Muhadramûndan, dördü İslâmiyet'ten sonraki dönemdedir. Aynı zamanda bu şairlerden ikisi Hristiyan bir tanesi Yahudi bir tanesi de kadındır. Bu bağlamda *Mufaddaliyyât*'ta şiiri seçilen şairlere yönelik herhangi bir kısıtlamaya gidilmediği söylenebilir. Benzer bir durum birçok konu ve temanın işlendiği kasideler için de geçerlidir. Ancak Muhadramûn ve İslâmiyet'ten sonraki dönemden şairlerin yer almasına rağmen antolojide dinî temalara yer verilmediği ve bu şairlere ait kasidelerde büyük oranda Cahiliye şiirinin esintilerinin olduğu görülmektedir. Bu noktada eserin Cahiliye şiirine dair çok kapsamlı bir antoloji olduğu söylenebilir. Kasidelerde çoğunlukla Cahiliye Araplarının yaşam tarzları, ahlak anlayışları, coğrafi çevreleri, kendi aralarında ve krallara karşı yaptıkları savaşlar konu edinilmiş ve fahr, medîh, hiciv, mersiye, gazel, hikmet, itizar ve tasvir gibi İslam öncesi Arap şiirinin başlıca bütün temaları işlenmiştir. Öyle ki Şevkî Dayf sadece *Mufaddaliyyât*'ta yer alan kasidelerle bile

Cahiliye Araplarının gelenek ve göreneklerinin ayrıntılı bir şekilde betimlenebileceğini söylemektedir.¹¹⁹

Ayrıca Mufaddaliyyât çok kapsamlı bir şiir antolojisi olmasının yanında aynı zamanda içerisindeki kasidelerin birincil kaynağı olması nedeniyle önemli ve güvenilir bir edebiyat malzemesidir. Nitekim antolojideki beyitler geçmişten bugüne yazılan birçok eserde şevâhid olarak kullanılmış, çeşitli amaçlarla derlenen antolojilere ve divanlara kaynaklık etmiştir.

2.1 Derleyicisi Hakkındaki Rivayetler ve İhtilaflar

Çeşitli rivayetlere göre farklılık gösterebilmekle birlikte *Mufaddaliyyât*'ta yaklaşık 130 kaside yer almaktadır. Ancak bu kasidelerin ne kadarını Mufaddal ed-Dabbî'nin seçtiği noktasında çeşitli rivayetler vardır. Bu başlıkta ilgili rivayetler ve bunlar hakkındaki görüşler aktarılacaktır.

Mufaddaliyyât'taki kasideleri kimin seçtiği ile ilgili rivayetler birbirinden oldukça farklı ve çelişkilidir. Bu nedenle ilk önce maddeler halinde ilgili rivayetleri aktarmak ihtilafın daha kolay anlaşılması açısından yerinde olacaktır.

Mufaddâliyyât'ı ilk defa şerh eden Kâsım b. Muhammed el-Enbârî şerhinin mukaddimesinde antolojinin derlenme amacını da belirterek bütün kasidelerin Mufaddal ed-Dabbî'ye ait olduğunu ifade eden şu sözleri aktarır:¹²⁰

“...Bana söylenildiğine göre Ebû Cafer el-Mansûr, Mufaddal'dan Mehdi'ye kasideler seçmesini istemiş, o da bu kasideleri seçmiş ve bunlar Mufaddal'a nispet edilmiştir.”

Benzer şekilde İbnü'n-Nedîm, kasidelerin hepsini Mufaddal ed-Dabbî'nin seçtiğini ifade etmektedir.¹²¹

“(Mufaddal'ın) İbrahim b. Abdullah b. Hasan'la beraber (Abbasi halifesi Mansûr'a) isyan ettiği söylenir. Ardından Mansur galip gelmiş, onu da affedip Mehdi'nin (eğitimi) ile yükümlü tutmuştur. (Daha sonra Mufaddal) Mehdi için Mufaddaliyyât diye isimlendirilen şiirleri seçti. (Bu şiirler) yüz yirmi sekiz kasidedir. (Kasideler) rivayetlere göre az ya da çok olabilir; önce ve sonra gelebilir. En doğru rivayet ise İbnu'l-A'râbî'nin rivayetidir.”

Ebü'l-Ferec el-İsfahânî (ö. 356/967) Mekâtîlu't-Tâlibiyyîn adlı eserinde birbirinden farklı üç senetle birlikte Mufaddal ed-Dabbî'den rivayetle *Mufaddaliyyât*'taki 70

¹¹⁹ Dayf, *Târihu'l-edebi'l-'Arabî*, 1/177.

¹²⁰ Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım İbnu'l-Enbârî, *Divânu'l-Mufaddaliyyât me'a şerh vâfir li Ebî Muhammad el-Kâsım b. Muhammad b. Beşşâr el-Enbârî*, thk. Charles James Lyall (Beyrut: Matbaatu'l-Âbâ el-Yesu'îyîn, 1920), 1.

¹²¹ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 94.

kasideyi, onun Halife Mansûr'a isyan eden arkadaşı İbrahim b. Abdullah'a (ö. 145/763) nispet eden şu rivayete yer vermektedir:¹²²

“İbrahim b. Abdullah b. el-Hasen benim yanımda saklanıyordu. (Zaman zaman) çıkıyor ve onu yalnız bırakıyordum. (Bir keresinde) bana dedi ki: ‘Sen çıktığın zaman canım sıkılıyor. Kitaplarından bana (okuyup) rahatlayacağım birkaç şey bırak.’ Bende ona şiir kitapları getirdim. Onlardan 70 kaside seçti. Bunları *İhtiyâru’ş-Şu‘ârâ*’nın¹²³ başlarına koydum. Ardından kitabın geri kalanını tamamladım.”

Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin aynı eserde aktardığı bir başka rivayette ise Mufaddal ed-Dabbî'nin geri kalan 58 kasideyi ekleyip antolojinin toplam 128 beyitten oluştuğunu ifade edilmektedir:¹²⁴

“İbrahim b. Abdullah saklandığı zaman Mufaddal ed-Dabbî'nin yanında konaklamıştı. Mufaddal, Zeydî idi. İbrahim ona dedi ki: ‘Birkaç kitabını getir de bakayım. Çünkü sen gittiğin zaman canım çok sıkılıyor.’ O da ona şiir kitapları getirdi. Sonra o (yani İbrahim) içlerinden kasideler seçti ve onları müstakil olarak bir kitapta topladı. Mufaddal dedi ki: ‘İbrahim öldürüldüğünde bunları (gün yüzüne) çıkartıp kendime nispet ettim. Bunlar *İhtiyâru'l-Mufaddal* olarak isimlendirilen 70 kasidedir. Daha sonra eklemelerde bulundum ve bunları 128 kaside yaptım.”

Ebü 'Alî el-Kâlî (ö. 356/967) ise el-Emâlî adlı eserinde *Mufaddaliyyât*'taki kasidelerin bir kısmını Asmaî'ye ve az bir bölümünü öğrencilerine nispet eden iki rivayet aktarır.¹²⁵ Ebû Cafer Muhammed b. Leys el-Esfahânî'den gelen birinci rivayet şu şekildedir:

“Ebû 'İkrime ed-Dabbî başından sonuna kadar *Mufaddâliyyât*'ı bize yazdırdı. Mufaddal'ın bunlardan seksen kasideyi el-Mehdî için seçtiğini söyledi. Sonra bunlar Asmaî'ye okundu. Böylelikle yüz yirmi kaside oldu.”

Ebü'l-Hasen Alî b. Süleymân b. el-Fazl el-Ahfeş el-Asgar'dan gelen ikinci rivayet ise şöyledir:

“Sa'leb bize Ebu'l-'Âliye el-Antâkî'nin, es-Sedri'nin ve 'Âfiye b. Şebîb'in -Bunların her biri Basralı olup Asmaî'nin ashabındandır- *Mufaddâliyyât*'ı ona (yani Asmaî'ye) okuduklarını kendisine bildirdiklerini söyledi. Sonra onlar bütün şiirleri okumuşlar ve her şairin en iyi şiirini *Mufaddâliyyât*'a eklemişler. Ardından ona şiirlerde kendilerine kapalı gelen anlamları ve garip ifadeleri sormuşlar. Böylelikle (kasidelerin) sayıları çok artmış.”

Celâleddin es-Süyûtî'nin el-*Müzhir* adlı eserinde kaside sayısı belirtmeksizin antolojiyi İbrahim b. Abdullah'a nispet eden bir rivayet bulunmaktadır. Bu rivayette

¹²² 'Alî b. el-Huseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlu't-tâlibiyyîn*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakr (Beyrut: y.y., ts.), 319-320.

¹²³ *Mufaddaliyyât*'ın bir diğer adı.

¹²⁴ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlu't-tâlibiyyîn*, 291-292.

¹²⁵ Ebû 'Ubeyd 'Abdullâh b. Abdil'azîz el-Endelûsî Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, *Kitâbü zeyli'l-emâlî ve'n-nevâdir* (Kahire: Matba'atu Dâri'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1344/1926), 130.

‘Abbâs b. Bekkâr (ö. 222/827) ile Mufaddal ed-Dabbî arasında şu konuşmalar geçmiştir:¹²⁶

“‘Abbâs b. Bekkâr, ed-Dabbî’ye dedi ki: ‘Şiir seçimlerin ne güzel. Keşke seçkilerini bizim için fazlalaştırsan.’ Bu seçkiler bana ait değil. İbrahim b. Abdullah benim yanımda saklanıyordu. Ben de ona uğrayıp haberler getiriyordum. Böylelikle can sıkıntısı gidiyor ve benimle konuşuyordu. Sonra günlerce mezra da kalmam için çıkmam gerekiyordu. O da bana: ‘Kitaplarımı yanımda bırak onlara bakıp vakit geçiririm.’ dedi. Ben de ona içerisinde şiirlerin ve rivayetlerin olduğu iki kınar kitap bıraktım. Döndüğümde bu şiirlere alametler koyduğunu gördüm. Zaten o insanlar arasında en çok şiir ezbere bilen kişiydi. Bunları topladım ve (günyüzüne) çıkardım. İnsanlar *İhtiyâru’l-Mufaddal* (Mufaddal’ın seçkisi) dedi.”

Mufaddâliyyât’ın muhakkiklerinden Abdüssselâm Muhammed Hârûn (ö. 1988) ve Ahmed Muhammed Şâkir (ö. 1958) bu rivayetlerde ihtilafların ve farklılıkların bulunduğunu belirtirler ve aralarında bir tercih yapmanın neredeyse imkânsız olduğunu ifade ederler. İki muhakkik genel bir edebiyat eleştirisinde bulunarak bu zorluğun edebiyat ravilerinin hadis ilmindeki gibi hassas bir tenkitten geçmediklerinden kaynaklandığını söylerler. Buna rağmen rivayetleri değerlendirmeye alıp doğruya yakın bir görüşe ulaşmak isteyen muhakkiklere göre Kâsım b. Muhammed el-Enbârî tarafından şerh edilen ve *Mufaddâliyyât* olarak isimlendirilen kasidelerin hepsini Mufaddal ed-Dabbî seçmemiştir. Bunların birçoğu daha sonra asıl seçilen kasidelere dahil edilmiştir. Muhakkiklere göre *Mufaddâliyyât* aslında İbrahim b. Abdullah’ın seçtiği 70 kasideden oluşmaktaydı. Ardından Mufaddal ed-Dabbî, kendisinden Mehdî-Billâh (ö. 169/785) için kasideler seçmesi istenince bu 70 kasideye 10 kaside eklemiştir. Muhakkiklere göre bu 80 kaside antolojinin aslını oluşturmaktadır. Sonraları *Mufaddâliyyât* Asmâ’ye okununca ona yeni kasideler eklemiş hatta var olan kasidelere beyit ilavelerinde bulunmuştur. Asmâ’den sonra gelenlerde var olan bu kasidelere beyitler eklemiştir. Muhakkiklere göre tüm bu ilavelerden sonra *Mufaddâliyyât* öyle bir hal almıştır ki çok azı dışında içerisindeki kasideleri kimin seçtiği ya da ilavelerde bulunduğu artık belli değildir.¹²⁷

Muhammed Yusuf Muhammed Yusuf ise *Mufaddâliyyât*’a dair hazırladığı doktora tezinde Abdüssselâm Muhammed Hârûn’un ve Ahmed Muhammed Şâkir’in *Mufaddâliyyât*’a dair yaptıkları çalışmaların öneminden ve derinliğinden bahseder ancak yukarıda aktarılan görüşün yanlışlığını da dile getirir. Ona göre antolojide yer alan kasideler çok azı dışında tamamen Mufaddal ed-Dabbî’nin seçkisidir. Bunu Kâsım b.

¹²⁶ Süyûtî, *el-Müzhir fî ‘ulûmi’l-luğa ve envâ’ihâ*, 2/273.

¹²⁷ Bu görüşle ilgili sunulan deliller için bkz. Ahmed Muhammed Şâkir - ‘Abdüsselâm Muhammed Hârûn, “Mukaddime”, *el-Mufaddâliyyât* (Kahire: Dârü’l-Maârif, ts.), 13-23.

Muhammed el-Enbârî şerhinin mukaddimesinde aktardığı rivayet açıkça göstermektedir. Diğer rivayetlerdeki ihtilaflar ise Basriyyûn'la Kûfiyyûn arasında cereyan eden ilmî rekabete dayanmaktadır. Ona göre Basriyyûn bu kadar önemli bir eseri çeşitli hikayelerle şüpheyi yer vermeden Kûfeli bir alime nispet etmek istememişlerdir.¹²⁸

Şevkî Dayf, Muhammed Yusuf Muhammed Yusuf'tan daha önce *Târîhu 'l-edebi 'l-Arabî* adlı eserinde böyle bir ihtimalden bahsetmekle birlikte o Ahfeş'in kasidelerin bir kısmının Asmaî'ye nispet etmesinin yanlış bir anlaşılardan kaynaklanabileceğini söylemektedir. Ona göre muhtemelen Mufaddal ed-Dabbî, Mehdî-Billâh'ın eğitimi için ilk olarak 80 kaside seçmiştir ve bu şekildeki rivayetler yayılarak Ahfeş'e kadar ulaşmıştır. Daha sonra Mufaddal ed-Dabbî kasidelerin sayısını 128'e çıkarmıştır. Ancak kendisine ulaşan rivayetlerle *Mufaddâliyyât*'taki kaside sayısının 80 olduğunu öğrenen Ahfeş antoloji kendisine geldiğinde kasidelerin sayısının 128'e vardığını ve bu kasidelerden bir kısmının *Asmaîyyât*'takilerle ortak olduğunu görünce ziyadelerin Asmaî ve öğrencilere ait olduğu yanlışlığına kapılmıştır. Şevkî Dayf eğer Ahfeş'e İbnü'l-A'râbî'nin rivayeti ulaşsaydı böyle bir yanlışlıkta bulunmayacağını söylemektedir.¹²⁹

Ali el-Cündî (ö. 2009) Şevkî Dayf'ın bu görüşünü benimsememiş olacak ki ona İbnü'l-A'râbî ile Asmaî arasındaki husumete dair eleştirisel bir soru yöneltir ve bu husumetten dolayı İbnü'l-A'râbî'nin bütün kasideleri Mufaddal ed-Dabbî'ye nispet etmiş olması ihtimalinden bahseder ancak meseleyi detaylı bir şekilde ele almaz. Cündî, *Mufaddâliyyât*'ın kendi güzelliğine yoğunlaşır ve derleyicisinin gerek Mufaddal ed-Dabbî gerekse Asmaî olsun her ikisinin de güvenilir raviler olduğunu söyler.¹³⁰ Rivayetlerden kesin bir sonuca ulaşamayacağını belirten Charles James Lyall (ö. 1920) benzer bir görüşe gitmiş ve Asmaî'nin de şiir rivayetinde en az Mufaddal ed-Dabbî kadar otoriter olduğunu söylemiştir.¹³¹

Mufaddal ed-Dabbî'nin *Kitâbu 'l-Emsâl*'ini tahkik eden İhsan Abbas (ö. 2003) eserin mukaddimesinde Asmaî ile ilgili rivayetlere yer vermeyip herhangi bir sayı

¹²⁸ Bu görüşle ilgili sunulan deliller için bkz. Muhammed Yusuf Muhammed Yusuf, *el-Hâl fi'l-Mufaddâliyyât: dirâse nahviyye tahliliyye tatbikiyye* (Sudan: Omdurman İslam Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009), 19-26.

¹²⁹ Dayf, *Târîhu 'l-edebi 'l-Arabî*, 1/177.

¹³⁰ Cündî, *Fî Târîhi 'l-edebi 'l-câhilî*, 159.

¹³¹ Charles James Lyall, "Introduction", *The Mufaddâliyyat an Anthology of Ancient Arabian Odes* (Oxford: The Clarendon Press, 1918), 16.

belirtmeden kaside seçimlerinde İbrahim b. Abdullah'ın katkısını ve bu kasidelerin gün yüzüne çıkmasında Halife Mansûr'un (ö. 158/775) rolünü dile getirir. Böylelikle konuyla ilgili mukaddimesinde aktardığı rivayetler arasında bir uyum bulmaya çalışır. Ona göre İbrahim b. Abdullah'ın saklandığı dönemde Muffaddal ed-Dabbî'den aldığı şiir kitaplarından kasideler seçmiştir. Bu seçkiden habersiz olan Halife Mansûr (ö. 158/775) daha sonra Muffaddal ed-Dabbî'nin şiir rivayetindeki güvenilirliğini görünce ondan bir şiir seçkisi yapmasını istemiştir. Bunun üzerine Muffaddal ed-Dabbî İbrahim b. Abdullah'ın seçtiği kasideleri Mehdî-Billâh'ın eğitiminde kullanmıştır.¹³²

Hasan es-Sendûbî rivayet farklılıklarına değinmeden İbrahim b. Abdullah'ın seçtiği kasidelerin sadece savaş, hak arama ve macera konularını kapsadığını belirtmektedir.¹³³

Görüldüğü üzere rivayetlerdeki farklılıklar görüşlerdeki ihtilafı da beraberinde getirmiştir. Abdüsselâm Muhammed Hârûn ve Ahmed Muhammed Şâkir de belirttiği üzere bu rivayetler arasından kesin bir sonuca ulaşmak güç belki de imkansızdır. Ancak hangi rivayet baz alınırsa alınsın antolojiyi gün yüzüne çıkartan ve günümüze ulaşmasını sağlayan en önemli şahsiyet Mufaddal ed-Dabbî gözükmemektedir. Kimi rivayete göre kasidelerin hepsini o seçmiş kimi rivayete göre ise kasidelerin seçildiği kitapları o getirmiş ve bunu Halife Mansûr'a sunarak ün kazanmasını sağlamıştır. Öyle ki artık antoloji bütün bu rivayet ve görüş farklılıklarına rağmen geçmişten günümüze onun adına nispetle anılmaktadır. Bu nedenle sonraki başlıkta Mufaddal ed-Dabbî'yi yakından tanımak yerinde olacaktır.

2.2 Adının Nispet Edildiği İsim Mufaddal ed-Dabbî

Mufaddal ed-Dabbî hicrî II. yüzyılda yaşamış, Kûfe mektebine mensup bir Arap dili ve edebiyatı âlimi, şiir râvisi ve eleştirmendir.¹³⁴ Onun halifeler, şairler ve diğer kişiler ile yaptığı görüşmeler ve sohbetler hakkında aktarılan bilgilerin çok sayıda olduğu tahmin edilmektedir. Nitekim bu hususta Ebu'l-Hasen el-Kıfî (v. 646/1248) “*İnbâhu'r-ruvât 'alâ 'enbâhi'n-nuhât*” adlı eserinde eğer ömrü yeterse Mufaddal ed-Dabbî hakkındaki rivayetleri “*el-Mufasssal fî ahhâri'l-Mufaddal*” adlı bir kitapta

¹³² İhsân 'Abbâs, “Mukaddime”, *Emsâlu'l-Arab* (Beyrut: Dâru'r-Ra'idi'l-'Arabî, 1983), 16-17.

¹³³ Hasan es-Sendûbî, “Mukaddime”, *el-Mufaddaliyyât* (Mısır: el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kübrâ, 1345/1926), 7.

¹³⁴ Hüseyin Elmalı, “Mufaddal ed-Dabbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/362.

toplayacağından bahseder.¹³⁵ Muhtemelen o bu hedefini gerçekleştirememiş ya da eseri günümüze ulaşmamıştır. Bunun dışında Mufaddal ed-Dabbî'nin biyografisi ve onun hakkındaki rivayetler birçok kaynakta bulunmakla birlikte bunların büyük bir kısmı tekrardan ibarettir.¹³⁶

2.2.1 Adı, Künyesi ve Nesebi

Tam adı Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ b. 'Âmir b. Sâlim b. Ebû Selmâ b. Rabîa' b. Zebbân b. 'Âmir b. Sa'lebe b. Züeyb b. es-Seyyid b. Mâlik b. Bekir b. Sa'd b. Dabbe'dir.¹³⁷ Ebû Abdurrahmân ve Ebu'l-'Abbas künyeleriyle anılmaktadır.¹³⁸

Mufaddal ed-Dabbî, Benî Dabbe kabilesine mensuptur. Kabilenin atası, Dabbe b. Üdd'ün soyu Ma'ad b. 'Adnân'a kadar ulaşır.¹³⁹ Benî Dabbe, savaşlarda başka kabilelerle hiç ittifak yapmadan kendisini tek başına koruyabilmiştir. Kabile, kaynaklarda "Arap cemreleri" ifadesiyle anılan beş kabileden biri sayılmıştır.¹⁴⁰ Cahiliye Dönemi'nde Benî Dabbe Necd bölgesinde Tihâme'nin kuzey taraflarında yer alan Benî Temîm'in civarında iken İslâmî Dönem'de Irak'ın Nu'mâniye cihetine göç etmişlerdir.¹⁴¹

2.2.2 Hayatı

Mufaddal ed-Dabbî kaynaklarda doğum tarihi belli olmamakla birlikte muhtemelen hicrî II. yüzyılın başlarında Kûfe'de doğdu.¹⁴² Kendisi, Benî Dabbe kabilesine mensuptur. Dedesi Ya'lâ b. 'Âmir, Emevî Devleti döneminde Rey, Hemezân ve Mâhin şehirlerinin vergi işlerinden sorumluydu.¹⁴³ Babası Muhammed b. Ya'lâ ise divan görevlilerindendi.¹⁴⁴ Babasından Cemel Vak'ası (36/656) ve Horasan bölgesinde cereyan eden olaylar ile ilgili rivayetlerde bulunmuştur. İlk eğitimini ise Kûfe'de Âsım b. Behdele (ö. 127/745) ve Ebü'l-Mugîre Simâk b. Harb (ö. 123/741) gibi Kıraat ve Hadis alanlarında

¹³⁵ Ebu'l-Hasan 'Alî b. Yûsuf el-Kıfî el-Kıfî, *İnbâhu'r-ruvât 'alâ 'enbâhi'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1406/1982), 3/305.

¹³⁶ 'Abbâs, "Mukaddime", 5.

¹³⁷ Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî b. Sâbit el-Bağdâdî Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2002), 15/151.

¹³⁸ Süyûtî, *el-Müzhir fî 'ulûmi'l-luğa ve envâ'ihâ*, 2/362.

¹³⁹ Ebû Muhammed 'Alî b. Ahmed el-Endelûsî İbn Hazm, *Cemheretu Ensâbi'l-'Arab* (Beyrut: y.y., 1403/1983), 480.

¹⁴⁰ Eyyüp Tanriverdi, "Arap Cemreleri", *Şarkiyat Mecmuası* 26 (24 Nisan 2016), 129.

¹⁴¹ İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, 2/381.

¹⁴² Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1401/1981), 2/119.

¹⁴³ Kıfî, *İnbâhu'r-ruvât 'alâ 'enbâhi'n-nuhât*, 3/299.

¹⁴⁴ Cündî, *Fî Târîhi'l-edebi'l-câhilî*, 124.

temeyyüz etmiş alimlerden aldı. Ancak bu iki ilimden ziyade Arap edebiyatına ilgi duydu ve yöneldi. Bu ilgide şiir ve ʿeyyâmu'l-Araba önem veren hocası Simâk b. Harb ve tarihî rivayetler aldığı babasının etkisinden söz edilebilir.¹⁴⁵ Zira birkaç kez Mekke'ye gidip yerine getirdiği hac ibadetlerinde bile muhtemelen edebiyat malzemesi toplamak ve dil bilgilerini güçlendirmek için bedevilere uğramayı ihmal etmezdi.¹⁴⁶ Az kullanılan Arapça kelimeler, eski Arap savaşları hakkındaki bilgisi ve rivayetleriyle meşhur oldu ve özellikle kadim Arap şiiri rivayetinde otorite kabul edildi.¹⁴⁷ Lugat âlimi ve şiir ravisi İbnu'l-A'râbî'yi annesiyle evlendikten sonra evlatlık edindi ve eğitimini üstlendi.¹⁴⁸

Arap edebiyatındaki birikimi sayesinde Basra'da bile şöhreti duyuldu. Nitekim Habîb b. Bistâm el-Ezidî Basralı olmasının verdiği çekinceye rağmen Kûfe'ye gitmiş ve ondan ders almıştır.¹⁴⁹ Mufaddal ed-Dabbî Kûfe'de doğup büyüdüktan sonra tarihi ve nedeni bilinmemekle birlikte Basra'ya yerleşti. Basra'ya yerleştiğinde Kûfeli bir alim olmasına rağmen uzmanlaştığı alanlardaki birikimi nedeniyle Basralılar tarafından büyük bir ilgi ve kabul gördü.¹⁵⁰ Öyle ki Ebû Zeyd Saîd b. Evs el-Ensârî (ö. 215/830) Basra mektebine mensup olmasına rağmen geleneğin aksine ondan ders almış ve rivayette bulunmuştur.¹⁵¹

Abbâsî halifesi Mansûr'a karşı Medine'de isyan eden Ali evladının lideri Muhammed b. Abdullah el-Mehdî (ö. 145/762), kardeşi İbrahim b. Abdullah'ı Basra'ya taraftar toplamak için gönderdiğinde Mufaddal ed-Dabbî Basra'da bulunuyordu. Zeydî olmasının da etkisiyle birçok fakih, muhaddis ve ilim ehliyle birlikte bu isyan hareketine katıldı. İbrahim b. Abdullah'a en yakın isimlerdendi. O Mufaddal ed-Dabbî'ye güvenir ve Abbâsîlerin casuslarından saklanmak için onun evinde gizlenirdi. İbrahim b. Abdullah öldürülüp isyan hareketi bastırıldığında Mufaddal ed-Dabbî hapsedildi. Daha sonra Halife Mansûr ilmi birikimi nedeniyle birçok alimle birlikte onu bağışladı ve oğlu Mehdî-Billâh'a mürebbi tayin etti. Böylelikle Mufaddal ed-Dabbî nispeten öğrencilikle geçen

¹⁴⁵ 'Abbâs, "Mukaddime", 6-9.

¹⁴⁶ 'Abbâs, "Mukaddime", 22-23.

¹⁴⁷ Elmalı, "Mufaddal ed-Dabbî", 30/362.

¹⁴⁸ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*, 4/306.

¹⁴⁹ Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât 'alâ 'enbâhi'n-nuhât*, 3/300.

¹⁵⁰ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Sellâm İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu fuhûli's-su'arâ*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (Cidde: Dâru'l-Medenî, ts.), 1/23; Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât 'alâ 'enbâhi'n-nuhât*, 3/304.

¹⁵¹ Bkz. Ebû Zeyd Sa'îd b. Evs Ebû Zeyd el-Ensârî, *en-Nevâdir fî'l-luğa*, thk. Muhammed 'Abdulkâdir Ahmed (b.y.: y.y., 1401/1981).

Kûfe döneminden ve hocalıkla geçen Basra döneminden sonra Bağdat'a intikal etti. Bağdat, onun hayatının en verimli dönemi idi.¹⁵²

Bu dönemde Mehdî-Billâh'a (ö. 169/785) az bilinen kadim Arap şiirlerini öğretmek için meşhur şiir antolojisi *Mufaddâliyyât*'ı derledi.¹⁵³ Ebû Ca'fer el-Mansûr'un¹⁵⁴, Mehdî-Billâh'ın¹⁵⁵, Hâdî İlelhak'ın¹⁵⁶ (ö. 170/786) ve Harun Reşid'in¹⁵⁷ (ö. 193/809) halifelik dönemine tanıklık etti. Onlarla edebî sohbetlerde bulunup hediyelerine nail oldu. Harun Reşid ve İsâ b. Ca'fer gibi dönemin ileri gelenlerinin huzurunda Ali b. Hamza el-Kisâi ve Asmaî gibi âlimlerle şiir, tefsir ve dil meseleleri hakkında tartışmalar yaptı.¹⁵⁸ Kendisi gibi şiir rivayetinde râviye (büyük râvi) lakabını alan Hammâd er-Râviye'nin rakibi sayıldı. Bir rivayete göre Mehdî-Billâh ikisi arasında yaptığı bir karşılaştırmada Hammâd er-Râviye'yi yeni şiirler nazmetmede Mufaddal ed-Dabbî'yi ise şiir rivayetinde iyi bulmuştur.¹⁵⁹ Şiir konusundaki bilgisine rağmen pek şiir söylemezdi. Bu hususta kendisine yöneltilen bir soruya “*Bu konudaki bilgim beni şiir söylemekten alı koyuyor.*” demiştir.¹⁶⁰

Ömrünün sonlarına doğru Mufaddal ed-Dabbî hiciv şiirlerini rivayet etmeyi ve yazmayı terk etmiştir.¹⁶¹ Buna kefarete olarak da Mushaf yazar ve onları mescitlere vakfederdi.¹⁶² Kaynaklarda onun ölüm tarihi hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerde belirtilen tarihler sırasıyla 168/784, 171/787 ve 178/794 yıllarıdır. Harun Reşid'in hilafet günlerinde (170/786-193/809) Bağdat'a gelerek¹⁶³ onun huzurunda münazaralara katıldığına dair rivayetlere, ayrıca Yahyâ b. Abdullah b. Hasan'ın 176/792-93 yılındaki isyanından haber vermesine dayanılarak Mufaddal ed-Dabbî'nin 168/784 ve

¹⁵² 'Abbâs, “Mukaddime”, 14-15.

¹⁵³ İbnu'l-Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddâliyyât*, 1.

¹⁵⁴ Ebû'l-Kâsım 'Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî ez-Zeccâcî, *el-Emâlî*, thk. 'Abdusselâm Hârûn (Beyrut: y.y., 1407/1987), 2-3.

¹⁵⁵ Ebû'l-Ferec Alî el-İsfahânî, *Kitâbu'l-Eğânî*, thk. İhsân Abbâs vd. (Beyrut: Dâru's-Sâdır, 2008), 16/16-17.

¹⁵⁶ Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât 'alâ 'enbâhi'n-nuhât*, 3/303.

¹⁵⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/151.

¹⁵⁸ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, thk. Muhammed 'Avd Mir'ab (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâşî'l-'Arabî, 2001), 1/11; Ebû'l-Kâsım 'Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî ez-Zeccâcî, *Mecâlisu'l-ulemâ*, thk. Abdusselâm Muhammed Harûn (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1403/1983), 14,30.

¹⁵⁹ Ebû 'Abdullâh Yâkût b. 'Abdullâh er-Rûmî Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-'udebâ = İrşâdu'l-erîb 'ilâ ma'rifeti'l-edîb*, thk. İhsân 'Abbâs (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1414/1993), 6/2711.

¹⁶⁰ Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât 'alâ 'enbâhi'n-nuhât*, 3/299.

¹⁶¹ 'Abbâs, “Mukaddime”, 22.

¹⁶² Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât 'alâ 'enbâhi'n-nuhât*, 3/304.

¹⁶³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/151.

171/787 yıllarından sonra öldüğü belirtilmiş hatta müstensihlerin 178'i (794) 168 (784) diye yazmış olabileceği ihtimali göz önüne alınarak ölüm tarihinin 178 olduğu ileri sürülmüştür.¹⁶⁴

2.2.3 İlmî ve Edebî Kişiliği

Mufaddal ed-Dabbî ilk eğitimini doğup büyüdüğü Kûfe'de almıştı. Kendisini özellikle ahhâr ve edebiyat alanlarında yetiştirmişti. Bir yandan babası Muhammed b. Ya'lâdan Emevî Devleti tarihine dair bilgileri öğrenmiş; bir yandan da Kûfe mektebine mensup, genel olarak Kıraat ve Hadis alanında temeyyüz etmiş isimlerden dersler almıştı. Ancak ilginç bir şekilde bu iki alandan birinde derinleşmeyi tercih etmemiş, ahhâr ve Arap edebiyatı alanlarına ilgi duymuştur. Bunun nedenleri arasında üç ihtimalden söz edilebilir.¹⁶⁵ Birincisi Mufaddal ed-Dabbî'nin fitratı gereği ahhâr ve Arap edebiyatı alanlarına yönelmesidir. Onun bu iki alana duyduğu ilgiyi onunla ilgili rivayetlerde görmek mümkündür. Öyle ki Mufaddal ed-Dabbî birkaç kez Mekke'ye gidip yerine getirdiği hac ibadetlerinde bile bedevilere uğramayı ihmal etmezdi. Belki de bu şekilde kadim Arap şiirini öğrenmeye dair hiçbir fırsatı kaçırmayarak onlardan edebiyat malzemesi toplamayı ve dil bilgilerini güçlendirmeyi hedeflemekteydi.¹⁶⁶ O bununla ilgili bir anısını şöyle anlatmaktadır:¹⁶⁷

“Hac yaptığım zaman bedevilerden birinin yanında konakladım. Bir gün (onlardan biri) bana ‘Zürümme’nin (kasidelerinde bahsettiği) sevgilisi Harkâ’yı göstereyim mi?’ dedi. Bunun üzerine ‘Eğer (bunu) yaparsan, bana büyük bir iyilikte bulunmuş olursun.’ dedim. Sonra ikimiz hep birden onu bulmaya gittik. Beni yoldan bir mil kadar uzaklaştırdı. Ardından kıl çadırların olduğu (bir yere) geldik. Bir çadırdan açılması için izin istedi. Çadır açıldı ve içerisinden büyük dudaklı, uzun boylu, güzel bir kadın çıktı. Selam verdi ve oturdu. (Üçümüz) bir müddet konuştuk. Sonra bana ‘Hiç hac yaptın mı?’ diye sordu. Bende ‘Birçok kez.’ dedim. ‘Öyleyse beni niçin ziyaret etmedin? Benim hac (ibadetinin) menâsiklerinden biri olduğumu bilmez misin?’ dedi. ‘Bu nasıl olur?’ dedim. (Sonra bana) dedi ki: ‘Amcan Zürümme’nin şu beytini duymadın mı:

‘Hac, peçeyle örtünen Harkâ’nın yanında bineklerin durmasıyla tamamlanır.’¹⁶⁸

Mufaddal ed-Dabbî'nin öğrencisinden gelen başka bir rivayette de onun bir bedevi ile tanışması yer almaktadır. Tanışmanın başında Mufaddal ed-Dabbî bedeviye nereli

¹⁶⁴ Şâkir - Hârûn, “Mukaddime”, ts., 25-26.

¹⁶⁵ ‘Abbâs, “Mukaddime”, 7-8.

¹⁶⁶ ‘Abbâs, “Mukaddime”, 22-23.

¹⁶⁷ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dîneverî İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve ş-su'arâ* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1423), 1/518; Cengiz Çalıklılıç, *Zürümme ve Dîvân'ının İncelenmesi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 80-83.

¹⁶⁸ İlgili beyit (Vâfir): “ثَمَّامُ الْحَجَّ أَنْ تَقِفَ الْمَطَايَا ... عَلَى خِرْقَاءِ وَاضِعَةِ اللَّثَامِ”

olduğunu sormuş, o da Tay kabilesine mensup olduğunu söyleyince pek mizah yapan birisi olmamasına rağmen şaka amaçlı ona hiciv temalı şu beyti hatırlatmıştır (Tavîl):

وَمَا طَبِيٌّ إِلَّا نَبِيٌّ تَجَمَّعَتْ فَقَالُوا طَيَّابًا كَلِمَةً فَاسْتَمَرَّتْ

“Tay (kabilesi) bir araya gelmiş bir grup nabâtîden ibarettir. Onlara ‘tayaya’ (Arap) demişler, öyle de kalmış.”¹⁶⁹

Buna sinirlenen bedevi ardından ona şu beyti hatırlatmıştır (Serî):

إِنَّ عَلَى سَائِلِنَا أَنْ نَسْأَلَ الْعِيبَاءَ لَا نَعْرِفُهُ أَوْ تَحْمِلُهُ

“Bize sorana bizim de sormamız gerekir. Çünkü (çuvalı) taşımadan ağırlığını bilemezsin.”

Rivayetin devamında ikisi karşılık şiir atışmalarına devam etmişlerdir.¹⁷⁰ Anlaşılan Mufaddal ed-Dabbî kadim Arap edebiyatına karşı duyduğu ilgiden dolayı bedevi Araplarla karşılaştığı zamanlarda elinden geldiğince onlardaki edebiyat malzemesinden istifade etmeye çalışıyor ve bir şekilde konuyu şiire getiriyordu.

Mufaddal ed-Dabbî’nin ahhâr ve Arap edebiyatına ilgi duymasının ikinci nedeni olarak babasının veya hocalarının yönlendirmesi ve etkisi söylenebilir. Nitekim *Mufaddâliyyât*’taki şiirlerin birçoğunun Cahiliye Devri’nde cereyan eden savaşları konu edindiği ve düşünüldüğünde babasından Emevî Devleti’nin tarihine dair rivayetler alan Mufaddal ed-Dabbî’nin kadim Arap tarihinin divanı mesabesindeki şiire ve onlarla ilgili rivayetlere ilgi duyması ihtimali akla gelmektedir. Ayrıca hocası Simâk b. Harb’ın şiir ve eyyâmü’l-Arab konusunda birikimli olduğu belirtilmiş, şiir öğrenmek için yanına gelenleri hadis öğrenmeye gelenlere tercih ettiği nakledilmiştir.¹⁷¹

Onun Ahhâr ve Arap edebiyatına yönelmesinin üçüncü nedeni olarak da ahhârın ve şiirin yaşadığı dönemde bir geçim kaynağı olarak görülmesi düşünülebilir. Özellikle Abbasiler Döneminde birçok şair çölün kasvetli yaşamından kurtulmuş, Bağdat’ta veya eyalet merkezlerinde halife, vezir veya valilerin saraylarındaki sohbetlere katılmış,

¹⁶⁹ Muhtemelen beyitte Tay kabilesi, adının Süryanicede Arap manasındaki ‘tayaya’ kelimesini çağrıştırmamasından dolayı Arap olup olmadıkları tartışmalı Nabatîlere benzetilerek küçümsenmiştir.

¹⁷⁰ Kıftî, *İnbâhu’r-ruvât ‘alâ ‘enbâhi’n-nuhât*, 3/300-301.

¹⁷¹ Mehmet Emin Özavşar, “Simâk b. Harb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/210.

kendileri sohbet meclisleri düzenlemiş ve entelektüel bir mertebeye yükselmiştir. Artık şiir tam manasıyla bir geçim kaynağı haline gelmiştir.¹⁷²

Bu konuda *el-Eğânî* adlı eserdeki bir rivayette Mufaddal ed-Dabbî ile Mehdî-Billâh arasında geçen bir şiir sohbeti örnek verilebilir. Mufaddal ed-Dabbî'nin anlattığına göre kendisi on bin dirhem borç içerisinde bir halde evinin kapısında beklemekteyken Mehdî-Billâh'ın elçisi gelmiş ve onu saraya çağırmıştır. Ardından o, Abbâsî halifesi Mansûr'a isyan eden İbrahim b. Abdullah'ın evinde saklanmasından dolayı durumdan şüphelenmiş bir şekilde daveti kabul ederek saraya gitmiştir. Sonra Mehdî ona tüm bu çekinceleri gideren şu soruyu sormuştur: “*Ey Mufaddal! Arapların söylediği hangi beyit en övgü dolu olanıdır?*” Mufaddal ed-Dabbî bir müddet düşünmüş, ardından böyle bir beytin Arapların en meşhur kadın şairi Hansâ'ya (ö. 24/645) ait olduğunu söylemiştir. Bu cevap karşısında Mehdî-Billâh uzandığı yerden doğrularak ona heyecanlı bir şekilde Hansâ'nın hangi beyti olduğunu sormuş, o da şu beytini söylemiştir (Basît):

وَإِنَّ صَخْرًا لَتَأْتُمُّهُ الْهَدَاةُ بِهِ كَأَنَّهُ عَلَمٌ فِي رَأْسِهِ نَارٌ

“*Sahr'ı, rehberler (bile) takip eder. O başında ateş olan bir dağ gibidir.*”

Bu cevaptan da memnun kalan Mehdî-Billâh yanındaki adamını işaret ederek Mufaddal ed-Dabbî'ye: “*Ben söyledim ama o kabul etmedi.*” demiştir. Daha sonra Mehdî-Billâh Mufaddal ed-Dabbî'den kendisine bir şeyler anlatmasını istemiştir. Ona konunun ne olmasını istediğini soran Mufaddal ed-Dabbî, “kadınlar” cevabını alınca uzunca bir süre bu konu hakkında konuşmuştur. Daha sonra Mehdî-Billâh ona geceleyin kendisini Hüseyin b. Mutayr el-Esedî'ye (ö. 170/786) ait şu iki beytin uykusuz bıraktığını söylemiştir (Tavîl):

وَقَدْ تَغْدِرُ الدُّنْيَا فَيَضْحَى غَنِيًّا فَقِيرًا وَيَغْنَى بَعْدَ بُؤْسٍ فَقِيرًا
فَلَا تَقْرُبِ الْأُمَرَ الْحَرَامَ فَإِنَّهُ خَلَاوُتُهُ تَفْتَى وَيَبْقَى مَرِيرًا

“*Dünya aldatıcıdır; Bir sabah zengini fakir kalkabilir, sefaletten sonra fakiri zengin olabilir.*

Öyleyse haram işe yaklaşma! Onun güzelliği geçici, acısı ise kalıcıdır.”

¹⁷² Nasuhi Ünal Karaarslan, “Şair”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/300.

Mehdî-Billâh bu iki beyti söyledikten sonra Mufaddal ed-Dabbî onun şiir zevkini beğenme manasında “*Bunun gibisi seni uykusuz bıraksın...*” demiştir. Ardından Mehdî-Billâh ona “*Ey Mufaddal! Bu ikisinin üçüncüsü var mıdır?*” diye sormuştur. Bunun üzerine o “*evet*” diyerek aynı kasidenin şu beytini söylemiştir (Tavîl):

وَكَمْ قَدْ رَأَيْنَا مِنْ تَغْيِيرِ عَيْشَةٍ وَأُخْرَى صَفَا بَعْدَ اكْتِرَارٍ غَيْرِهَا

“*Ne çok görmüşüzdür değişen (güzel) hayatları, bir de suyu bulanıklaştıktan sonra berraklaşanları.*”

İnce ruhlu bir insan olan Mehdî-Billâh bu beyti duyduktan sonra göz yaşı dökmüş ve Mufaddal ed-Dabbî’ye “*Halin nasıl?*” diye sormuştur. Mufaddal, “*On bin dirhem borcu olan birinin hali nasıl olur?*” cevabını vermiştir. Bunun üzerine Mehdî-Billâh ona otuz bin dirhem verilmesini emretmiş ve ona “*Borcunu öde ve durumunu düzelt.*” demiştir. Ardından Mufaddal ed-Dabbî dirhemleri alıp onun yanından ayrılmıştır.¹⁷³

Ebü’l-Kâsım Zeccâcî’nin (ö. 337/949) *el-Emâlî* adlı eserinde geçen başka bir rivayette Halife Mansûr Mufaddal ed-Dabbî’ye “*Bana en iyi atı tarif et.*” demiştir. O da: “*Eğer atta üç uzun, üç kısa, üç geniş ve üç parlak olursa o ata yetişilmez.*” cevabını vermiştir. Halife, Mufaddal ed-Dabbî’den bu sözünü açıklamasını istemiştir. Bunun üzerine o şöyle demiştir: “*Üç uzun; kulak, boyun ve baldırdır. Üç kısa; sırt, kuyruk kemiği ve bacaktır. Üç geniş; göğüs, burun deliği ve alındır. Üç parlak ise deri, göz ve toynaktır.*”¹⁷⁴

Halifelerle iyi ilişkiler kurduğu anlaşılan Mufaddal ed-Dabbî’nin Abbasî halifesi Hâdî-İlelhak (ö. 170/786) ile de yakın olduğu görülmektedir. Kaynaklar Hâdî’nin (ö. 170/786) şairlere karşı cömert, fakat zaman zaman da cimri olduğunu kaydeder.¹⁷⁵ Anlaşılan onun ölümünden sonra çok üzülen Mufaddal ed-Dabbî rivayete göre ölümünden sonra kapısında kimse kalmayınca şu iki beyti söylemiştir (Vâfir):¹⁷⁶

خَلَّتْ إِلَّا مِنْ الذَّنْبِ الْبِلَادُ تَحَمَّلَ أَهْلُهَا عَنْهَا قَبَازُوا

¹⁷³ İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/16-17.

¹⁷⁴ Zeccâcî, *el-Emâlî*, 2-3.

¹⁷⁵ Nahide Bozkurt, “Hâdî-İlelhak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/17.

¹⁷⁶ Kiftî, *İnbâhu’r-ruvât ‘alâ ‘enbâhi’n-nuhât*, 3/303.

فَكَانَتْ أُمَّةً بَلَغَتْ مَدَاهَا لِكُلِّ زُرُوعٍ مَزْرَعَةٍ حَصَادُ

“Bu diyarda kurttan başka bir şey kalmamış, halkı yola koyulup aceleyle gitmiş.
(Onlar) zirveye ulaşmış bir topluluktur. (Ancak) mezradaki her ekinin bir hasat
(vakti) vardır.”

Bu beyitlerle Mufaddal ed-Dabbî muhtemelen Hâdî-İlelhak’ın (ö. 170/786) meclisinin bir zamanlar insanlarla dolup taşıdığını ancak her şey gibi o günlerin de sonunun geldiğine işaret etmektedir.

Başka bir rivayette ise onun Abbâsî halifesi Harun Reşid ile yakın bir ilişki içerisinde olduğu görülür. Rivayete göre¹⁷⁷ bir keresinde Harun Reşid Mufaddal ed-Dabbî’ye: “Kurt hakkında söylenmiş en güzel söz nedir? (Eğer bunu bilersen) elimdeki bin altı yüz dinar değerindeki bu yüzük senindir.” demiştir. Bunun üzerine Mufaddal ed-Dabbî şu beyti söylemiştir (Tavîl):

يَنَامُ بِأَحَدَى مَقْلَتَيْهِ وَيَتَّقِي بِأُخْرَى الْمَنَائِفِ وَيَقْظَانُ هَاجِعٌ

“Bir gözüyle uyuyor, diğeriyle tehlikelerden sakınıyor. Öyle ki o hem uyanık hem de uykuda.”

Bunun üzerine Harun Reşid : “(Allah bu beyti) benim bu yüzüğüm elimden gitsin diye senin diline getirdi.” demiş ve yüzüğü ona doğru atmıştır. Bu olayı işiten Harun Reşid’in eşi Zübeyde, Mufaddal ed-Dabbî’ye bin altı yüz dinar göndererek yüzüğü ondan geri almış ve çok sevdiği bir yüzük olduğunu bildiği için onu Harun Reşid’e geri göndermiştir. Ancak Harun Reşid yüzüğü tekrar Mufaddal ed-Dabbî’ye vermiş ve: “Hem onu hem de dinarları al. Ben hediye ettiğim bir şeyi geri almam.” demiştir.

Bu son dört rivayet Mufaddal ed-Dabbî’nin yaşadığı dönemdeki halifelere yakınlığını ve şiirin kendisine sağladığı maddi faydayı göstermektedir. Ancak onun Arap edebiyatına olan ilgisini yukarıda sayılan üç nedenden birine indirgemek pek doğru gözükmemektedir. Belki de o, fitratı gereği Arap edebiyatına ilgi duymuş ve çevresinin yönlendirmesi ile bu alandaki birikimini arttırmıştır. Ardından halifeler ile yakın ilişkiler içerisinde olması nedeniyle yeri geldiğinde kendisindeki bu şiir birikiminden maddi olarak istifade etmiştir. Bunun yanında Mufaddal ed-Dabbî’nin özellikle halifelerle

¹⁷⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/151.

yaptığı şiir sohbetleri ile ilgili yukarıdaki rivayetler onun bir şiir ravisi olmasının yanında eleştirmen yönünü de göstermektedir. Nitekim bir keresinde İbnü'l-A'râbî kendisine Râî en-Nümeyrî (ö. 97/716) ve Zürrümme'den (ö. 117/735) hangisinin daha iyi şair olduğu sormuş; bunun üzerine o, Râî en-Nümeyrî'nin daha iyi şair olduğunu kastederek bu sorudan dolayı onu azarlamıştır.¹⁷⁸

Mufaddal ed-Dabbî Kûfe'de meşhur olduğu ilimlerde derinleştikten sonra Basra'ya gitmiştir. Bu ilimler arasında özellikle şiir ve ahhârı saymak gerekir. Onun ne zaman ve niçin Basra'ya yerleştiği bilinmemektedir. Mufaddal ed-Dabbî Basra'ya geldiğinde Basralı alimler Kûfeli alimleri küçümsüyor hatta onlardan rivayet bile almıyorlardı. Ancak Mufaddal ed-Dabbî bu durumdan istisna tutulmuştur. Basralılar onu sika görmüş, rivayetlerini kabul etmiş ve ondan rivayette bulunmuşlardır.¹⁷⁹

Bu bağlamda İbn Sellâm el-Cumahî onun şiir rivayetindeki yetkinliği hakkında “*Basra ehli dışında bize gelen en bilgili kişi Kûfeli Mufaddal b. Muhammed ed-Dabbî'dir.*” demiştir.¹⁸⁰ Şiir ve garîb sözcükler alimi Cehm b. Halef el-Mâzinî, Mufaddal ed-Dabbî'ye Kûfe mektebine mensup olmasıyla ilgili hicivde bulunmasına¹⁸¹ rağmen görünüşe göre onun eyyâmü'l-Arab, Arap dili ve edebiyat alanlarındaki yetkinliğini gördükten sonra onun hakkında “*Mufaddal ed-Dabbî Basra'ya geldi. Nahiv, şiir, garip sözcükler ve eyyâmü'l-Arab konusunda alim biriydi.*” yorumunda bulunmuştur.¹⁸² Basra gramer okuluna taassup derecesinde bağlı olup Kûfe âlimlerine güvenmeyen ve onları önemsemeyen Ebû Hâtim es-Sicistânî¹⁸³ bile onun şiir rivayetindeki birikimi ile ilgili “*Şiir konusunda Kûfe'deki en sika kişi Mufaddal ed-Dabbî idi.*” demiştir.¹⁸⁴

Basra'da şöhreti gitgide artan Mufaddal ed-Dabbî'nin ilmî birikiminden Abbâsî halifesi Mansur da haberdar olmuştu. Öyle ki o, kendisine karşı başlatılan isyan hareketinin lideri İbrahim b. Abdullah'ın en yakın arkadaşlarından biri olmasına rağmen

¹⁷⁸ Muhammed b. el-Hasen b. 'Abdillâh b. Mezhic Ebû Bekir ez-Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyîn ve'l-lugaviyyîn*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: y.y., 1954), 193.

¹⁷⁹ 'Abbâs, “Mukaddime”, 10.

¹⁸⁰ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu fuhûli's-şu'arâ*, 1/23.

¹⁸¹ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr ez-Zemahşerî, *Rebî'u'l-ebrâr ve nusûsu'l-ahyâr* (Beyrut: Muesseseti'l-'Alemlî, 1412), 1/253.

¹⁸² Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât 'alâ 'enbâhi'n-nuhât*, 3/304.

¹⁸³ Zülfikar Tüccar, “Sicistânî, Ebû Hâtim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/140.

¹⁸⁴ Ebu't-Tayyib Abdolvâhid b. Alî el-Halebî el-Lugavî, *Merâtibu'n-nahviyyîn* (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1430/2009), 84.

Mufaddal ed-Dabbî'yi affetmiş ve bizzat oğlu Mehdî-Billâh'ın eğitimiyle görevlendirmiştir. Bu şekilde Kûfe'de doğup büyüyen Mufaddal ed-Dabbî Basra'dan sonra Bağdat'a intikal etmiş ve hayatında yeni bir döneme başlamıştır.¹⁸⁵

Bağdat döneminde Mufaddal ed-Dabbî'nin ilmî kişiliğinin anlaşılması açısından Mehdî-Billâh'ın onunla Hammâd er-Râviye arasında yaptığı karşılaştırma önemlidir. Rivayete göre Mufaddal ed-Dabbî dönemin birçok eyyâmü'l-Arap, edebiyat, şiir ve dil alimleri ve ravileri ile Mehdî-Billâh'ın Bağdat'taki sarayında bir araya gelmiştir. Hâcibin adamlarından biri çıkıp Mufaddal ed-Dabbî'yi halifenin huzura çağırmıştır. Halifenin huzurunda bir müddet bekledikten sonra o ve Hammad ed-Râviye beraber çıkmıştır. Mufaddal ed-Dabbî'nin yüzünde sevinç ve neşe, Hammad ed-Râviye'nin yüzünde ise üzüntü ve burukluk varmış. Ardından orada bulunan alimlere halifenin Hammad ed-Râviye'ye şirinin güzel olması ancak şiir rivayetinde ziyade bulunması sebebiyle yirmi dirhem, Mufaddal ed-Dabbî'ye ise dürüstlüğü ve rivayetinin doğruluğu nedeniyle elli dirhem verdiği duyurulmuş; güzel ve yeni şiirler dinlemek isteyenlerin Hammad er-Râviye'yi dinlemesi, doğru rivayet almak isteyenlerin de Mufaddal ed-Dabbî'ye başvurması tavsiye edilmiştir.¹⁸⁶

Ayrıca Mufaddal ed-Dabbî hayatının bu döneminde Mehdî-Billâh'ın eğitimi için meşhur şiir antolojisi *Mufaddâliyyât*'ı derlemiştir. Böylelikle o nispeten öğrencilikle geçen Kûfe döneminden ve hocalıkla geçen Basra döneminden sonra bu eseriyle hayatının belki de en verimli olduğu Bağdat döneminde Arap edebiyatında şiir antolojisi geleneğinin başlatıcısı olmuştur.

2.2.4 Hakkında Yapılan Olumsuz Eleştiriler

Kûfeli bir alim olan Mufaddal ed-Dabbî Basralılardan gördüğü bütün ilgi, hoşgörü ve takdire rağmen onların olumsuz eleştirilerinden kurtulamamıştır. Bu eleştirilerin bir kısmının Kûfe ve Basra ekolleri arasındaki rekabetten, rivayetteki metot farklılığından veya dönemin çağdaşları arasında cereyan eden çekişmelerden kaynaklandığı; geri kalan diğer kısmında ise eleştirmenlerin haklılık payının yüksek olduğu söylenebilir.¹⁸⁷

¹⁸⁵ 'Abbâs, "Mukaddime", 15.

¹⁸⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-'udebâ = İrşâdu'l-erîb 'ilâ ma'rifeti'l-edîb*, 6/2711.

¹⁸⁷ 'Abbâs, "Mukaddime", 13.

Haklılık payı yüksek olan eleştirilerden biri Asmaî'den gelmiştir. Eleştirinin nedeni Mufaddal ed-Dabbî'nin ikisi arasındaki bir münakaşada söylediği Evs b. Hacer'e (ö. 620) ait şu beyittir (Münserih):

وَذَاتُ هِدْمٍ عَارٍ نَوَاشٍ رُهَا تَصُمْتُ بِإِلْمَاءٍ تَوَلَّيَا جَدِعا

“Çıplak kollu, eski elbiseli (bir kadın) sıksa çocuğunu suyla susturmaya çalışıyor.”

Beyitte fakir bir kadının sefalet içerisindeki durumu tasvir edilmektedir. Mufaddal ed-Dabbî beyitteki “sıksa” (جَدَعَ) kelimesi yerine “genç” anlamındaki (جَذَعَ) kelimesini söylemiştir. Asmaî ona bunun bir tashîf olduğunu belirtmiş ve kelimenin “sıksa” (جَدَعَ) şeklinde okunması gerektiğini belirtmiştir. Arından o bu okuyuşu kabullenmeyip sesini yükselten Mufaddal ed-Dabbî'ye düşük sesle konuşması için “*Karınca gibi (sessiz) konuş ve isabetli ol. Yahudi borusuna üflesen de sana fayda vermez.*” demiştir. Münakaşanın kızıştığını gören hadis alimi Süleyman b. Davud el-Hâşimî (ö. 219/834-835) ikisine bir hakem seçmelerini tavsiye etmiştir. Bunun üzerine ikisi hakem olarak Benî Esed'den şiirleri iyi ezbere bilen bir çocuğu hakem kılmışlardır. Daha sonra çocuk Asmaî'yi doğrulamış ve onun haklı olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁸ Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Mufaddal ed-Dabbî'nin okuyuşu anlam bakımından doğruya pek de uzak değildir.

Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822) ise onun şu beyitte tashîf yaptığını söylemiştir (Tavîl):

أَفَاطِمَ إِنِّي هَالِكٌ فَتَبَيَّنِي وَلَا تَجْزَعِي كُلَّ النِّسَاءِ يَتِيمُ

“Ey Fatime! Ben öleceğim, (bunu) iyi bil ve üzüntüye kapılma. Her kadın bir gün dul kalacaktır.”

Mufaddal ed-Dabbî beyitteki “dul kalacak” anlamındaki (يَتِيمٌ) kelimesini “yetim” anlamında (يَتِيمٌ) şeklinde söylemiştir.¹⁸⁹ Fakat onun bu okuyuşu da anlam bakımından çok da yanlış gözükmemektedir. Nitekim “yetim” (يَتِيمٌ) kelimesi “kocasız olmayan kadın” anlamına da gelebilmektedir.¹⁹⁰

¹⁸⁸ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 1/11; Zeccâcî, *Mecâlisu'l-'ulemâ*, 14.

¹⁸⁹ Ebû Bekir ez-Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyîn ve'l-lugaviyyîn*, 193.

¹⁹⁰ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 14/242.

Mufaddal ed-Dabbî hakkında rivayet edilen tashîf iddialarının sayısı çoğaltılabilir.¹⁹¹ Ancak şunu belirtmek gerekir ki tashîf hemen hemen bütün alimlerin ve ravilerin yapabileceği bir hatadır.¹⁹² Üstelik Mufaddal ed-Dabbî'nin yaptığı iddia edilen tashîflerin hepsinde kabul edilebilir bir vecih bulunmaktadır. İlgili tashîf iddialarının büyük bir kısmının Basralı alimler olan Halef el-Ahmer (ö. 180/796) ve Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'dan (ö. 209/824) geldiği göz önüne alındığında bu iddialarda Basra mektebine yönelik bir temayülden söz edilebilir.¹⁹³

Tashîf dışında Mufaddal ed-Dabbî'nin ilmî ve edebî şahsiyeti ile ilgili de olumsuz eleştiriler yapılmıştır. Ebû Hâtim es-Sicistânî (ö. 255/869) Mufaddal ed-Dabbî'nin şiir rivayetinde Kûfe'deki en sika kişilerden olduğunu belirttikten sonra onun garip kelimeleri, şiir manalarını ve açıklamalarını bilmediğini söylediğini aktarmış ve onun sadece şiir rivayet ettiğini, nahvi hiç bilmediğini,¹⁹⁴ tashîf noktasında ise sika olmadığını söylemiştir. Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890) de Kıraat ve Hadis ilimlerinde metrûk olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁵

İbn Sellâm el-Cumahî ise Mufaddal ed-Dabbî'ye yönelik bütün Kûfeli alimleri kapsayacak şekilde genel bir eleştiride bulunmuştur. O, Mufaddal ed-Dabbî'nin şair Esved b. Ya'fer'e (ö. 600) ait yüz otuz kaside bildiğini duyduğunda Basralıların ona ait bu kadar kaside bilmediğini hatta bu sayıya yaklaşamadıklarını belirtmiş ve bu durumu Kûfelilerin rivayet almada esnek davranmasıyla ilişkilendirmiştir.¹⁹⁶

Mufaddal ed-Dabbî'ye en ağır eleştiriye Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'nın (ö. 209/824) yaptığı görülmektedir. Ebû Hâtim es-Sicistânî ona Mufaddal ed-Dabbî'nin rivayet ettiği bazı beyitleri okuduğunda bunun Mufaddal'ın bir uydurması olduğunu söylemiştir.¹⁹⁷

¹⁹¹ Bkz. Hamza b. el-Hasen Hamza el-İsfahânî, *et-Tenbih 'alâ hudûsi't-tashîf*, thk. Muhammed Es'ad Talas (Beyrut: y.y., 1412/1992), 79-83.

¹⁹² Bu konuda hazırlanmış bir eser için bkz. Hamza el-İsfahânî, *et-Tenbih 'alâ hudûsi't-tashîf*.

¹⁹³ 'Abbâs, "Mukaddime", 29.

¹⁹⁴ Lugavî, *Merâtibu'n-nahviyyîn*, 84.

¹⁹⁵ Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân ez-Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. 'Alî Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 4/170.

¹⁹⁶ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu fuhûli's-su'arâ*, 1/148.

¹⁹⁷ Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. 'Abdullâh İbn Yûsuf 'Cemâleddîn İbn Hişâm Cemâleddîn b. Hişâm, *Tehlîsu's-şevâhid ve telhîsu'l-fevâ'id*, thk. 'Abbâs Mustafâ es-Sâlihî (b.y.: y.y., 1406/1986), 60.

Tashîf konusunda olduğu gibi Mufaddal ed-Dabbî'nin ilmî ve edebî kişiliğine yönelik yapılan bu eleştirilerde de Basra ve Kûfe mezhepleri arasındaki rekabetin ya da metot farklılığının etkisini görmek mümkündür. Örneğin Kıraat ve Hadis alanıyla ilgili eleştiriye aslında Kûfeli alimlerin birçoğu maruz kalmıştır.¹⁹⁸ Bu durum şiir rivayetinde esnek davranmasıyla ilgili eleştiride de gözükmemektedir. Öyleyse bu eleştirilerin özelde Mufaddal ed-Dabbî'ye yönelik yapılmasından ziyade Kûfe ve Basra mektebi arasındaki rekabetten ya da metot farklılığından kaynaklandığı söylenebilir. Bir üst başlıkta Mufaddal ed-Dabbî hakkındaki rivayetler ve olumlu eleştiriler göz önüne alındığında onun şiir bilgisine yönelik yapılan olumsuz eleştiriler de pek yerinde gözükmemektedir. Bu tür eleştiriler Basra mektebine yönelik bir temayülü akla getirmektedir.

2.2.5 Hocaları

Mufaddal ed-Dabbî'nin ilk eğitimini Kûfe'de aldığı görülmektedir. Hocalarının hepsi Kûfe mektebine mensup olup genel olarak Kıraat ve Hadis alanında temeyyüz etmişlerdir.¹⁹⁹ Yedi kıraat imamından biri olan Âsım b. Behdele²⁰⁰ kıraat ve hadis rivayetleri aldığı hocalarından biridir. Onunla sık sık görüştüğü anlaşılan Mufaddal ed-Dabbî bu hususta şunları söylemiştir: “*Ben Âsım'a gidip okumalar yapardım. Ben gitmediğim zaman o benim evime gelirdi.*”²⁰¹ Bunun dışında Mufaddal ed-Dabbî'nin hocaları arasında hadis, kıraat ve ferâiz sahalarındaki bilgisiyle tanınan Ebû Muhammed Süleymân b. Mihrân el-Kûfî²⁰² (ö. 148/765), hadis ve kıraat alimi Ebû İshak es-Sebî²⁰³ (ö. 127/745) ve muhaddislerden İbrahim b. Muhâcir el-Becelî²⁰⁴ (ö. ?), Muğîre b. Miksem el-Kûfî²⁰⁵ (ö. 134 ya da 136/753), Mücâhid İbnü'r-Rûmî (ö. ?) ve Ebü'l-Mugîre Simâk b. Harb²⁰⁶ isimleri yer almaktadır. Onun Basralı kıraat ve hadis alimi Ebû Recâ' el-

¹⁹⁸ Abbâs, “Mukaddime”, 22.

¹⁹⁹ Abbâs, “Mukaddime”, 7.

²⁰⁰ Bkz. Mehmet Ali Sarı, “Âsım b. Behdele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991).

²⁰¹ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn b. el-Cezerî Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ* (Bergstraesser: Mektebetu İbn Teymiyye, 1351/1932), 2/307.

²⁰² Bkz. Mücteba Uğur, “A'meş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991).

²⁰³ Bkz. Ali Osman Koçkuzu, “Ebû İshak es-Sebî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).

²⁰⁴ Bkz. Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Muhammed el-'Askalânî İbn Hacer el-'Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb* (Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-'Osmâniyye, 1326/1908), 167-168.

²⁰⁵ Bkz. Muhammed b. Ahmed b. 'Abdilhâdî ed-Dimeşkî İbn 'Abdilhâdî, *Tabakâtu 'ulemâ'i'l-hadîs*, thk. Ekrem el-Bûşî, İbrâhîm ez-Zeybek (Beyrut: y.y., 1417/1996), 1/225.

²⁰⁶ Bkz. Özavşar, “Simâk b. Harb”.

Utâridî'den (ö. 105/723-24) rivayetler aldığı söylenmişse de bu görüş zayıf bulunmuştur.²⁰⁷ Bunun nedenleri arasında onun en yüksek olasılıkla hicrî 109'da vefat etmesi ve Mufaddal ed-Dabbî'nin Kûfe'yi sadece ileriki yaşlarda terk etmesi sayılabilir. Ayrıca o, babası Muhammed b. Ya'lâ'dan (ö. ?) da rivayetlerde bulunmuştur. Târîh-i Taberî'de yer alan bu rivayetler Benî Dabbe'nin katıldığı Cemel Vak'ası (36/656) ve Horasan bölgesinde cereyan eden olaylar ile ilgilidir.²⁰⁸

2.2.6 Öğrencileri

Mufaddal ed-Dabbî'den ders ve rivayet alanalar arasında ise başta lugat alimi ve şiir ravisi olan üvey oğlu Ebû Abdullah İbnü'l-A'râbî ve Abbâsî halifesi Mehdi-Billah olmak üzere yedi kıraat imamından biri olan Ali b. Hamze el-Kisâî (ö. 189/805), Arap dili ve tefsir alimi Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ , Muhammed b. Ömer el-Kasabî (ö. ?), Ebû Kâmil el-Cahderî (ö. ?), Ahmed b. Mâlik el-Kuşeyrî (ö. ?), tarihçi ve ensâb alimi Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Abdillâh el-Medâinî (ö. 228/843), Cebele b. Malik (ö. ?), Habîb b. Bistâm el-Ezidî el-Basrî²⁰⁹ (ö. ?), dil ve edebiyat alimi Ebû Zeyd Saîd b. Evs el-Ensârî , Arap dili alimi, şiir ravisi ve şair Ebû Muhriz Halef el-Ahmer²¹⁰ , Arap dili ve edebiyatı alimi İbn Sellâm el-Cumahî²¹¹ ve Kûfe dil mektebi alimlerinin önde gelen simalarından Ebû Amr İshâk b. Mirâr eş-Şeybânî²¹² (ö. 213/828) gibi isimler yer almaktadır.²¹³

²⁰⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/151; Ebû Sa'd 'Abdulkerîm b. Muhammed b. Manûr el-Mervezî es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, thk. 'Abdurrahman b. Yahyâ (Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-'Osmâniyye, 1382/1962), 8/385; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, 4/170; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Muhammed el-'Askalânî İbn Hacer el-'Askalânî, *Lisânu'l-mîzân*, thk. Dâiratu'l-Ma'ârifî'n-Nizâmîyye (Beyrut: Muessesetu'l-A'lemî, 1390/1971), 6/81; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, 2/307.

²⁰⁸ 'Abbâs, "Mukaddime", 7-9.

²⁰⁹ Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât 'alâ 'enbâhi'n-nuhât*, 3/300.

²¹⁰ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-'udebâ = İrşâdu'l-erîb 'ilâ ma'rifeti'l-edîb*, 6/2710.

²¹¹ Zülfikar Tüccar, "İbn Sellâm el-Cumahî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/312.

²¹² Hulusi Kılıç, "Ebû Amr eş-Şeybânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/98.

²¹³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/151; Sem'ânî, *el-Ensâb*, 8/385; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, 4/170; İbn Hacer el-'Askalânî, *Lisânu'l-mîzân*, 6/81; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, 2/307.

Öğrencilerinden Basralı Habîb b. Bistâm el-Ezîdî ise hocası Mufaddal ed-Dabbî ile bir bedevi arasında geçen bir konuşmayı aktardığı rivayette onunla ilk tanışmasını şu sözlerle dile getirir:²¹⁴

“Basra’ya²¹⁵ Mufaddal b. Muhammed’e kendisinden (rivayetler) yazmak için gitmek istedim. Kendimi buna hazır hale getirmek için bir müddet bekledim. Sonra yola koyuldum ve Kûfe’ye vardım. Basra ehlinden olduğumu öğrenirse benden nefret edeceğini düşündüm. Eğer ezîdî olduğumu öğrenirse benden daha çok nefret edecekti. Onunla karşılaştım ve selam verdim. O da selamımı aldı ve ‘Kimlerdensin?’ diye sordu. Ben de ona ‘Allah’ın İslâm’la ikramda bulunduğu kimselerdenim.’ dedim. ‘(Buradaki) insanların hepsi böyledir.’ dedi. Sonra ‘Kime biat edersin?’ diye sordu. Ben de ‘Allah resulüne (s.a.v)’ dedim. ‘Nereden geldin?’ diye sordu. ‘Hint diyarından.’ dedim. (O zamanlar Basra, Hint’ten sayılırdı.) Her soruya kaçamak cevap verdim ve yalan söylemedim. Yanında kaldım ve sevgisini kazandım...”

Ebû Zeyd Saîd b. Evs el-Ensârî ise ilme olan düşkünlüğü nedeniyle Basra mektebine mensup olmasına rağmen geleneğin aksine Kûfeli Mufaddal ed-Dabbî’den ders almış ve ondan rivayette bulunmuştur. Mufaddal ed-Dabbî’den öğrendiği nâdir şiirlerle bizzat bedevilerden duyduğu bazı nâdir recezleri ve garîb tabirleri Kitâbü’n-Nevâdir (en-Nevâdir fî’l-luga) adlı bir eserde toplamıştır.²¹⁶ Bu eser Ahfeş el-Asgar ve Ebû Hâtim es-Sicistânî tarafından yapılan lugat açıklamalarıyla günümüze kadar ulaşmıştır.²¹⁷

2.2.7 Eserleri

Kaynaklarda *Mufaddâliyyât* dışında Mufaddal ed-Dabbî’ye Kitâbü’l-Emsâl, Kitâbü’l-Elfâz, Kitâbü Me‘ânî’s-Şî‘r ve Kitâbü’l-‘Arûz adlı eserler nispet edilmektedir.²¹⁸ Bu beş eser içerisinde sadece *Mufaddâliyyât* ve *Kitâbü’l-Emsâl*²¹⁹ günümüze ulaşmıştır.

Kitâbü’l-Emsâl Arap edebiyatında mesellerle ilgili ilk derleme olmasa da günümüze ulaşan en eski eserdir. Eserin Mufaddal ed-Dabbî’ye nispetinde bir şüphe

²¹⁴ Kıftî, *İnbâhu’r-ruvât ‘alâ ‘enbâhi’n-nuhât*, 3/300.

²¹⁵ Rivayetin aslında “إلى” harf-i ceri bulunmakla birlikte anlam bakımından “من” harf-i ceri daha uygun görülmektedir. Bu durum ravi kaynaklı bir hatadan ya da bir yazım yanlışından kaynaklanmış olabilir. Nitekim rivayette de belirtildiği üzere Habîb b. Bistâm el-Ezîdî Kûfe’ye gitmiştir ve Mufaddal ed-Dabbî’ye Basralı olduğunu söylemeye dair çekinceleri vardır. Eğer Mufaddal ed-Dabbî Basra’da olsaydı böyle bir çekincesinin olmaması gerekirdi.

²¹⁶ Bkz. Ebû Zeyd el-Ensârî, *en-Nevâdir fî’l-luga*.

²¹⁷ Hüseyin Elmalı, “Ebû Zeyd el-Ensârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/270-271.

²¹⁸ İbnu’n-Nedîm, *el-Fihrist*, 94; Ebû’l-Berakât ‘Abdurrahmân b. Muhammed b. ‘Ubeydillâh el-Ensârî Kemâluddîn Ebû’l-Berakât el-‘Enbârî, *Nuzhetu’l-elibbâ’ fî tabakâti’l-udebâ’*, thk. İbrâhîm es-Sâmerrâî (Zerkâ/Ürdün: Mektebetü’l-Menâr, 1405/1985), 51-52.

²¹⁹ Hakkında hazırlanmış bir makele için bkz. Mehmet Cevat Ergin, “Kûfeli Dilci el-Mufaddal ed-Dabbî ve Kitâbü’l-Emsâl’ı”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)* XVI/32 (2018), 67-88.

görülmemektedir.²²⁰ Bu alanda derlenmiş eserlerde derleyicinin ilgi alanına göre mesellerin yalnız hikâyelerine ağırlık verenler, yalnız lügat ve gramer boyutunu ele alanlar olduğu gibi bu iki yönün her ikisini birden ihtiva edenler de vardır. Bu bağlamda Mufaddal ed-Dabbî'nin *Kitâbü'l-Emsâl*'i hikâye ağırlıklı bir derleme olup²²¹ özellikle kabile ve aşiret liderleri, şeyhleri ve şairleri arasında meydana gelen Cahiliye Devri olayları ile doludur. Öyle ki kitap ilk bakışta bir emsal kitabı olmaktan daha çok ahbar, şiir ve ensab kitabı olduğu izlenimi vermektedir. Yüz yetmiş mesel içeren kitapta yüz civarında olay hikâye üslubuyla anlatılmakta, olayın anlatımı esnasında ya da sonrasında bir veya daha fazla mesel verilmekte, ayrıca arada beyitler zikredilmektedir.²²² Mufaddal ed-Dabbî meselleri aktarırken önce ilgili mesel hakkında anlatılanları zikretmiş daha sonra söz konusu meselin hangi durum üzerine söylendiğini dile getirmiştir. Genellikle anlattığı bir olayla ilgili bir adet mesele yer verirken bazen birden fazla mesel zikretmiştir.²²³

Süleymaniye Kütüphanesi'nde nüshası bulunan kitap²²⁴ hicrî 1300'de İstanbul'da basılmış, bu baskı daha sonra Kahire'de hicrî 1327 yılında tekrarlanmıştır.²²⁵ Eserin ilmî neşrini ise İhsan Abbas 1981 yılında *Emsâlu'l-Arab* adıyla gerçekleştirmiştir.²²⁶

2.3 Derlenme Amacı ve Yöntemi

Mufaddâliyyât'ta herhangi bir mukaddimenin bulunmayışı nedeniyle onun derlenme amacı ve yöntemi, muhtevassından ve onunla ilgili aktarılan rivayetlerden anlaşılmalı çalışılmıştır. Ne var ki derleyicisi hakkındaki rivayet farklılıkları antolojinin derlenme amacının ve yönteminin anlaşılmasını daha da zor hale getirmiştir. Ancak bu rivayetler *Mufaddâliyyât*'ın derleyicisi konusunda farklı bilgiler içermesine rağmen onun Mufaddal ed-Dabbî tarafından Abbasi halifesi Mehdî-Billâh'ın eğitiminde kullanıldığı noktasında ihtilaf etmemişlerdir.²²⁷ Bu bağlamda antolojinin en azından son haliyle bir

²²⁰ 'Abbâs, "Mukaddime", 32-33.

²²¹ İsmail Durmuş, "Mesel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/296.

²²² Abdülmecîd Katamış, *el-Emsâlu'l-'arabiyye* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1408/1988), 50-51.

²²³ Ergin, "Küfeli Dilci el-Mufaddal ed-Dabbî ve Kitâbü'l-Emsâl'ı", 79.

²²⁴ Esad Efendi, nr. 3597/1.

²²⁵ Elmalı, "Mufaddal ed-Dabbî", 30/362.

²²⁶ Bkz. el-Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ b. Sâlim Mufaddal ed-Dabbî, *Emsâlu'l-Arab*, thk. İhsân 'Abbâs (Beyrut: Dâru'r-Ra'idi'l-'Arabî, 1983).

²²⁷ İlgili rivayetlere tezin birinci bölümündeki "*Derleyicisi Hakkındaki Rivayetler ve İhtilaflar*" başlığından bakılabilir.

eğitim kitabı olarak hazırlanmasının amaçlandığı söylenebilir. Bu rivayetlerden özellikle bir tanesi antolojinin derlenme amacı ve yöntemi konusunda doğrudan bilgiler vermekte olup herhangi bir başka rivayetle çelişkiye düşmemektedir. Rivayetin konu ile ilgili kısmı şu şekildedir.²²⁸

“Ebû ‘İkrime dedi ki: ‘Ebû Ca‘fer el-Mansûr, Mehdî’ye uğramıştı. (Bu sırada o) Mufaddal’a Müseyyebin ‘*Terk ettin mi?*’ diye başlayan kasidesini söylüyordu... (Mansûr ise) fark edilmeyecek bir yerde durup (kasideyi) sonuna kadar dinledi. Sonra bir divanına gitti ve ikisinin çağrılmasını istedi. Daha sonra Mufaddal’a kendisinin durup Müseyyeb’in kasidesinin dinlediğini ve güzel bulduğunu söyledi. Ardından ona: ‘Şiirleri az olan şairlere yönelsen ve Fettâk (Mehdî) için her şairin söylediklerinin en iyisini seçsen bu isabetli olurdu.’ dedi. Mufaddal da (bunu) yaptı.”

Ebû Hilâl el-Askerî konuyla ilgili olarak Mufaddal ed-Dabbî’nin raviler arasında tedavülde olmayan garîb kelimeleri ihtiva eden kasideleri seçtiğini belirtmiştir.²²⁹ *Mufaddâliyyât*’ın muhakkiklerinden Abdüsselâm Muhammed Hârûn ve Ahmed Muhammed Şâkir ise antolojide, sözlüklerde lafzı ya da anlamı bulunmayan yaklaşık 150 kelime tespit etmişlerdir.²³⁰ Ayrıca şairlerin kaside sayılarına bakıldığında çoğunlukla bir şaire ait en fazla üç kasidenin rivayet edildiği görülmektedir. Bu şairlerin büyük bir kısmı ise Cahiliye Dönemi’nde yaşamışlardır.

Bütün bu bilgilere ve antolojinin muhtevasına bakıldığında öyle görülüyor ki her ne kadar başlangıçta *Mufaddâliyyât*’taki kasidelerin hepsini kimin derlediği noktasında ihtilaf söz konusu olsa da antoloji son haliyle Mufaddal ed-Dabbî tarafından Halife Mansûr’un emri gereği az şiir söyleyen şairlerin bütün beyitleri arasından en güzel kasidelerinin seçilmesi yöntemiyle hazırlanmıştır. Böylelikle Mufaddal ed-Dabbî çoğu Cahiliye şiirlerinden oluşan, geri kalan az bir bölümünde ise yine Cahiliye şiirinin esintileri görülen bu nadir seçkiler ile Mehdî-Billâh’a garîb kelimeler ve Cahiliye Araplarının yaşam tarzları, ahlak anlayışları, coğrafi çevreleri, kendi aralarında ve krallara karşı yaptıkları savaşlar gibi konular hakkındaki az bilinen rivayetleri ve bilgileri öğretmeyi amaçlamıştır.

²²⁸ Ebû ‘Ubeyd el-Bekrî, *Kitâbü zeyli’l-emâlî ve’n-nevâdir*, 130-132.

²²⁹ Ebû Hilâl el-Hasen b. ‘Abdullâh Ebû Hilâl el-‘Askerî, *es-Sinâ’ateyn*, thk. ‘Alî Muhammed el-Bicâvî (Beyrut: el-Mektebetu’l-Unsuriyye, 1419), 3.

²³⁰ el-Mufaddal b. Muhammed b. Ya‘lâ b. Sâlim ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, ‘Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Dârü’l-Maârif, ts.), 503-506.

2.4 Kasidelerinin ve Beyitlerinin Sayısı

Mufaddâliyyât'ta yer alan kasidelerin sayısı birçok klasik şiir kitabında olduğu gibi çeşitleri rivayetlere ve nüshalara göre farklılık gösterebilmektedir. Ebû Cafer Muhammed b. Leys el-Esfehânî kasidelerin sayısının 120 olduğunu ifade eder.²³¹ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî *Mekâtîlu't-Tâlibiyyîn* adlı eserinde aktardığı bir rivayete göre bu sayı 128'dir.²³² Enbârî şerhinde ise 124 kaside yer almakta olup farklı nüshalardaki ilavelerle bu sayı 130'a kadar çıkabilmektedir.²³³ Tebrîzî şerhine bakıldığında kasidelerin sayısının 126 olduğu ve bazı nüshalardaki ilavelerle birlikte 127'ye ulaştığı görülmektedir.²³⁴ Kaside sayısındaki ihtilaf İbnü'n-Nedîm'e kadar ulaşmaktır. O bu hususta esnek bir yorumda bulunarak *Mufaddâliyyât*'ta yer alan kasidelerin sayısının 128 civarında olduğunu, bu sayının rivayetlere göre azalıp artabileceğini belirtmiştir.²³⁵

Mufaddâliyyât'taki toplam beyit sayısı ise 2700 civarındadır. Kasideler içerisinde 10 beyitten az olan kasidelerin sayısı 38, 11 ile 20 beyit arasındaki kasidelerin sayısı 44, 21 ile 30 beyit arasındaki kasidelerin sayısı 24, 31 ile 40 beyit arasındaki kasidelerin sayısı 8, 41 ile 50 beyit arasındaki kasidelerin sayısı 8, 50 ile 108 beyit arasındaki kasidelerin sayısı 8'dir. Bunlar içerisinde iki beyitlik en kısa kaside Murakkış el-Asgar'a²³⁶, 108 beyitlik en uzun kaside ise Süveyd b. Ebî Kâhil el-Yeşkurî'ye²³⁷ (ö. 680) aittir.

2.5 Bir Edebiyat Malzemesi Olarak Kaynaklık Değeri

Mufaddâliyyât bir antoloji eseri olmasının yanı sıra içerdiği kasidelerin birincil kaynağı olması nedeniyle İslam ilim geleneğinin ilk zamanlarından itibaren bir edebiyat malzemesi olarak büyük bir önemi haiz olmuştur. Nitekim antolojideki yaklaşık 47'si Cahiliye Dönemi'nden 15'i Muhadramûndan ve 4'ü yakın İslam döneminden toplam 66 şairin zaman bakımından istişhâd şartlarını sağladığı görülmektedir. Bu bağlamda

²³¹ Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, *Kitâbü zeyli'l-emâlî ve'n-nevâdir*, 130.

²³² Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlu't-tâlibiyyîn*, 291-292.

²³³ İbnü'l-Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddâliyyât*, 885-892.

²³⁴ Ebû Zekeriyâ el-Hatîb Yahyâ b. Ali b. Muhammed et-Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî'l-Mufaddal*, thk. Fahreddin Kabave (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407/1987), 1767-1768.

²³⁵ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 94.

²³⁶ Dabbî, *el-Mufaddâliyyât*, 649.

²³⁷ Dabbî, *el-Mufaddâliyyât*, 190.

aşağıdaki örneklerin, *Mufaddaliyyât*'ın bir edebiyat malzemesi olarak kaynaklık değerinin anlaşılması açısından yeterli olacağı düşünülmüştür:²³⁸

Sîbeveyhi (ö. 180/796), *el-Kitâb*: Hars b. Zâlim (ö. 600) [89:8]²³⁹, Mu'âviye b. Mâlik b. Ca'fer b. Kilâb (ö. ?) [105:13]²⁴⁰, 'Alkame b. 'Abede b. en-Nu'mân b. Kays (ö. 625) [119:22]²⁴¹, [119:23]²⁴², [120:1,2]²⁴³ ve [120:42]²⁴⁴, Câbir b. Hüney et-Tağlibî (ö. 560) [43:19]²⁴⁵, 'Abd Yeğûs b. Vakkâs el-Hârisî [30:3]²⁴⁶, Abdullah b. 'Aneme ed-Dabbî (ö. 636) [116:4]²⁴⁷, Âmir b. Tufeyl (ö. 632) [107:3]²⁴⁸, 'Avf b. 'Atiyye b. Hari' et-Teymî (ö. ?) [124:32]²⁴⁹, el-Kelhabetü'l-'Uranî (ö. ?) [2:6]²⁵⁰, Mütemmim b. Nüveyre (ö. 30/650) [67:1]²⁵¹, Ebû Züeyb (ö. 648-649) [126:27]²⁵² ve el-Huseyn b. el-Humâm el-Mürri (ö. 612) [12:18]²⁵³.

Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*: el-Muhabbel es-Sa'dî (ö. 12/633) [21:12,13]²⁵⁴, Abdukays b. Hufâf (ö. ?) [116:14]²⁵⁵, Musakkib el-'Abdî (ö. 587) [76:44,45]²⁵⁶, Ebû Züeyb [126:64]²⁵⁷ ve [126:6]²⁵⁸, Selâme b. Cendel (ö. 608) [22:10]²⁵⁹ ve Seffâh b. Bükeyr b. Ma'den el-Yerbû'î (ö. ?) [92:3]²⁶⁰.

²³⁸ İstişhâd edilen beyitlere dair bilgiler kapalı parantez içerisinde [Kaside:Beyit numarası] şeklinde verilmiştir. Örneklerin kısaltılarak alındığı doktora tezi ve konuyla ilgili sayfalar için bkz. Yusuf, *el-Hâl fi'l-Mufaddaliyyât: dirâse nahviyye tahliliyye tatbikiyye*, 43-70.

²³⁹ Ebû Bîşr 'Amr b. 'Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1408/1988), 1/201.

²⁴⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 3/397.

²⁴¹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/209.

²⁴² Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 3/19.

²⁴³ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 3/178.

²⁴⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/471.

²⁴⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 3/95.

²⁴⁶ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/200.

²⁴⁷ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 3/14.

²⁴⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/214.

²⁴⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/243.

²⁵⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/337.

²⁵¹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/337.

²⁵² Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/413.

²⁵³ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 3/50.

²⁵⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yusuf vd. (Mısır: Dâru'l-Misriyye, ts.), 3/126.

²⁵⁵ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/158.

²⁵⁶ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 1/231.

²⁵⁷ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 1/307.

²⁵⁸ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2/39.

²⁵⁹ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2/370.

²⁶⁰ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2/375.

İbn Usfûr (ö. 669/1270), *el-Mukarrib*: ‘Alkame b. ‘Abede b. en-Nu‘mân b. Kays [119:18]²⁶¹ ve [120:40]²⁶², Seffâh b. Bükeyr b. Ma‘den el-Yerbû‘î [92:3]²⁶³, Ebû Züeyb [126:6]²⁶⁴, Zulisba‘ el-‘Advânî (ö. 600) [31:4]²⁶⁵, Musakkib el-‘Abdî (ö. 587) [76:42,43]²⁶⁶ ve ‘Abd Yeğûs b. Vakkâs el-Hârisî [30:14]²⁶⁷.

İbn Hişâm (ö. 761/1360), *Evdahu’l-mesâlik*: Selâme b. Cendel [22:1]²⁶⁸, Murakkış el-Ekber (ö. 550) [47:9]²⁶⁹, Râşid b. Şihâb el-Yeşkûrî (ö. ?) [87/4]²⁷⁰, Ebû Züeyb [126:5]²⁷¹ ve [162:6]²⁷², Zulisba‘ el-‘Advânî [31:4] ve ‘Abd Yeğûs b. Vakkâs el-Hârisî [30:3]²⁷³.

İbn Düreyd (ö. 321/933), *el-Cemhere*: Esved b. Ya‘fur en-Nehşelî (ö. 600) [44:5]²⁷⁴ ve [44:19]²⁷⁵, Evs b. Ğalfâ el-Hüceymî (ö. ?) [118:8]²⁷⁶, Bişr b. Ebî Hâzim (ö. ?) [96:21]²⁷⁷, Teebbeta Şerran (ö. 540) [1:1]²⁷⁸, Câbir b. Hüney et-Tağlibî [42:17]²⁷⁹, Cübeyhâ el-Eşca‘î (ö. ?) [33:1,3]²⁸⁰, Hâris b. Hillize el-Yeşkurî [25:4]²⁸¹, el-Hâdira (ö. ?) [8:25]²⁸², Selâme b. Cendel [22:32]²⁸³, Süveyd b. Ebî Kâhil el-Yeşkurî (ö. 680) [40:79]²⁸⁴,

²⁶¹ Ebû’l-Hasen Ali b. Mü‘min b. Muhammed b. Ali el-Hadramî el-İşbîlî İbn ‘Usfûr, *el-Mukarrib ve ma‘ahu musulu’l-Mukarrib*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvaz (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1418/1998), 330.

²⁶² İbn ‘Usfûr, *el-Mukarrib ve ma‘ahu musulu’l-Mukarrib*, 457.

²⁶³ İbn ‘Usfûr, *el-Mukarrib ve ma‘ahu musulu’l-Mukarrib*, 231.

²⁶⁴ İbn ‘Usfûr, *el-Mukarrib ve ma‘ahu musulu’l-Mukarrib*, 292.

²⁶⁵ İbn ‘Usfûr, *el-Mukarrib ve ma‘ahu musulu’l-Mukarrib*, 270.

²⁶⁶ İbn ‘Usfûr, *el-Mukarrib ve ma‘ahu musulu’l-Mukarrib*, 309.

²⁶⁷ İbn ‘Usfûr, *el-Mukarrib ve ma‘ahu musulu’l-Mukarrib*, 545.

²⁶⁸ Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. ‘Abdullâh İbn Yûsuf ‘Cemâleddîn İbn Hişâm Cemâleddîn b. Hişâm, *Evdahu’l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed el-Bikâ‘î (b.y.: Dâru’l-Fikr li’t-Tabâ‘ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî‘i, ts.), 2/8.

²⁶⁹ Cemâleddîn b. Hişâm, *Evdahu’l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, 3/290.

²⁷⁰ Cemâleddîn b. Hişâm, *Evdahu’l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, 1/183.

²⁷¹ Cemâleddîn b. Hişâm, *Evdahu’l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, 3/166.

²⁷² Cemâleddîn b. Hişâm, *Evdahu’l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, 3/167.

²⁷³ Cemâleddîn b. Hişâm, *Evdahu’l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, 4/14.

²⁷⁴ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî İbn Düreyd, *Cemheretu’l-luğa*, thk. Remzî Munîr Ba‘lebekkî (Beyrut: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 1408/1987), 2/667.

²⁷⁵ İbn Düreyd, *Cemheretu’l-luğa*, 1/449.

²⁷⁶ İbn Düreyd, *Cemheretu’l-luğa*, 2/886.

²⁷⁷ İbn Düreyd, *Cemheretu’l-luğa*, 2/808.

²⁷⁸ İbn Düreyd, *Cemheretu’l-luğa*, 2/796.

²⁷⁹ İbn Düreyd, *Cemheretu’l-luğa*, 2/855.

²⁸⁰ İbn Düreyd, *Cemheretu’l-luğa*, 3/1255.

²⁸¹ İbn Düreyd, *Cemheretu’l-luğa*, 1/502.

²⁸² İbn Düreyd, *Cemheretu’l-luğa*, 1/192.

²⁸³ İbn Düreyd, *Cemheretu’l-luğa*, 1/563.

²⁸⁴ İbn Düreyd, *Cemheretu’l-luğa*, 2/836.

Şebîb b. el-Barsâ (ö. 100/718) [34:18]²⁸⁵, Şenferâ el-Ezdî (ö. 525-550) [20:9]²⁸⁶, Abdullah b. ‘Aneme ed-Dabbî [115:4]²⁸⁷ ve ‘Abd Yeğûs b. Vakkâs el-Hârisî [30:12]²⁸⁸.

İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*: Esved b. Ya‘fur en-Nehşelî [44:23]²⁸⁹, Beşâme b. ‘Amr (ö. 608) [10:18]²⁹⁰, Bişr b. Ebî Hâzim [96:4]²⁹¹, Teebbeta Şerran [1:1]²⁹², 7.18. Sa‘lebe b. Su‘ayr b. Huzâ‘î el-Mâzinî (ö. ?) [24:11]²⁹³, Câbir b. Hüney et-Tağlibî [42:17]²⁹⁴, Cübeyhâ el-Eşca‘î [33:9]²⁹⁵, Hâcib b. Habîb el-Esedî (ö. ?) [110:1]²⁹⁶, Hâris b. Hillize el-Yeşkurî [62:2]²⁹⁷, el-Huseyn b. el-Humâm el-Mürri [12:23]²⁹⁸, Zulisba‘ el-‘Advânî [31:4]²⁹⁹, Ebû Züeyb [126:1]³⁰⁰, Seffâh b. Bükeyr b. Ma‘den el-Yerbû‘î [92:6]³⁰¹, Selâme b. Cendel [22:10]³⁰², Seleme b. Hurşub el-Enbârî (ö. ?) [5:9]³⁰³, Süveyd b. Ebî Kâhil el-Yeşkurî (ö. 680) [40:4]³⁰⁴, Şenferâ el-Ezdî (ö. 525-550) [20:9]³⁰⁵, Abdullah b. Seleme el-Ğâmidî (ö. ?) [18:7]³⁰⁶, Abdukays b. Hufâf [116:17]³⁰⁷, ‘Abd Yeğûs b. Vakkâs el-Hârisî [30:12]³⁰⁸, ‘Alkame b. ‘Abede b. en-Nu‘mân b. Kays [119:1]³⁰⁹, Ebû Kays b. Eslet (ö. 623) [75:3]³¹⁰, Mütemmim b. Nüveyre [9:23]³¹¹, Musakkib el-‘Abdî (ö. 587) [76:29]³¹², el-Merrâr b. Munkız (ö. 100/718) [16:10]³¹³, Murakkış el-Ekber [54:2]³¹⁴,

²⁸⁵ İbn Dureyd, *Cemheretu’l-luğa*, 3/1317.

²⁸⁶ İbn Dureyd, *Cemheretu’l-luğa*, 1/256.

²⁸⁷ İbn Dureyd, *Cemheretu’l-luğa*, 1/328.

²⁸⁸ İbn Dureyd, *Cemheretu’l-luğa*, 1/603.

²⁸⁹ Ebû’l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvînî İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, thk. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn (b.y.: Dâru’l-Fikr, 1399/1979), 3/134.

²⁹⁰ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 1/84.

²⁹¹ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 1/450.

²⁹² İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 6/24.

²⁹³ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 2/487.

²⁹⁴ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 1/50.

²⁹⁵ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 1/173.

²⁹⁶ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 1/373.

²⁹⁷ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 3/65.

²⁹⁸ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 1/282.

²⁹⁹ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 2/179.

³⁰⁰ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 2/464.

³⁰¹ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 1/319.

³⁰² İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 1/153.

³⁰³ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 2/159.

³⁰⁴ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 2/161.

³⁰⁵ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 5/422.

³⁰⁶ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 1/114.

³⁰⁷ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 1/310.

³⁰⁸ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 1/329.

³⁰⁹ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 3/445.

³¹⁰ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 1/416.

³¹¹ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 3/382.

³¹² İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 2/349.

³¹³ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 1/379.

³¹⁴ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 2/428.

Müzerrib b. Dırâr ez-Zübyânî (ö. 10/631) [15:19]³¹⁵ ve el-Müseyyeb b. ‘Ales (ö. 580-600) [11:24]³¹⁶.

Zemahşerî (ö. 538/1144), *Esâsü’l-belâga*: Ebû Züeyb [126:21]³¹⁷, Bişr b. Ebî Hâzim [98:30]³¹⁸, Râşid b. Şihâb el-Yeşkûrî (ö. ?) [86/1]³¹⁹, Süveyd b. Ebî Kâhil el-Yeşkurî [40:68]³²⁰, Murakkîş el-Ekber [48:7]³²¹ ve ‘Alkame b. ‘Abede b. en-Nu‘mân b. Kays [120:22]³²².

2.6 Ravileri

Mufaddaliyyât’ın en güvenilir rivayeti Ebû Abdillâh İbnü’l-A‘râbî’nin rivayeti kabul edilmiştir.³²³ Bu rivayet günümüze İbnu’l-Enbârî’nin (ö. 328/940) düzenlediği ve bazı ilavelerde bulunduğu babası Enbârî’nin şerhi vasıtasıyla dolaylı bir şekilde ulaşmış ve *Mufaddaliyyât*’ın bütün baskılarında esas alınmıştır.³²⁴ Enbârî ise bu rivayeti nasıl aldığını şerhinin girişinde ayrıntılı bir şekilde şu sözlerle anlatmıştır:³²⁵

“‘Amr b. ‘İmrân Ebû ‘İkrime ed-Dabbî, Mufaddal b. Muhammed ed-Dabbî’ye nispet edilen bu seçilmiş kasideleri bize bir imla meclisinden diğerine iyi bir şekilde yazdırdı. Kendisinin bu kasideleri Ebû Abdullah Muhammed b. Ziyâd el-A‘râbî’den aldığını ve onun da Mufaddal ed-Dabbî’den aldığını söyledi. Bu kasidelerle ilgili her şey hakkında Ebû ‘Amr Bûndâr el-Kerhî, Ebû Bekir el-‘Abdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Rüstem, et-Tûsî ve başkalarına sorular sordum. Böylelikle onlar Ebû ‘İkrime’nin rivayetine beyit ve şerh ilavelerinde bulunuyorlardı. Bunu ilgili yerlerde inşallah belirteceğim. Bunları bitirdiğimizde Ebû Cafer b. Ahmed b. ‘Ubeyd b. Nâsih’e gittim. Başından sonuna kadar ona normal ve alışagelmedik (ifadeleri) okudum. O da birkaç şeyde Ebû ‘İkrime’yi yanlış buldu. Yeri geldiğinde bunları açıklayıp Ebû Cafer’in açıklamalarını ve rivayetlerini ilgili yerlerde kendisine isnat edeceğim inşallah. Güç ve kuvvet, sadece yüce ve büyük olan Allah Teâlâ’nın yardımıyladır. Kitabın aslı Ebû ‘İkrime’nin tertibi ve rivayeti üzerinedir...”

³¹⁵ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 3/80.

³¹⁶ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*, 1/356.

³¹⁷ Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. ‘Amr ez-Zemahşerî, *Esâsu’l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsil ‘Uyûnu’s-Sevd (Beyrut: Dâru’l-Kutubî’l-‘İlmiyye, 1419/1998), 1/136.

³¹⁸ Zemahşerî, *Esâsu’l-belâğa*, 1/223.

³¹⁹ Zemahşerî, *Esâsu’l-belâğa*, 1/234.

³²⁰ Zemahşerî, *Esâsu’l-belâğa*, 1/496.

³²¹ Zemahşerî, *Esâsu’l-belâğa*, 2/73.

³²² Zemahşerî, *Esâsu’l-belâğa*, 2/295.

³²³ İbnu’n-Nedîm, *el-Fihrist*, 94; Dayf, *Târihu’l-edebi’l-‘Arabî*, 1/177.

³²⁴ Bkz. el-Mufaddal b. Muhammed b. Ya‘lâ b. Sâlim ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 1324/1906, thk. Ebû Bekr ‘Amr Dâğistânî el-Medenî (Mısır: Matbaatu’t-Tekaddüm, 1324/1906); el-Mufaddal b. Muhammed b. Ya‘lâ b. Sâlim ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 1345/1926, thk. Hasan es-Sendûbî (Mısır: el-Mektebetu’t-Ticâriyyetu’l-Kübrâ, 1345/1926); Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*; el-Mufaddal b. Muhammed b. Ya‘lâ b. Sâlim ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 1419/1998, thk. Ömer Fârûk et-Tabbâ‘ (Beyrut: Şirketu Dâru’l-Erkam b. Ebî’l-Erkam, 1419/1998).

³²⁵ İbnu’l-Enbârî, *Şerhu’l-Mufaddaliyyât*, 1.

Bu bilgiler ışığında *Mufaddâliyyât*'ın günümüze ulaşan rivayet zincirinin sondan başa doğru şu şekilde olduğu anlaşılmaktadır: İbnu'l-Enbârî , Enbârî , 'Âmir b. 'İmrân Ebû 'İkrime ed-Dabbî (ö. 250/864), Ebû Abdillâh İbnü'l-A'râbî ve Mufaddal ed-Dabbî (ö. 178/794). Şunu da belirtmek gerekir ki Enbârî Ebû 'İkrime'nin rivayetine itimat etmiş ancak sadece bununla yetinmeyerek Ebû Amr Bündâr el-Kerhî, Ebû Bekir el-Abdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Rüstem ve Ali b. Sinân et-Tûsî gibi alimlerin nakillerini de almıştır. Son olarak tüm bunları Ahmed b. Ubeyd b. Nâsîh'e (ö. 273/887) gözden geçirterek almış olduğu rivayet ve nakillerin güvenilirliğini arttırmıştır.

Aslında kaynaklarda Enbârî şerhindeki dışında farklı bir rivayet zincirine ulaşamamıştır. İslam ilim geleneğinde Arap edebiyatının rivayet zinciri bakımından hadis ilmindeki öneme ve çalışmalara haiz olmadığı göz önüne alındığında bu durum olağan gözükmektedir.

2.7 Şerhleri ve Baskıları

Mufaddaliyyât'ın en eski şerhi Ebû Muhammed Kâsım b. Muhammed el-Enbârî'ye aittir. Şârihin oğlu Ebû Bekir İbnu'l-Enbârî şerhi babasından okuyarak rivayet etmiştir. Kâsım b. Muhammed el-Enbârî Mufaddal ed-Dabbî'ye nispet edilen kasideleri Ebû İkrime ed-Dabbî'den imla yoluyla almış ancak sadece bu rivayetle yetinmemiştir. Daha sonra o *Mufaddâliyyât*'taki kasideler hakkında Ebû 'Amr Bündâr el-Kerhî, Ebû Bekir el-'Abdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Rüstem ve et-Tûsî gibi ravilere sorular sormuş; böylelikle Ebû İkrime ed-Dabbî'nin rivayetine yeri geldiğinde adı geçen isimlere isnat ederek beyit ve açıklama ilavelerinde bulunmuştur. En sonunda kasideleri Ebû Cafer b. Ahmed b. 'Ubeyd b. Nâsîh'e göstermiş ve ona isnat ederek rivayetlerine yer vermiştir. Yine de şerhin ekseriyetinde Ebû İkrime ed-Dabbî'nin rivayeti esas alınmıştır.³²⁶

Ebû Muhammed Kâsım b. Muhammed el-Enbârî şerhinde şairlerin nesep bilgilerine yer vermiş, kimi zaman hayatlarından bir kesit aktarmış, kasidelerin tarihî arka planı ve söyleniş amacı ile ilgili rivayetlerden bahsetmiştir. Şerhin en büyük özelliği ise çok sayıda nadir kelimelere dair açıklamaları örnek beyitler eşliğinde içeriyor olmasıdır. Bu yönüyle şerh bir nevi *Mufaddâliyyât*'ın kelime sözlüğü mesabesindedir. Şerhte zaman zaman dil bilgisi açıklamalarına da yer verilmiştir.

³²⁶ İbnu'l-Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*, 1.

Yaklaşık 900 sayfadan oluşan şerh, *Mufaddaliyyât*'ın İngilizce tercümesini³²⁷ yapan Charles James Lyall tarafından tahkik edilmiş ve 1920 yılında Beyrut'ta yayımlanmıştır.³²⁸

Mufaddaliyyât'ın bir diğer şerhi Ebû Ali el-Merzûkî'ye aittir. Şârih, şerhinde nadir kelimeler noktasında Kâsım b. Muhammed el-Enbârî gibi çok detaya girmemekte ve kelimelerle ilgili örnek beyitlere oldukça az yer vermektedir. Onun şerhinin en büyük özelliği dil bilgisi yönünden anlamı kapalı görünen beyitlere dair yaptığı nahiv ve sarf tahlilleridir. Şerhte çoğu zaman anlaşılması güç beyitler dil bilgisi ve anlam yönünden daha anlaşılır bir hale getirilerek sade bir şekilde tekrar aktarılmıştır.

Bu şerhin Berlin Devlet Kütüphanesinde 560 sayfalık bir nüshası bulunmaktadır.³²⁹ Ayrıca bu nüshanın bir mikrofilm Ma'hedü'l-Mahtûtâtî'l-Arabiyye'de hazırlanmıştır.³³⁰ Şerhin yarısına yakın bir bölümü doktora tezi olarak Abdullah b. Nâsır b. Muhammed el-Karnî tarafından, kalan diğer bölümü ise yine doktora tezi olarak kendi danışmanlığında öğrencisi Adil b. Ahmed b. Sâlim Binnaime tarafından tahkik edilmiştir.³³¹ Ancak bu çalışmalar yayımlanmamıştır.

Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Alî b. Muhammed el-Hatîb et-Tebrîzî de *Mufaddâliyyât*'ı şerh eden isimlerden biridir. Şerhinin mukaddimesinde *Mufaddâliyyât*'ın daha önce Müttekaddimûn alimler tarafından şerh edildiğini ve bu şerhlerin yeterli olduğunu söylemiş ancak bir kısmının çok uzun olduğunu belirtmiş, bu nedenle kendi şerhinin kısa ve özlü olmasını hedeflemiştir.³³² Tebrîzî Enbârî'nin şerhinden farklı olarak garip kelimeleri açıklamada detaya çok girmemiş, Merzûkî'nin şerhindeki gibi de beyitleri sıklıkla sade bir şekilde tekrardan aktarmamıştır. Dil bilgisi tahlillerine ise tekrara çok düşmeden detaylıca yer vermiştir. Ancak şerhte Enbârî'nin ve Merzûkî'nin şerhlerinden

³²⁷ Bkz. el-Mufaddal b. Muhammed b. Ya'îlâ b. Sâlim ed-Dabbî, *The Mufaddaliyat an Anthology of Ancient Arabian Odes*, çev. Charles James Lyall (Oxford: The Clarendon Press, 1918).

³²⁸ Bkz. İbnu'l-Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*.

³²⁹ Nr. 7446

³³⁰ Tahir Ahmed Mekki, *Dirâse fî masâdiri'l-edeb* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1419/1999), 108.

³³¹ Bkz. Abdullah b. Nâsır b. Muhammed el-Karnî, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât li'l-imâmi'l-'allâmeti'l-habri'l-fehhâme Ebî 'Alî Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen el-Merzûkî el-müteveffâ senete 421 h: el-kısmu'l-evvel: dirâse ve tahkik* (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1993); Âdil b. Ahmed b. Sâlim Binnâime, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât li'l-imâmi'l-'allâmeti'l-habri'l-fehhâme Ebî 'Alî Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen el-Merzûkî el-müteveffâ senete 421 h: el-kısmu's-Sânî: dirâse ve tahkik* (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 2007).

³³² Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî'l-Mufaddal*, 91-92.

alıntılara sıklıkla rastlanmaktadır. Bu bağlamda Tebrîzî'nin şerhinin bu iki şerhin ek bilgileri içeren açıklamalı bir özeti niteliğinde olduğu söylenebilir.

Tebrîzî'nin şerhini Fahreddin Kabâve 1971 yılında ve Ali Muhammed el-Bicâvî ise 1977 yılında yayımlamıştır.³³³ Şerhin, kendi şârihi tarafından hazırlanmış el yazması bir nüshası Tunus Millet Kütüphanesinde bulunmaktaydı. Fakat bu nüsha daha sonra kaybolmuştur. Ancak Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye'de bu nüshanın bir mikrofilmi yer almaktadır.³³⁴

Mufaddâliyyât'ın ayrıca meçhul bir müellife ait 181 sayfalık eksik bir şerhi Dublin Chester Beatty Kütüphanesinde kayıtlıdır.³³⁵ Ebû Ca'fer en-Nehhâs ile Ahmed b. Muhammed el-Meydânî'nin (ö. 518/1124) şerhleri ise günümüze ulaşmamıştır.³³⁶

Mufaddâliyyât'ın bir bölümü ilk defa Heinrich Thorbecke tarafından Leipzig'de 1885'te neşredilmiş, sonra İstanbul'da 1890'da tamamı basılmıştır.³³⁷ Daha sonra Mısır'da Ebû Bekir b. 'Amr Dâğistânî tarafından 1902'de ve Hasan es-Sendûbî tarafından 1926'da kısa açıklamalarla yayımlanmıştır.³³⁸ Antolojinin en ayrıntılı baskısı ise Ahmed Muhammed Şâkir ve Abdüsselâm Muhammed Hârûn tarafından ilk defa 1942'de gerçekleştirilmiştir.³³⁹ Bu baskıda her şair kısaca tanıtılmış, kasidelerin söylendiği ortam, söyleniş amacı, garîb kelimeler ve meçhul yer isimleri Enbârî'nin şerhi temel alınarak açıklanmış; sonuna da ayrıntılı bir dizin eklenmiştir.³⁴⁰ Eserin en son baskısı ise Fahrettin Kabâve tarafından 1998 yılında yayımlanmıştır.³⁴¹ Bu baskı Ahmed Muhammed Şâkir ve Abdüsselâm Muhammed Hârûn'nun baskısıyla büyük oranda benzerlik göstermektedir. Baskının göze çarpan ilk özelliği ise kaside başlıklarında diğer baskılardaki gibi şairlerin isimleri yerine içerdikleri beyitlerden bir ifadenin tercih edilmiş olmasıdır.

³³³ Bkz. Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî'l-Mufaddal*; Ebû Zekerîyyâ el-Hatîb Yahyâ b. Ali b. Muhammed et-Tebrîzî, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*, thk. Ali Muhammed Bicâvî (Kahire: Nahda Mısır li't-Tab'î ve'n-Neşr, 1397/1977).

³³⁴ Mekki, *Dirâse fî masâdiri'l-edeb*, 108.

³³⁵ Nr. 3426

³³⁶ Hüseyin Elmalı, "el-Mufaddaliyyât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/365.

³³⁷ Mekki, *Dirâse fî masâdiri'l-edeb*, 108.

³³⁸ Bkz. Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 1324/1906; Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 1345/1926.

³³⁹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 7.

³⁴⁰ Elmalı, "el-Mufaddaliyyât", 30/365.

³⁴¹ Bkz. Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 1419/1998.

III. BÖLÜM

MUFADDALİYYÂT'TA YER ALAN ŞAİRLER

Mufaddâliyyât'ta çeşitli dönemlerde yaşamış, farklı kabilelere mensup 66 şair yer almaktadır. Rivayetlere göre farklılık gösterebilmekle birlikte bu şairlerin yaklaşık kırk yedisi Cahiliye Devri'nden, on beşi Muhadramûndan ve kalan dördü ise İslâmiyet'ten sonraki dönemlerden olduğu görülmektedir. Şairlerin mensup olduğu kabileler ise şu şekildedir: Benî Temîm, Benî Kays Aylân, Benî Mürre, Benî Zübyân, Benî Dabbe, Benî Tağlib, Benî Esed, Benî Yeşkür, Benî Sa'lebe, Benî Kudâa, Benî Hevâzin, Benî Hâris b. Rebîa, Benî Hâris b. Ka'b, Benî Gatafân ve Benî Abs.

Her ne kadar antolojide Muhadramûndan ve İslâmiyet'ten sonraki dönemlerden şairler bulunsun da bu şairlerin kasidelerinde Cahiliye şiirinin esintileri görülmekte olup tövbe, cihat ve Peygamber sevgisi gibi İslâmiyet'ten sonra ortaya çıkan yeni konulara rastlanmamaktadır. Bu bağlamda *Mufaddâliyyât*'ın Cahiliye şiirinin muhteva ve biçim özelliklerine sahip kasideleri içerdiğinden söz edilebilir. Şairlerin mensup olduğu farklı kabileler ve bunların Arap yarımadasında yaşadığı çeşitli coğrafyalar da göz önüne alındığında *Mufaddâliyyât*'ın aslında Cahiliye Araplarının edebiyat ve din anlayışları, sosyal, siyasal ve ekonomik hayatları gibi çeşitli konuları barındıran Cahiliye dönemine dair çok kapsamlı bir şiir antolojisi olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda bu görüşü destekler mahiyette *Mufaddâliyyât*'ta yer alan şairler hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

3.1 Teebbeta Şerran

Saâlikten³⁴² biri olan şairin tam adı Sâbit b. Câbir (Amsel) b. Süfyân b. 'Adî b. Ka'b b. Harb b. Teym b. Sa'd b. Fehm b. 'Amr b. Kays 'Aylân'dır.³⁴³ Teebbata Şerran (تأبط شرا), "kötülük koltukladı" anlamında bir fiil cümlesi olup şairin isminden daha çok

³⁴² Saâlik (صعاليك), su'lûk (صعلوك) kelimesinin çoğuludur. Su'lûk sözlükte, malı ve güvencesi olmayan fakir kimse demektir. Bir terim olarak ise su'lûk, çeşitli nedenlerden dolayı ailesi, aşireti ve kabilesi tarafından kovulan ya da onları terk eden, içlerinde birçok şairin bulunduğu kişiler için kullanılmaktadır. Su'lûklarda yağmalama ve yol kesme bir geçim kaynağı olarak benimsendiği için, hızlı koşma ve atiklik göze çarpan fiziksel bir özelliklerden biridir. Geniş bilgi için bkz: Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâlüddîn b. Manzûr er-Ruveyfî 'î Ibn Manzûr, *Lisânu 'l-'Arab* (Beyrut : Dâru Sadır, 1993), 10/455; Dayf, *Târihu 'l-edebi 'l-'Arabî*, 1/375; Cevad Ali, *el-Mufasssal fî târihi 'l-'Arab kable 'l-İslâm* (Beyrut: Dâru's-Sakî, 2001), 18/167; Yusuf Halif, *eş-Şuarau 's-saalik fî 'l-'asri 'l-câhili* (Kahire : Dâru'l-Maârif, ts.), 21.

³⁴³ Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ebî'l-Kerem Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Esîr, *Usdu 'l-ğâbe fî ma 'rifeti 's-sahâbe*, thk. 'Alî Muhammed Mu'avvîd, 'Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd (b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994), 4/353.

anıldığı lakabıdır. Bu lakabın verilış nedeniye ilgili birbirinden farklı altıya yakın rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerin en meşhurlarına göre şair bir gün koltuğunun altına bir kılıç ya da bir ok sadağı alıp dışarı çıkmış, komşular annesine böyle hiddetle nereye gittiğini sormuş, o da “*Bilmiyorum, koltuğunun altına bir kötülük aldı ve çıkıp gitti.*” diye cevap vermiş, şair o günden sonra bu lakapla anılmıştır. Saâlik hayatını benimseyen Teebbeta Şerran bu hayat tarzından şiirlerinde sıklıkla bahsetmiştir. Öyle ki Saâlik şiirinin en iyi temsilcisinin Teebbeta Şerran olduğu söylenir.³⁴⁴

3.2 Kelhabetü'l-'Uranî

Kelhabe ateşin sesi ve alevi anlamında şairin lakabıdır. Asıl adı Hubeyre b. 'Abd Menaf b. 'Ureyn b. Sa'lebe b. Yerbû' b. Hanzala b. Mâlik b. Zeyd Menât b. Temîm'dir. Kendisi Cahiliye şairlerindendir. Beni Temîm'in süvarilerinden ve önde gelenlerindendir.³⁴⁵ *Mufaddâliyyât*'ta iki kasidesi bulunmaktadır. Şair bu kasidelerde atı Arâde'den³⁴⁶ sıklıkla bahseder ve at tasvirlerine yer verir.

3.3 Cumeyh

Cumeyh şairin lakabı olup asıl adı Münkız b. Tammâh b. Kays b. Tarîf b. Ku'eyn'dir (ö. 570). Benî Esed kabilesine mensuptur. Cahiliye Dönemi'nin süvari şairlerindendir. Cebele Savaşı'nda (570) öldüğü söylenmektedir.³⁴⁷ Bir rivayete göre babası Tammâh, İmru'u'l-Kays'ın arkadaşıdır ve birlikte Rum diyarına gitmişlerdir. Bir müddet sonra Tammâh onu Rum kralına ihbar etmiş ve ölümüne neden olmuştur.³⁴⁸

3.4 Seleme b. Hurşub el-Enbârî

Tam adı Seleme b. 'Amr b. Nasr b. Hârise b. Tarîf b. Enmâr b. Bağîz b. Rays b. Gatafân b. Sa'd b. Kays b. 'Âylân b. Mudar'dır. “Hurşub” uzun ve şişman anlamında

³⁴⁴ Abdurrahman el-Mustâvî, *Divanu Teebbeta Şerran* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2006), 5-8; Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Tülücü, “Teebata Şerran”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011); Hakkında hazırlanmış bir yüksek lisans tezi için bkz. Pınar Han, *Cahiliye Devri Arap Edebiyatı'nda Sa'alik Şairlerinden Teebbeta Şerran ve Dîvânı* (Keyseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

³⁴⁵ Ebû'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr b. Yahyâ el-Âmidî, *el-Mu'telif ve'l-muhtelif fi esmâi's-su'arâ*, thk. F. Krenkow (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1411/1991), 288; Hayreddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Faris ez-Zirikli, *el-A'lâm liz'-Zirikli* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, 2002), 8/76.

³⁴⁶ Muhammed b Kâmil Sahibi't-Taci, *el-Halbe fi esmâi'l-hayli'l-meşhûra fi'l-câhiliyye ve'l-İslâm*, ts., 58.

³⁴⁷ Ebû 'Ubeydullâh Muhammed b. 'İmrân el-Merzübânî, *Mu'cemu's-su'arâ*, thk. F. Krenkow (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1402/1982), 403.

³⁴⁸ Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârati'l-Mufaddal*, 151; Merzübânî, *Mu'cemu's-su'arâ*, 403.

babası ‘Amr’ın lakabıdır. Cahiliye Dönemi’nin az şiir söyleyen süvari şairlerindendir. Şair ‘Urve b. el-Verd’in (ö. 607) çağdaşıdır. Kabilesi Benî Gatafân’ın Benî ‘Amr ile arasında gerçekleşen Rakam Savaşı’nda birçok olaya tanıklık etmiş ve bunu şiirlerinde dile getirmiştir. *Mufaddâliyyât*’ta iki kasidesi yer almaktadır.³⁴⁹

3.5 Hâdira

Hâdira, şairin (ö. ?) lakabıdır. Bu lakabı ilk kez iri cüssesinden dolayı şairin arkadaşı suya girecekleri zaman onu bir kurbağa benzeterek hiciv amaçlı kullanmıştır. Asıl adı Kutbe b. Evs b. Mihsan olup Benî Zübyan soyundandır.³⁵⁰

Mufaddâliyyât’ta yer alan 8 numaralı kasidesi Klasik Arap şiirinin en güzel örneklerinden biridir. Öyle ki Asmaî’ye içlerinde el-Hâdira’nın da bulunduğu bazı kimselerin şairliği hakkında sorulduğunda onun için “*Buna benzer beş kaside daha söyleseydi fahl (usta) şairlerden olurdu.*” demiştir.³⁵¹ Hasan b. Sabit’in ise şiir meclislerinde kasideler okunduğunda bu kasidenin önemine işaret ederek “*el-Hâdira’nın kasidesi okundu mu?*” diye sorduğu rivayet edilmektedir.³⁵²

3.6 Mütemmim b. Nüveyre

Tam adı Mütemmim b. Nüveyre b. Cemre b. Şeddâd b. ‘Ubeyd b. Sa‘lebe b. Yerbû‘ b. Mâlik b. Zeyd Menât b. Temîm b. Üdd b. Tâbiha b. İlyâs b. Mudar b. Nizâr’dır. Ebû Nehşel, Ebû Temîm, Ebû Nehîk ve Ebû Edhem künyeleriyle anılmaktadır.³⁵³ Muhadramûn ve süvari şairlerden olup aynı zamanda sahabedendir.³⁵⁴ Kendisi gibi *Mufaddâliyyât* şairlerinden olan kardeşi Mâlik b. Nüveyre’nin (ö. 11/632) ölümü üzerine yazdığı kasideler Arap edebiyatındaki en güzel mersiyelelerden kabul edilmiştir.³⁵⁵ Kardeşinin öldürülmesine çok üzülen Mütemmim, kardeşi için yazdığı ağıtları okuyarak dolaşmaya ve derbeder bir hayat sürmeye başlamış; acılarını unuttur ümidiyle yeniden evlendirilmiş fakat bu evlilikler de fayda vermemiştir. Bu nedenle “*Mütemmim’in*

³⁴⁹ Ziriklî, *el-A‘lâm*, 3/113; Azîze Fevvâl Bâbebî, *Mu‘cemu’s-şu‘arâ‘i’l-câhiliyyîn* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1998), 170.

³⁵⁰ Kutbe b. Evs b. Mihsan el-Hâdira, *Dîvânü şî‘ri’l-Hâdira*, ed. Nâsuriddîn el-Esed, ts., 271.

³⁵¹ Ebû Saîd Abdûlmelik b. Kureyb b. Ali el-Asmaî, *Fuhûletu’s-şuarâ* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Cedîd, 1980), 12.

³⁵² İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/191.

³⁵³ İbtisâm Merhûn es-Saffâr, *Mâlik ve Mütemmim ibnâ Nüveyre el-Yerbû‘* (Bağdat: Matba‘atu’l-İrşâd, 1968), 6.

³⁵⁴ Saffâr, *Mâlik ve Mütemmim ibnâ Nüveyre el-Yerbû‘*, 20.

³⁵⁵ Saffâr, *Mâlik ve Mütemmim ibnâ Nüveyre el-Yerbû‘*, 30.

Mâlik'e ağladığı kadar hiçbir ölüye ağlanmamıştır." sözü Araplar arasında meşhur olmuş, acı ve hüznü ifade etmede Arap şairlerinin Mütemmim'i geçemediği ifade edilmiştir.³⁵⁶

3.7 Beşâme b. 'Amr

Kaynaklarda adı Beşâme b. el-Ğadîr olarak da geçmektedir.³⁵⁷ Tam adı Beşâme b. 'Âmr b. Muaviye b. el-Ğadîr b. Hilâl b. Vâsile b. Sehm b. Murra'dır. Yürüyemediği ve çocuğunun olmadığı nakledilmektedir. Zengin ve aklı-ı selim biriydi. Benî Gatafân savaş gibi meseleleri kendisine danıştırdı. Aynı zamanda Muallaka şairlerinden Züheyr b. Ebû Selmâ'nın dayısıdır. Züheyr'in şiiri ondan öğrendiği söylenir.³⁵⁸

3.8 Müseyyeb b. 'Ales

Tam adı Zuheyr b. 'Ales b. Mâlik b. 'Amr b. Hamâme b. Zeyd b. Sa'lebe b. 'Adî b. Mâlik b. Cüşem b. Bilâl b. Cumâ'a b. Cüley b. Dubey'a b. Rabî'a b. Nizâr'dır.³⁵⁹ Müseyyeb şairin (ö. 580-600) lakabıdır.³⁶⁰ Cahiliye Devri şairlerindendir. Ebu 'Ubeyde Cahiliye Dönemi'nde az şiir söyleyen en iyi üç şairin el-Müseyyeb b. 'Ales, el-Huseyn b. el-Humâm ve Mütelemmis olduğunu söylemiştir.³⁶¹

3.9 Huseyn b. el-Humâm el-Mürri

Tam adı el-Huseyn b. el-Humâm b. Rabî'a b. Sa'd b. Masâb b. Harâm b. Vâsile b. Sehm b. Murra b. 'Avf b. S'ad b. Zübyân b. Bağîd b. Reys b. Gatafân'dır. Kabilesinin komutanı, akıl danışılanı ve lideriydi. Arapların en vefalılarında sayılır. Nitekim savunma antlaşması yaptığı el-Huraka olarak da bilinen Benî Humeys'i her şeye rağmen amca oğulları Benî Sırme'ye karşı korumuştur.³⁶² Cahiliye Devri şairlerindendir. Ebu 'Ubeyde Cahiliye Dönemi'nde az şiir söyleyen en iyi üç şairin el-Müseyyeb b. 'Ales, el-

³⁵⁶ Saffâr, *Mâlik ve Mütemmim ibnâ Nüveyre el-Yerbû'*, 193.

³⁵⁷ Zirikli, *el-A'lâm*, 2/54.

³⁵⁸ Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzurî, *Ensâbu'l-eşraf*, thk. Suheyl Zekkâr, Riyâd ez-Zirikli (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996), 13/132; Muhammed Ali Ebû Hamde, *Fi't-tezavvuki'l-cemâli li kasidetey el-Müseyyib b. Ali ve Beşâme b. el-Ğadîr* (Amman: Dâru Ammân, 1998), 45.

³⁵⁹ Ebû'l-Munzir Hişâm b. Muhammed el-Kelbî İbnu'l-Kelbî, *Cemheretu'n-neseb*, thk. Hasan Nâcî (Beyrut: 'Âlimu'l-Kütüb, 1423/2003), 700-701.

³⁶⁰ 'Abdurrahmân Muhammed el-Vasîfî, *Dîvânu el-Müseyyeb b. 'Ales* (Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 1423), 19.

³⁶¹ Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Musennâ et-Teymî el-Basrî Ma'mer b. el-Musennâ, *ed-Dîbâc* (b.y.: y.y., ts.), 1-2.

³⁶² Belâzurî, *Ensâbu'l-eşraf*, 13/132.

Huseyn b. el-Humâm ve Mütelemmis olduğunu söylemiş ve el-Müseyyeb ile Mütelemmis hakkında ihtilaf edildiğini belirtmiştir.³⁶³ Bazı alimler onu sahabeden saymıştır.³⁶⁴

3.10 Benî Şeybân'ın Müttefiki, Benî Abdülkays'dan Bir Adam

Mufaddâliyyât'da şairin (ö. ?) adı zikredilmemiş bunun yerine “*Benî Şeybân'ın müttefiki, Benî Abdülkays'dan bir adam*” (رجل من عبد القيس حليف لبني شيبان) ifadesi kullanılmıştır.³⁶⁵ Bir rivayete göre ise şairin adı Yezîd b. Sinân b. Ebû Hârise'dir.³⁶⁶ Bazı kaynaklarda kasidede geçen Vecze (وجزة) isimli atın kendisine nispet edilmesi bu rivayeti güçlendirmektedir.³⁶⁷

3.11 Merrâr b. Münkız

Tam adı el-Merrâr b. Münkız b. ‘Abd b. ‘Amr b. Sudey b. Mâlik b. Hanzala b. Mâlik b. Zeyd Menât b. Temîm'dir. Emevî Dönemi şairlerindendir. Cerîr b. Atıyye'nin (ö. 110/728) çağdaşı olup ikisi şiirlerinde birbirlerini hicvetmişlerdir.³⁶⁸ Kaynaklarda şair hakkındaki bilgiler kısıtlıdır. *Mufaddâliyyât*'ta bir kasidesi yer almaktadır.

3.12 Müzerrib b. Dırâr ez-Zübyânî

Müzerrib şairin lakabıdır.³⁶⁹ Tam adı Yezîd b. Dırâr b. Harmele b. Sinân b. Ümeyye el-Mâzinî ez-Zübyânî el-Gatafânî'dir. Şair Şemmâh b. Dırâr'ın (ö. 30/650) ağabeyidir.³⁷⁰ Şiirlerinde hiciv en çok göze çarpan temalardan biridir. Kendi kabilesine ve evine gelen misafirlere dahi hicvettiği söylenmektedir.³⁷¹

³⁶³ Ma‘mer b. el-Musennâ, *ed-Dîbâc*, 1-2.

³⁶⁴ İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, 2/33.

³⁶⁵ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 70.

³⁶⁶ İbnu'l-Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*, 121.

³⁶⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ziyâd el-Kûfî İbnu'l-A‘râbî, *Esmâu hayli'l-'Arab ve fursânihâ*, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin (Şam: Dâru'l-Beşâir, 1430), 48; Ebû'l-Munzir Hişâm b. Muhammed el-Kelbî İbnu'l-Kelbî, *Ensâbu'l-Hayl fî'l-Câhiliyye ve'l-İslâm ve ahhâruhâ*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin (Dimaşk: y.y., 1423/2003), 46.

³⁶⁸ Merzübânî, *Mu‘cemu’s-şu‘arâ*, 409.

³⁶⁹ Yezîd b. Dırâr b. Harmele b. Sinân b. Ümeyye Müzerrib b. Dırâr, *ed-Dîvân*, thk. Halil İbrâhîm el-‘Atıyye (Bağdat: Matba‘atu Es‘ad, 1962), 7.

³⁷⁰ İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, 4/374.

³⁷¹ Merzübânî, *Mu‘cemu’s-şu‘arâ*, 496.

3.13 Abdullah b. Seleme el-Ğâmidî

Tam adı Abdullah b. Seleme b. el-Hâris b. ‘Avf b. Sa‘lebe b. ‘Âmir b. Zühl b. Mâzin b. Zübyân b. Sa‘lebe b. Sa‘d Menât b. ‘Amr b. Ka‘b b. Mâlik b. el-Ezd’dir. Şairin babasının adı hususunda ihtilaf edilmiştir. Bu konuda Seleme, Selîme ve Selîm olmak üzere üç farklı görüş bulunmaktadır. İbnu’l-Enbârî ise son görüşün daha doğru olduğunu belirtmektedir.³⁷² Şairin adında yer alan el-Ğâmidî nisbesi ise büyük dedesi Kâ‘b. b. Mâlik’in “Ğâmid” lakabı ile ilişkilendirilmiştir. Şöyle ki büyük dedesi Kâ‘b. b. Mâlik kılıcını kınına sokanlara eman verileceğinin söylenmesi üzerine bunu yerine getirmiş ve kendisine kılıcı kınına sokan anlamında “Ğâmid” denilmiştir.³⁷³

3.14 Şenferâ el-Ezdî

‘Amr b. Mâlik, Sâbit b. Câbir ve ‘Amr b. Berrâk gibi farklı rivayetler bulunmakla³⁷⁴ birlikte el-Bağdâdî’ye göre Şenferâ şairin adıdır. Cahiliye Dönemi Saâlik şairlerindendir.³⁷⁵ Mufaddaliyyât şairlerinden Teebbeta Şerran’ın kız kardeşinin oğlu³⁷⁶ ve arkadaşısıdır. Küçük yaşta yetim kalmıştır. Babasının katilinin Benî Selâmân olduğunu öğrenince onlardan yüz kişiyi öldüreceğine yemin edip doksan dokuzunu öldürmüştür. Ölümünden sonra ise kafatasına Benî Selâmân’dan bir adam tekme atıp ayağından yaralanmış ve ölmüştür. Böylelikle Şenferâ’nın yeminini yerine getirdiği söylenir.³⁷⁷ Kendisine nispet edilen en meşhur kasidesi altmış sekiz beyitten oluşan Lâmiyyetu’l-‘Arab’dır. Bu kasidesi üzerine birçok tercüme ve şerh çalışması yapılmıştır.³⁷⁸ *Mufaddâliyyât*’ta ise şairin “tâ” kafiyeli otuz altı beyitlik kasidesi yer almaktadır.

³⁷² İbnu’l-Enbârî, *Şerhu’l-Mufaddaliyyât*, 182.

³⁷³ Muhammed b. el-Mubârek b. Muhammed b. Meymûn el-Bağdâdî İbn Meymûn, *Munteha’t-taleb min eş‘âri’l-‘Arab* (b.y.: y.y., ts.), 19.

³⁷⁴ ‘Amr b. Mâlik eş-Şenferâ, *ed-Dîvân*, thk. İmîl Bedî‘ Ya‘kûb (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1996), 9.

³⁷⁵ ‘Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni’l-Arab*, 3/343-344.

³⁷⁶ Ezherî, *Tehzîbu’l-luğa*, 12.

³⁷⁷ Ebû Ca’fer Muhammed İbn Habîb, *Esmâu’l-muğtâlîn mine’l-eşrâfî’l-Câhiliyye ve’l-İslâm*, thk. Seyyid Kesravî Hasen (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2001), 243.

³⁷⁸ Timur Aşkan, *Şenferâ ve Eseri (Dîvân’ı ve Lâmiyyetü’l-‘Arab’ı)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 192; Davut Orhan, “Şenferâ’nın Hayatı ve Lâmiyyetü’l-‘Arab Adlı Kasidesi”, *Dergiabant* 4/8 (10 Aralık 2016), 7; Mehmet Çalışkan, “Lâmiyyetü’l-Arab’ın İlk Türkçe Tercümesi”, *Doğu Araştırmaları* 16 (01 Ocak 2016), 7.

3.15 Muhabbel es-Sa'dî

Muhabbel şairin lakabı olup “deli ve çılgın” anlamlarına gelmektedir.³⁷⁹ Tam adı Rabî' b. Rabîa b. 'Avf b. Kanân b. Enfu Nâka (Ca'fer) b. Karî' b. 'Avf b. Ka'b b. Sa'd b. Zeyd b. Menât b. Temîm'dir.³⁸⁰ Kaynaklarda dedesi Karî' b. 'Avf'a nispet edilerek el-Muhabbel el-Karî'î lakabıyla da geçmektedir. Bazı alimler bu lakabın da farklı bir şaire ait olduğunu düşünmüş fakat bu görüş doğru bulunmamıştır.³⁸¹ Muhadramûn şairlerdendir. Şiirdeki ustalığı konusunda ittifak edilmiştir.³⁸²

3.16 Selâme b. Cendel

Tam adı Selâme b. Cendel b. 'Abd b. 'Amr b. 'Ubeyd b. el-Hâris (Mükâ'is) b. 'Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Zeyd b. Menât b. Temîm'dir.³⁸³ Cahiliye şairlerindendir. Benî Temîm'in seçkin süvarilerinden olup şiirlerinde at tasvirleriyle dikkat çekmiştir. İbn Kuteybe *Mufaddâliyyât*'ta yer alan yirmi iki numaralı kasidesini en güzel kasidesi olarak kabul etmiştir.³⁸⁴

3.17 'Amr b. Ehtem

Tam adı 'Amr b. el-Ehtem (Sinân) b. Sümeyy b. Sinân b. Hâlid b. Minkar b. 'Ubeyd b. Mukâ'is (el-Hâris) b. 'Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Zeyd b. Menât b. Temîm'dir (ö. 57/677).³⁸⁵ Muhadramûn şairlerdendir.³⁸⁶ Yakışıklılığı ve güzel görünüşü nedeniyle kendisine (المكحل) “sürmeli” de denirdi. Câhız'ın (ö. 255/869) ifadesiyle hem hitabet hem de şiirde başarıya ulaşmış nadir kişilerdendir. Şiirleri hakkında: “*Kralların istediklerini seçtikleri önlerine serilmiş (güzel) elbiseler (gibidir.)*” denmiştir.”³⁸⁷

³⁷⁹ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*, 1/410.

³⁸⁰ İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, 2/254.

³⁸¹ Âmidî, *el-Mu'telif ve'l-muhtelif fî esmâi's-şu'arâ*, 233; 'Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni'l-Arab*, 6/95.

³⁸² Hâtim Sâlih ed-Dâmin, *Aşratu şu'arâ mukallûn* (Bağdat: Câmi'atu Bağdât, 1411), 51.

³⁸³ Ebû Mâlik Selâme b. Cendel et-Temîmî Selâme b. Cendel, *ed-Divân* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987).

³⁸⁴ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*, 1/264.

³⁸⁵ İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, 4/184.

³⁸⁶ Suûd Mahmûd Abdülcâbir, *Şi'ru'z-Zibrikân b. Bedr ve 'Amr b. el-Ehtem* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1404), 59.

³⁸⁷ Ebû 'Osmân 'Amr b. Bahr b. Mahbûb Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn* (Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 1423/2002), 1/286.

3.18 Sa‘lebe b. Su‘ayr b. Huzâ‘î el-Mâzinî

Tam adı Sa‘lebe b. Su‘ayr b. Huzâ‘î b. Mâzin b. Mâlik b. ‘Amr b. Temîm’dir (ö. ?).³⁸⁸ Ölüm tarihi kaynaklarda geçmemekle birlikte Lebîd b. Rebîa’nın dedesinden daha yaşlı olduğu söylenmektedir.³⁸⁹ *Mufaddâliyyât*’ta bir şiiri yer almaktadır. Bu şiiri hakkında Asmaî “*Bu kasidesi gibi beş tane söyleseydi usta (fahl) şairlerden olurdu*” demiştir.³⁹⁰

3.19 Hâris b. Hillize el-Yeşkurî

Tam adı Hâris b. Hillize b. Mekrûh b. Yezîd b. Abdullah b. Mâlik b. Abd b. Sa‘d b. Cuşem b. Âsım b. Zübyân b. Kinâne b. Yeşkur b. Bekir b. Vâil’dir. Cahiliye Dönemi’nde yaşamış olup muallaka şairlerindendir.³⁹¹ Babasının adının ya da lakabının neden Hillize olduğu ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır.³⁹² Hillize ise sözlükte kısa ya da cimri kadın ve kötü biçimli anlamlarına gelmekte olup bir tür küçük hayvan, baykuş ya da bitkinin ismi olabileceği de söylenmektedir.³⁹³

3.20 ‘Abde b. et-Tabîb

Tam adı ‘Abde b. et-Tabîb (Yezîd) b. ‘Amr b. ‘Ule b. Enes b. ‘Abdullah b. ‘Abdu Teym b. Cüşem b. Abdüşems (Abşems) b. Sa‘d b. Zeyd-i Menât b. Temîm’dir (ö. 25/645). Usta (fahl) ve Muhadramûn şairlerdendir. Hayatının çoğunu Cahiliye Dönemi’nde geçirdi daha sonra ise iyi bir Müslüman olarak yaşadı.³⁹⁴ Nu‘man b. Mukarran (ö. 21/643) ve Müsennâ b. Hârise (ö. 15/636) komutasında İslam fetihlerine katılmış, Medâin ve başka bölgelerde Perslilere karşı savaşmıştır.³⁹⁵ Normalde çöl hayatını benimseyen şairin bu topraklara asıl gelme nedeni anlaşıldığı kadarıyla kendisini terk edip Medâin civarına yerleşen karısıdır. Bu sırada o fetihlere katılmış ardından karısını geri getirmeyi

³⁸⁸ Ebû ‘Ubeyd ‘Abdullâh b. Abdil‘azîz el-Endelusî Ebû ‘Ubeyd el-Bekrî, *Semtu’l-le‘âlî fî şerhi Emâli’l-Kâli*, thk. ‘Abdul‘azîz el-Meymenî (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, ts.), 1/769.

³⁸⁹ Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım İbnu’l-Enbârî, *Şerhu’l-kasâidi’s-seb’it-tivâli’l-câhiliyyât*, thk. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn (Mısır: Dâru’l-Me‘ârif, ts.), 581.

³⁹⁰ el-Asmaî, *Fuhûletu’s-suarâ*, 12.

³⁹¹ Ebû ‘Amr İshâk b. Merrâr Ebû ‘Amr eş-Şeybânî, *Şerhu’l-mu‘allakâti’t-tis’a*, thk. ‘Abdulmecîd Hemmû (b.y.: y.y., 1422/2001), 352.

³⁹² el-Hâris b. Hillize el-Yeşkurî el-Hâriss b. Hillize, *ed-Dîvân*, thk. Emîl Bedî‘ Ya‘kûb (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1415/1994), 9.

³⁹³ ‘Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni’l-Arab*, 1/325; Hakkında hazırlanmış bir tez çalışması için bkz. Ferdi Kaya, *Cahiliye Dönemi Şairlerinden Haris b. Hillize ve Muallakası* (İlahiyat Kitap, 2023).

³⁹⁴ Yahyâ Vehîb el-Cebûrî, *Şi‘ru ‘Abde b. et-Tabîb* (Bağdat: Dâru’t-Terbiye, 1391/1971), 5.

³⁹⁵ Ziriklî, *el-A‘lâm*, 4/172.

başaramayınca çöl hayatına geri dönmüş ve *Mufaddaliyyât*'ta yer alan 26 numaralı kasideyi nazmetmiştir.³⁹⁶

3.21 Musakkib el-'Abdî

Tam adı 'Aiz b. Mihsan b. Sa'lebe b. Vâile b. 'Adî b. 'Avf b. Dühn b. 'Uzura b. Münebbih b. Nükze b. Lükeyz b. Aksâ b. 'Abdulkays b. Aksâ b. Du'mî b. Cedîle b. Esed b. Rabî'a b. Nizâr'dır. Söylediği bir beyitten dolayı kendisine "Musakkib" lakabı verilmiştir.³⁹⁷ İsmi "Mihsan b. Sâ'lebe" ve lakabının "Musakkab" olduğu ile ilgi farklı görüşler bulunmaktadır.³⁹⁸ Rabîa kabilesinin 'Abdulkays koluna mensup olup Cahiliye şairlerindendir.

3.22 Zulisba' el-'Advânî

Tam adı Hursân b. Muharris b. el-Hâris b. Rabî'a b. Vehb b. Sa'lebe b. Zarib b. 'Amr b. 'İyâz b. Yeşkur b. 'Advân (el-Hâris) b. 'Amr b. Kays b. 'Aylân b. Mudar'dır.³⁹⁹ "Zulisba'" (parmaklı) lakabının almasının nedeni bir görüşe göre ayağını yılanın sokması üzerine parmağının kesik olması, diğer bir görüşe göre ise ayağında bir parmağın fazladan bulunmasıdır. Cahiliye Dönemi'nin meşhur bilgelerinden ve süvarilerinden biridir. Muammarûndan olan şair yüz yetmiş (bir rivayete göre üç yüz) yıl kadar uzun bir ömür yaşamıştır.⁴⁰⁰

3.23 'Abd Yeğûs b. Vakkâs el-Hârisî

Tam adı 'Abd b. Yeğûs b. el-Hâris b. Vakkâs b. Salâe b. Rabî'a (el-Mu'akkal) b. Ka'b (el-Eret) b. Rabî'a b. Ka'b b. el-Hâris b. Ka'b b. 'Amr b. 'Ule b. Celd b. Mezhic'dir. Cahiliye Dönemi süvari şairlerindendir.⁴⁰¹ Kabilesinin lideriyken kaynaklarda "İkinci Külâb" (يوم الكلاب الثاني) olarak geçen savaşta esir düşmüş ve öldürülmüştür.⁴⁰² Şair

³⁹⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk ve Sılatu Târih et-Taberî* (Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387/1967), 3/412.

³⁹⁷ İbnu'l-Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*, 303.

³⁹⁸ Musakkib el-'Abdî, *ed-Dîvân*, thk. Hasan Kâmil es-Sayrafi (Kahire: Câmî'atu't-Duveli'l-'Arabiyye, 1391/1971), 8-11.

³⁹⁹ Ali b. el-Hüseyn el-Müsevi el-'Alevî Şerif Murtazâ, *Emâli'l-Murtazâ: Gururu'l-fevâid ve dürru'l-kalâid.*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm (Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1373/1954), 1/244.

⁴⁰⁰ Hursân b. Muharris Zulisba', *ed-Dîvân*, thk. Abdülvehhâb M. Ali el-Advânî, M. Nâyif ed-Düleymî (Musul: Matba'atu'l-Cumhûr, 1393/1973), 12-20.

⁴⁰¹ Mukbil et-Tâm 'Âmir el-Ahmedî, *Şu'arâu Mezhic ahhâruhum ve eş'âruhum fi'l-Câhiliyye* (Sana: Mecma'u'l-'Arabiyyeti's-Sa'ide, 1435/2014), 434.

⁴⁰² İbn Habîb, *Esmâu'l-muğtâlîn mine'l-eş'râf fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, 252-254.

Mufaddâliyyât'ta yer alan kasidesini ölmek üzereyken söylemiş öyle ki Câhiz şairin ölmek üzereyken bile şiirdeki ustalığından ödün vermediğini ve bu durum karşısındaki şaşkınlığını meşhur eserinde belirtmiştir.⁴⁰³

3.24 Hâris b. Va'le el-Cermi

Tam adı Hâris b. Va'le b. Abdullah b. Hâris b. Bula' b. Sübeyle b. el-Hûn b. E'ceb b. Kudâme b. Cerm b. Zebbân 'Umrân b. İl'hâf b. Kudâ'a'dır (ö. ?). Babası ve kendisi Kudâ'a kabilesinin önde gelen süvarilerinden ve şairlerindendir.⁴⁰⁴ Tezdeki otuz numaralı kasidede bahsi geçen "İkinci Külâb" (يوم الكلاب الثاني) savaşı'nda yenileceklerini anlayınca kaçmış ve ölümden kurtulmuştur. Evine ulaştığında ise yaşadıklarını bu kaside ile muhataplarına betimlemiştir.

3.25 Cübeyhâ el-Eşca'î

"Cübeyha" alnı geniş ve güzel anlamında şairin lakabıdır.⁴⁰⁵ Tam adı Yezîd b. Humeyme b. 'Ubeyd b. 'Ukeyle b. Ruveybe b. Suheym b. 'Ubeyd b. Hilâl b. Zübeyd b. Bekir b. Eşca'ı'dır. Emevîler Dönemi'nde yaşamış olup az şiir söyleyen (Mukillûn) şairlerdendir.⁴⁰⁶

3.26 Şebîb b. el-Barsâ

Tam adı Şebîb b. Yezîd b. Cemra b. 'Avf b. Ebû Hârise b. Mürra b. Nüşbe b. Ğayz b. Mürra b. Sa'd b. Zübyân⁴⁰⁷'dır. Ancak şair annesi el-Barsa bint el-Hâris'e izafetle tanınmaktadır.⁴⁰⁸ Emevîler Dönemi'nde yaşayan şair çöl hayatını benimsemiş, şehir merkezlerine sadece kabilesinin talep ve isteklerini bildirmek için elçi olarak gitmiştir.⁴⁰⁹ Fasih bir dile sahip olduğu söylenen Şebîb b. el-Barsâ'yı İbn Sellâm Müslüman şairlerin sekizinci tabakasında zikretmiştir.⁴¹⁰

⁴⁰³ Câhiz, *el-Beyân ve 't-tebyîn*, 2/184.

⁴⁰⁴ İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/152.

⁴⁰⁵ Âdil Muhammed Nassûra el-Besyûnî, "Tasvîru'l-hayavân fî şî'ri'l-Cubeyhâ el-Eşcâ'î", *Mecelletü Kitâi Külliyyâtî 'l-Luğatil' - 'Arabiyye ve 'ş-Şu'abi'l-Münâzirati lehâ* 9/2 (01 Ocak 2015), 1781.

⁴⁰⁶ İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/69.

⁴⁰⁷ Âmidî, *el-Mu'telif ve 'l-muhtelif fî esmâi 'ş-şu'arâ*, 83.

⁴⁰⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî İbn Habib, *Kitâbu men nusibe ilâ ümmihi mine 'ş-şu'ara*, thk. 'Abdusselâm Hârûn, Muhammed b. Habîb (Mısır: Şeriketü Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1393/1972), 90.

⁴⁰⁹ İsfahânî, *el-Eğânî*, 12/195.

⁴¹⁰ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu fuhûli 'ş-şu'arâ*, 2/709.

3.27 ‘Avf b. el-Ahvas

Tam adı ‘Avf b. el-Ahvas b. Ca‘fer b. Kilâb b. Rabî‘a b. ‘Âmir b. Sa‘sa‘a b. Mu‘âviye b. Bekir b. Hevâzin b. ‘Îkrime b. Hasfa b. Kays b. ‘Îlân’dır (ö. ?). Künyesi Ebû Zeyd olup Cahiliye şairlerindendir. Cesur ve bilge olup aynı zamanda kabilesinin önde gelenlerinden ve süvarilerindendir. Cebele ve Ficâr Harbi gibi önemli savaflara katılmıştır.⁴¹¹

3.28 Yahudi Bir Adam

Mufaddal ed-Dabbî 37 numaralı kasideyi rivayet ederken şairin adını zikretmemiş sadece Yahudilerden bir adam olduğunu belirtmiştir.⁴¹² Ebü’l-Ferec el-İsfahânî ise eserinde kasidenin ilk dört beytini başka bir dörtlükle birlikte Abdullâh b. Muâviye b. Abdullâh b. Ca‘fer b. Ebû Tâlib’e (ö. 129/746-47) nispet etmiştir.⁴¹³ Fakat *Mufaddâliyyât*’ın muhakkiklerinden Ahmed M. Şâkir ve Abdüsselâm M. Hârûn, Abdullâh b. Muâviye’nin bu dörtlüğü iktibas etmiş olabileceğini söylemektedirler. Nitekim Mufaddal ed-Dabbî gibi kuvvetli bir ravinin, kendisi ile aynı dönemde yaşayan Abdullâh b. Muâviye’nin şiiirinden habersiz olması pek mümkün gözükmemektedir.⁴¹⁴

3.29 Rabî‘a b. Makrûm ed-Dabbî

Tam adı Rabî‘a b. Makrûm b. Kays b. Câbir b. Hâlid b. ‘Amr b. Ğayz b. es-Seyyid b. Mâlik b. Bekir b. Sa‘d b. Dabbe b. Üdd b. Tâbiha b. İlyâs b. Mudar’dır (ö. 637).⁴¹⁵ Muhadramun ve muemmerûn şairlerdendir. Bir kısmı Cahiliye Dönemi’nde geçen hayatında Müslüman olduktan sonra İslamiyet’i iyi bir şekilde yaşamıştır. Yüz yıl gibi uzun bir hayat süren şair, dört halife dönemine tanıklık etmiş ve birçok İslam fethine katılmıştır.⁴¹⁶

⁴¹¹ “Muhakkikin notu” Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 1419/1998, 162; Ziriklî, *el-A‘lâm*, 5/94.

⁴¹² Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 179.

⁴¹³ İsfahânî, *el-Eğânî*, 12/170-171.

⁴¹⁴ “Muhakkikin notu” Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, dip. 179.

⁴¹⁵ İbnu’l-Enbârî, *Şerhu’l-Mufaddaliyyât*, 355; Rabî‘a b. Makrûm ed-Dabbî, *ed-Dîvân*, thk. Temâzer Abdulkâdir Feyyâz Harfûş (Beyrut: Dâru’s-Sâdir, 1999), 11.

⁴¹⁶ Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. ‘Alî b. Muhammed el-‘Askalânî İbn Hacer el-‘Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi’s-sahâbe*, thk. ‘Âdil Ahmed ‘Abdulmevcûd, ‘Alî Muhammed Mu‘avvad (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1415/1994), 2/426.

3.30 Süveyd b. Ebî Kâhil el-Yeşkurî

Tam adı Süveyd b. Ebî Kâhil b. Hârise b. Hisl b. Mâlik b. ‘Abdisa’d b. Cüşem b. Zübân b. Kinâne b. Yeşkur b. Bekir b. Vâil b. Kâsid b. Hinb b. Efsâ b. Du‘mî b. Cedîle b. Esed b. Rabî‘a b. Nizâr’dır.⁴¹⁷ Az sayıda şiir söyleyen (mukillûn); Cahiliye, Sadru’l-İslam ve Emevîler olmak üzere her üç döneme de tanıklık eden muammarûn ve Muhadramûn şairlerdendir. Buna rağmen kaynaklarda şair hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Fakat *Mufaddâliyyât*’ta yer alan yüz sekiz beyitten oluşan kasidesi ona büyük bir şöhret kazandırmıştır.⁴¹⁸ Nitekim Asmaî bu kaside kendisine okunduğunda onu çok beğendiğini ifade etmiş, ardından Arapların da onu çok beğendiğini ve hikmetli sözlerinden saydıklarını söylemiştir. Ayrıca kasidenin Cahiliye Dönemi’nde “yetîm” olarak isimlendirildiğini aktarmıştır.⁴¹⁹ İbn Selâm bu kasidesi nedeniyle şairi aralarında Amr b. Külsûm (ö. 584 veya 600), Hâris b. Hillîze ve Antere b. Şeddâd’ın da (ö. 614) bulunduğu Cahiliye Dönemi şairlerinin altıncı tabakasında değerlendirmiştir.⁴²⁰

3.31 Ahnes b. Şihâb et-Tağlibî

Tam adı Ahnes b. Şihâb b. Şerîk b. Sümâme b. Erkam b. ‘Adî b. Mu‘âviye b. ‘Amr b. Ğanm b. Tağlib’dir (ö. 555).⁴²¹ Cahiliye Dönemi’nin Hristiyan şairlerinden olup kabilesinin süvarilerinden⁴²² ve önderlerindendir.⁴²³ Savaşçı kimliğiyle ön plana çıkan şair, Şerriyye⁴²⁴ (يوم الشرية) ve Gabgab⁴²⁵ (يوم غيغب) gibi birçok savaşa katılmış ve Basûs savaşından sonra vefat etmiştir.⁴²⁶ Şiirlerinde bu savaşların bir kısmını konu edinmiştir.⁴²⁷

⁴¹⁷ İbnu’l-Enbârî, *Şerhu’l-Mufaddaliyyât*, 382.

⁴¹⁸ Süveyd b. Kâhil el-Yeşkûrî Ebû Sa’d, *ed-Divân*, thk. Şâkir el-Âşûr (Irak: Dâru’t-Tibâ’ati’l-Hadîse, 1972), 5-6.

⁴¹⁹ İsfahânî, *el-Eğânî*, 13/69.

⁴²⁰ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu fuhûli’s-şu‘arâ*, 1/152-153.

⁴²¹ İbnu’l-Enbârî, *Şerhu’l-Mufaddaliyyât*, 410.

⁴²² Âmidî, *el-Mu’telif ve’l-muhtelif fî esmâi’s-şu‘arâ*, 31.

⁴²³ Luvis Şeyho, *Şu‘arâu’n-nasrâniyye kable’l-İslâm* (Beyrut: Dâru’l-Meşrik, 1991), 194.

⁴²⁴ Ebû’l-Hasen ‘Alî b. Muhammed b. el-Mutahhar el-‘Adevî eş-Şimşâtî, *el-Envâr ve mehâsinu’l-eş‘âr* (b.y.: y.y., ts.), 28.

⁴²⁵ Şimşâtî, *el-Envâr ve mehâsinu’l-eş‘âr*, 43.

⁴²⁶ Ziriklî, *el-A’lâm*, 1/277.

⁴²⁷ ‘Adnân Mahmûd ‘Ubeydât, “Şi‘ru’l-Ahfes b. Şihâb et-Tağlibî”, *Mecelletü İttihâdi’l-Câmi‘âti’l-Arabiyye li’l-Âdâb* 4/1 (1428/2007), 113.

3.32 Câbir b. Hüney et-Tağlibî

Tam adı Câbir b. Hüney b. Hârise b. ‘Amr b. Mu‘âviye b. ‘Amr b. Bekir b. Hubeyb b. ‘Amr b. Ganm b. Tağlib’dir.⁴²⁸ Tağlib kabilesine mensup Cahiliye Dönemi Hristiyan şairlerdendir.⁴²⁹ Rivayet edildiğine göre İmruülkays İstanbul’a gittiğinde ona eşlik etmiş, yol dönüşü Ankara yakınlarında zehirlenip hastalanması üzerine onu taşımıştır.⁴³⁰

3.33 Esved b. Ya‘fur en-Nehşelî

Tam adı Esved b. Ya‘fur b. Abdulesved b. Cendel b. Nehşel b. Dârim b. Mâlik b. Hanzala b. Mâlik b. Zeyd Menât b. Temîm’dir.⁴³¹ Cahiliye Dönemi fahl (usta) şairlerdendir. Arap ülkelerini çok gezdiği, medih ve hiciv temalı şiirler söylediği rivayet edilmektedir.⁴³² Şiirdeki ustalığından dolayı kendisine “نو الآثار” (tesirli) lakabı verilmiştir.⁴³³ *Mufaddâliyyât*’ta yer alan kasidesi en meşhur kasidesi kabul edilmektedir.⁴³⁴

3.34 Murakkış el-Ekber

Tam adı ‘Amr b. Sa‘d b. Mâlik b. Zubey‘a b. Kays b. Sa‘lebe b. ‘Ukâbe b. Sa‘b b. ‘Alî b. Bekir b. Vâil b. Kâsid b. Hînb b. Afsâ b. Du‘mî b. Cedîle b. Esed b. Rabî‘a b. Nizâr b. Ma‘ad b. ‘Adnân’dır. Kendisi gibi şair olan Murakkış el-Asgar’ın amcasıdır. Murakkış el-Asgar ise Tarafe b. el-‘Abd’in amcasıdır.⁴³⁵

3.35 Murakkış el-Asgar

Tercih edilen görüşe göre⁴³⁶ tam adı Rabî‘a b. Süfyân b. Sa‘d b. Mâlik b. Zabî‘a’dır. Süvariliği ile bilinen şair Besûs savaşına katılmış ama bu savaşla ilgili söylediği şiirler günümüze ulaşmamıştır. Şair olan amcası Murakkış el-Ekber gibi güzel bir görünüşe

⁴²⁸ İbnu’l-Enbârî, *Şerhu’l-Mufaddaliyyât*, 422.

⁴²⁹ Mahmûd Hasan Abdu Rabbeh Ebû Naci, *Şua’râu’l-Arabi’l-fursân fi’l-Câhiliyye ve sadru’l-İslâm* (Dimaşk: Müessesetu Ulûmi’l-Kur‘ân, 1984), 198.

⁴³⁰ İbn Kuteybe, *eş-Şi‘r ve ş-şu‘arâ*, 1/110; Ziriklî, *el-A‘lâm*, 2/103.

⁴³¹ Esved İbn Ya‘fur, *ed-Dîvân*, thk. Nûrî Hamûdî el-Kaysî (Bağdat: Vizâratu’s-Sekâfe ve’l-İ‘lâm, 1390/1970), 3.

⁴³² İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu fuhûli ş-şu‘arâ*, 1/147.

⁴³³ Ebû’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdîrrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs min cevâhiri’l-Kâmûs*, thk. Heyet (Dâru’l-Hidâye, ts.), 10/21.

⁴³⁴ Ziriklî, *el-A‘lâm*, 1/330.

⁴³⁵ İbnu’l-Enbârî, *Şerhu’l-Mufaddaliyyât*, 457; ‘Amr b. Sa‘d Murakkış el-Ekber - ‘Amr b. Harmele Murakkış el-Asgar, *ed-Dîvân*, thk. Kârîn Sâdir (Beyrut: Dâru Sâdir, 1998), 9.

⁴³⁶ “Muhakkiklerin notu” Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, dip. 241.

sahip olmuştur. Ne var ki aşk konusunda da onunla aynı hüznü kaderi paylaşmıştır. Şairliğinin amcasından daha iyi olduğu söylenmekte ve ikinci tabaka şairlerden sayılmaktadır.⁴³⁷

3.36 Muhriz b. el-Muka'bir ed-Dabbî

Kaynaklarda nesebi ve hayatı hakkında tam bir bilgi verilmemekle birlikte soyu Bekir b. Rabîa' b. Ka'b b. Sa'lebe b. Sa'd b. Dabbe b. Üdd b. Tâbiha b. İlyâs b. Mudar'a dayanmaktadır.⁴³⁸ Miladi 7. Yüzyılda yaşamış olan şairin (ö. ?) Sadru'l-İslâm Dönemi'ne de yetişmiş olabileceği söylenmektedir.⁴³⁹ el-Muka'bir ise sözlükte "kılıçla kesti" anlamındaki (كَنْزِر) fiilinin ism-i failidir.⁴⁴⁰ Şair, eyyâmü'l-'Arap'tan biri olan "İkinci Külâb" savaşı zamanında yaşamış, kabilesi bu savaşta yer almasına rağmen nedeni belirtilmemekle birlikte kendisi katılmamış ya da katılamamıştır.⁴⁴¹

3.37 Sa'lebe b. 'Amr

Tam adı Sa'lebe b. Hazn b. Zeyd Menât b. el-Hars b. Sa'lebe b. Selîme b. Mâlik b. 'Âmir b. el-Hars b. Enmâr b. 'Amr b. Vedî'a b. Lükeyz b. Afsâ b. 'Abdülkays b. Afsâ b. Da'mî b. Cedîle b. Esed b. Rabî'a b. Nizâr b. Me'ad b. 'Adnân'dır (ö. ?). Kaynaklarda geçen "Hazn" isminin, babasının lakabı olabileceği söylenmektedir.⁴⁴² Abdülkays kabilesinin süvarlerinden olan⁴⁴³ şair annesine nispetle "İbn Ümmü Hazne" adıyla da tanınmaktadır.⁴⁴⁴ Şairin çok şiir söylediği kaynaklarda geçmekle birlikte günümüze pek azı ulaşmıştır.⁴⁴⁵

⁴³⁷ Murakkış el-Ekber - Murakkış el-Asgar, *ed-Divân*, 17-18.

⁴³⁸ Merzübânî, *Mu'cemu's-su'arâ*, 405.

⁴³⁹ Fuat Sezgin, *Tarîhu't-türâsi'l-Arabî*, çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî (Riyad: İdâretü's-Sekâfe ve'n-Neşr bi-Câmi'ati'l-İmâm Muhammed b. Sü'ûd el-İslâmiyye, 1411/1991), 2/174.

⁴⁴⁰ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 3/196.

⁴⁴¹ Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed el-Kurtubi İbn Abdürabbih, *el-İkdu'l-ferid*. (Beyrut : Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983), 6/86.

⁴⁴² "Muhakkiklerin notu" Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, dip. 253.

⁴⁴³ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdî İbn Dureyd, *el-İştikâk*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1411/1991), 326.

⁴⁴⁴ İbn Habîb, *Kitâbu men nusibe ilâ ümmihi mine's-su'ara*, 92.

⁴⁴⁵ 'Abdülhamîd el-Ma'inî, *Şu'arâu 'Abdi'l-Kays ve şî'ruhum fi'l-'asri'l-câhilî* (Kuveyt: Müessesetü Câizeti 'Abdilaziz Su'ûdu'l-Babtîn Li'l-İbdâ'i's-Şî'rî, 2002), 131.

3.38 ‘Amîra b. Cu‘al

Tam adı ‘Amîra b. Cu‘al b. ‘Amr b. Mâlik b. el-Hâris b. Hubeyb b. Huraka b. Sa‘lebe b. Bekir b. Hubeyb b. ‘Amr b. Ğanm b. Tağlib’dir (ö. 562).⁴⁴⁶ Bazı kaynaklarda babasının adının ism-i tasğîr ile Cu‘eyl (جعيل) şeklinde yanlış yazılması nedeniyle Muhadramûn şairlerinden olan Ka‘b b. Cueyl’in (ö. ?) kardeşi zannedilmiştir.⁴⁴⁷ ‘Amîra b. Cu‘al ise Tağlib kabilesine mensup Cahiliye Dönemi şairlerindendir. Ancak yaşadığı dönemin diğer şairleri kadar meşhur olamamış, bu nedenle şiirlerinin büyük bir kısmı kaybolmuştur.⁴⁴⁸

3.39 Benî Tağlib’den Ufnûn Lakaplı Bir Adam

Mufaddâliyyât’ta kasidenin başlığında şairin adı bu şekilde geçmektedir. Nitekim “Ufnûn” şairin (ö. 564) adından daha meşhur olmuş lakabıdır. Söylediği bir beyitten dolayı kendisine bu lakap verilmiştir. Kaynaklarda ihtilaflar bulunmakla birlikte tam adı Sureym b. Ma‘şer b. Zühl b. Teym b. ‘Amr b. Mâlik b. Hubeyb b. ‘Amr b. Ğanm b. Tağlib’tir. Cahiliye Dönemi’nin meşhur süvari şairlerindendir. Kabilesinin savaşlarına katılmış bir kısmında ise onlara komutanlık yapmıştır. Kabilesinin bu savaşlardaki cesareti ve zaferleriyle övündüğü şiirleri bulunmakta olup sadece iki beytinde onlardan şikayetçi olmuştur.⁴⁴⁹

3.40 Benî Hanîfe’den Bir Kadın

Mufaddâliyyât’ta kasidenin başlığı bu şekilde geçmektedir. Şairin kim olduğu ile ilgili herhangi bir bilgiye başka kaynaklarda da ulaşılamamıştır. Yezîd b. ‘Abdullah b. ‘Amr el-Hanefi isimli bir adamın ölümü üzerine söylenen⁴⁵⁰ kaside kadın şairlerin yazdığı mersiyelere güzel bir örneklik teşkil etmektedir.

3.41 Bişr b. ‘Amr b. Mersed

Tam adı Bişr b. ‘Amr b. Mersed b. Mâlik b. Zubey‘a b. Kays b. Sa‘lebe b. ‘Ukâbe b. Sa‘b b. ‘Alî b. Bekir b. Vâil b. Kâsid b. Henb b. Afsâ b. Da‘mî b. Cedîle b. Esed b.

⁴⁴⁶ İbnu’l-Enbârî, *Şerhu’l-Mufaddaliyyât*, 518.

⁴⁴⁷ Sezgin, *Tarihü’t-türâsi’l-Arabî*, 2/77.

⁴⁴⁸ Zirikli, *el-A‘lâm*, 5/90.

⁴⁴⁹ Hâlid ed-Derviş, “Ufnûn et-Tağlibî hayatuhu ve mâ tebakkâ min şi‘rihi”, *Cereş li’l-Buhûs ve’d-Dirâsât* 4/2 (30 Haziran 2000), 10-12.

⁴⁵⁰ İbnu’l-Enbârî, *Şerhu’l-Mufaddaliyyât*, 549.

Rabî'a b. Nizâr'dır (ö. ?). Cahiliye Devri şairlerindendir.⁴⁵¹ Kaynaklarda kendisi hakkındaki bilgiler oldukça kısıtlıdır. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin aktardığı bir rivayete göre Bişr b. 'Amr Lahmîler'in son hükümdarı Nu'mân b. Münzir'den (ö. 602'den sonra) kaçmak için kendisine şarkılar söyleyen Hureyre ve Halîde isimli iki cariyesi ile birlikte Yemâme bölgesi gelmiştir. Bu iki cariyeden Hureyre, Cahiliye Dönemi'nin büyük şairlerinden Meymûn b. Kays el-A'sâ'nın şiirlerinde gazeller söylediği kadındır.⁴⁵²

3.42 'Abdulmesîh b. 'Asele

Annesine nispet edilen Cahiliye Devri şairlerdendir (ö. 575).⁴⁵³ Annesinin adı 'Asele bint 'Amir b. Şerâke'dir. Babasının tam adı ise Hakîm b. Ğafir b. Târik b. Kays b. Murra b. Hemmâm b. Murra b. Zühl b. Şeybân'dır. Kardeşi Harmele b. 'Asele de kendisi gibi şairdir.

3.43 Ebû Kays b. Eslet

Ebû Kays şairin künyesidir. Adının Sayfî, Haris, Abdullah ya da Sırme olduğuna dair dört farklı rivayet bulunmaktadır. Babası Eslet'in tam adı ise 'Âmir b. Ceşm b. Vâil b. Zeyd b. Kays b. Âmir b. Murra b. Mâlik b. Evs'dir. Müslüman olup olmadığı noktasında da ihtilaf edilmiştir.⁴⁵⁴ Ancak İslamiyet'ten önce putları sevmediği, Yahudi ve Hristiyan din adamlarının kendisine Hz. İbrahim'in dinini anlatmasından sonra bu din üzere olduğunu söylediği rivayet edilir. Cahiliye Devri şairlerinden olan Ebû Kays; Benî Evs'in reisi, şairi, hatibi, kumandanı ve bilginlerindendir.⁴⁵⁵

3.44 Yezîd b. Hazzâk eş-Şennî

Soyu Şenn b. Afsâ b. 'Abdulkays b. Afsâ b. Da'mî b. Cedîle b. Esed b. Rabî'a b. Nizâr b. Ma'ad b. 'Adnân'a dayanmaktadır.⁴⁵⁶ Kaynaklarda Şen b. Afsâ'ya kadar olan soy bilgisi verilmemiştir. Cahiliye Devri şairlerindendir (ö. ?). Dünya hayatını yeren ilk şiiri onun söylediği belirtilir.⁴⁵⁷

⁴⁵¹ "Muhakkiklerin notu" Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, dip. 274.

⁴⁵² İsfahânî, *el-Eğânî*, 9/82.

⁴⁵³ İbn Habîb, *Kitâbu men nusibe ilâ ümmihi mine's-su'ara*, 94.

⁴⁵⁴ İbn Hacer el-'Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, 7/277-278.

⁴⁵⁵ Zirikli, *el-A'lâm*, 3/211; Ayrıntılı bilgi için bkz. Asri Çubukçu, "Ebû Kays", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/175.

⁴⁵⁶ İbnü'l-Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*, 593.

⁴⁵⁷ Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, *Semtu'l-le'âlî fî şerhi Emâli'l-Kâlî*, 1/713.

3.45 Mümezzak el-‘Abdî

İsminin Yezîd b. Nehâr ya da bu lakabın Şâir Yezîd b. Hazzâk’a ait olduğuna dair farklı rivayetler bulunmakla birlikte kaynakların neredeyse hepsine göre tam adı Şe’s b. Nehâr b. Esved b. Cezîl b. Huyey b. ‘İsâs b. Huyey b. ‘Avf b. Sûd b. ‘Uzra b. Münebbih b. Nukra b. Lukeyz b. Afsâ b. ‘Abdülkays’dır. Söylediği bir beyitten dolayı kendisine “Mümezzak” lakabı verilmiştir.⁴⁵⁸ Musakkib el-‘Abdî’nin kız kardeşinin oğludur.⁴⁵⁹ Cahiliye Devri şairlerinden olup Bahreyn bölgesindedir.⁴⁶⁰ Şairin altı beyitten oluşan *Mufaddâliyyât*’taki kasidesi, dünyanın gelip geçiciliği ile ilgili söylenen ilk kaside olma özelliğini taşımaktadır.⁴⁶¹

3.46 Mürre b. Hemmâm b. Mürre b. Zühl b. Şeybân

Tam adı Mürre b. Hemmâm b. Mürre b. Zühl b. Şeybân b. Sa‘lebe b. ‘Ukkâbe b. Sa‘b b. ‘Alî b. Bekir b. Vâil’dir (ö. ?). Cahiliye Devri şairlerindendir. Kaynaklarda hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır. *Mufaddâliyyât*’ta ve Beni Bekir b. Vâil’e ait kabile divanında ise toplamda sadece bir kasidesi bulunmaktadır. Dokuz beyitten oluşan bu kasidede şair, kendi kabilesindeki develerini çalan ‘Avf adındaki bir adamı yermekte ve develerini geri iade etmemesi durumunda onu savaşıla tehdit etmektedir.⁴⁶²

3.47 Makkâs el-‘Aizî

Tam adı Müshir b. Nu‘mân b. ‘Amr b. Rabî‘a b. Teym b. Hars b. Mâlik b. ‘Ubeyd b. Huzeyme b. Lüey b. Gâlib b. Fihri (Kureyş) b. Mâlik⁴⁶³ b. Nadr b. Kinâne b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyâs b. Mudar b. Nizâr b. Me‘ad Adnân’dır (ö. ?).⁴⁶⁴ Makkâs, “çokça söyleyen” anlamında şairin lakabıdır. Bir rivayete göre onun hakkında “istediği gibi şiir söylüyor” denildiği için kendisine bu lakap verilmiştir. el-‘Aizî nisbesi ise annelerine

⁴⁵⁸ Esir düştükten sonra kral Nu‘mân b. Münzir’den (ö. 602’den sonra) merhamet dilemek için söylediği ilgili beyit şudur: (فَإِنْ كُنْتُ مَأْكُولًا فَكُنْ خَيْرَ أَكِلٍ ... وَإِلَّا فَأَدْرِكُنِي وَلَمَّا أَمَرَ) “Eğer yenileceksem yiyenlerin en hayırlısı ol, yoksa da parçalanmadan önce bana yetiş.” Bunun üzerine kral ona “Seni yemem de yedirmem de.” demiş ve onu serbest bırakmıştır. Bkz. Ebû Sa‘îd ‘Abdumelik b. Karîb b. ‘Alî b. Asma‘ el-Asma‘î, *el-Asma‘iyyât*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn (Mısır: y.y., 1414/1993), 166; Muhammed b. Eydemir el-Musta‘simî Muhammed b. Eydemir, *ed-Durru’l-Ferîd ve Beytu’l-Kâsîd*, thk. Kâmil Selmân el-Cebûrî (Beyrut: y.y., 1436/2015), 7/398.

⁴⁵⁹ “Muhakkiklerin notu” Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, dip. 299.

⁴⁶⁰ Ziriklî, *el-A‘lâm*, 3/152.

⁴⁶¹ İbn Kuteybe, *eş-Şi‘r ve’s-şu‘arâ*, 1/374.

⁴⁶² “Muhakkiklerin notu” Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, dip. 302; Abdulaziz Nebevî, *Dîvânü Bekir b. Vâil fi’l-câhiliyye* (Kahire: Dâru’z-Zehrâ li’n-Neşr, 1410/1989), dip. 445.

⁴⁶³ Merzûbânî, *Mu‘cemu’s-şu‘arâ*, 404.

⁴⁶⁴ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 305.

nispette Beni Huzeyme'nin diğeri adı olan 'Âizet-i Kureyş'i ifade etmektedir.⁴⁶⁵ İbn Düreyd (ö. 321/933) onun Cahiliye şairlerinden olduğunu belirtmiş, Merzûbânî (ö. 384/994) ise Muhadramûn şairlerinden olduğunu söylemiştir.⁴⁶⁶

3.48 Râşid b. Şihâb el-Yeşkûrî

Şair (ö. ?) hakkındaki bilgiler kaynaklarda oldukça kısıtlıdır. Tam adı Râşid b. Şihâb b. 'Abde b. 'Asm b. Rabî'a b. Mâlik b. Cüheyl⁴⁶⁷ b. Sa'lebe b. Ğuber b. Habîb b. Kâ'b b. Yeşkur b. Bekir b. Vâil b. Kâsid b. Hinb b. Afsâ b. Da'mî b. Cedîle b. Esed b. Rabî'a b. Nizâr'dır.⁴⁶⁸ Cahiliye şairlerinden olup Cüheyl b. Sa'lebe oğullarının saygın efendilerindendir. Öyle ki şair Nasr b. 'Asım el-Yeşkûrî kabilesinin diyetlerini üstlenmesinden dolayı onu şiirinde övmüştür.⁴⁶⁹

3.49 Hars b. Zâlim

Tam adı Hars b. Zâlim b. Hazîme b. Yerbû' b. Gayz b. Mürre b. 'Avf b. Sa'd b. Zübyân b. Bağîz b. Rays b. Gatafân'dır.⁴⁷⁰ Cahiliye Devri şairlerinden olup öldürme konusunda Araplar arasında en gözü kara kimselerdendir.⁴⁷¹ Küçük bir çocukken babasının öldürülmesi üzerine yetim kalmış ve intikam ateşiyle büyümüştür. Züheyr b. Cezime'nin ölümünden sonra Beni Gatafân'ın reisi olmuştur. Lahmîler'in son hükümdarı Nu'mân b. Münzir'i (ö. 580-602) ziyarete gittiğinde babasının katili, Benî 'Âmir'in reisi Ca'fer b. Hâlid ile karşılaşmış; hükümdarın önünde onunla tartıştıktan sonra o gece onu öldürerek intikamını almıştır.⁴⁷² *Mufaddâliyyât*'taki 88 numaralı kasidesi bu olayları ve sonrasını konu edinmektedir.

3.50 'Âmir el-Mehâribî el-Hasafî

Şair hakkında Cahiliye Dönemi'nin sonlarında yaşamış olması ve Benî Muhârib kabilesine mensubiyeti dışında kaynaklarda başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.⁴⁷³

⁴⁶⁵ Âmidî, *el-Mu'telif ve'l-muhtelif fi esmâi 'ş-şu 'arâ*, 98.

⁴⁶⁶ İbn Düreyd, *el-İştikâk*, 108; Merzûbânî, *Mu'cemu 'ş-şu 'arâ*, 405.

⁴⁶⁷ İbnu'l-Kelbî, *Cemheretu'n-neseb*, 562.

⁴⁶⁸ "Muhakkiklerin notu" Dabbî, *el-Mufaddâliyyât*, dip. 307.

⁴⁶⁹ "Muhakkikin notu" Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî'l-Mufaddal*, dip. 1318.

⁴⁷⁰ Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî'l-Mufaddal*, 1327.

⁴⁷¹ İbn Düreyd, *el-İştikâk*, 287.

⁴⁷² Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/155.

⁴⁷³ İbnu'l-Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddâliyyât*, 624; Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/250.

3.51 Seffâh b. Bükeyr b. Ma‘den el-Yerbû‘î

Kaynaklarda şair hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

3.52 Damra b. Damra en-Nehşelî

Tam adı Damra b. Damra b. Câbir b. Katan b. Nehşel b. Dârim b. Mâlik b. Hanzala b. Mâlik b. Zeyd Menât b. Temîm b. Mürre b. Üdd b. Tâbiha b. İlyâs b. Mudar b. Nizâr b. Ma‘ad b. ‘Adnân’dır.⁴⁷⁴ Bilge bir kişiliğe sahip olan Damra b. Damra Beni Temîm’in önde gelenlerinden olup iyi bir şair, hatip ve süvaridir.⁴⁷⁵ Asıl adının “Şık”⁴⁷⁶ (شق) ya da “şikka”⁴⁷⁷ (شقة) olduğu noktasında kaynaklarda iki farklı görüş bulunmaktadır. Damra ismi ise aslında babasının adıdır. Kendisine daha sonraları Lahmî kralı Nu‘mân b. Münzir tarafından verilen bu ismin veriliş nedeni oldukça ilginç bir hikayeye dayanmaktadır. Rivayet edildiğine göre şair kısa ve zayıf boylu olup kötü bir dış görünüme sahipti. Hakkındaki iyi sözlerden dolayı kral bir gün onu görmek istemiş, hayal ettiğinden farklı bir adamla karşılaşınca da ona sahip olduğu iyi meziyetleri dış görünüşüne yansıtmayan kişiler için kullanılan ve sonraları darb-ı mesel olan “Ma‘adlıyı duymak onu görmekten daha iyidir.”⁴⁷⁸ sözünü söylemiştir. Bunun üzerine şair ona şu hikmetli sözle karşılık vermiştir: “İnsanda şu iki küçük şeye bakılır: Kalbine ve diline. Çünkü insan konuştuğunda diliyle konuşur, savaştığında ise kalbiyle savaşı.”⁴⁷⁹ Anlaşıldığı kadarıyla şairde babasının bilgeliğini gören kral bu cevabından ötürü ona babasının adı olan Damra ismini vermiştir.⁴⁸⁰

3.53 ‘Avf b. ‘Atiyye b. Hari‘ et-Teymî

Tam adı ‘Avf b. ‘Atiyye b. ‘Amr b. ‘Abs b. Vedî‘a b. Abdullah b. Lüey b. ‘Amr b. el-Hars b. Teym b. Abdumenat b. Üdd b. Tâbiha b. İlyâs b. Mudar’dır. Har‘i dedesinin lakabıdır. Kabilesinin önderlerinden ve şerefli kişilerinden olup Cahiliye Devri süvari şairlerindendir. İslam’dan yaklaşık kırk ya da kırk beş yıl önce meydana gelen Rahrahân

⁴⁷⁴ Yâkût el-Hamevî, *Mu‘cemu’l-‘udebâ = İrşâdu’l-erîb ‘ilâ ma‘rifeti’l-edîb*, 4/1556.

⁴⁷⁵ Câhiz, *el-Beyân ve’t-tebyîn*, 1/201.

⁴⁷⁶ İbn Dureyd, *el-İştikâk*, 244.

⁴⁷⁷ İbnu’l-Kelbî, *Cemheretu’n-neseb*, 207.

⁴⁷⁸ (تسمع بالمعدي خير من أن تراه) Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Mufaddal ed-Dabbî, *Emsâlu’l-Arab*, 55.

⁴⁷⁹ (إنما المرء بأصغريه: قلبه ولسانه، فإذا نطق نطق ببيان، وإذا قاتل قاتل بجنان)

⁴⁸⁰ İbn Kuteybe, *eş-Şi‘r ve’ş-şu‘arâ*, 2/622; Şairin divanı ve hayatı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Hâşim Tâhâ Şilâş, “Damra b. Damra en-Nehşelî ahabâruhu ve mâ bakiye min şî‘rihi”, *el-Mevrid* 10/2 (1981), 107-124; Abdulhamit Mahmud el-Ma‘înî, *Şi‘ru Benî Temîm fi’l-‘asri’l-câhilî* (Bureyde: Nâdi’l-Kasîm el-Edebî, 1402/1982), 276-292.

ve Cebele savaşlarına tanıklığı ettiği göz önüne alındığında hicri altıncı asrın ikinci yarısında vefat ettiği söylenebilir.⁴⁸¹ Ebû ‘Ubeyd el-Bekirî (ö. 487/1094) ise eserinde onun Muhadram şairlerinden olduğunu söylemiştir.⁴⁸² Bu görüşü destekleyen başka bir kaynağa ise ulaşamamıştır. Şiirdeki ustalığı ile ön plana çıkan şairi İbn Sellâm sekizinci tabaka şairlerin içerisinde değerlendirmiştir.⁴⁸³ Abdülkâdir el-Bağdâdî , şairin divanına ait bir nüshanın kendisinde bulunduğunu belirtmiş⁴⁸⁴ ancak bu nüshaya ulaşamamıştır.⁴⁸⁵

3.54 Bişr b. Ebî Hâzim

Tam adı Bişr b. Ebî Hâzim (‘Amr) b. ‘Avf b. Humeyrî b. Nâşira b. Üsâme b. Vâliye b. Hâris b. Sa‘lebe b. Dûdân b. Esed’dir.⁴⁸⁶ Doğum ve ölüm tarihi belli olmamakla birlikte kaynaklarda hakkındaki rivayetlere bakılarak miladi 6. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı ve İslam’ın doğuşundan hemen önce öldüğü söylenebilir.⁴⁸⁷ Cahiliye Devri’nin usta (fahl) şairlerindendir. Şiirdeki ustalığı ile ön plana çıkan şairi, İbn Sellâm eserinde birçok muallaka şairinin önüne geçirerek birinci tabaka şairleri İmru’u’l-Kays , Züheyr b. Ebî Sülmâ , Nâbige ez-Zübyânî ve A‘şâ’dan sonra Evs b. Hacer , Ka‘b b. Züheyr (ö. 24/645) ve Hutay’e (ö. 59/678) ile birlikte ikinci tabaka şairlerden saymıştır.⁴⁸⁸ Şiirlerinde öne çıkan konular kabilesinin savaşları ve Evs b. Hârise’ye yaptığı hicivlerdir.⁴⁸⁹ Ancak esir düştükten sonra onu kurtarması üzerine bu hicivlerini unutturacak methiyeler söylemiştir. Benî Sa‘sa b. Mu‘âviye’ye karşı yaptığı bir savaşta göğsüne gelen bir ok nedeniyle ölmüştür.⁴⁹⁰

3.55 Sinân b. Ebî Hârise el-Mürri

Tam adı Sinân b. Ebî Hârise b. Mürre b. Nüşbe b. Gayz b. Mürre b. ‘Avf b. Sa‘d b. Zübyân b. Bağiz b. Reys b. Gatafân b. Sa‘d b. Kays b. ‘Aylân b. Mudar b. Nizâr’dır (ö.

⁴⁸¹ ‘Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni’l-Arab*, 6/369-370; Ziriklî, *el-A’lâm*, 5/96.

⁴⁸² Ebû ‘Ubeyd el-Bekirî, *Semtu’l-le’âlî fi şerhi Emâli’l-Kâlî*, 1/377.

⁴⁸³ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu fuhûli’ş-şu‘arâ*, 1/159.

⁴⁸⁴ ‘Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni’l-Arab*, 6/370.

⁴⁸⁵ İslim İbn Sebti, “Masâdiru şî‘ri ‘Avf b. ‘Atiyye b. Hari’”, *et-Târîhu’t-Türâsi* 17/65 (1996), 148-160.

⁴⁸⁶ Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm eş-Şâfi’î Ebû’l-Haccâc el-Eş‘ârî, *et-Ta’rif bi’l-ensâbi ve’t-tenvîh bi zevi’l-ahsâb* (b.y.: y.y., ts.), 8.

⁴⁸⁷ Bişr b. Ebi Hâzim el-Esedî, *ed-Dîvân*, thk. İzzet Hasan (Dimeşk: Matbû‘âtu Müdiriyyeti İhyâi’t-Türâsi’l-Kadîm, 1379/1960), 12.

⁴⁸⁸ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu fuhûli’ş-şu‘arâ*, 1/97.

⁴⁸⁹ Esedî, *ed-Dîvân*, 16.

⁴⁹⁰ Ziriklî, *el-A’lâm*, 2/54.

590).⁴⁹¹ Cahiliye şairlerindendir. Arapların en cömertlerinden ve muhakemesi en kuvvetli kadılarından biridir. Cahiliye Devri'nde İslam'dan hemen önce Nu'mân b. Münzir b. Münzir (ö. 602'den sonra) döneminde yaşamıştır. Kabilesi aşırı cömertliğinden dolayı ona sert davranmış bundan dolayı bir deveye binerek onları terk etmiştir. Uzunca bir süre geri dönmeyip kaybolması üzerine kabilesi ona (ضالة غطفان) “*Benî Gatafan'ın yitiği*” adını vermiştir.⁴⁹² Süvariliği ile de bilinen şair uzun bir hayat yaşamış, Benî Zübyân'ın meşhur birçok savaşına katılmış ve bu savaşlarda onlara komutanlık yapmıştır. Ölümünün ardından Züheyr b. Ebî Sülmâ ağıtta bulunmuştur.⁴⁹³ Ayrıca Züheyr şairin kendisi ve oğlu Herim (هرم) için birçok methiyeler söylemiştir. Bu methiyeler üzerine Herim b. Sinân (ö. 608) her seferinde Züheyr'e o kadar çok hediye vermiştir ki artık Züheyr utancından onunla karşılaşmak istemez olmuştur.⁴⁹⁴

3.56 Zebbân b. Seyyâr b. 'Amr el-Mürri

Mufaddâliyyât'ta şairin (ö. 613) nisbesinin yanlış bir şekilde verildiği görülmektedir. Nitekim şair Benî Mürre kabilesinden değil, Benî Fezâre kabilesindendir. Tam adı Zebbân b. Seyyâr b. 'Amr b. Câbir b. 'Akîl b. Hilâl b. Sümeyye b. Mâzin b. Fezâre b. Zübyân'dır.⁴⁹⁵ Cahiliye Devri şairlerinden olup el-Hâdira ve Nâbiga ez-Zübyânî ile aynı dönemde yaşamıştır. Nâbiga Lahmîler'in son hükümdarı Nu'mân b. Münzir b. Münzir'e (ö. 602'den sonra) özrünü takdim etmek için şiir söylediği bir esnada onun yanında yer almıştır. Nitekim Kral, oğlu Manzûr b. Zebbân (ö. 645) ile kendisini çok sevmekteydi.⁴⁹⁶ Şair, *Mufaddâliyyât* şairlerinden Sinân b. Ebî Hârise' kızı Hârice b. Sinân (ö. ?) ile evliydi. Erken yaştaki ölümünün ardından oğlu o zamanki Cahiliye adetlerinde uygun görüldüğü üzere babasının eşiyle evlenmiş, İslam'ın gelmesiyle birlikte bu evliliğini bitirmiştir.⁴⁹⁷

⁴⁹¹ İbnu'l-Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*, 686.

⁴⁹² Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/141.

⁴⁹³ “Muhakkikin notu” Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî'l-Mufaddal*, dip. 1455.

⁴⁹⁴ Mustafa el-Galâyînî, *Ricâlu'l-mu'allakâtî'l-'aşr* (Beyrut: el-Mektebetü'l- A'sriyye, 1418/1998), 137.

⁴⁹⁵ Ebû 'Ubeyd el-Bekirî, *Semtu'l-le'âlî fî şerhi Emâli'l-Kâlî*, 2/26.

⁴⁹⁶ İbn Kuteybe, *eş-Şî'r ve's-şu'arâ*, 1/165.

⁴⁹⁷ İbn Hacer el-'Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, 8/329; Şairin hayatı ve divanı için bkz. Nuri Hamudî el-Kaysî, “Zebbân b. Seyyâr el-Fezârî”, *el-Mu'cemu'l-İlmiyyu'l-'Irâkî* 40/2 (1989), 209-231.

3.57 Mu‘âviye b. Mâlik b. Ca‘fer b. Kilâb

Tam adı Mu‘âviye b. Mâlik b. Ca‘fer b. Kilâb b. Rabî‘a b. ‘Âmir b. Sa‘sa‘a b. Mu‘âviye b. Bekir b. Hevâzin b. Mansûr b. ‘İkrime b. Hasfa b. Kays b. ‘Îlân b. Mudar’dır.⁴⁹⁸ İki kabile arasındaki bir husumeti gidermek için söylediği bir beyitten dolayı kendisine “Bilgelerin alıştırıcısı” (معوذ الحكماء) lakabı verilmiştir.⁴⁹⁹ Cahiliye Devri’nde Arapların ileri gelen kimselerindendi. Ebû Berâ el-‘Âmirî’nin (ö. ?) kardeşi ve şair Lebîd b. Rebî‘a’nın (ö. 661) amcasıdır.⁵⁰⁰ Bu bağlamda ölüm tarihi belli olmamakla birlikte kendisinin Muhadramûn şairlerinden olduğu söylenebilir.

3.58 Âmir b. Tufeyl

Tam adı Âmir b. Tufeyl b. Mâlik b. Ca‘fer b. Kilâb b. Rabî‘a b. Âmir b. Sa‘saa b. Mu‘âviye b. Bekir b. Hevâzin b. Mansûr b. ‘İkrime b. Hasfe b. Kays b. ‘Aylân b. Mudar b. Nizâr b. Ma‘ad b. ‘Adnân’dır. İslam’a yetişmiş ancak Müslüman olmayıp aksine İslam’ın en büyük düşmanlarından biri olmuştur. Öyle ki kabilesi Âmir b. Sa‘saa’ya gönderilen irşat heyetini Bi’rîmaûne’de liderlik ettiği bir grupla pusuya düşürmüştü ve haince öldürmüştü. Daha sonra amcası Ebû Berâ’nın ölümü üzerine kabilesinin reisi olmuş, Hz. Peygamber ile siyasi pazarlıklar yapmaya çalışmıştır. İstediklerini elde edemeyen Âmir b. Tufeyl, Hz. Peygamber’e suikast girişimin de bulunmuştur. Başarısızlıkla sonuçlanan bu suikasttan sonra dönüş yolunda boynunda çıkan bir şişlik sonucu ölmüştür. Biniciliği ile meşhur olan şair Arapların önde gelen süvarilerindendi. Şiirlerinde “Meznûk” adındaki atından sıklıkla bahsetmiştir. Cesareti ve yiğitliği ile tanınmış ve birçok savaşa katılmıştır. Kibirli ve gururlu bir tabiata sahipti. Bu tabiatı gereği şiirlerinde Hamâse ve Fahr temalarının yoğunluğu ve duygusallığın azlığı göze çarpmaktadır. Şiirlerindeki dil kendisinden önceki Cahiliye Devri şairlerine nazaran oldukça sade ve anlaşılırdır.⁵⁰¹

⁴⁹⁸ “Muhakkiklerin notu” Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, dip. 354.

⁴⁹⁹ İlgili beyit şu şekildedir: (أَعُوذُ مِثْلَهَا الْحُكَمَاءُ بَغْدِي إِذَا مَا الْحَقُّ فِي الْأَشْيَاعِ نَابَا) “Kabileler arasında bir hak söz konusu olduğunda bunlar gibisine benden sonraki bilgeleri alıştırırım.” Bkz. Âmidî, *el-Mu‘telîf ve’l-muhtelif fi esmâi ‘ş-şu‘arâ*, 247 Beyitte şair kabileler arasında barışı sağlamak için uyguladığı yöntemlerin bilgece olduğuna işaret etmekte, bu nedenle kendinden sonra gelen akıl önderleri için örnekliliği teşkil edeceğini ifade etmektedir. .

⁵⁰⁰ Zirikî, *el-A‘lâm*, 7/263.

⁵⁰¹ Ebû ‘Alî ‘Âmir b. et-Tufeyl el-‘Âmirî ‘Âmir b. et-Tufeyl, *ed-Dîvân* (Beyrut: Dâru Şâdir, 1399/1979), 5-8; Ahmet Önkâl, “Âmir b. Tufeyl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/68.

3.59 Hâcib b. Habîb el-Esedî

Tam adı Hâcib b. Habîb b. Hâlid b. Kays b. Mudallal b. Münkiz b. Tarîf b. ‘Amr b. Ku‘ayn’dır.⁵⁰² Kaynaklarda şair hakkındaki bilgiler oldukça kısıtlıdır. Cahiliye Devri şairlerinden olup *Mufaddâliyyât*’ta iki kasidesi yer almaktadır. Ancak 110 numaralı kasidenin Hâcib b. Habîb’e aitliği konusunda ihtilaf edilmiştir. Tercih edilen görüşe göre ise kaside kendisine aittir.⁵⁰³

3.60 Sübey‘ b. Hatîm et-Teymî

Teym b. Abdimenât kabilesinin Benî Rifâa koluna mensuptur (ö. ?). İyi bir şair olduğu söylenmektedir.⁵⁰⁴ Cahiliye Devri’nin şairlerin olup Muhadram şairlerden ‘Avf b. ‘Atiyye ile aynı dönemde yaşamıştır.⁵⁰⁵ Süvariliği ile de ön plana çıkan şairin atının adı Nahle’dir. Rivayet edildiğine göre evlenmek için amcasının kızını istemiş, amcası buna karşılık atını almada ısrarcı olunca kızıyla evlenmekten vazgeçip bu olay hakkında bir şiir söylemiştir.⁵⁰⁶

3.61 Abdullah b. ‘Aneme ed-Dabbî

Tam adı Abdullah b. ‘Aneme b. Hursân b. Sâ‘lebe b. Züeyb b. Seyyid b. Mâlik b. Bekir b. Sa‘d b. Dabbe’dır.⁵⁰⁷ Cahiliye Devri’nde yaşamış olup Muhadramûn şairlerdendir. Ancak Muhadramûn şairlerden biri olmasına ve Kâdisiye Savaşı’na katılmasına⁵⁰⁸ rağmen hayatı hakkındaki bilgiler oldukça kısıtlıdır. Öyle ki İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) sahâbenin hayatına dair yazdığı eseri el-İsâbe’de şair için ayrı bir başlık açmayıp onu sahâbî Abdullah b. ‘Aneme el-Müzenî’nin biyografisi içerisinde zikretmiş ve onunla ilgili sadece İslam’a ulaşan şairlerden biri olduğu bilgisini vermiştir.⁵⁰⁹

⁵⁰² Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtı l-Mufaddal*, 1512.

⁵⁰³ Ziriklî, *el-A‘lâm*, 2/152.

⁵⁰⁴ Âmidî, *el-Mu‘telif ve l-muhtelif fî esmâi ş-şu ‘arâ*, 141.

⁵⁰⁵ Ali, *el-Mufasssal fî târihi l-‘Arab kable l-İslâm*, 10/48.

⁵⁰⁶ İbnu l-A‘râbî, *Esmâu hayli l-‘Arab ve fursânihâ*, 35.

⁵⁰⁷ ‘Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetu l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni l-Arab*, 8/472.

⁵⁰⁸ Ziriklî, *el-A‘lâm*, 4/111.

⁵⁰⁹ İbn Hacer el-‘Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi s-sahâbe*, 4/173.

3.62 Abdukays b. Hufâf

Tam adı Abdukays b. Hufâf b. Abducüreyş b. Mürre b. ‘Amr b. Hanzala b. Mâlik b. Zeyd Menât b. Temîm’dir.⁵¹⁰ Benî Temîm’in bir kolu olan Berâcim kabilesine mensuptur. Künyesi Ebu Cübeyl olup kaynaklarda adı Abdukays (عبد القيس) yerine Abdulkays (عبد القيس) şeklinde de geçmektedir. Onurlu ve cesur bir şahsiyete sahipti. Öyle ki bir seferinde kabilesinin kan parasını kendisi üstlenmiş ancak bu konuda onlardan hiçbir yardım görememesi üzerine ödemesini yapamamıştı. Daha sonra Araplarda cömertliği ile darbimesel haline gelen Hâtim et-Tâi (ö. 605) onun bütün borcunu ödemiştir. Ardından şair ondan övgüyle bahsederek bu olayı anlattığı bir kaside nazmetmiştir. Süyûtî şairin Müslüman olduğunu belirtmiş⁵¹¹ ancak bu görüş doğru bulunmamıştır. Müstakil bir divanı bulunmayan şairin şiirleri “*Şi’ru Benî Temîm fi’l-‘Asri’l-Câhilî*” adlı eserde derlenmiştir. Şiirlerinde hikmet teması ön plana çıkmaktadır.⁵¹²

3.63 Evs b. Ğalfâ el-Hüceymî

Benî Temîm kabilesinin Benî Hüceym koluna mensuptur.⁵¹³ İbn Sellâm onu Cahiliye şairlerinin sekizinci tabakasında zikretmiştir.⁵¹⁴ Kaynaklarda hayatı hakkındaki bilgiler oldukça kısıtlıdır. Bu kısıtlı bilgiler arasında yer alan bir rivayete göre Evs b. Ğalfa’nın da bulunduğu ‘Uceyr b. Abdullah es-Selûlî (ö. 724), Müzâhim el-‘Ukeylî (ö. 738), ‘Abbâs b. Yezîd el-Esved el-Kindî, (ö. ?) ve Humeyd b. Sevr el-Hilâlî’den (ö. 650) oluşan bir grup şair bir araya gelip hangisinin daha iyi şair olduğuna dair iddiaya girmişlerdir. Önlerinden bir bağirtlak sürüsü geçtiği esnada içlerinden birisi her bir şairin bağirtlağı tasvir ettikten sonra razı oldukları bir hakemin vereceği kara göre kazananın belirleneceğini söylemiştir. Bu görüşü kabul eden şairler şiirleriyle hakem olarak belirledikleri şaire Leylâ el-Ahyeliyye’ye (ö. 704) gitmişler, o da Evs b. Ğalfâ’nın şiirini seçmiştir.⁵¹⁵ Ancak Cahiliye Devri’nde yaşadığı kabul edilen Evs b. Ğalfa ile ölüm

⁵¹⁰ Ebû Nasr Sa‘du’l-Melik ‘Alî b. Hibetillâh b. Ca‘fer İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl fi ref‘i’l-irtiyâb ‘ani’l-mu’telif ve’l-muhtelif fi’l-esmâ’ ve’l-kunâ ve’l-ensâb* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1411/1990), 2/423.

⁵¹¹ Ebû’l-Fazl Celâlüddîn ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekir b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Şerhu şevâhidi’l-Muğnî*, thk. Muhammed Mahmûd ibnu’t-Telâmîd (b.y.: y.y., 1386/1966), 1/271.

⁵¹² Ma‘înî, *Şi’ru Benî Temîm fi’l-‘asri’l-câhilî*, 347.

⁵¹³ İbn Kuteybe, *eş-Şi’r ve’s-şu‘arâ*, 2/621.

⁵¹⁴ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu fuhûli’s-şu‘arâ*, 1/167.

⁵¹⁵ İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/185-187.

tarihleri İslam sonrasına dayanan yukarıdaki şairlerin ilgili rivayette bir arada zikredilmesi çelişkili görünmektedir.

3.64 ‘Alkame b. ‘Abede b. en-Nu‘mân b. Kays

Tam adı ‘Alkame b. ‘Abede b. en-Nu‘mân b. Nâşire b. Kays b. ‘Ubeyde b. Rebî‘a b. Mâlik b. Zeyd b. Menât b. Temîm b. Murr b. Udd b. Tâbiha b. İlyâs b. Mudar b. Nizâr’dır. Kaynaklarda genellikle ‘Alkame el-Fahl (usta şair ‘Alkame) lakabıyla anılmaktadır. Bu lakabın kendisine verilmesiyle ilgili iki rivayet aktarılmaktadır.⁵¹⁶ Bir rivayete göre ‘Alkame, çağdaşı İmru’l-Kays ile kimin daha iyi bir şair olduğuna dair bir yarışmaya girmişlerdir. Söyleyecekleri şiirin teması at tasviri olarak belirlenmiş ve ilginç bir şekilde yarışmanın hakemi İmru’u’l-Kays’ın hanımı olarak kararlaştırılmıştır. Ne var ki İmru’l-Kays’ın aleyhine hüküm vermesi üzerine yenilmiş ve bundan dolayı onu boşanmıştır. Bu boşanmadan sonra İmru’u’l-Kays’ın eşiyle evlenen ‘Alkame Cahiliye Devri’nin en iyi şairlerinden birisini yenerek usta şair anlamını taşıyan el-Fahl unvanını almıştır. Ancak ilgili rivayetin sadece ‘Alkame’nin hayatından bahseden eserlerde zikredilmesi ve İmru’u’l-Kays’ın 540’lı yıllarda ölmesi nedeniyle bu olayın bir uydurma olduğundan söz edilmiştir.⁵¹⁷ Bir diğer rivayete göre ise ‘Alkame’nin mensubu olduğu Benî Temîm kabilesinde ‘Alkame b. Sehl isimli bir adaşı bulunmaktaydı. Bu iki ismin birbiriyle karıştırılmaması için şair olan ‘Alkame’ye el-Fahl unvanı verilmiştir.⁵¹⁸ Bu son rivayette el-Fahl kelimesinin sözlük anlamlarından biri olan “aygır” manasının kastedildiği düşünülebilir. Arap edebiyatındaki önemiyle ilgili olarak ‘Alkame’nin Arapların en iyi şairlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. İbn Sellâm onu şiir nazmetmede birinci tabaka şairlerle aynı seviyede olan ancak ravilerin az sayıdaki rivayetlerinden dolayı dördüncü tabakada sınıflandırdığı şairler arasında zikreder.⁵¹⁹

⁵¹⁶ İbn Kuteybe, *eş-Şi‘r ve’ş-şu‘arâ*, 1/214.

⁵¹⁷ Uzun Taceddin, “Alkame b. Abede”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/466.

⁵¹⁸ el-A‘lem eş-Şentemerî, *Şerhu Dîvânî ‘Alkame b. ‘Abede el-Fahl*, thk. Hannâ Nasr el-Hittî (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1414/1993), 7-8.

⁵¹⁹ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu fuhûli’ş-şu‘arâ*, 1/137; Şair hakkında daha detaylı bilgi için Bkz. Esat Ayyıldız, “Alkame b. ‘Abede el-Fahl ve İki Kasidesi”, *İSTEM* 36 (31 Aralık 2020), 390-392.

3.65 Hurâşe b. ‘Amr el-‘Absî

Hurâşe (ö. ?) Cahiliye Devri’nde yaşamış süvari şairlerdendir.⁵²⁰ Kaynaklarda şair hakkındaki bilgiler oldukça kısıtlıdır. *Mufaddâliyyât*’ta yer alan on dört beyitlik kasidesi onun tek kasidesidir. Bu özelliği ile onun tek bir kaside ile anılıp şöhretini koruyan şairlerden olduğu söylenebilir.

3.66 Ebû Züeyb

Ebû Züeyb, şairin adından çok anıldığı meşhur künyesidir. Tam adı Huveylid b. Hâlid b. Muharris b. Zübeyd b. Mahzûm b. Sâhile b. Kâhil b. Hâris b. Temîm b. Sa’d b. Hüzeyl’dir.⁵²¹ Şiirdeki ustalığı ile ön plana çıkan Ebû Züeyb şairleriyle ünlü Benî Hüzeyl kabilesinin en iyi şairi kabul edilmektedir. Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber’in şairi olarak tanınan sahâbî Hassân b. Sâbit’e (ö. 60/680) en iyi şair kim olduğu sorulduğunda en iyi şiir söyleyen kabilenin Benî Hüzeyl, onların içerisinde de en iyi şairin tartışmasız Ebû Züeyb olduğunu söylemiştir.⁵²² Cahiliye Dönemi şairlerinden olan Ebû Züeyb İslam’ın gelmesiyle iyi bir Müslüman olmuş ancak Hz. Peygamberi görememiş sadece ölümünden sonra cenaze namazına ve defnine katılabilmektedir. Müslüman olduktan sonra Hz. Ömer’in tavsiyesi üzerine Allah yolunda cihat etmeyi benimsemiştir.⁵²³ Çeşitli rivayetlere göre farklılık göstermekle birlikte Hz. Osman’ın hilafeti zamanında Afrika ya da Rum fetihlerinden birinin dönüşünde ölmüştür.⁵²⁴

⁵²⁰ Ziriklî, *el-A’lâm*, 2/303.

⁵²¹ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu fuhûli’s-su’arâ*, 1/123.

⁵²² İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu fuhûli’s-su’arâ*, 1/131.

⁵²³ Rahmi Er, “Ebû Züeyb el-Hüzeli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/272.

⁵²⁴ Huveylid b. Hâlid b. Muharris Ebû Züeyb el-Hüzeli, *ed-Dîvân*, thk. Ahmed Halil eş-Şâl (Port Said: Merkezü’l-Dirâsât ve’l-Buhûsi’l-İslâmiyye, 1435/2014), 22-26.

IV. BÖLÜM

MUFADDALİYYÂT'IN TEMATİK TAHLİLİ

Tema bir edebiyat terimi olarak şiirde muhataba aktarılmak istenen konu, duygu ya da temel düşüncedir.⁵²⁵ Arap edebiyatında ise tema kavramı için belirli bir kelime ya da sözcük grubu üzerinde görüş birliğine varılmamıştır. Klasik dönem Arap dili edebiyatçılarının bu kavram için (فَنّ)⁵²⁶, (باب)⁵²⁷, (ضَرْب)⁵²⁸, (بَيْت)⁵²⁹, (زُكْن)⁵³⁰, (غَرَض)⁵³¹, (صِنْف)⁵³², (مَقْصِد)⁵³³, (قِسْم)⁵³⁴ ve (مَعْنَى)⁵³⁵ kelimelerini genellikle (أغراض الشعر) örneğindeki gibi çoğul halde kullandıkları görülmektedir. Modern dönemde ise tema kavramı için (فَنّ)⁵³⁶ ve (مَوْضُوع)⁵³⁷ kelimeleri tercih edilmekle birlikte en sık kullanılan kelimenin amaç anlamındaki (غَرَض) olduğu söylenebilir.

Arap dili edebiyatçıları tema kavramının tanımı üzerinde pek durmamışlar, ne olduğundan ziyade kaç çeşit olduğu sorusuna cevap bulmaya çalışmışlardır. Bu konuda İbn Sellâm el-Cumahî fahr, medîh, hiciv ve nesîb olarak dört temadan bahseder.⁵³⁸ Ebû Temmâm meşhur eseri el-Hamâse'de derlediği şiirleri hamâse, merâsî, edeb nesîb, hicâ, sıfât (tasvirler), siyer ve nûâs (hayatı ve yaşlılığı konu edinen şiirler), mûlah (hoş ve güzel sözler, latifeler), mezemmetü'n-nisâ (kadınların eleştirildiği şiirler) olmak üzere on temada tasnif etmiştir.⁵³⁹ Sa'leb (ö. 291/904) medîh, hiciv, mersiye, i'tizâr, teşbîb, teşbih

⁵²⁵ Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Persembe Kitapları, 2001), 419.

⁵²⁶ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu fuhûli 'ş-şu'arâ*, 1/65; Ebû'l-Hasen Muhammed b. Ahmed İbn Tabâtabâ, *İyâru 'ş-şî'r*, thk. 'Abdul'aziz b. Nâsir el-Mânî' (Kahire: y.y., ts.), 13.

⁵²⁷ Habîb b. Evs b. el-Hâris et-Tâ'î Ebû Temmâm, *el-Vahşîyyât ve huve'l-Hamâsetu's-suğrâ*, thk. 'Abdulazîz el-Meymunî er-Râcekûtî (b.y.: y.y., ts.), 5.

⁵²⁸ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu fuhûli 'ş-şu'arâ*, 2/374.

⁵²⁹ Ebû Hilâl el-Hasen b. 'Abdullâh Ebû Hilâl el-'Askerî, *Dîvânü'l-me'ânî* (Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.), 1/31.

⁵³⁰ İbn. Reşîk el-Kayravânî, *el-'Umde fî mehâsini 'ş-şî'r ve âdâbihi*, 1/120.

⁵³¹ Ebû'l-Kâsım el-Hasen b. Bîşr b. Yahyâ el-Âmedî Ebû'l-Kâsım el-Âmedî, *el-Muvâzenetu beyne şî'ri Ebî Temmâm ve'l-Buhterî*, thk. Seyyid Ahmed Sakar, 'Abdullâh el-Muhârib (b.y.: y.y., 1994), 2/291.

⁵³² Ebû'l-Huseyn İshâk b. İbrâhîm b. Suleymân b. Vehb İbn Vehb el-Kâtib, *el-Burhân fî vucûhi'l-beyân*, thk. Hafnî Muhammed Şeref (Kahire: y.y., 1389/1969), 135.

⁵³³ Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. 'Alî el-Kalkaşandî, *Subhu'l-a'sâ fî sinâ'ati'l-inşâ* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.), 2/344.

⁵³⁴ Ebû Hilâl el-'Askerî, *Dîvânü'l-me'ânî*, 1/91.

⁵³⁵ Ebû'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer el-Bağdâdî Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu 'ş-şî'r* (İstanbul: Matba'atu'l-Cevâ'ib, 1302/1885), 17.

⁵³⁶ Ahmed Bedevî, *Üsûsü'n-nakdi'l-edebî 'inde'l-'Arab* (Kahire: Dâru Nahdati Mısır, 1996), 134.

⁵³⁷ Nureddîn es-Sedd, *eş-Şî'riyyetü'l-'arabiyye* (Dîvânü'l-Matbû'âtî'l-Câmi'iyye, 2007), 175.

⁵³⁸ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu fuhûli 'ş-şu'arâ*, 2/379.

⁵³⁹ Bkz. Ebû Temmâm, *el-Vahşîyyât ve huve'l-Hamâsetu's-suğrâ*.

ve iktisâs bi'l-ahbâr (geçmişi anlatma) olmak üzere yedi temadan söz eder.⁵⁴⁰ Ebû Hilâl el-'Askerî (ö. 395/1004) medîh, hiciv, tasvir, nesîb, mersiye ve farh temalarını en meşhur temalar arasında saymıştır.⁵⁴¹ İbn Raşîk el-Kayravânî (ö. 457/1066) ise nesîb, medîh, iftihar, mersiye, iktizâ (bir ihtiyacın yapılmasını istemek) ve istincâz (sözünü yerine getirmeye çalışmak), 'itâb (azarlama), va'îd (tehdit), hiciv ve i'tizâr temalarına değinir.⁵⁴²

Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948) medîh, hiciv, nesîb, mersiye, tasvir ve teşbih tasnifiyle şiir temalarını altı olarak belirlemiştir.⁵⁴³ Ancak o bu tasnifi sadece bir esas teşkil etmesi için yapmış ve şiir temalarının belli bir sayısının bulunmadığını söylemiştir. Nitekim ona göre temada esas olan şairin kastettiği amaca uygun olmasıdır. Bu amaçları da belli bir sayıda sınırlamak mümkün değildir.⁵⁴⁴

Ana temanın bir anlamda kasidenin niçin yazıldığı sorusunun cevabı olduğu söylenebilir. Bu özelliği ile ana temanın kasidelerin anlaşılmasından büyük bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle *Mufaddâliyyât*'ın içerik bakımından edebi yönünün gösterilebilmesi amacıyla aşağıda her şairin ilk kasidesi ana temasına göre bir tasnife tabi tutularak değerlendirilmiştir.

4.1 Gazel

Gazel kelimesi sözlükte “kadınlarla konuşmak, şakalaşmak ve onlara karşı ilgi göstermek” gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁴⁵ Klasik Arap edebiyatında gazel bir nazım olmayıp sevgi ve aşkın konu edinildiği, sevgilinin maddî ve manevî güzelliklerinin anlatıldığı bir şiir temasıdır. Nesîb ve teşbîb kelimeleri de gazel kelimesinin yerine kullanılabilir. Şairler, kasidelerinin gazel bölümünde genellikle sevdikleri kadınlar ile aralarından geçen ayrılık ve vedalaşma anılarına ya da onların yaşadıkları diyardan arda kalan kalıntılara (atlâl) seslenişlerine yer vermişlerdir.⁵⁴⁶ Cahiliye şiirinde gazel teması yoğun bir şekilde işlenmekle birlikte genellikle kasidelerin ilk beyitlerinde

⁵⁴⁰ Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Yahyâ eş-Şeybânî Sa'leb, *Kavâ'idu's-şi'r*, thk. Ramadân 'Abduttevvâb (Kahire: y.y., 1416/1995), 33.

⁵⁴¹ Ebû Hilâl el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 131.

⁵⁴² İbn. Reşîk el-Kayravânî, *el-'Umde fî mehâsini's-şi'r ve âdâbihi*, 116-176.

⁵⁴³ Halim Öznurhan, “Kudâme b. Ca'fer'e Göre Şiir Temaları ve Şiir Anlamlarında Ahlâk Sorunu”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/18 (01 Temmuz 2004), 176.

⁵⁴⁴ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu's-şi'r*, 17.

⁵⁴⁵ Ebû 'Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâ'î (Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988), 4/383; İbn Dureyd, *Cemheretu'l-luğa*, 2/819.

⁵⁴⁶ Cündî, *Fî Târîhi'l-edebi'l-câhilî*, 413-414.

girizgâh olarak kullanılmış ve bir ana tema olarak pek konu edinilmemiştir.⁵⁴⁷ Bu durum *Mufaddâliyyât*'taki kasideler için de geçerlidir. Nitekim çalışmanın örnekleme dahil olan kasidelerin sadece bir tanesinde gazelin ana tema olarak işlendiği görülmektedir.

Gazelin bir ana tema olarak çok işlenmemesiyle ilgili olarak Cahiliye şiirinin daha çok gerçek yaşanmışlıklara dayalı olmasından söz edilebilir. En azından *Mufaddâliyyât*'taki kasidelere bakıldığında hemen hemen hepsinin bir olay sonrasında nazmedildiği anlaşılmaktadır. Çok sayıda Cahiliye şairinin kayda değer gerçek bir aşk tecrübesi sahip olması ise düşük bir ihtimaldir. Bu bağlamda Cahiliye şairlerinin şiiri bir amaç olarak benimseyip sadece şiir yazmak için şiir yazmadıkları, yaşadıkları tecrübeleri etkili bir dille anlatmak ya da muhatabın duygularını hayata yönelik gerçek bir hedef doğrultusunda harekete geçirmek için onu bir araç olarak kullandıkları yorumunda bulunulabilir.

Cahiliye şiirinde gazelin daha çok girizgâh olarak kullanılmasıyla ilgili olarak ise şairlerin gazel ile başlayan, herkesçe beğenilen ilk şiir örneklerini taklit ederek bunu bir adet haline getirmeleri ya da kasidelerine başlarken muhataplarına birçok insanın hayatında büyük bir etki bırakan aşk duygusunu hatırlatarak onların dikkatini çekmeyi amaçlamaları ihtimal dahilindedir.

4.1.1 Kaside [55]

Kaside şair Murakkış el-Asgar'a aittir. Şairin on dokuz beyitlik bu kasidesi gazel ve tasvir olmak üzere iki temadan oluşmaktadır. Söyleniş amacı bilinmemekle birlikte kasidenin ana temasını ilgili beyitlerin çokluğundan dolayı gazel olarak değerlendirmek mümkündür. Şairin bir aşk şairi olması da bu görüşü güçlendirmektedir.

Kasidenin ana teması olan Gazel bölümünde şair, sevgilisinin eski diyarındaki kalıntıları (atılâh) betimleyerek başlamıştır. Ardından onun her gece kendisine uğrayan hayali (tayf) karşısında yaşadıklarını dile getirmiştir. Daha sonra sevgilisinin dış görünüşü ile ilgili betimlemelerde bulunmuştur. Tasvir bölümünde ise atını övmüş ve onunla girdiği savaflara değinmiştir. Şairin, sevgilisinin hayali (tayf) ile ilgili beyitleri şu şekildedir (Tavîl):⁵⁴⁸

⁵⁴⁷ Sedd, *eş-Şi 'riyyetü'l- 'arabiyye*, 2/245.

⁵⁴⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 242.

أَمِنْ بُنْتُ عَجَلَانَ الْخَيْالِ الْمُطَرِّحِ أَلَمْ وَرَحَلِي سَاقِطُ مُزْرَحِ
فَلَمَّا انْتَبَهْتُ بِالْخَيْالِ وَرَاعِي إِذَا هُوَ وَرَحَلِي وَالْبِلَادُ تَوْضَحِ
وَلَكِنَّهُ زُورٌ يُقِطُ نَائِمًا وَيُخْدِتُ أَشْجَانًا بِقَلْبِكَ تَجْرَحِ
بِكُلِّ مَيِّتٍ يَغْتَرِينَا وَمَنْزِلِ فلو أَنَّهُمَا إِذْ تُدْلِحُ اللَّيْلُ تُصْبِحِ

“Eyerim sallanıp düşmek üzereyken bu uzaktan gelen Bint-i ‘Aclân’ın hayali midir?

O hayale dikkatle bakıp beni bir heyecan sardığında gördüğüm sadece eyerim ve ıssızlaşan topraklardı.

O ise uyuyanı uyandıran, kalbinde derin yaralar açan bir ziyaretçidir.

Her konakta her molada bize gelir. Keşke geceleri geldiğinde sabahlara kadar kalsaydı.”

Anlaşıldığı kadarıyla yukarıdaki beyitlerde şair atının ya da devesinin üzerinde bir yolculuk esnasındayken sevgilisine ait olduğunu düşündüğü bir hayal (tayf) karşısında hissettiklerini dile getirmektedir. Bu hayal uzaktan belirmiş ve şair ilk bakışta gerçek zannetmiştir. Bineğinin üzerinde boynu bükük bir şekilde uyuyakaldığı anlaşılan şair uyanıp gözlerini açtığından ise gördüğü sadece üzerinde oturduğu eyeri ve ıssız topraklar olmuştur. Uyku halindeyken yaşadıklarının gerçek olmamasına ve onu hüzünlendirmesine rağmen o yine de sevgilisini kısa bir süreliğine de olsa hatırlattığı için bu hayalin daha uzun bir vakit yanında kalmasını isteyip ondan şikâyetçi olmamış ve onun sürekli kendisini ziyaret eden tanıdık bir ziyaretçi olduğunu dile getirmiştir.

4.2 Tasvir

Başlıca şiir temalarından biri olan tasvir, Arap edebiyatında “vasf” (الوصف) kelimesiyle ifade edilmektedir. Vasef sözlükte “bir şeyi niteliği ve özelliği ile betimleme” anlamına gelmektedir.⁵⁴⁹ Bir edebiyat terimi olarak ise tasvir “roman, hikâye ve diğer edebî türlerde olayların geçtiği yerleri, kişileri ve eşyayı öteki nesnelerden ayırıp bütün özellikleriyle ifade etme” diye açıklanabilir. Tasvir Arap şiirinin en köklü temalarından biridir. Her konu ve temanın bünyesinde yer alsa da kasidenin ilk bölümünü meydana getiren gazel kısmından sonra tasvir bölümüne geçilmesi ve burada övülen kişiye ulaşabilmek için katedilmesi gereken çöl yolculuğunun betimlenmesi, deveyle ya da atla

⁵⁴⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-‘ayn*, 7/162; İbn Dureyd, *Cemheretu'l-luğa*, 2/893.

yapılan yolculuk esnasında müşahade edilen bütün tabiatın usta bir ressamın tasviri gibi keskin bir gözlemlerle anlatılması önemli bir gelenektir.⁵⁵⁰ Bu yönüyle tasvirin Cahiliye şiirinde mukaddime bölümünde gazelden sonra çok temalı bir çok kasidede bir yan tema olarak yoğun bir şekilde işlendiği söylenebilir.

Gazelden farklı olarak tasvire *Mufaddâliyyât*'taki kasidelerde bir ana tema olarak sıklıkla yer verildiği de görülmektedir. Ancak bu kasidelerde şairler Cahiliye şiirinin genel bir özelliği olarak genellikle tasviri doğrudan bir amaç edinmemiş aksine asıl maksatları için bir araç olarak kullanmışlardır. Örneğin Merrâr b. Münkız bir rivayete göre kasidesinde develerinin azlığı nedeniyle kendisini kınayan eşine karşı sahip olduğu hurma bahçelerinin üstünlüklerini anlatmakta ve onları tasvir etmektedir.⁵⁵¹ Buradan şairin kasidesini sadece bahçesini tasvir etmek için nazmetmediği, aslında karısını yanlış düşüncesinden geri çevirmek için söylediği anlaşılmaktadır.

Tasvir temasından anlaşılan genelde tabiatın ve nesnelerin betimlenmesi olmasına karşın *Mufaddâliyyât*'taki kasidelerde savaş ve intikam gibi olayların da ayrıntılı bir biçimde betimlendiği görülmektedir. Betimlemeye sıklıkla yer verilmesinden dolayı bu tür kasidelerdeki ana tema tasvir olarak değerlendirilmiştir. Nitekim bu kasidelerde şairlerin tabiat ve nesne tasvirlerine benzer şekilde olayları muhataplarının zihinlerinde canlandırmayı amaçladıkları görülmektedir. Elbette ki *Mufaddâliyyât* özelinde yapılan bu yorumlar Cahiliye şiirinin geneli için de düşünülebilir.

4.2.1 Kaside [13]

Mufaddâliyyât'ta şair adı zikredilmemiş sadece Benî Şeybân'ın Müttefikî, Benî Abdülkays'dan bir adam olduğu bilgisi verilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla kaside şairin intikamını aldığı bir saldırı anını konu edinmekte ve tasvir etmektedir. Nitekim Benî Kayn, Kays b. Zuhâl el-Mürri'yi (ö. ?) öldürmüş bunun üzerine de Yezîd b. Sinân (ö. ?) onları bulmuş ve 'Amr b. Sahr el-Kaynî'yi (ö. ?) öldürmüştür.⁵⁵² Büyük bir ihtimalle 'Amr b. Sahr el-Kaynî (ö. ?) asıl katil ya da bu cinayetten asıl sorumlu olan kişiydi. Şair

⁵⁵⁰ Hüseyin Elmalı, "Tasvir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/135.

⁵⁵¹ Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî'l-Mufaddal*, 353.

⁵⁵² Ebû Muhammed el-Hasan b. Ahmed el-'A'râbî el-Esved el-Ğundicânî, *Ferhatu'l-edîb fi'r-red 'alâ İbnu's-Sîrâfî* (b.y.: y.y., ts.), 32.

bu saldırı anındaki duygularını ifade ederek sekiz beyitlik kasidesine şu beyitlerle başlar (Vâfir):⁵⁵³

لَمَّا أَنْ رَأَيْتُ بَنِي حِيَّيَ عَرَفْتُ شَنَاءَتِي فِيهِمْ وَوَتَرِي
رَمَيْتُهُمْ بِوَجْزَةٍ إِذْ تَوَاصَوْا لِيَزْمُوا نَحْرَهَا كَتَبًا وَنَحْرِي
إِذَا نَفَذْتُهُمْ كَرَّرْتُ عَلَيْهِمْ كَأَنَّ فَلَوْهَا فِيهِمْ وَبُكَرِي

“Beni Huyeyy’i gördüğümde onlara olan kinimi ve intikam (duygumu) hatırladım.

Birbirlerine benim ve (atımın) boğazını kesmeyi tavsiye ettikleri vakit onlara (atım) Vecze ile atıldım.

Aralarına girdiğinde (atım öyle bir) hücum etti ki sanki onun tayı, benim de ilk çocuğum onların aralarında idi.”

Anlaşılan o ki şair düşmanlarıyla karşılaşır karşılaşmaz öfkesi hemen alevlenmiş, onlar daha ne yapacaklarını düşünürken ansızın saldırıya geçmiştir. Kendisinin ve atının dövüş esnasındaki gayretini ise düşmanlarından çocuğunu koruyan bir baba ve yavrusunu himaye eden bir hayvanın gayretine benzeterek tasvir etmiştir. Ardından şair saldırının ayrıntılarını anlatmaya devam eder:⁵⁵⁴

بَذَاتِ الرِّمِّثِ إِذْ حَقَّضُوا الْعَوَالِي كَأَنَّ ظُبَايَ لَهَبًا جَمْرِي
فَلَمْ أَنْكُلْ وَلَمْ أَجُبْ وَلَكِنْ يَمُمْتُ بِهَا أَبَا صَخْرٍ بَنَ عَمْرُو
شَكَّكْتُ مَجَامِعَ الْأَوْصَالِ مِنْهُ بَنَافِذَةً عَلَى دَهْشِي وَدُعْرِي
تَرَكْتُ الرُّمَحَ يَرْزُقُ فِي صَلَاةٍ كَأَنَّ سِنَانَهُ خُرْطُومُ نَسْرِي
فَإِنْ يَبْرَأَ فَلَمْ أَنْفِثْ عَلَيْهِ وَإِنْ يَهْلِكْ فَذَلِكَ كَانَ قَدْرِي

“Zât-i Rims (vadisinde) uçları kor gibi parlayan mızraklarını bana doğrulttukları vakit.

Kaçmadım ve korkaklık göstermedim. Fakat doğrudan Ebû Sahr b. ‘Amr’a yöneldim.

Dehşet ve korku içerisindeyken can alıcı bir vuruşla uzuvlarının birleştiği yeri (karnını) deldim.

⁵⁵³ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 70.

⁵⁵⁴ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 71-72.

Ucu bir kartal burnu gibi olan mızrağımı sırtında bıraktım.

Eğer yaşarsa (bilin ki) ben ona bir tılsım yapmadım. Eğer ölürse zaten isteğim de budur.”

Şair düşmanlarının arasındayken mızraklar direk kendisine doğrultulmuş ama o bu esnada hiçbir korku ve endişe belirtisi göstermeden panik halindeki hedefine mızrağını saplamıştır. Son beyitten anlaşıldığı kadarıyla şair, hasmının ölümünü görememiş ama onu öyle bir yara içerisinde bırakmıştır ki bu yaradan kurtulması için düşmanın tılsım gibi doğaüstü bir yardıma ihtiyacı olmuştur. Büyük ihtimalle böyle bir şey şair için de imkânsız görüldüğünden dolayı aslında o düşmanına ölümcül bir darbe indirdiğini ifade etmek istemiştir.

4.2.2 Kaside [14]

Mufaddâliyyât'ta on iki beyitten oluşan kaside şair Merrâr b. Münkız'a aittir. Farklı bir kaynaktan ise muhtemelen aynı kasideye ait üç beyit daha bulunduğu iddia edilmektedir.⁵⁵⁵ Konu bütünlüğü açısından bu üç beytin kasidenin ilk beyitleri olduğu söylenebilir. Bu nedenle kasidenin anlaşılması için bu beyitler kasidenin ilk beyitleri olarak düşünülerek değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Şair kasidesinde develerinin azlığı nedeniyle kendisini kınayan bir kadına karşı sahip olduğu hurma bahçelerinin üstünlüklerini anlatmakta ve onları tasvir etmektedir. Bir rivayete göre bu kadın, şairin eşidir.⁵⁵⁶ Şairin hitap üslubuna bakıldığında bu rivayet doğru görünmektedir. Kasideye şair, eşinin kendisini devesinin azlığı nedeniyle kınamasından bahsederek başlar (Vâfir):⁵⁵⁷

عَدَّتْ أُمُّ الْخُنْ أَيْ عَصْرَ	تُعَاتِبُنَا فَقُلْتُ لَهَا ذَرِينَا
رَأَتْ لِي صِرْمَةً لَا شَرَحَ فِيهَا	أَقَامَ مَعَهَا الْمَسَائِلَ وَالْأَدْوَانَا
تَحَرَّمَهَا الْعَطَاءُ فَكُلَّ يَوْمٍ	يُجَاذِبُ رَاكِبٌ مِنْهَا قَرِينَا

“Ümmü’l-Hünâbis bizi hep azarlar oldu. Bunun üzerine ona ‘Beni yalnız bırak.’ dedim.

⁵⁵⁵ İbnu'l-Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*, 126.

⁵⁵⁶ Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî'l-Mufaddal*, 353.

⁵⁵⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 74.

İhtiyaç ve borçlar konusunda yardımda bulunduğum, hiç yavrusu olmayan, küçük bir deve sürümün olduğunu gördü.

Cömertliğim onları yok etti. Çünkü her gün bir binici, bir tanesini yanına almaktadır.”

Beyitlerde şair cömertliği nedeniyle eksilen deve sürüsünden dolayı eşinin kendisine yönelik kınamasını dile getirmektedir. Şaire göre ise bu ölümlü dünyada cimriliğin hiçbir faydası yoktur. Nitekim o bu düşüncesini şu beyitlerle dile getirmektedir:⁵⁵⁸

وَكَايْنُ مِنْ فَتَى سَوْءٍ تَرِيهِ يُعَلِّكَ هَجْمَةً حُمْرًا وَجُونَا
يَخَرَّنُ بِحَقِّهِ أَوُّدُمُ فِيهَا وَيُزَكِّمُ الْقَوْمَ آخِرِينَ

“Kırmızılı ve siyahlı develerini sımsıkı tutan nice kötü insanlar görürsün.

Onların hakkını vermeyip bundan dolayı kınanırlar, sonra da onları (ölünce) başkalarına bırakırlar.”

Şair, kişinin sahip olduğu develerle cimrilik yapmasını kötü bir davranış olarak nitelemektedir. Ona göre bu davranışın iki kötü sonucu bulunmaktadır. Bunlardan ilki hayattayken cimriliğinden dolayı kişinin başkaları tarafından kınanmasıdır. İkincisi ise başkalarına vermek istemediği malının eninde sonunda başkalarına kalacak olmasıdır. Şaire göre bu iki sonuçtan kaçış yoktur öyleyse insan hayattayken cömert davranmalı ve bu kaçınılmaz iki sonucu kendi lehine çevirmelidir. Şair, karısını ikna etmek için sadece bu açıklamayla yetinmez ve kasidenin geri kalanında sahip oldukları hurma bahçelerini tasvir ederek aynı zamanda onun kanaatkâr olmasını da ister. Bu beyitlerden bazıları şu şekildedir:⁵⁵⁹

فَإِنَّكَ إِنْ تَرِي إِبِلًا سِوَانَا وَنُصْحُحُ لَا تَرَيْنَ لَنَا لَبُونَا
فَإِنْ لَنَا حَظًّا نَائِرَ نَاعِمَاتٍ عَطَاءَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
طَلَبْنُ الْبَحْرَ بِالْأَذْنَابِ حَتَّى شَرَيْنَ جِمَامَهُ حَتَّى رَوَيْنَا
نُطَاوِلُ مَخْرِمِي صُدْدِي أَثَمِي بَوَائِكَ مَا يُبَالِيَنَّ السِّنِينَ

⁵⁵⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 72.

⁵⁵⁹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 73.

كَأَنَّ فُرُوعَهُ فِي كُلِّ رِيحٍ جَوَّارٍ بِالْأَوَائِبِ يَنْتَصِرُ بَيْنَنَا

“Eğer bizim sağmal develerimizi görmüyor ve gözüün de başkalarının develerinde ise

(Unutma ki) bizim Alemlerin rabbi Allah’ın bir lütfu yemyeşil hurma bahçelerimiz var.

(Bu bahçeler) kökleriyle denizi istemiş ve doyuncaya kadar suyundan içmiştir.

Üşey (vadisinin) her iki tarafındaki zirvelere büyüklüğüyle uzanır ve yıllara da aldırış etmez.

(Oradaki ağaçların) dalları her rüzgâr (esmesinde) birbirlerinin saçlarını çeken kızlar gibidir.”

Şair, beyitlerde sahip oldukları develerle kanaat etmeyen eşine hurma bahçelerinden oluşan zenginliklerini tasvir etmektedir. O tüm bu tasvirlerle geçmeden önce zenginliklerinin Allah’ın bir lütfu olduğunu hatırlatır. Ardından bahçelerinin suyu bol bir yerde bulunduğunu belirterek kalıcılığını, vadinin her iki tarafına uzandığını ifade ederek bolluğunu, en son da bahçelerdeki ağaçların dallarını birbirinin saçlarını çeken kızlara benzeterek de bu ağaçların sıklığını dile getirir.

4.2.3 Kaside [20]

Kaside, Şenferâ’nın babasının katilinden aldığı intikamı gözler önüne serip tasvir etmekte ve kendisini terk eden karısından bahsettiği güzel bir gazel girişi ile başlamaktadır (Tavîl):⁵⁶⁰

وَمَا وَدَّعْتُ جِرَانَهُ إِذْ تَوَلَّيْتُ	أَلَا أُمُّ عَمْرٍو أَجْمَعْتُ فَاسْتَقَلَّتْ
وَكُنْتُ بِأَعْنَاقِ الْمَطِيِّ أَظْلَلْتُ	وَقَدْ سَبَقْتَنَا أُمُّ عَمْرٍو بِأَمْرِهَا
فَقَضَّيْتُ أُمُوراً فَاسْتَقَلَّتْ قَوْلْتُ	بِعَيْنَيَّ مَا أُمْسَتْ فَبَاتَتْ فَأَصْبَحْتُ
طَمِعْتُ فَمِنْهَا نِعْمَةٌ الْعَيْشِ زَلَّتْ	فَوَاكِدًا عَلَى أُمَيْمَةٍ بَعْدَ مَا
إِذَا ذُكِرْتُ وَلَا بِذَاتِ تَقَلَّتْ	فِي جَارَتِي وَأَنْتِ غَيْرُ مُلِيمَةٍ

“Doğrusu Ümmü Amr tek başına kararını verdi. Gittiğinde komşularıyla bile vedalaşmadı.

⁵⁶⁰ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 108-109.

Ümmü Amr amacını bize hiç söylememişti. Bineklerin boyunlarının gölgesiyle bir anda (tepemizde) belirdi.

Gözlerimin (önündedir o günün) akşamı, gecesi ve sabahı. Sonra o her şeyi bitirdi ve çekip gitti.

Ümeyme'yi o kadar çok sevdikten sonra içim parçalandı. Artık onu gelip geçen dünya nimetlerinden say.”

Hayat arkadaşım! Yine de adın geçtiğinde ne kınanacak ne de buğzedileceksin.

Şair, kasidesinin gazel kısmında karısından ayrılışını anlatmakta ve tasvir etmektedir. Öyle görünüyor ki bu ayrılık çok ani bir şekilde gerçekleşmiş, karısı komşularına hatta kocasına bile bu konu hakkında daha önce hiç konuşmadan bir anda ayrılık kararı almıştır. Şair bu şaşkınlığını beklemedik bir yolcunun aniden arkasında belirmesine benzetmiştir. Fakat o hala karısını sevmekte ve gözünün önünde gerçekleşen bu hüznü anlara rağmen onu iyi bir şekilde yad etmektedir. Ona göre tüm dünya nimetleri gibi karısı ve onunla yaşadıkları da artık gelip geçmiştir.

Bu girişten sonra şair asıl konusuna giriş yapmakta ve babasının katilini öldürmek için arkadaşlarıyla birlikte çıktığı yolculuğunu anlatmaktadır:⁵⁶¹

وَبَيْنَ الْجَبَا هَيْهَاتَ أَنْشَأْتُ سُرِّيَّتِي	خَرَجْنَا مِنَ الْوَادِي الَّذِي بَيْنَ مَشْعَلٍ
لَأَتُكِّيَ قَوْمًا أَوْ أَصَادِفَ حَمَّتِي	أَمْشِي عَلَى الْأَرْضِ الَّتِي لَن تَضُرِّي
يُقَرِّبُنِي مِنْهَا رَوَاحِي وَعُذُوتِي	أَمْشِي عَلَى أَيْنِ الْعَزَاةِ وَبُعْدَهَا
إِذَا أَطَعَمْتَهُمْ أَوْتَحَتِ وَأَقْلَّتِ	وَأُمُّ عِيَالٍ قَدْ شَهِدْتُ تَقْوَتَهُمْ
وَنَحْنُ جِيْعَاءُ أَيَّ آلٍ تَأَلَّلْتِ	تَخَافُ عَلَيْنَا الْعَيْلَ إِنَّ هِيَ أَكْثَرَتْ

“Miş'al ile Cebâ arasındaki vadiden çıktık. Dostlarımı çok ama çok uzağa götürdüm.

Bir kavmin cezasını vermek ya da ecelimle karşılaşmak için (istese de) bana zarar veremeyecek topraklarda yürüdüm.

Karanlık ve şafak beni amacıma yaklaştırırken mesafenin uzunluğuna ve zorluklarına rağmen yürüdüm.

⁵⁶¹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 110.

Fakirlerin annesini (Teebbeta Şerran'ını) onları doyururken gördüm. Yemeği dağıtırken lokma lokma eder az verirdi.

Yemekleri çok verirse aç kalmamızdan korkardı. Biz ise (hep) aç kaldık bu nasıl iştir?”

Anlaşılan şair intikamını almak için arkadaşlarıyla birlikte çok uzun ve zorlu bir yolculuğa çıkmış, gece gündüz demeden ilerlemiştir. Bu yolculuk, tehlikelerle dolu olmasına rağmen hedefine ulaşmada onu asla vazgeçirememiştir. Onun deyimiyle ya intikamına alacak ya da eceliyle buluşacaktı. Beyitlerde ayrıca Şenferâ ile Teebbeta Şerran arasındaki sıkı dostluk ilişkisi de görülmektedir. Öyle ki Şenferâ Teebbeta Şerran'ı yardımlarından dolayı fakirlerin annesi diye niteleyerek⁵⁶² onu kasidesinde övmüştür. Aynı zamanda da onun yemek dağıtırken az verişini mizahi bir üslupla dile getirmiştir. Şair bununla da yetinmeyip kasidesinin büyük bir bölümünde ona övgüler yağdırmaya devam etmiştir.⁵⁶³

إِذَا آتَسْتُ أَوْلَى الْعَدِيِّ أَقْشَعَرْتِ	لَهَا وَفْضَةٌ فِيهَا ثَلَاثُونَ سَيْحَفًا
تَجُولُ كَعَيْرِ الْعَائِنَةِ الْمُتَلَفَّتِ	وَتَأْتِي الْعَدِيَّ بَارِزًا نَصْفُ سَاقِبَا
وَرَامَتْ بِمَا فِي جَفْرِهَا ثُمَّ سَلَّتِ	إِذَا فَرَعُوا طَارَتْ بِأَبْيَضَ صَارِمِ
جُرَازٍ كَأَقْطَاعِ الْغَدِيرِ الْمُنْعَتِ	حُسَامٍ كُلُّونِ الْمَلْحِ صَافٍ حَدِيدُهُ

“Otuz oklu bir sadağı vardır. Kendisine koşarak gelen ilk savaştığıyı gördüğünde hemen hazırlanır.

Bacakları dizlerine kadar açık bir şekilde düşmanına yaklaşır. (Dişisini koruyan kıskanç bir) yaban eşeği gibi dört bir yana sıçrar.

(Düşman telaşa kapıldığında) keskin parlak kılıcıyla atılır. Önce sadağındaki (okları) atar, sonra da kılıcını çeker.

Bir kılıç ki demiri tuz rengi gibi saftır, güzel bir ırmağın damlaları gibi (parlak ve) keskindir.”

Beyitlerde Şenferâ arkadaşı Teebbeta Şerran'ın kullandığı savaş aletlerini ve savaşma tarzını tasvir ederek onu övmektedir. Bu bağlamda şair arkadaşının savaşma tarzını dişisini koruyan bir yaban eşeğinin hırçınlığına benzetmiştir. Onun deyimiyle

⁵⁶² İbnu'l-Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*, 203.

⁵⁶³ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 111.

arkadaşı Teebbeta Şerran savaşlarda önce otuz oklu sadağındaki okları atar, sonra da tuz kadar beyaz ve güzel bir ırmaktaki su damlaları gibi parlak kılıcını düşmanlarını öldürmek için kullanırmış. Şair arkadaşını övdüğü bu kısımdan sonra doğrudan babasının katilinden intikam alışına geçer.⁵⁶⁴

قَتَلْنَا قَتِيلًا مِنْهُمْ دِيًّا بِمَلِيٍّ
جَمَارَ مَنْى وَسَطَ الْحَجِيجِ الْمَصَوِّتِ
جَزَيْنَا سَلَامَانَ بْنَ مُفْرِجٍ قَرْضَهَا
بِمَا قَدَّمْتُ أَيْدِيَهُمْ وَأَزَلَّتْ

“Mina’da şeytan taşlama yerinde duaları sesli yapan hacıların ortasında biz öldürdük (ihramda) saçlarını (dağılmaması için) yağlamış ve kurbanını hazırlamış o maktulü.

(Böylece) elleriyle işledikleri kötülüklerin cezasını Selâmân b. Müfric boyuna verdik.”

Rivayete göre şairin babasının katilinin adı Harâm b. Câbir es-Selâmânî’dir. Şenferâ Mina’ya geldiğinde babasının katili kendisine gösterilmiş ve toplumsal değerlere karşı çıkararak haram aylarda onu hemen öldürmüştür.⁵⁶⁵ Nitekim maktul şairin tasvir ettiğine göre ihramda saçlarını dağılmaması için yağlamış ve kurbanını hazırlamış bir haldeyken saldırıya uğramıştır. Böylelikle de şair yaptıkları kötülüklerin karşılığını Benî Selâmân’a ödetmiş ve intikamını almıştır. Elbette ki şair haram aylarda Mina gibi kutsal bir mekânda cinayet işlemenin bir bedelinin olacağının farkındadır. Bu nedenle o ölümden korkmadığını şu beyitlerle dile getirmiştir.⁵⁶⁶

إِذَا مَا أَتَيْتَنِي مَيْتَتِي لِمَا أَبَالُهَا
وَلَمْ تُذِرْ خَالَاتِي الدُّمُوعَ وَعَمَّتِي
وَلَوْلَمْ أَرَمْ فِي أَهْلِ بَيْتِي قَاعِدَا
إِذَنْ جَاءَنِي بَيْنَ الْعَمُودَيْنِ حُمَّتِي

Ecelim geldiğinde aldırış etmem. Zaten ne teyzem ne de halalarım bana göz yaşı döker.

Zaten ailemin yanında oturup onlardan hiç ayrılmasam bile ölüm (çadırımın) iki direği arasından girerek (yine de) beni bulacaktır.

Şair beyitlerde ölümden korkmadığını üstelik ölse bile su’lûk bir yaşam tarzını benimsemesi nedeniyle arkasından kendisi için üzülecek akrabalarının olmayacağını

⁵⁶⁴ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 111-112.

⁵⁶⁵ ‘Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-edebe ve lubbu lubâbi lisâni’l-Arab*, 3/348.

⁵⁶⁶ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 112.

ifade etmektedir. Aslında ona göre ölüm kaçınılmaz olduğu için intikamını almasında bir engel değildir.

4.2.4 Kaside [21]

Muhabbel es-Sa'dî'ye ait olan kasidede gazel, tasvir ve hikmet olmak üzere üç temanın bulunduğu söylenebilir. Bu üç tema klasik Arap şiirinde ana temanın yanında genellikle yer almaktadır. Bu nedenle kasidede ilk bakışta belli bir ana tema göze çarpmamaktadır. Bu durumu şu üç nedene bağlamak mümkündür: Birincisi kasidenin tamamı rivayet edilmemiş bu nedenle de ana temayı içeren beyitler günümüze ulaşmamıştır. İkincisi Cahiliye şiirinde konu bütünlüğünün bulunmadığını söyleyen görüş dikkate alınarak bu kasidede de belli bir temanın bulunmadığı söylenebilir. Üçüncüsü ise bazı şairlerin sadece şiirdeki hünerlerini göstermek için gelenekte sık kullanılan temalara bağlı kalıp belli bir ana tema gözetmeden bazı şiirler yazdığı iddia edilebilir.

Muhabbel es-Sa'dî'nin kasidesini ise üçüncü görüş çerçevesinde değerlendirmek uygun gözükmektedir. Nitekim kasidede teşbih sanatının sıklıkla kullanılması ve Cahiliye şiirinin gazel, tasvir ve hikmet gibi popüler temalarına yer verilmesi böyle bir kanaatin oluşmasında etkili olmuştur. Bu nedenle de kasidenin ana temasın teşbih ya da tasvir olduğu söylenebilir.

Şair kırk beyitten oluşan kasidesine alışageldik bir şekilde gazel ile giriş yapar (Kâmil):⁵⁶⁷

ذَكَرَ الرَّبَّابَ وَذَكَرْهُمَا سَقَمُ	فَصَبَا وَلَيْسَ لَمَنْ صَبَا حِلْمُ
وَإِذَا أَلَمَ خَيَالُهَا طَرْفَتْ	عَيْنِي فَمَاءٌ شَوْوْنَهَا سَجَمُ
كَالُلُؤْلُؤِ الْمَسْجُورِ أَغْفَلَ فِي	سِلْكِ الْبِظَامِ فَخَانَهُ النَّظْمُ
وَأَرَى لَهَا دَارًا بِأَغْدَرَةِ السَّيْدَانِ	لَمْ يَدْرُسْ لَهَا رَسْمُ
إِلَّا زَمَادًا هَامِدًا دَفَعَتْ	عَنْهُ الرِّيحَ حَوَالِدُ سَحْمُ

“(Sevdiği kadını) er-Rabâb’ı düşündü, onu düşünmek kendisini hasta ettiği halde. Çocukluk etti, zaten çocukluk edende akıl ne gezer!”

⁵⁶⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 113.

*Öyle ki hayali aklıma geldiğinde gözlerim kapanır, göz yaşlarım ise akar durur;
İpe gafletle dizilen, üstüne ipin de ihanet ettiği dağılmış inciler gibi.
Bir de es-Sîdân'ın sularında onun yurdunu görürüm, kalıntısı hala duruyordu
Siyah ocak taşlarının rüzgârdan korumaya çalıştığı sönmüş küller dışında”*

Şair beyitlerde sevdiği kadına karşı duyduğu özlemi dile getirmektedir. Onu hatırlamak aslında şaire mutluluk yerine hüznün ve dertten başka bir şey getirmemektedir. O, bu mantıksız davranışı özleminden dolayı artık çocuklaşmasına bağlamaktadır. Nitekim ona göre artık çocukça davranan birisinden de olgun davranışlar beklememek gerekir. Kasidenin devamında da görüleceği üzere şair manevi duygularını muhatabının gözünde tasvir etmek istemektedir. Bu bağlamda sevdiği kadını hatırladıkça dökülen göz yaşlarını dağılmış incilere benzetmektedir. Üstelik kasidesinde benzettiği öğeleri zikretmekle yetinmeyip adeta onlara kısa hikayeler yazıyor gibidir. Nitekim beyitlerde göz yaşlarının benzetildiği dağılmış incilerde sadece “dağılmış” kelimesiyle yetinilmemiş, bu olayın nedeni kısa bir kurgu içinde anlatılmıştır. Daha sonra şair, sevgilisinin diyarını tasvir etmiş; ardından onun güzelliğini şu beyitlerle dile getirmiştir.⁵⁶⁸

وَتَرِيكَ وَجْهًا كَالصَّحِيفَةِ لَا	ظَمُّ أَنْ مُخْتَلَجٌ وَلَا جَهْمٌ
كَعَقِيَاةِ الدُّرِّ اسْتَضَاءَ بِهَا	مُخْرَابَ عَرْشِ عَزِيْزِهَا الْعُجْمُ
أَغْلَى بِهَا ثَمَنًا وَجَاءَ بِهَا	شَخْتُ الْعِظَامِ كَأَنَّهُ سَهْمٌ
بَلْبَانِهِ زَيْتٌ وَأَخْرَجَهَا	مِنْ ذِي غَوَارِبَ وَسُطَّةُ اللَّخْمِ

“Sana parşömen yaprağı gibi (pürüzsüz) bir yüz gösterir ne kırışık ne çok ince ne de kabadır.

Krallarının tahtının mihrabını aydınlatmak için acemlerin (kullandığı) en güzel inci gibidir.

(Kral) onu çok yüksek bir fiyata satın almış, ok gibi uzuvları ince bir (dalgıç) ise onu getirmişti.

⁵⁶⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 15.

(Dalgıcın) göğsü yağ ile mesh edilmiş, (inciği) ise kılıç balıklarının yaşadığı yüksek dalgalı bir denizden çıkarmıştı.”

Şair beyitlerde sevdiği kadının yüzünü inciye benzeterek muhatabına tasvir etmektedir. Önceki teşbihinde de yaptığı gibi sevgilisinin yüzünün güzelliğini tasvir etmek için inci motifini sadece zikretmekle yetinmemiş, onu bir kurgu içerisinde teşbihte kullanmıştır. Nitekim şairin ifadesiyle sevgilisinin yüzü acem kralların tahtlarını süslemek için kullandığı ve denizde daha hızlı yüzmek için⁵⁶⁹ göğsüne yağ süren bir dalgıcın getirdiği inci gibidir. Ardından şair, kasidesinde tasvir kısmına şu beyitlerle geçmektedir:⁵⁷⁰

وَمُعَبِّدٍ قَلْبِي الْمَجَازِ كِبَارِي	الصَّيَّاعِ إِكَامُهُ دُرُمُ
لِلْقَارِيَّاتِ مِنَ الْقَطَا نُقُرُ	فِي حَافَتَيْهِ كَأَنَّهَا الرِّقْمُ
عَارِضُهُ مِلْثَ الظَّلَامِ بِمَذْعَانِ	الْعَشِيِّ كَأَنَّهَا قَرْمُ
تَذَرُ الْحَصَى فِلَقًا إِذَا عَصَفَتْ	وَجَرَى بِحَدِّ مَرَايَا الْأَكْمُ

“Hiçbir işaretin bulunmadığı, mahir bir ustanın (ördüğü) bir hasır gibi (düz) ve aşması korku verici nice yollar

Öyle ki bağırtlak kuşları bile kenarlarına (konaklamak için) çöl çukurları gibi yuva yapmıştı

Karanlık çökerken çevik ve aygır gücündeki dişi bir deveyle karşıma alıp geçtim.

Serapların hizasındaki kum tepeleri titrerken koştuğunda o, taşları arkasında param parça bırakırdı.”

Beyitlerde şair devesini ve devesiyle kat ettiği yolları tasvir etmektedir. Onun deyimiyle bu yollar hiçbir işaretin bulunmaması nedeniyle kaybolmaya oldukça müsait⁵⁷¹, suya uzak olması nedeniyle de çöl kuşlarını bile zorlayan bir uzunluktadır.⁵⁷² Burada “kum tepeleri titrerken” ifadesi ile yolculuk esnasında sıcak hava dalgasından dolayı kum tepelerinin titrer bir şekilde gözükmesi kastedilmektedir. Bindiği devesi ise bu yollardaki en büyük yardımcısı olmuştur. Nitekim şairin devesi serapların görüldüğü günün en sıcak zamanında bile her zaman hızlı bir şekilde koşmaya hazırdır.

⁵⁶⁹ Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî 'l-Mufaddal*, 542.

⁵⁷⁰ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 116.

⁵⁷¹ Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî 'l-Mufaddal*, 548.

⁵⁷² İbnu'l-Enbârî, *Şerhu 'l-Mufaddaliyyât*, 217.

Gazel ve tasvir kısımlarından sonra şair kasidesini hikmetli sözler içeren şu beyitlerle bitirmektedir:⁵⁷³

وَتَقُولُ عَاذِلْتِي وَلَيْسَ لَهَا	بَغْدٍ وَلَا مَا بَعْدَهُ عِلْمٌ
إِنَّ اللَّهَ رَاءَ هُوَ الْخُلُودُ وَإِنْ	الْمَرْءُ يُكْرَبُ يَوْمَهُ الْعُدْمُ
إِنِّي وَجَدْتُكَ مَا تُخَلِّدُنِي	مَائَةً يَطِيرُ عِقَاؤُهَا أَدْمُ
وَلَكِنَّ بَنِيَّتٍ لِي الْمُشَقَّرُ فِي	هَضْبٍ تُقَصِّرُ دُونَهُ الْعُصْمُ
لَتُنَقِّ بَنِيَّ عَنِّي الْمَنِيَّةُ	إِنَّ اللَّهَ لَيْسَ كَحُكْمِهِ حُكْمُ
إِنِّي وَجَدْتُ الْأَمْرَ أَرْشَدُهُ	تَقْوَى الْإِلَهِ وَشَرُّهُ الْإِثْمُ

Yarın ve sonrası için hiçbir bilgisi olmadığı halde beni kınayan kadın diyor ki:

(İnsanı) uzun yaşatan zenginliktir. Yokluğu ise (ölüm) gününü yaklaştırır.

(Hayır) alın yazına yemin ederim ki (şişmanlığından dolayı) tüyleri uçuşan yüz beyaz deve bile bana sonsuzluğu veremez.

Keçilerin bile gidemediği bir dağda (ikinci bir) el-Muşakkar'ı⁵⁷⁴ benim için inşa etsen bile

Kesinlikle ölüm yine de beni bulacaktır. Çünkü Allah'ın hükmünün üstünde bir hüküm yoktur.

Çünkü ben işlerin en hayırlısının tanrıdan sakınmak, en şerlisinin ise günah işlemek olduğunu gördüm.

Şair klasik Arap şiirinde alışageldiği gibi cömertliğinin nedenini açıklamakta ve bunu dünyanın geçiciliği ile ilişkilendirmektedir. Ona göre cimrilik bu dünyada sonsuz yaşamı vermeyecektir. Nitekim ölüm Allah'ın bir hükmüdür. Onun hükmünün yanında ise diğer hükümler geçersizdir. Bu nedenle şaire göre bu dünyadaki en hayırlı iş takvalı bir hayat sürmek ve günah işlemekten kaçınmaktır.

⁵⁷³ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 118.

⁵⁷⁴ Hz. Süleyman'ın inşa ettiği söylenen bir saray. Ayrıntılı bilgi için bkz. 'Abdulmu'min b. 'Abdilhakk b. Şemâil el-Katî'î el-Bağdâdî el-Hanbelî Safiyyuddîn İbn 'Abdî'l-Hakk, *Merâsîdül-ittilâ' alâ esmâil-emkine ve'l-bukâ'* (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1412), 3/1275.

4.2.5 Kaside [26]

Kaside ‘Abde b. et-Tabîb’e aittir. Şair hayatının çoğunu Cahiliye Dönemi’nde geçirmiş, daha sonra ise iyi bir Müslüman olarak yaşamıştır.⁵⁷⁵ Nu‘man b. Mukarran (ö. 21/643) ve Müsennâ b. Hârise (ö. 15/636) komutasında İslam fetihlerine katılmış, Medâin ve başka bölgelerde Perslilere karşı savaşmıştır.⁵⁷⁶ Normalde çöl hayatını benimseyen şairin bu topraklara asıl gelme nedeni anlaşıldığı kadarıyla kendisini terk edip Medâin civarına yerleşen karısıdır. Bu sırada o, fetihlere katılmış ardından karısını geri getirmeyi başaramayınca çöl hayatına geri dönmüş ve bu kasideyi nazmetmiştir.⁵⁷⁷

Kasidede tarihî arka plana bakıldığında yazılış amacı her ne kadar gazel gibi gözüксе de içerdiği beyitlerin çokluğundan dolayı tasvir teması daha ağır basmaktadır. Nitekim seksen iki beyitlik kasidenin sadece ilk sekiz beyti gazel temalıdır. Bu beyitleri deve, yol, su, at ve avcılık ile ilgili konuların işlendiği uzun bir tasvir bölümü takip etmekte ve kaside on beş beyitlik bir hamriyyât bölümüyle son bulmaktadır. Kasidenin gazel temalı ilk beyitleri ise şu şekildedir (Basît):⁵⁷⁸

هَلْ حَبْلُ خَوْلَةٍ بَعْدَ الْهَجْرِ مَوْصُولٌ أَمْ أَنْتَ عَنْهَا بَعِيدُ الدَّارِ مَشْغُولٌ
حَلَّتْ خَوْلَتُهُ فِي دَارٍ مُجَاوِرَةٍ أَهْلَ الْمَدَائِنِ فِيهَا الدِّيْكُ وَالْفِيلُ

“(Seni) terk ettikten sonra Havlecik ile olan bağın koptu mu? Yoksa ondan uzak bir diyarda (başka aşklarla mı) meşgulsün?

(Çünkü) Havlecik, horoz ve fillerin bulunduğu, Medâin halkına komşu bir diyara yerleşti.”

İlk beyitte şair üzüntülü bir üslupla içerisinde bulunduğu hayal kırıklığını ifade etmektedir. O artık sevdiği kadından ayrı ve ondan uzak bir diyarda yaşamaktadır. Bunun nedeni ise sonraki beyitte belirttiği üzere karısının çöl hayatını bırakıp onu terk ederek horoz ve fillerin bulunduğu büyük şehirlere gitmesidir. Şair, gazel bölümünden sonra deve tasvirine şu şekilde geçiş yapmaktadır:⁵⁷⁹

⁵⁷⁵ el-Cebûrî, Şi‘ru ‘Abde b. et-Tabîb, 5.

⁵⁷⁶ Ziriklî, el-A‘lâm, 4/172.

⁵⁷⁷ Taberî, Târîhu‘r-rusul ve‘l-mulûk ve Sîlatu Târîh et-Taberî, 3/412.

⁵⁷⁸ Dabbî, el-Mufaddaliyyât, 135.

⁵⁷⁹ Dabbî, el-Mufaddaliyyât, 136.

فَعَدَّ عَنْهَا وَلَا تَشْغَلْكَ عَنْ عَمَلٍ إِنَّ الصَّبَابَةَ بَعْدَ الشَّيْبِ تَضْطَلِيلُ
بِجَسْرَةٍ كَعَلَاةِ الْقَيْنِ دُوسَرَةٍ فَمِهَا عَلَى الْأَيْنِ إِرْقَالٌ وَتَبْغِيلُ

“Seni işinden alı koymasın! Çünkü saça düşen aklardan sonra gelen aşk hasreti sapkınlıktan başka bir şey değildir. Artık ondan uzaklaş;

Yorgunluğuna rağmen hızlı ve çevik, demirci örsü kadar sert ve cesur dişi bir deveyle.”

Şair tasvir bölümüne geçmeden önce muhatabına hikmetli bir söz yöneltmeyi ihmal etmemektedir. Ona göre insan kendisine fayda sağlamayan bir sevgiye özellikle yaşlandıktan sonra bağlılığını sürdürmemelidir. Şair ise bu bağı devesiyle uzun yolculuklara çıkararak koparmıştır. Bu bağlamda o, kasidesinde yol tasvirlerinde de bulunmaktadır:⁵⁸⁰

وَمَا يَزَالُ لَهَا شَأْوٌ يُوقِرُهُ مُحَرَّفٌ مِنْ سُيُورِ الْغَرْفِ مَجْدُولُ
إِذَا تَجَاهَدَ سَيْرُ الْقَوْمِ فِي شَرِّكَ كَأَنَّهُ شَطَبٌ بِالسَّيْرِ مَزْمُولُ

“Keskin kenarlı, hurma ve arpayla tabaklanmış örgülü deri kayışlarıyla (dizgini) onu tutarken hala gücü yerindedir;

Yemen dağlarında örülmüş hasırlar gibi yollarda kervanın yolculuğu zorlaştığı zaman.”

Kasidede tasvir temasının bir gereği olarak teşbih sanatına oldukça yer verildiği görülmektedir. Bu bağlamda şair yukarıdaki beyitte gittiği yolların zorluğunu göstermek ve devesinin dayanıklılığını övmek için hasır benzetmesini kullanmıştır. Yaptığı yolculuklarla ilgili birçok tasvirde bulunan şairin son uğrak noktası ise şarap dükkanları olmuştur. Böylelikle o, son beyitlerde hamriyyât temasını işleyerek kasidesini bitirmektedir:⁵⁸¹

وَقَدْ غَدَوْتُ وَقَرْنُ الْمَسْمِ مُنْقَرِقُ وَدُونَهُ مِنْ سَوَادِ اللَّيْلِ تَجْلِيلُ
إِذَا شَرَفَ الدَّيْكَ يَدْعُو بَعْضُ أُسْرَتِهِ لَدَى الصَّبَاحِ وَهُمْ قَوْمٌ مَعَارِيلُ

⁵⁸⁰ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 136.

⁵⁸¹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 143.

“Ne çok gitmişimdir (şarapçıların yanına); Güneşin ilk ışıkları görünmüş ve gecenin bir parça karanlık örtüsü onların üzerindeyken,

Öyle ki horoz, silahları olmadığı halde aşiretinden bazı kimseleri sabaha destek için çağırmaya başlamıştı.”

Şair karanlığın ağır bastığı şafak vaktindeki sabah ışıklarını mağlup durumdaki bir orduya benzeterek tasvir etmiştir. Öyle ki horozlar bile dostlarını çağrımlarına rağmen bu savaşta karanlığın galibiyetini engelleyememişlerdir. Nitekim şairin deyimiyle onlar karanlığın karşısında bir nevi silahlı askerler gibidirler. Bundan dolayı da savaşı kazanamamışlardır.⁵⁸²

4.2.6 Kaside [32]

Hâris b. Va‘le el-Cermi tezdeki otuz numaralı kasidede bahsi geçen “İkinci Külâb” (يوم الكلاب الثاني) savaşında yenileceklerini anlayınca kaçmış ve ölümden kurtulmuştur. Evine ulaştığında ise yaşadıklarını bu kaside ile muhataplarına betimlemiştir. Şair savaşın kaybedildiğini nasıl anladığını ise şu beyit ile dile getirmektedir (Tavîl):⁵⁸³

ولما رأيتُ الخيلَ تَنزِي أُنْجَاءً علمتُ بأنَّ اليومَ أحسنُ فاجزُ

“Süvarilerin topluca peş peşe geldiğini gördüğümde anladım ki bugün zorlu ve günahkâr bir gündür.”

Kaçarken bir müddet sonra atı telef olan şair aynı safta beraber savaştığı birisinden kendisini atının arkasına almasını istemiş ama beklediği yardımı görememiştir. Bu nedenle kurtulmak için var gücüyle koşmak durumunda kalmış⁵⁸⁴ ve kasidesinde bundan övgüyle bahsetmiştir:⁵⁸⁵

فَدَى لَكُمَا رَجُلَايَ أُمِّي وَخَالَتِي غَدَاةَ الْكَلَابِ إِذْ تَحَزُّ الدَّوَابُّ

نَجَوْتُ نَجَاءً لَمْ يَرِ النَّاسُ مِثْلَهُ كَأَنِّي عُقَابٌ عِنْدَ تَيْمَنٍ كَامِرُ

“Annem ve teyzem siz ayaklarıma kurban olsun, bacakların kesildiği Külâb sabahı. İnsanların benzerini görmediği bir şekilde kurtuldum, avına alçalan bir kartal gibi.”

⁵⁸² Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî 'l-Mufaddal*, 680.

⁵⁸³ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 166.

⁵⁸⁴ İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/154.

⁵⁸⁵ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 165.

Beyitlerde az da olsa hayvan tasvirine yer veren şair, hızlı gitme yönünden kendisini avına doğru alçalan bir kartala benzetmiş ve bununla övünmüştür. Tüm bu olayları ise evine sağ salım bir şekilde ulaştıktan sonra muhataplarına kasidesiyle destansı bir şekilde anlatmıştır.

4.2.7 Kaside [34]

Kaside Cübeyhâ el-Eşca‘î’ye (ö. ?) aittir. Rivayet edildiğine göre şair Benî Teym kabilesinin yakınlarında yaşamaktaydı. Bir gün kabilenin bir kölesi keçisini ödünç istemiş, o da vermişti. Bir süre sonra ödünç olarak verdiği keçiyi geri alamayan şair onu mübalağalı bir üslupla tasvir ettiği Mufaddaliyyât’ta yer alan on iki beyitlik kasidesini söylemiştir.⁵⁸⁶ Kasidenin ilk beyitleri şu şekildedir (Tavîl):⁵⁸⁷

أَمْوَلِي بَنِي تَيْمٍ أَلَسْتَ مُؤَدِّيًّا مَنِحْتَنَا فِيمَا تُؤَدِّي الْمَنَاحُ
فَأِنَّكَ إِنْ أَدَيْتَ غَمْرَةً لَمْ تَزَلْ بَعْلِيَاءَ عِنْدِي مَا بَغَى الرِّيحَ رَائِحُ
لَهَا شَعْرٌ ضَافٍ وَجِيدٌ مُقَلِّصٌ وَجِسْمٌ زَخَارِيُّ وَخِرْسٌ مُجَالِحُ

“Ey Beni Teym’in kölesi! Ödünç malların verilmesi gerektiği bir vakitte ödünç verilen hayvanı geri vermeyecek misin?

Eğer “Gamra’yı” bana geri verirsen tüccarlar kazançlarının peşinde koştukları müddetçe benim için eskisi gibi şerefli bir konumda olursun.

Onun saçları gür, boynu uzundur. Cüssesi yapılı, dişleri ise keskindir.”

Şair, kasidesine muhatabını dolaylı bir şekilde tehdit ederek başlamakta, ardından mübalağalı bir üslupla kasidesinin sonuna kadar deveye ait özellikleri “Gamra” adını verdiği keçisine atfederek onu övmekte ve tasvir etmektedir. Şairin burada aslında amacının keçisini övmek değil muhatabını hicvetmek olduğu söylenebilir.⁵⁸⁸ O keçisini üstün bir konuma taşıyarak sanki dolaylı yoldan hicvettiği kişinin böyle bir keçiyi almaya layık olmadığı izlenimi vermektedir. Nitekim şairin daha sonra hicvettiği kişiden özür dilemesi ve muhatabın bu özrü kabul etmeyerek birbirlerini hicvetmeleri bu görüşü desteklemektedir.⁵⁸⁹

⁵⁸⁶ Âmidî, *el-Mu‘telif ve ‘l-muhtelif fî esmâi ‘ş-şu ‘arâ*, 96.

⁵⁸⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 167-168.

⁵⁸⁸ Abdullah b. et-Tayyib el-Meczûb, *el-Murşîd ilâ fehmi eş‘âri ‘l-‘Arab* (Kuveyt: Dâru’l-Âsârî’l-Arabiyye, 1409/1989), 4/96.

⁵⁸⁹ Besyûnî, “Tasvîru’l-hayavân fî şî‘ri’l-Cubeyhâ el-Eşcâ‘î”, 1787-1791.

4.2.8 Kaside [45]

Rivayet edildiğine göre şair Murakkış el-Ekber amcasının kızı Esmâ'yı küçüklüğünden beri çok sevmiş ve onunla evlenmek istemiştir. Amcası ise ona yiğitliğiyle tanınan bir adam oluncaya kadar kızını vermeyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine Murakkış el-Ekber dönemin krallarından birine gitmiş, ona övgülerde bulunarak yanında uzun bir vakit kalmış ve bunun da karşılığını almıştır. Bu esnada amcası ise kuraklık nedeniyle sıkıntıya girmiş, bu nedenle kızını yüz deve karşılığında uzak bir kabileden başka bir adamla evlendirmiştir. Yıllar sonra varlıklı bir şekilde kabilesine geri dönen şair amcasının kızıyla evlenmek istemiş, amcasının çocukları ise ondan çekindikleri için Esmâ'ya ait sahte bir mezar yaparak ona öldüğünü söylemişlerdir. Buna rağmen Murakkış el-Ekber, Esmâ'yı unutamamış sürekli mezarına uğrar olmuştur. Ziyaretlerinin birinde yanında oynayan iki çocuğa kulak misafiri olmuş ve onlardan Esmâ hakkındaki gerçeği öğrenmiştir. Bu haberi duyup çok hastalanmasına rağmen karı koca evli iki kölesiyle birlikte onu bulmak için yola çıkmıştır. Ne var ki yolculuk esnasında hastalığına daha fazla dayanamayarak iki kölesiyle birlikte bir mağaraya çekilip son bir umut iyileşmeyi beklemiştir. Köleleri ise bu uzun bekleyişe daha fazla dayanamayıp onu ölüme terk ederek yola çıkacakları esnada şair gizlice bineklerinin eyerine başından geçen olayları anlattığı, yedi beyitten oluşan bu kısa kasideyi yazmıştır.⁵⁹⁰ Kasidenin ilk dört beyti şu şekildedir (Mütekârib):⁵⁹¹

يَا صَاحِبِّي تَلَوَّمَا لَا تَعْجَلَا	إِنَّ الرَّحِيلَ رَهِينُ أَنْ لَا تَعْذَلَا
فَلَعَلَّ بُطَاكُمَا يُفْرِطُ سَيِّئًا	أَوْ يَسْبِقُ الْإِسْرَاعَ سَيِّبًا مُقْبِلَا
يَا رَاكِبًا إِمَّا عَرَضْتَ فَبَلِغْنِ	أَنْسَ بَنَ سَعْدٍ إِنْ لَقِيتَ وَحَرَمَلَا
لِي دَرْكُمَا وَدُرُّ أَبِيكُمَا	إِنْ أَقْلَتِ الْغُفْلِي حَتَّى يُقْتَلَا

“Siz iki yoldaşım, biraz kalın, bu kadar acele etmeyin, (yaklaşan) ölüm(üm), kınanmayacağınızın garantisidir.”⁵⁹²

⁵⁹⁰ Ebû Muhammed Ca‘fer b. Ahmed el-Bağdâdî es-Serrâc el-Kârî’, *Mesâri‘u’l-‘uşşâk* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 1/227-229.

⁵⁹¹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 222.

⁵⁹² Bu beytin tercümesinde (تعذلا) fiilini meçhul aktaran rivayet tercih edilmiştir. Bkz. İbnu’l-Enbârî, *Şerhu’l-Mufaddaliyyât*, 458.

Belki kalmanız kötülükleri sizden uzaklaştırır, erkenden gitmeniz de gelebilecek hayırları kaçırmanıza neden olabilir.

Ey yolcu! Eğer görürsen (yazdıklarımı), Enes b. Sa‘d ve Harmele ile karşılaştığında onlara bu mesajımı ilet.

Size de babanıza da emdiğiniz süt helal olsun! Eğer Gufeyleli (köleyi) kaçamadan öldürürseniz.”

Şair ilk iki beyitte kendisini ölüme terk eden iki kölesine seslenmektedir. Bu beyitlerde artık ölümünün yaklaştığını, bu nedenle kendisini ölüme terk edip fayda sağlayıp sağlamayacağı şüpheli çok az bir zaman karşılığında kendilerini töhmet altında bırakmalarının gereksizliğini dile getirmekte ve onlardan ölümünden sonra vicdanları rahat bir şekilde gitmelerini istemektedir. Bu iki beytin iki kölenin bineğinin arkasına yazıldığı düşünüldüğünde aslında şairin ölüm fermanlarını verdiği bu iki köleyi daha önce uyardığını kardeşlerine bildirmek istediği de söylenebilir. Ne var ki şairin köleleri kendisini dinlememiş, bu nedenle bir mesaj niteliğindeki kasidesinde iki kardeşi Enes b. Sa‘d ve Harmele’den Gufeyle kabilesine mensup bu köleyi öldürmelerini istemiştir. Kasidesinin geri kalan ve yukarıda verilmeyen son üç beytinde ise şair yırtıcı hayvanların kendisini nasıl parçaladığını anlatmaktadır.

Kasidenin tarihî arka planı ile ilgili rivayetlerde aktarıldığına göre daha sonra karı koca iki köle Murakkış el-Ekber’in ölüm haberini vermek için ailesinin yanına gittiklerinde şairin kardeşlerinden Harmele bineklerinin eyerinde yazılı olan bu kasideyi görmüş, suçlarını itiraf ettikten sonra onları oracıkta öldürmüştür. Ardından kardeşini bulmak için yola koyulmuştur. Şair ise bir çoban sayesinde Esmâ’ya haber ulaştırabilmiş, daha sonra Esmâ ve kocası onu kurtarmaya gelmiştir. Fakat hastalığı çok ağırlaşan şair kısa bir süre sonra sevdiğinin yanında ölmüştür. Harmele ise Esmâ’nın bulunduğu yere geldiğinde kardeşinin ölüm haberini almış ve kimseyi görmeden gerisin geri dönmüştür.⁵⁹³

4.2.9 Kaside [61]

Şair Sa‘lebe b. ‘Amr on dört beyitten oluşan kasidesinde bir düello anını muhatabına anlatmaktadır. Kasidesinin ilk beytinde Esma adında bir kadına seslenmekte ve halkının başı beladayken babasının durumunu niçin sormadığını ona söylemektedir.

⁵⁹³ Serrâc el-Kârî, *Mesâri‘u’l-‘uşşâk*, 1/229-230.

Ardından kendisine kötülük yapan ‘Arîbe adında bir adamı yine de en yakın dostu olarak gördüğünü belirtmektedir. Sonraki beyitlerde ise Esmâ’ya babasının atının neden kötü ve kendi atının neden iyi olduğunu açıklamaktadır. Ancak kasidenin tarihî arka planıyla ilgili bir bilgi bulunmadığı için bu kişilerin kim olduğu şairin düşmanını neden öldürmek istediği tam olarak bilinmemektedir. Şair düşmanıya yaptığı düelloyu ise şu beyitlerle anlatmaktadır (Mütekârib).⁵⁹⁴

وَأَقْسَمْتُ إِنْ نِلْتُهُ لَا يُوْؤِبُ	فَأَقْسَمَ بِاللَّهِ لَا يَأْتِلِي
فَلَمَّا دَنَا صَدَقَتْهُ الْكَذُوبُ	فَأَقْبَلَ نَحْوِي عَلَى قُدْرَةٍ
وَهَلْ يُنْجِيَنَّكَ شِدُّ وَعَيْبُ	أَحَالٍ بِهَا كَفُّهُ مُدِيرًا
يَسِيلُ عَلَى الْوَجْهِ مِنْهَا صَبِيبُ	فَتَبَّعْتُهُ طَغْنَةً ثَرَّةً
وَإِنْ يَنْجُ مِنْهَا فَجُحٌّ رَغِيبُ	فَإِنْ قَتَلْتُهُ فَلَمْ أَلْهُ
عَلَيْهِ مِنَ الذِّلِّ ثَوْبٌ قَشِيبُ	وَإِنْ يَلْقَانِي بَعْدَهَا يَلْقَانِي

“Sonra geride durmayacağına dair Allah'a yemin etti, ben de ona ulaşırsam geri dönemeyeceğine yemin ettim.

Ardından bir cesaret gösterisiyle bana doğru ilerledi: ama yaklaştığında yalancı (nefsi) ona bir kez olsun gerçeği söyledi.

Kaçmak için kısırağını sol eliyle çevirdi ama en hızlı atlar bile seni kurtarabilir mi?

Onu geniş bir yarık oluşturan bir mızrak darbesiyle takip ettim ve kan, yüzünden bir akıntı halinde aktı.

Eğer onu öldürürse elimden geleni yapmışımdır, olur da kurtulursa en azından büyük bir yaraydı.

Üstelik bundan sonra benimle karşılaşırsa üzerinde yeni (aldığı) bir utanç giysisi ile karşılayacak beni.”

Yukarıdaki beyitlerden ikincisi düello anını özetler niteliktedir. Nitekim şairin ifadesiyle rakibi ilk başta kendine çok güvenmektedir. Şair ise bu güveni veren rakibin nefsinin yalancılıkla nitelendirmiştir. Çünkü karşısında ne kadar güçlü bir adamın durduğunu bilmemekte ve rakibine kazanacağına dair boş vaatlerde bulunmuştur. Fakat kapışma başladığında şairin savaştaki yeteneğini hissetmiş ve artık rakibin nefsi bile

⁵⁹⁴ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 254-255.

kendisine kaybedeceğini hissettirerek şairin ifadesiyle bir kez olsun doğruyu söylemiştir. Bu kaybetme hissiyle birlikte rakip kaçmaya çalışsa da şair düşmanın peşini bırakmamış ve ona öldürücü bir darbe indirmiştir. Şaire göre bu darbe olur da öldürmese bile en azından utanç verici kalıcı bir iz bırakacak kadar kuvvetli bir darbe olmuştur.

4.2.10 Kaside [96]

Mufaddâliyyât'ta yer alan yedi beyitlik kasidesinde şair 'Avf b. 'Atiyye b. Hari' et-Teymî Muhataplarına kazandığı bir savaş sonrası düşmanlarının durumunu tasvir etmektedir. Kasidenin ilk beyitleri şu şekildedir (Kâmil):⁵⁹⁵

وَلَنِعْمَ فِتْيَانُ الصَّبَاحِ لَقِيْتُمْ وَإِذَا النِّسَاءُ حَوَاسِرُ كَالْعُنُقْرِ
مِنْ بَيْنِ وَاضِعَةِ الْخِمَارِ وَأُخْتِهَا تَسْعَى وَمِنْطَقُهَا مَكَانَ الْمُنْزَرِ

“O sabah karşılaştığınız gençler ne iyiydi! Kadınlar papirüs gibi açılıp saçılmıştı.

Kimisi örtüsünü atıvermiş kimisi de kuşağı izâr yerine kadar inmiş koşaduruyordu.”

İlk beyitte gençler ile kastedilen, genç yaştaki savaşçılardır. Papirüs ise eski çağ ve orta çağ boyunca yazı malzemesi olarak kullanılan bir bitkidir.⁵⁹⁶ Bitki ince bir gövdeye ve çok sayıda ince yaprakların bulunduğu bir baş kısmına sahiptir. Anlaşılan o ki şair düşman safındaki kadınların telaşlı bir şekilde kaçış esnasındaki başı açık ve saçları dağınık halini bu bitkinin dağınık bir halde bulunan yapraklarına benzetmektedir. İkinci beyitte savaş sonrası kadınların durumu hakkında verilen daha ayrıntılı tasvirler bu yorumu destekler niteliktedir. Bu bölümden sonra şair, düşman erkeklerinin durumu hakkında tasvirlerde bulunmaktadır:⁵⁹⁷

وَنَكُرُ أَوْلَاهُمْ عَلَى أَخْرَاهُمْ كَرَّ الْمُحَالَةَ عَنْ خِلَاطِ الْمَصْدَرِ
فَهُمْ ثَلَاثَةٌ أَفْرَقَاءَ فَسَابِحُ فِي الرُّمَحِ يَعْثُرُ فِي النَّجِيعِ الْأَحْمَرِ
وَمُكَبَّلٌ يُفْدَى بِوَافِرِ مَالِهِ إِنْ كَانَ صَاحِبَ هَجْمَةٍ أَوْ أَيْصَرِ
أَوْ بَيْنَ مَمْنُونٍ عَلَيْهِ وَقَوْمِهِ إِنْ كَانَ شَاكِرَهَا وَإِنْ لَمْ يَشْكُرِ

⁵⁹⁵ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 327.

⁵⁹⁶ Nuray Yıldız, “Papirüs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/162.

⁵⁹⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 327.

“Biz onların öndeki adamlarını arkadakilerin üzerine su yerinden uzaklaştırılan yabancı devletlerin itilmesi gibi itiyorduk.

Üç zümreydiler. Mızraklar içinde yüzüp kırmızı kan içinde tökezleyenler.

İster yüz develik bir sürüye isterse de yalnızca bir parça bez sahibi olsun, servetinin en iyisiyle fidye ödenmek üzere zincire vurulanlar.

Bir de ister şükretsın isterse de nankörlük, kendisine ve kabilesine merhamet edilenler.”

Bu beyitlerde şairin, düşman savaşçıları hakkında kadınlarına nazaran daha fazla detay verdiği görülmektedir. Onun ifadesiyle bu savaşçılar karşılarında üç gruba ayrılmıştır. Birinci grup savaşta ölenler, ikinci grup esir alınıp fidye istenenler ve üçüncü grup ise esir alınıp karşılıksız serbest bırakılanlardır. Beyitlerde tasvir temasıyla birlikte fahr temasının da başarılı bir şekilde işlendiği göze çarpmaktadır. Nitekim şairin deyiimiyle ne fidye istenen esirlerde fidyenin miktarı önemlidir ne de karşılıksız serbest bırakılan esirlerin müteşekkik olup olmaması. Öyle görünüyor ki bu iki beyitte ayrıca şairin kabilesinin kimseye bakmaksızın ve hiçbir şeyi önemsemeksizin istediğini sadece istediği için özgürce yapabildiği de ifade edilmektedir. Bu beyitlerden sonra şair, kasidesini kabilesinin cesaretiyle övündüğü fahr temalı bir beyitle bitirmektedir.⁵⁹⁸

وَتَحُلُّ أَحْيَاءَ وَرَاءَ بُيُوتِنَا حَذَرَ الصَّبَاحِ وَنَحْنُ بِالْمُسْتَمَطَّرِ

“Biz kendimiz açık, korunaksız düzlükte yaşarken bütün kabileler sabah baskınından korunmak için çadırlarımızın arkasına sığınır.”

4.2.11 Kaside [110]

Tasvir temasının yoğunluğunun göze çarptığı on beyitten oluşan kasidesinde şair Hâcib b. Habîb el-Esedî atını satmasını ısrarla isteyen eşiyle aralarında geçen bir diyalogu konu edinmektedir. Bu bağlamda şair, kasidesinin ilk beyitlerinde muhatabına eşinin sahip oldukları atı satma konusundaki ısrarını ve sözlerini dile getirmektedir (Mütekârib):⁵⁹⁹

بَاءَتْ تَلُومٌ عَلَى ثَادِقٍ لِيُشْرِيَ فَقَدْ جَدَّ عِصْمِيَّاهَا

⁵⁹⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 328.

⁵⁹⁹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 368-369.

أَلَا إِنَّ نَجْوَكَ فِي ثِيَابِي سَوَاءٌ عَلَيَّ وَإِعْلَانُهَا
وَقَالَتْ أَغْنِنَا بِهِ إِنِّي أَرَى الْخَيْلَ قَدْ ثَابَتْ أَثْمَانُهَا

“Geceyi (atım) Sâdik’i satmam için beni kınayarak geçirdi. Bana olan isyanı şiddetliydi.

(Dedim ki:) ‘Bilesin ki Sâdik hakkında gizlice konuşman da bana açıktan bağırman da birdir.’

Ve şöyle dedi: ‘Onu satarak bize yardım et! Görüyorum ki atların fiyatları çok artmış.’”

Şair ilk beyitte atını satması için eşinin kendisine olan aşırı ısrarından bahsetmektedir. Ancak şairin ikinci beyitte de belirttiği üzere bu ısrarın hiçbir faydası olmayacaktır. Eşinin ısrarı ise aslında haksız bir nedene dayanmamaktadır. Anlaşılan ekonomik anlamda zor bir süreçten geçmektedirler, bu nedenle de şairin eşi bu konuda oldukça ısrarcı davranmakta ve at fiyatlarının yükseldiğini görerek onu sattıktan sonra içinde oldukları bu kötü durumdan kurtulabileceklerini düşünmektedir. Kasidesini niçin nazmettiğini açıkladığı girizgâh mesabesindeki bu beyitlerden sonra şair, kasidesinin ana temasını işlemekte ve atı Sâdik’in satılamayacak kadar güzel meziyetlere sahip olduğunu eşine göstermek için onu şu beyitlerle tasvir etmektedir:⁶⁰⁰

فَقُلْتُ أَلَمْ تَعْلَمِي أَنََّّهُ كَرِيمُ الْمَكْبَةِ مِيدَانِهَا
كَمِيتٌ أَمَرَ عَلَى زُفْرَةٍ طَوِيلُ الْقَوَائِمِ عُيَانُهَا
نَرَاهُ عَلَى الْخَيْلِ ذَا جُرْأَةٍ إِذَا مَا تَقَطَّعَ أَقْرَانُهَا
وَهُنَّ يَرِدْنَ وَرُودَ الْقَطَا عَمَّانَ وَقَدْ سُدَّ مَرَانُهَا
طَوِيلُ الْعِنَانِ قَلِيلُ الْعِثَارِ خَاضِي الطَّرِيقِ رِيَانُهَا
وَقُلْتُ أَلَمْ تَعْلَمِي أَنََّّهُ جَمِيلُ الطَّلَالَةِ حُسْنَانُهَا
يَجُمُّ عَلَى السَّاقِ بَعْدَ الْمَتَانِ جُمُومًا وَيُبْنَى إِمكَانُهَا

“Şöyle dedim: ‘Onun savaştaki asilliğini ve az yemle güçlendiğini bilmez misin?

Koyu kırmızıdır; Bir nefesle bürümmüş (gibidir); uzunları uzun ve fazlalıktan uzaktır.

⁶⁰⁰ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 369.

Diğer atlar (yorgunluktan) kesildiği zaman onlara karşı nasıl cüretkâr olduğunu görmez misin?

O (atlar) mızrakları doğrultulmuş bir şekilde ‘Umân’a doğru bağırtlak kuşu gibi giderlerken.

Dizginleri uzun, sendelemesi azdır. Sırtı sıkı ve üzeri etle doludur.’

Ve şunu da söyledim: ‘Onun güzel görünüşünü ve zarıflığını bilmez misin?

Yorulduktan sonra bile bacak (darbesiyle) koştukça koşar ve en yüksek hızına ulaşır.”

Yukarıdaki ilk beyitte şair, atını satmamak için eşine güçlü bir mazeret öne sürmektedir. Nitekim atları maddi anlamda kendilerine çok külfet olmamakta az bir yemle gücüne kavuşmaktadır. Üstelik savaş zamanlarında atlarına paradan daha çok ihtiyaç duyacaklardır. Bunun yanında şairin gözünde atı oldukça güzel bir renge ve görünüşe sahiptir. “*Bir nefesle bürümmüş*” ifadesiyle dile getirdiği üzere görünüşü sanki nefesini içine çekmiş gibi heybetli, dolgun ve sıkıdır. Güzel görünüşün yanında diğer atlarla kıyaslandığında uzun yolculuklarda yorgunluk nedir bilmezdir. Bu bağlamda şair dördüncü beyitte muhtemelen kendi kabilesine uzak bir yer olan ‘Umân bölgesine yapılan bir yolculuğu örnek vermektedir. Beşinci ve altıncı beyitte ise şair tekrar atının görünüşü ile ilgili tasvirlerle yer vermektedir. Beşinci beyitte “*dizginleri uzun*” ifadesiyle atının uzun boyunlu oluşuna dikkat çekmektedir. Bu ise atlarda beğenilen bir özelliktir. Son beyitte ise şair onun yorulmayışına değindiği üçüncü beyitten farklı olarak bu sefer onun hızlı koşusunu övmektedir. Tüm bu tasvirlerin ve övgülerin nedeni ise daha önce belirtildiği üzere aslında şairin atını satmak istemeyişidir.

4.3 Medîh

Arapçada medîh kelimesi “övmek” anlamına gelen me-de-ha (مدح) fiilinden türetilmiştir. Bir edebiyat terimi olarak ise şairlerin övgüde bulunduğu şiirleri ifade etmektedir. Arap edebiyatında bu terim için ayrıca ümdüha ve midha kelimeleri de kullanılmaktadır.⁶⁰¹ Türkçede ise bu tür şiirlere methiye denmektedir.⁶⁰²

⁶⁰¹ Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs*, 7/111.

⁶⁰² İsmail Durmuş, “Methiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/406.

4.3.1 Kaside [11]

Yirmi altı beyitten oluşan kaside Müseyyeb b. ‘Ales’e (ö. 580-600) aittir. Şair, kasidesinde daha sonraları Hulefâ-yi Râşidîn devrinin ünlü kumandanlarından biri olan⁶⁰³ el-Ka‘ka‘ b. Amr b. Mâlik et-Temîmî’yi (ö. 40/660) övmektedir. Müseyyeb b. ‘Ales, kasidesine (ö. 580-600) gazel ile başlar (Kâmil):⁶⁰⁴

أَرْحَلْتُ مِنْ سَلْمَى بِغَيْرِ مَتَاعٍ قَبْلَ الْعُطَاسِ وَرُعْمَى بِوَدَاعٍ
مِنْ غَيْرِ مَقْلِيَّةٍ وَإِنْ حِبَالَهَا لَيْسَتْ بِأَرْمَامٍ وَلَا أَقْطَاعٍ

“Selmâ’dan seher vaktinden önce bir seyirlik almadan mı onu terk ettin ve ayrılık ile endişe içinde bıraktın?

Nefret ettirecek hiçbir sebep yokken üstelik (sevgi) bağları parçalanmamış ve kopmamışken?”

Kasidelerin gazel bölümünde şairler ayrılık esnasında sevgililerin bedenlerindeki yüz, el ve boyun gibi son kez gördükleri yerleri, sözlükte “ *faydalanılan ve keyif veren gelip geçici şey*” anlamındaki “متاع” kelimesi⁶⁰⁵ ve türevleri ile ifade edebilmektedirler. Bu beyitlerde ise şair pişmanlık içerisinde sevgilisinden bir seyirlik “متاع” bile alamadan sebepsiz ve vakitsiz bir şekilde ayrılışını dile getirdiği görülmektedir. Ardından şair ayrılışını hikmetli bir sözle ifade eder ve kasidesinde devesini betimlediği tasvir bölümüne geçer:⁶⁰⁶

فَرَأَيْتُ أَنَّ الْحُكْمَ مُجْتَنِبُ الصِّبَا وَصَرَ حَوْتُ بَعْدَ تَشْـوُقٍ وَرَوَاعٍ
فَتَسَلَّ حَاجَتَهَا إِذَا هِيَ أَعْرَضَتْ بِخَمِيصَةٍ سُرْحِ الْيَدَيْنِ وَسَاعٍ

“Hikmetin çocukça (duygulardan) kaçınmayı gerektirdiğini gördüm ve (aşka olan) arzumdan ve güzelliğimden sonra (bu cehalet) uykusundan uyandım.

Öyleyse dönüp gittiği zaman, ona olan isteğini çevik, hızlı ve heybetli bir deveyle unut.”

Beyitlerde şair sevgilisini arzulamasına ve sevgilisinin de kendisini güzel bulup istemesine rağmen daha önemli işlerden dolayı bu ilişkiyi çocukça nitelediği

⁶⁰³ İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-ğâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, 4/390.

⁶⁰⁴ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 60-61.

⁶⁰⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 8/329.

⁶⁰⁶ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 61.

anlaşılmaktadır. Bu nedenle şair sevgilisinden çevik, hızlı ve heybetli bir deveye binerek uzaklaştığını ifade etmiştir. Daha sonra şair, kasidesinde el-Ka‘ka‘ b. Amr b. Mâlik et-Temîmî’yi (ö. 40/660) öveceği kısma geçer. Ama bu esnada dolaylı yoldan kendi kasidesini övmeyi de ihmal etmez.⁶⁰⁷

فَلأَهْدِيَنَّ مَعَ الرِّيحِ قَصِيدَةً مَنِّي مُغْلَغَلَةً إِلَى الْقَعَقَاعِ
تَرْدُ المِيَاهَ فَمَا تَزَالُ غَرِيبَةً فِي القُومِ بَيْنَ تَمَثُّلٍ وَسَمَاعِ

“Ben de mutlaka rüzgarların (kanatlarında) el-Ka‘ka‘’ya ulaşınca kadar her ülkeyi geçecek bir kasidemi ona hediye edeceğim.

Sulara (kadar) inecek, bir atasözü haline gelecek ve şarkıcılar tarafından söylenecek ama her zaman yeni kalacak”

Şairin ifadesiyle güzelliğinden dolayı kasidesinin beyitleri birer atasözü haline gelecek, bunun yanında şarkıcılar tarafından söylenip sürekli dinlenilmek istenecektir. Kasidesinin bu şekilde sürekli dillerde dolaşması ise onu sıradanlaştırmayacak aksine her zaman ilk defa söylenip dinleniyormuşçasına yeni kalacaktır. Sonraki beyitlerde şair, el-Ka‘ka‘ b. Amr b. Mâlik et-Temîmî’yi (ö. 40/660) sahip olduğu birbirinden farklı bazı iyi özellikleriyle övmeye başlar. Bu özelliklerden ilki liderliktir.⁶⁰⁸

وَإِذَا المُلُوكُ تَدَافَعَتْ أَرْكَائُهُمْ أَفْضَلْتُ فَوْقَ أَكْفِهِمْ بِذِرَاعِ

“İnsanlar (kimin kralı daha üstün diye) birbiriyle kakıştığında sen hepsine bir arşın üstün gelirsin.”

Beyitte kralların bile kimi zaman tartışmalı bir şekilde bulundukları makama geldikleri ama el-Ka‘ka‘ b. Amr’ın (ö. 40/660) liderliğinde hiçbir hilafın vuku bulmadığı ifade edilmektedir. Kasidede övülen bir diğer özelliği ise yardımseverliğidir.⁶⁰⁹

وَإِذَا تَهَيَّجَ الرِّيحُ مِنْ صُرَادِهَا تَلَجَّأَ يُنِيخُ النَّيْبَ بِالْجَعَجَاعِ
أَخْلَلْتُ بَيْتَكَ بِالجَمِيعِ وَبَعْضُهُمْ مُتَفَرِّقٌ لِيُخْلَلَ بِالأَوَازِ

“Rüzgâr kar tanelerini soğuk bulutlardan savurup yaşlı develeri feryat ile bulundukları yere çöktürdüğünde

⁶⁰⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 62.

⁶⁰⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 62.

⁶⁰⁹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 62-63.

Bazı kimseler dağılıp uzaktaki evlerine gittiğinde, sen çadırını herkesin (ortasına) kurdun.”

Bu beyitlerde ise el-Ka‘ka‘ b. Amr’ın (ö. 40/660) kıtlık gibi zor koşullarda başkaları gibi malının bitmesi korkusuyla insanlardan uzaklaşmadığı, aksine yarımda bulunmak için topluma yakın durduğu anlaşılmakta ve bu yardımseverliği övülmektedir. Kasidenin başka bir beytinde ise onun övülen yönü cömertliğidir:⁶¹⁰

وَلَأَنْتَ أَجْوَدُ مِنْ خَالِجٍ مُفْعَمٍ مَتَّ—رَاكِمِ الْأَذْيِ ذِي دُقْ—عِ

“Dalgaların birbirine savrulduğu ve (kıyılara) vurduğu, dolup taşan bir körfezden daha cömertsin.”

Şairin, el-Ka‘ka‘ b. Amr (ö. 40/660) için yaptığı başka bir övgü de cesaretine yöneliktir:⁶¹¹

وَلَأَنْتَ أَشَجَعُ فِي الْأَعَادِي كُلِّهَا مِنْ مُخْدِرٍ لَيْثٍ مُعِيدٍ وَقِيعِ

Düşmanlarına karşı, çalılıklarda oturan ve saldırmak için tekrar tekrar ortaya çıkan bir aslandan daha cesursun.

Kasidede el-Ka‘ka‘ b. Amr’ın (ö. 40/660) övülen diğer bir özelliği ise vefalı oluşudur:⁶¹²

أَنْتَ الْوَفِيُّ فَمَا تُذَمُّ وَبَعْضُهُمْ تُؤَدِّي بِذِمَّتِهِ عُقَابُ مَالَعِ

“Sen vefalıdır. Başkalarının sözlerini hızlı kartallar alıp götürürken (bu konuda) sen yerilmezsin.”

Ardından şair el-Müseyyeb b. ‘Ales (ö. 580-600) son beyitte sahip olduğu tüm bu üstün özelliklerinden dolayı el-Ka‘ka‘ b. Amr’ın (ö. 40/660) kabilesindeki saygınlığına değinerek kasidesini bitirir:⁶¹³

وَلِذَاكُمْ زَعَمْتُمْ تَمِيمٌ أَنْتَهُ أَهْلُ السَّمَاوَةِ وَالْأَرْضِ وَالْبَاعِ

⁶¹⁰ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 63.

⁶¹¹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 63.

⁶¹² Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 63.

⁶¹³ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 63.

“İşte bu (üstün özelliklerinden) dolayı (Benî) Temîm onun cömert, eli açık ve gözü tok olduğunu iddia eder.”

Görüldüğü gibi şair, kasidesine alışageldik bir şekilde gazel ile başlamış; ardından tasvir ile devam etmiştir. Daha sonra kasidesinin asıl teması olan medîhe geçmeden önce farklı bir giriş tercih etmiş ve kendisi kasidesini dolaylı yoldan övmüştür. Şair iki beyitten oluşan bu kısımdan sonra el-Ka‘ka‘ b. Amr’ın (ö. 40/660) liderlik, yardımseverlik, cesaret ve cömertlik gibi üstün vasıflarını dile getirmiştir.

4.3.2 Kaside [25]

Şair Hâris b. Hillize el-Yeşkurî , muallakasına benzer şekilde *Mufaddâliyyât*’ta yer alan kasidesinde de medîh/övgü temasını ana tema olarak işlemiştir. On dört beyitten oluşan bu kasidenin gazel temalı giriş bölümü şu şekildedir (Kâmil):⁶¹⁴

لَمِنَ الدِّيَارِ عَقْوَنَ بِالْحَبْسِ	آيَاتُهَا كَمَهِ قَارِقِ الْفُورِ
لَا شَيْءَ فِيهَا غَيْرُ أَصْوَرَةٍ	سُفْعِ الْخُدُودِ يُلْحَنُ كَالشَّمْسِ
أَوْ غَيْرُ أَنْارِ الْجِيَادِ بِأَعْرَاضِ	الْخَيْلِ أَمَّ وَأَيَّةِ الدَّعْسِ
فَجَبَسَتْ فِيهَا الرُّكْبُ أَخْدِسُ فِي	كُلِّ الْأُمُورِ وَكُنْتُ ذَا حَدْسِ
حَتَّى إِذَا التَّفْعِ الطَّبَاءِ بِأَطْرَافِ	الْخِلَالِ وَقِلْنِ فِي الْكُنُسِ
وَيَسُبُّ مَمَّا قَدْ شُغِفْتُ بِهِ	مَنْهَا وَلَا يُسْلِيكَ كَالْيَأْسِ

“*el-Habs (topraklarında) izleri silinip Perslerin (düz) parşömenleri gibi olan (bu) konaklar kimindir?*

Artık burada siyah yanaklı, (beyaz sırtları) güneş gibi parlayan yaban ineklerinden başka bir şey kalmamış.

Ya da çadır kenarlarındaki atların (kalıntıları) ve onların ayak izlerinden başka.

Yol arkadaşlarımı durdurdum. Efkârlıydım. Derin düşüncelere dalmıştım.

Bir müddet sonra ceylanlar gölgelere sarılmış, (ağaç köklerindeki) yuvalarına çekilmişlerdi.

Artık kalbimi yaralayan bu yerden ümidimi kesmiştim. Bilesin ki hiçbir şey ümitsizlik kadar iyi teselli edemez.”

⁶¹⁴ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 132-133.

Şair yukarıdaki ilk beyitlerde sevgilisinin bir zamanlar yaşadığı yurttan kalan izleri tasvir etmektedir. O bu yerden geriye hiçbir şey kalmayışını Perslilerin daha çok antlaşma yapmak için kullandığı düz ve pürüzsüz parşömen⁶¹⁵ kağıtlarına benzeterek ifade etmiştir. Öyle ki artık eski günleri hatırlamak için yol arkadaşlarını durdurup baktığı bu topraklarda yaban inekleri otlamaya başlamış ve eski sakinlerinin at izlerinden başka geriye bir şey kalmamıştır. Yine de şair ceylanlar yuvalarına çekilecek kadar uzunca bir süre bu harabe yurda bakmaya devam etmiş ama sonunda ümitsizlikten başka bir şey bulamamıştır. Bu nedenle yukarıdaki son beyitte yaşadığı bu tecrübeyi muhatabına hikmetli ve veciz bir sözle dile getirmiştir.

Bu beyitlerden sonra şair, kasidesinin tasvir bölümüne geçmekte; ardından dönemin krallarından biri olan Kays b. Şerâhîl eş-Şeybânî'yi⁶¹⁶ (ö. ?) şu beyitlerle övmektedir:⁶¹⁷

أَنِمِّي إِلَى حَزْفٍ مُذَكَّرَةٍ	تَهْصُ الْحَصَى بِمَوَاقِعِ خُنْسٍ
خَذِمِ نَقَائِلَهُ يَطْرُنْ كَاقْطَاعِ	الْفِرَاءِ بِصَخَصٍ شَاسٍ
أَفَلَا تُعَدِّيهِ إِلَى مَلِكٍ	شَهُمِ الْمَقَادَةَ مَا جَدِ النَّفْسِ
وَالِى ابْنِ مَارِيَةَ الْجَوَادِ وَهَلْ	شَرَوْى أَبِي حَسَّانَ فِي الْإِنْسِ
يَحْبُوكَ بِالزَّغْفِ الْقِيُوضِ عَلَى	هِمَيَانِهِ وَالِدُهُمِ كَالْغَرَسِ
وَبِالسَّيْبِ الْصُّفْرِ يُضْ عِفْهَا	وَبِالْبَغَايَا الْبَيْضِ وَاللُّغْسِ
لَا يَرْتَجِي لِلْمَالِ يُهْلِكُهُ	سَغْدُ النَّجْومِ إِلَيْهِ كَالنَّحْسِ
فَلَهُ هُنَالِكَ لَا عَلَيْهِ إِذَا	دَنَعْتُ أَنْتُوفُ الْقَوْمِ لِلتَّغْسِ

“Kısa saplı çekiçlerle taşları un ufak eden erkek gibi çevik bir dişi deveye binmekteyimdir.

Engabeli düzlüklerde nallarının yamaları kürk parçaları gibi uçuşur.

Sen (olsan böyle bir deveyi) hükümdarlığı sarsılmaz, gönlü yüce bir krala doğru sürmez misin?

Maria'nın cömert oğluna! Zaten insanlar içinde Ebû Hasan gibisi var mıdır?

⁶¹⁵ Ebû'l-Kâsım İsmail b. 'Abbâd et-Tâlikânî eş-Sâhib, *el-Muhît fi'l-luğa* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1414), 3/343.

⁶¹⁶ İbnu'l-Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*, 263.

⁶¹⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 133-134.

Sana (çevresine geçirilen) iplerinden taşan kalkanlar ve hurma ağacı gibi siyah atlar hibe eder.

Kat be kat saf altınlar ve dudakları menekşe rengi beyaz cariyeler de.

Yıldızlar iyi günler vaat etse ya da kötü günlerin habercisi olsa da verdiği mala aldırış etmez.

Bütün insanlara beddua edilse de o vakit ona sadece dua edilir.”

Şair yukarıdaki ilk beyitte devesinin çevikliğini ve yere sağlam basışını onun toynaklarını çekiçlere benzeterek ifade etmiştir. Nitekim çok hızlı koşmasından dolayı devesi onun deymiyle nallarının yamalarını uçuşan kürkleri gibi arkasında bırakmaktadır. Bu kısa deve tasvirinden sonra şair güzel bir intikal ile kasidesinin ana temasına, medîh/övgü bölümüne geçmektedir. Ona göre böylesi güzel bir deve çok iyi bir krala doğru sürülmelidir. Hemen ardından ise muhatabına bu kişinin kral Kays b. Şerâhîl'den (ö. ?) başkası olamayacağını haber vermektedir. Bu sözünü ise şair kralın cömert ve sevilen bir insan olmasına dayandırarak desteklemektedir. Nitekim şaire göre kral iyi günde de kötü günde de cömertliğinden ödün vermemekte ve her zaman insanların güzel dualarına nail olmaktadır.

4.3.3 Kaside [84]

Şair Makkâs el-‘Âizî dört beyitten oluşan kasidesinde onurlu duruşları ve güzel komşulukları nedeniyle Benî Şeybân'ı övmektedir⁶¹⁸ (Vâfir):⁶¹⁹

أَلَا أَبْلَغُ بَنِي شَيْبَانَ عَنِّي	فَلَا يَكُ مِنْ لِقَائِكُمُ الْوَدَاعَا
بِعَيْشٍ صَالِحٍ مَا دُمْتُ فِيكُمْ	وَعَيْشٍ الْمَرْءِ يَهْبُطُهُ الْمَاعَا
إِذَا وَضَعَ الْهَزَاهُزُ آلَ قَوْمٍ	فَزَادَ اللَّهُ الْكُومَ ارْتِفَاعَا
فَقَدْ جَاوَزْتُ أَقْوَاماً كَثِيراً	فَلَمْ أَرَ مِنْ ثَلَاثِكُمْ حَزْماً وَبَاعَا

“Haydi! Benî Şeybân’a şu mesajımı ulaştır: “Hiçbir görüşmemiz son bulmasın.

Aranızda güzel bir hayat yaşadım. Hayat insanı yavaş yavaş yıpratırken.

Allah sizi yükseldikçe yükseltti musibetler başka kabileleri alçaltırken.

⁶¹⁸ Dabbî, *The Mufaddaliyyat an Anthology of Ancient Arabian Odes*, 608.

⁶¹⁹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 305.

Nitekim birçok kabileye komşu oldum ama sizin kadar şereflişini ve onurlusunu görmedim.”

Şair ilk beyitte Benî Şeybân’a duyduğu memnuniyetten söz etmektedir. İkinci beyitte de belirttiği üzere bu memnuniyetin nedeni yaşamın olağan tüm zorluklarına rağmen onlarla birlikteyken güzel bir hayat geçirmiş olmasıdır. Üçüncü ve son beyitte ise şair, onların diğer kabilelere nazaran üstün konumunu dile getirmekte ve bu kanaatini edindiği tecrübelerle dayandırarak desteklemektedir.

4.3.4 Kaside [114]

Şair Abdullah b. ‘Aneme ed-Dabbî yirmi üç beyitten oluşan kasidesini Benî Şeybân’ın meşhur süvarilerinden ve komutanlarından biri olan ve Havfezân lakabıyla tanınan şair Hâris b. Şerîk’i methetmek için söylemiştir.⁶²⁰ Kaside, içerisinde birçok tema ve konu barındırmaktadır. Şair, kasidesine Cahiliye şiirinde sıkça görüldüğü üzere gazel temasıyla başlamaktadır (Tavîl):⁶²¹

أَشْتِ بِلَيْلَى هَجْرَهَا وَبِعَادُهَا	بِمَا قَدْ تَوَاتَيْنَا وَيَنْفَعُ زَادُهَا
سَنَلْهُوَ بِلَيْلَى وَالنَّوَى غَيْرُ غَرْبَةٍ	تَضَمَّنَهَا مِنْ رَامَتَيْنِ جِمَادُهَا
لَيْلَى لَيْلَى إِذْ هِيَ الْهَمُّ وَالْهَوَى	يُرِيدُ الْفُؤَادُ هَجْرَهَا فَيَصَادُهَا
فَلَمَّا رَأَيْتُ الدَّارَ قَفَرًا سَأَلْتُهَا	فَعَلَى عَلَيْنَا نُؤْمُهَا وَرَمَادُهَا
فَلَمْ يَبْقَ إِلَّا دُمْنَةٌ وَمَنْ أَزَلُّ	كَمَا رُدَّ فِي خَطِّ الدَّوَاةِ مِدَادُهَا

“Leyla’nın yolculuğu ve uzaklığı ziyaretlerinin yerini ayrılığa bıraktı. (Ama geride bıraktığı) azık (bile) fayda veriyor.

Leyla ile (yeniden) güzel vakitler geçireceğiz. Gittiği yer çok uzak değil; Râma’nın sert, taşlı ovası onu tutmaktadır.

Leyla’nın geceleri... O tek derdim ve aşkım. Kalbim onu terk etmek istiyor, sonra yine onun tarafından avlanıyor.

Kimsesiz görünce diyarına sordum. Ama çadır siperleri ve sönmüş küller bize cevap vermedi.

⁶²⁰ Zirikli, *el-A’lâm*, 2/155.

⁶²¹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 379.

Orada hokkadaki mürekkebin yeniden (eski) bir yazıya sürülmesi gibi (duran) evlerden ve harabelerden başka bir şey kalmamıştı.”

Şair yukardaki ilk beyitte sevgilisiyle artık buluşamayacağını belirtmekte onun kendi isteği dışında uzak bir yere gittiğini ima etmektedir. Onu az da olsa mutlu eden şey “azık” kelimesiyle ifade ettiği üzere geçmişte yaşadıkları güzel günlerin hatıralarıdır. Ancak şair umutsuzluğa kapılmamakta, sevgilisiyle bir gün buluşacağını ikinci beyitte dile getirmektedir. Nitekim üçüncü beyitte de belirttiği üzere her ne kadar onu unutmaya çalışsa da bunu başaramamış artık tek derdi ona bir şekilde ulaşmak olmuştur. Ne yazık ki şair bu hedefinde başarılı olamamıştır. Son iki beyitte Atlâl tasvirleriyle ifade ettiği üzere sevgilisine ulaşmak için yaptığı bu yolculuk hüznle sonuçlanmıştır. Bu bölümden sonra şair doğrudan ana teması olan medîh temasına geçiş yapmaktadır.⁶²²

نَکَاهَا وَلَمْ تَبْعُدْ عَلَيْهِ بِأَدْهَا	إِذَا الْحَارِثُ الْحَرَّابُ عَادَى قَبِيلَهُ
وَهُنَّ مَطَايَا مَا يَجِلُّ فِصَادُهَا	سَمَوْتَ بِجُرْدٍ فِي الْأَعْنَى كَالْقَنَا
وَيُسْقَى بِخَمْسِي بَعْدَ عَشْرِ مَرَادُهَا	يُعَلِّقُ أَضْغَاثَ الْحَشِيشِ غَوَائِهَا
تَبَيَّنَ مِنْهُ شُقْرُهَا وَوَرَادُهَا	يُطَرِّحَنَّ سَخْلَ الْخَيْلِ فِي كُلِّ مَنَزِلٍ
مَنْ الْجُهْدِ وَالْمِعْزَى أَبَانَ كِبَادُهَا	لَهُنَّ زَيَّاتٌ تَفُوقُ وَحَاقِنَ

“Savaşçı Hâris, bir kabilenin düşmanı olursa toprakları ne kadar uzakta olursa olsun onları yerle bir eder.

Dört nala koştuklarında mızrak gibi ince kısıraklara bindin. Onlar kanı helal olmayan bineklerdir.

Seyisleri önlerine bir avuç kuru ot asar. On günlük bir susuzluktan sonraki beşinci günde gezdikleri yere suları verilir.

Her konak yerinde yavrularını doğururlar; Kestane ve kızıl renkleri hemen kendini belli eder.

Kısıraklar arasında kimisi son nefesinde bitkin, kimisi zayıflığı nedeniyle doğumda ölmüş, kimisinin de şişmiş karaciğerleri sanki keçiymiş gibi göze çarpar.”

Şair ilk beyitte memduhu Havfezân’ın, düşmanlarıyla savaşmak için uzun seferlere çıktığını haber vermekte ve medîh temasını bu konu çerçevesinde işlemektedir. Nitekim

⁶²² Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 379-380.

o bu bağlamda Havfezân'ın seferlerinde kullandığı atları överek dolaylı bir şekilde ona övgülerde bulunmaktadır. Şöyle ki atlarla ilgili ikinci ve üçüncü beyitlerde özellikle onların dayanıklılığı vurgulanmıştır. Nitekim bu atlar uzun yolculuklarda, suyun ve yemin az olduğu zamanlarda bile çevikliklerini koruyabilmektedirler. Ancak son iki beyitte de ifade edildiği üzere Havfezân'ın yaptığı seferler o kadar uzun sürmektedir ki bu dayanıklı atlar bile yorgunluktan erken doğum yapabilmekte ve kendilerinde çeşitli bitkinlik emareleri gözükebilmektedir. Böylelikle aslında bir yandan Havfezân'ın uzun savaş seferlerindeki dayanıklılığı övülmüş, bir yandan da uzaktaki düşmanlarına korku verilmiştir. Bu bölümden sonra şair, kasidesinde onun düşmanlarına hicvetmektedir. İlgili beyitlerin bir kısmı şu şekildedir:⁶²³

كُفَّاكَ الْإِلَهَ إِذْ عَصَاكَ مَعَاشِرُ	ضِعَافٌ قَلِيلٌ لِلْعَدُوِّ عَتَادَهَا
صُدُّوهُمْ شَنْاءَةً فَنَفَاسَةً	فَلَا حُلَّ مِنْ تِلْكَ الصُّدُورِ قِتَادَهَا
بَأَيْدِيهِمْ قَرْحٌ مِنَ الْعُكْمِ جَالِبٌ	كَمَا بَانَ فِي أَيْدِي الْأَسَارَى صَفَادَهَا

“Düşmanla yüzleşmek için teçhizatı az, zayıf kabileler sana isyan ettiği vakit Allah sana yeter!

Göğüsleri kin ve hasretle dolu. O göğüslerin içindeki dikenler hiç bitmesin!

Ellerindeki yük taşımaktan kaynaklanan kabuklu yaralar, esirlerin kayışlarla bağlı ellerindeki yaralar gibidir.”

Gazel ve medîh temalarından sonra şair yukarıdaki beyitler ile memduhunun düşmanlarını özellikle savaştaki becerileriyle ilgili yermektedir. O bu yergilerde onları fiziksel güç, savaş ekipmanı ve savaş becerisi yönlerinden zayıf oluşlarını vurgulamıştır. Nitekim fiziksel zayıflık iyi bir silah ve savaş becerisiyle giderilebilir. Bu bağlamda şair ilk beyitte Havfezân'ın düşmanlarının fiziksel zayıflığına ve az savaş ekipmanına sahip oluşlarını vurgulamış, üçüncü beyitte ise onların yük taşıyan işçiler gibi olduklarını belirterek savaş becerine sahip gerçek askerler olmadıklarını dile getirmiştir.

Şair, kasidenin devamında hiciv temasına bağlı kalıp Havfezân'ın, kendisini kötü bir şekilde ağırlayan bir kadınla arasındaki diyaloga yer vererek ilginç bir konuya geçiş

⁶²³ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 380.

yapmaktadır. Ardından onun düşmanlarına karşı tehditlerde bulunup kasidesini bitirmektedir.

4.3.5 Kaside [119]

Şair ‘Alkame’nin *Mufaddâliyyât*’ta yer alan bu kasidesi Kureyşliler tarafından “*Simtu’ d-Dehr*” (سمط الدهر) (zaman gerdanlığı ya da sonsuza kadar var olacak gerdanlık) namına layık görülen iki kasideden biridir. Rivayet edildiğine göre Arap şairler Kureyşlilere şiirlerini takdim ederlerdi. Onların kabul ettikleri şiirler herkes tarafından kabul edilir, geri çevirdikleri şiirler de herkes tarafından geri çevrilirdi. ‘Alkame (هَلْ مَا) (عِلْمَتْ وَمَا اسْتَوْدَعْتَ مَكْتُومٌ) diye başlayan kasidesini Kureyşlilere söylediğinde “*Bu Simtu’ d-Dehr’dir.*” demişlerdir. İkinci yıl *Mufaddâliyyât*’ta yer alan kasidesini onlara söylediğinde “*Bu ikisi Simtu’ d-Dehr’dir.*”⁶²⁴ diyerek iki kasideyi çok beğendiklerini ifade etmişlerdir.⁶²⁵

Şair kırk üç beyitten oluşan kasidesini muhtemelen 554 yılında Gassânîler ile Lahmîler arasında meydana gelen ‘Ayn Ubağ savaşından sonra söylemiştir.⁶²⁶ Savaşı Gassânî kralı Hâris b. Cebele (ö. 569) Lahmî kralı Münzir b. Mâi’s-Semâ’yı (ö. 554) öldürerek kazanmıştır.⁶²⁷ Savaş sonrasında Kral Hâris şairin kardeşi ya da yeğeni Şe’s b. ‘Abede ile Lahmîlerin müttefiki olan kabilesi Benî Temîm’den yetmiş kadar adamı esir almıştır. Bunun üzerine şair, kardeşini esaretten kurtarmak için krala övgülerde bulunduğu bu kasideyi söylemiştir.⁶²⁸ Kaside gazel, tasvir ve ana teması medîh olmak üzere üç temadan oluşmaktadır. Gazel temalı ilk beyitler şu şekildedir (Tavîl):

طَحَا بِكَ قَلْبٌ فِي الْجَسَانِ طَرُوبُ	بُعِيدَ الشَّيْبَابِ عَصْرَ حَانَ مَشِيبُ
يُكَلِّفُنِي لَيْلَى وَقَدْ شَطَّ وَلِيهَا	وَعَادَتْ عَوَادٍ بَيْنَنَا وَخُطُوبُ
مُنْعَمَةٌ مَا يُسْتَطَاعُ كَلَامُهَا	عَلَى بَايَها مَنْ أَنْ تُزَارَ رَقِيبُ
إِذَا غَابَ عَنْهَا الْبُعْلُ لَمْ تُفَشْ سِرَّةُ	وَتُرْضَى إِيَابَ الْبُعْلِ حِينَ يَوْوبُ

⁶²⁴ Her iki kasidenin tercümesi için Bkz. Ayyıldız, “‘Alkame b. ‘Abede el-Fahl ve İki Kasidesi’”.

⁶²⁵ İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/144.

⁶²⁶ Mahmûd b. ‘Abdullâh el-Huseynî el-Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî fî tefsîr el-Kur’ânî’l-‘azîm ve’s-seb’u’l-messânî*, thk. ‘Alî ‘Abdubârî ‘Atiyye (Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye; Beyrut: y.y., 1415), 14/24.

⁶²⁷ Ebü’l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbn Esîr, *el-Kâmil fi’t-târih*, ed. Ömer Abdü’s-Selâm Tedmürî (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1997), 1/487-488.

⁶²⁸ İbn Kuteybe, *eş-Şi’r ve’s-şu’arâ*, 1/215.

وَمَا أَنْتَ أَمْ مَا ذِكْرُهَا رَبِّعِيَّةٍ يُخَطُّ لَهَا مِنْ ثَرَمَدَاءَ قَلِيلٍ
فَلَا تَعْدِلِي بَيْنِي وَبَيْنَ مُعَمَّرٍ سَقَّتْكَ رَوَايَا الْمُرْنِ حِينَ تَصُوبُ

“Gençlikten hemen sonra, yaşlılık vakti geldiğinde güzellere düşkün bir kalp seni yordu.

Üzerinden uzun zaman geçmesine, bize engel olan birçok engele ve talihsizliklere rağmen (kalbim) bana onu hatırlatıyor.

Nimetler içerisinde onunla konuşmak mümkün değil, kapısındaki muhafız tüm ziyaretçileri yasaklıyor.

Kocasını gittiğinde onun hiçbir sırrını söylemez ve tekrar eve geldiğinde kocasını güzelce karşılar.

Ama çok uzakta olan sana onu sanki Benî Rebî'a'daymış gibi düşündüren nedir? Çektiği kuyu Sermedâ'da ona hizmet etmesi için kazılmıştır.⁶²⁹

Beni cahil kimselerle bir tutma sakın! Yağmur dolu bulutlar yağdıklarında develer sana suyla gelsin.”

Şair yukarıdaki gazel temalı beyitlerde gerçekten yaşadığı ya da sadece şiirinde girizgâh olarak kullandığı bir aşk hikayesine yer vermektedir. Bu hikâyede şairin sevdiği kadın çok uzaklarda başka bir adamla güzel bir evlilik sürdürmektedir. Kocasının önde gelen insanlardan biri olduğu anlaşılan bu kadınla artık konuşmak bile mümkün değildir. Buna rağmen şair sevdiği kadını hatırlamakta fakat evli bir kadını kasidesinde zikretmesiyle muhatabına kötü bir izlenim vermek istememektir. Bu bağlamda o, beşinci beyitte muhatapları adına kendisine bu soruyu sormakta ve altıncı beyitte cevabını vermektedir. Şöyle ki ilgili beyitte şair evli bir kadınla bir gelecek düşünecek kadar cahil olmadığını ifade etmekte ve artık amacının sadece eski günleri yad edip sevdiği kadına güzel dileklerde bulunmak olduğunu dile getirmektedir. Bu bölümden sonra şair, kasidesinde tasvir temasını işlemektedir.⁶³⁰

قَدَعَهَا وَسَلَّ إِلَيْهَا عَنْكَ بِجَسْرَةٍ كَهَمَّكَ فِيهَا بِالرِّدَافِ خَيْبُ

⁶²⁹ Bu beyit Mufaddaliyyât'ta yedinci, C. J. Lyall'ın tercümesinde beşinci, Kitâbu'l-İhtiyâreyn'de ise biraz farklı bir versiyonla dördüncü sıradadır. Her hâlükârda ilgili beytin altıncı beyitten önce gelmesi anlam bakımından daha doğru gözükmemektedir. Bkz. Dabbî, *The Mufaddaliyat an Anthology of Ancient Arabian Odes*, 331; Ahfeşu'l-Eşğar, *el-İhtiyâreyn*, 648.

⁶³⁰ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 392.

وَعِيسِي بَرِّئَاهَا كَأَنَّ عُيُونَهَا
قَوَارِيرُ فِي أَذْهَانِنِ نُضُوبُ
إِلَى الْحَارِثِ الْوَهَابِ أَعْمَلْتُ نَاقَتِي
لِكُلِّكُمُ الْوَقْصُ رَيْنٌ وَجِيبُ

“Artık onu (düşünmeyi) bırak! İki biniciyle bile istediğin gibi hızlı koşa bilen kuvvetli bir deveyle dertlerini unut!

Gözleri cam şişeler gibi (parlak), yağları az nice develeri bitkin bir hale getirmiştir.

Ben (bu) devemi göğsünde ve kaburgalarındaki bir çarpıntıyla (nefes nefese kalmış bir halde) çok cömert olan Hâris’e sürdüm.”

Şair yukarıdaki ilk beyitle kasidesinde yolculuk tasvirinde bulunduğu tasvir temasına geçişini çok belirgin ve yumuşak bir şekilde gerçekleştirmektedir. Bunun yanında onun tasvir temasını, ana teması medîhe uygun bir şekilde işlediği de görülmektedir. Nitekim şairin kasidede yaklaşık on dört beyitten oluşan bu bölümde anlattığı meşakkatli yolculuğun asıl amacı tüm bunları hak eden memdûhuna ulaşmaktır. Böylelikle o, memdûhunun sonraki beyitlerde yapacağı tüm övgülere layık olduğu izlenimini önceden muhatabına vermekte, ardından medîh temasına geçerek onu övmektedir. İlgili bölümün ilk beyitleri şu şekildedir:⁶³¹

وَأَنْتَ أَمْرٌ أَفْضَلْتُ إِلَيْكَ أَمَانَتِي
وَقَبْلَكَ رَبَّنِي فَضَعْتُ رُبُوبُ
وَلَسْتُ لِلنَّسِيِّ وَلَكِنْ لِمَالِكٍ
تَنْزَلُ مِنْ جَوِّ السَّمَاءِ يَصُوبُ
فَأَدَّتْ بَنُو كَعْبِ بْنِ عَوْفٍ رِبِّيَهَا
وَعُودِرَ فِي بَعْضِ الْجُنُودِ رَيْبُ
فَوَاللَّهِ لَوْلَا فَارِسُ الْجَوْنِ مِنْهُمْ
لَأَبُوا خَزَايَا وَالْإِيَابُ حَيْبُ

“Sen (bütün) bağlılığımı kendisine verdiğim bir adamsın, senden önce efendilerim oldu ancak artık hepsini kaybettim.

Sen bir insan değil, gökten süzülerek inen bir meleksin.

Benî Ka’b b. ‘Ayf efendilerine (olan borçlarını) yerine getirdiler, başka bir efendi bazı askerlerin arasında ölüme terk edilmişken.

Eğer onların arasında el-Cevn’in süvarisi olmasaydı utanç içerisinde dönmek onlara sevimli gelirdi.”

⁶³¹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 394.

Şair, medîh bölümüne başlarken ilk beyitte bütün bağlılığı Gassânî Kralı Hâris b. Cebele'ye verdiğini ve onu artık kendisinin tek efendisi olarak tanıyacağını dile getirmektedir. O bu bölümde anlaşıldığı kadarıyla memdûhunu sadece savaşçı yönüyle övmektedir. Bu bağlamda şair üçüncü ve dördüncü beyitlerde 'Ayn Ubâğ savaşına gönderme yapmakta ve askerlerinin kendisini nasıl koruduğunu, düşmanı Münzir b. Mâi's-Semâ'nın askerler arasından nasıl yalnız ve çaresiz kaldığını anlatmakta; ardından savaşın bizzat el-Cevn isimli atıyla kendisi sayesinde kazanıldığını dile getirmektedir. Bu bölümde övgülerine devam eden şair aşağıdaki beyte geldiğinde amacına ulaşmıştır.⁶³²

وَفِي كُلِّ حَيٍّ قَدْ خَبَطْتَ بِنِعْمَةٍ فَحُقَّ لِّشَأْسٍ مِنْ نَدَاكَ ذَنْبٌ

“Her bir kabileye nimetlerini indirdin. Öyleyse Şe's'e de cömertliğinden bir nasip hak olmuştur.”

Kral Hâris b. Cebele bu beyti duyduğunda (نعم وأذنبه) “Evet ve (başka) nasipler (de var.)” demiş ve şairin kardeşiyle birlikte kabilesindeki yetmiş kadar esiri salıvermiştir.⁶³³

4.4 Fahr

Fahr kelimesi sözlükte “övünmek” anlamına gelmektedir.⁶³⁴ Bir edebiyat terimi olarak şairlerin kendilerinden, kabile, soy sop, hasep nesep, inanç, din, mezhep ve meşreplerinden, edebî ve siyasî güçleriyle şiirdeki ustalık, yetenek ve faziletlerinden hatta kılıç, zırh, at ve özellikle deve gibi şahsi mal ve eşyalarından veya uzun ömürleriyle hayat tecrübelerinden övünerek bahsettikleri bir şiir temasıdır. Çoğunlukla kasidenin bir bölümü olarak medîhten sonra gelen fahr, bazen şiirin diğer bölümleri arasında beyitler halinde yer alır, bazen de müstakil olarak nazmedilebilir.⁶³⁵

Fahrın medîh ile çok yakın bir anlama sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim fahr temasında bir nevi övgü söz konusudur. Şairin kendisiyle övünürken başka bir anlamda aslında kendisini övdüğü de söylenebilir. Ancak bu iki temayı birbirinden ayırmak için övülen şeyin şair ile bir bağının olup olmaması farkı gözetilebilir. Eğer övülen şey ile şair

⁶³² Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 396.

⁶³³ Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtı'l-Mufaddal*, 1597.

⁶³⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 5/48.

⁶³⁵ İsmail Durmuş, “Fahr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 95), 12/79.

arasında bir bağ varsa ilgili beyitler ya da kaside için fahr, eğer yoksa medîh temasından söz edilebilir.

4.4.1 Kaside [8]

Kaside klasik Arap şiirinin en güzel örneklerinden biridir. Öyle ki Asmaî'ye içlerinde el-Hâdira'nın da bulunduğu bazı kimselerin şairliği hakkında sorulduğunda onun için “*Buna benzer beş kaside daha söyleseydi fahl (usta) şairlerden olurdu.*” demiştir.⁶³⁶ Hasan b. Sabit'in ise şiir meclislerinde kasideler okunduğunda bu kasidenin önemine işaret ederek “*Hâdira'nın kasidesi okundu mu?*” diye sorduğu rivayet edilmektedir.⁶³⁷

Şair, kasidesinde kabilesi ve kendisiyle övünmektedir. Tüm bunlarının nedeni anlaşıldığı kadarıyla Sümeyye isimli sevgilisinin kendisinden ayrılmasıdır. Şair bir nevi sevgilisinin kendisini unutmaması için kabilesindeki ve kendisindeki iyi özellikleri saymakta ve otuz bir beyitlik kasidesine şu sözlerle başlamaktadır (Kâmil).⁶³⁸

بَكَرْتُ سُـمَيَّةَ بَكْرَةً فَتَمَّتْ عِ
وَعَدْتُ غُدُوَ مُفَارِقٍ لَمْ يَرِيع
وَتَزَوَّدْتُ عَيْنِي غَدَاةَ لَقِيْتُهُ
بِلَوَى الْبُنَيْتِ نَظْرَةً لَمْ تُقْلِعِ

“Bir şafak vakti Sümeyye uyandı; (Bu son anların) tadını çıkar, çünkü bu dönmeyecek birisinin gidişidir.

Sabahleyin el-Büneyne'nin kumlu tepesinde onunla karşılaştığım vakit gözlerim ayrılmak istemeyen bir bakışla doldu.”

Beyitlerden anlaşıldığı kadarıyla şairin sevgilisi Sümeyye hiç beklenmedik bir zamanda ayrılık kararı almıştır. Bu ayrılığın sevgilinin kendisinden ziyade kabiledaki göçebe hayatının bir gerekliliği olduğu da söylenebilir. Yine de şair bu son anlarını üzüntülü bir halde geçirmek yerine sevgilisini son kez görüşünün tadını çıkarmak istemektedir. Nitekim şaire göre sevgilisi gözlerini alıkoyamacağı ve insanı esir alacak kadar güzeldir.⁶³⁹

وَتَصَدَّقْتُ حَتَّى اسْتَبْتَنُكَ بَوَاضِحٍ
صَلَّتْ كُمُنْتُصِبِ الْعَزَالِ الْأَثْلَاحِ

⁶³⁶ el-Asmaî, *Fuhûletu 'ş-şuarâ*, 12.

⁶³⁷ İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/191.

⁶³⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 43.

⁶³⁹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 44.

“Yüzünü çevirip gitti. Öyle ki (onu görseydin) boynunu uzatmış bir ceylan gibi parlak ve aydınlık (yüzüyle) seni esir alırdı.”

Bu beyitlerin ardından şair, sanki sevgilisinin kendisini unutmaması için kabilesiyle övünmeye başlar:

أُسَيِّ وَيَحَاكَ هَلْ سَمِعْتَ بِغَدْرَةٍ رُفِعَ اللَّوَاءُ لَنَا فِي مَجْمَعِ
إِنَّا نَعِفُّ فَلَا نُرِيبُ خَلِيفَنَا وَنُكْفُ شُحَّ نُفُوسِنَا فِي الْمَطْمَعِ

“Sümeyye, haksızlık etme! Bir toplumda hiç bizim için ihanet bayrağının çekildiğini duydun mu?

Biz erdemli kimselerizdir. Dostlarımızı şüpheye düşürmeyiz. İhtiyaç anında nefislerimizin cimriliğinden sakınırsınız.”

Şair beyitlerde Cahiliye Araplarının ihanette bulunan kimseler için yaptığı bir uygulamadan bahseder. Bu uygulamaya göre bir kimse bir diğerine ihanette bulunmuş veya suç işlemiş olsa onun için bir bayrak çekilir, orada olanlara bu kişi ve ihaneti hakkında bilgi vermek için bir konuşma yapılırdı.⁶⁴⁰ Böyle bir durum ise şairin kabilesi için hiç söz konusu olmamıştır. Nitekim ona göre kabilesi ihtiyaç sahiplerine yardım etmekte ve dostlarını vefa konusunda şüpheye bile düşürmemektedir. Bu beyitlerin ardından şair kendi meziyetlerini sevgilisine göstermek ister ve kasidesinin asıl teması olan övünme kısmına giriş yapar:⁶⁴¹

فَسَمِي مَا يَدْرِيكَ أَنْ رَبَّ فَتِيَّةَ بَاكَرْتَ لِنَذْتَهُمْ بِأَدْنَى مَتَرِ
مُحَمَّرَةً عَقَبَ الصَّبُوحِ عُيُوهُ بِمَرَى هُنَاكَ مِنَ الْحَيَاةِ وَمَسْمَعِ

“Sümeyye! Bilir misin? Nice gençlerin eğlencesine ağzına kadar dolu şarap tulumuyla katılmışımdır.

Sabahın ardından gözleri kıpkırmızı bir halde hayatı istedikleri gibi gördükleri ve duydukları bir yerdeyken”

Bu beyitlerde şairin asıl vurgulamak istediği unsur cömertliğidir. Nitekim o eğlence ortamlarına ağzına kadar dolu içki tulumlarıyla katılmakta ve dostlarıyla paylaşmaktadır.

⁶⁴⁰ Murat Sarıçık, “Cahiliye Döneminde Arap Yarımadası Panayırıları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (01 Aralık 2013), 124.

⁶⁴¹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 46.

Ayrıca dostlarıyla eğlence ortamlarındaki hallerini tasvir ederek arkadaşlık bağlarının kuvvetli oluşunu da vurgulamaktadır.

Kasidenin konu bütünlüğüne bakıldığında ana temasının övünme olduğu söylenebilir. Fakat şair doğrudan bu temayla başlamadan önce kasidesine gazel ile giriş yaparak bir nevi bu övünmenin yersiz olmadığını ifade etmektedir. Ardından şair, kabilesini överek kendisini övmeye zemin hazırlamaktadır. Nitekim bilindiği üzere Cahiliye Dönemi'nde kişi iyi bir soydan gelmiyorsa kendisindeki güzel hasletler yeterince ön plana çıkmayacaktır.

4.4.2 Kaside [18]

Kaside Abdullah b. Seleme el-Ğâmidî'ye (ö. ?) aittir. Şairin kasideyi yaşlılığından dolayı kendisiyle alay eden sevdiği bir kadına hitaben yazdığı anlaşılmaktadır. Bunun üzerine o; yaşlılığın kendisinden bir şey eksiltmediğini belirterek cesareti, biniciliği, dostluğu ve cömertliği ile övünür. Tüm bu konulara geçmeden önce sevdiği kadının güzelliğini şu beyitler ile ifade eder (Vâfir):⁶⁴²

أَلَا صَرَمْتُ حَبَائِلَ جُوبُ	فَقَرَعْنَا وَمَالَ هَاقْضِي
وَلَمْ أَرِ مِثْلَ بِنْتِ أَبِي وَفَاءٍ	غَدَاةَ بِرَاقِ ثَجْرٍ وَلَا أَحُوبُ
وَلَمْ أَرِ مِثْلَهُ بِأُنَيْفٍ قَرِي	عَلَيَّ إِذَا مُدْرَعَةٌ خَضِي
وَلَمْ أَرِ مِثْلَهُ بِوَحَافٍ لُبْنِ	يَشُوبُ قَسَامَهَا كَرَمٍ وَطِي

“Doğrusu Cenûb (sevgi) bağlarımızı kopardı. Ben yüksek yerlere çıktım o da Kadîb vadisine indi.

O sabah Secr'in taşlı topraklarında Ebu Vefâ'nın kızı gibisini görmedim. Yalan da söylemiyorum.

Üneyf-i Fer' de de onun gibisini görmedim. (Eğer yalan söylüyorsam) bana düşen kanı kollarına kadar akacak kurbanlık bir devedir.

Lübn (dağının) kara kayalarında da onun gibisini görmedim asalet ve iffet güzelliğini süslerken.”

⁶⁴² Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 102-103.

Şair, kasidesine gazel teması ile giriş yapmaktadır. Beyitlerde Cenûb adındaki sevdiği kadının eşsiz güzelliğini dile getirmektedir. Onun gözünde bu kadın hem dış görünüşü hem de kendisinde asalet ve iffet gibi vasıfların bulunması nedeniyle ahlakı ile de eşsiz bir güzelliğe sahiptir. Ancak öyle görünüyor ki şair sevdiği kadından beklediği ilgiyi görememiştir:⁶⁴³

هَنُونَ أَجُنَّ مَشَّأُ ذَا قَرِيبُ	عَلَى مَا أَتَّهَزَيْتُ وَقَالَتْ
وَعَاقِبَةُ الْأَصَاغِرِ أَنْ يَشِيْبُوا	فَإِنْ أَكْبَرُ فَإِنِّي لِدَاتِي
يُفَارِقُ عَاتِقِي ذَكَرُ حَشِيبُ	وَإِنْ أَكْبَرُ فَلَا بِأَطِيرُ إِصْرُ
وَنَابِتِ ثَرْوَةٍ كُنْتُ رَوَاهِيْبُ	وَسَامِي النَّاطِرِينَ غَنِي كُنْزُ
إِذَا مُسِحَتْ بِمَغِيْظَةٍ جُنُوبُ	نَقَمْتُ الْوِثْرَ مِنْهُ فَلَمْ أُعْثِمُ

“Ne var ki (benimle) dalga geçti ve dedi ki: “Deli midir? (Değilse de) başlaması yakındır.”

Yaşlanmış olsam da akranlarımla birlikteyim. Gençleri (bekleyen) akıbette yaşıllıktır.

Yaşlanmış olsam da ahde (vefasızlığın) günahı nedeniyle keskin bir kılıç üzerimden eksik olmaz.

Büyük bir kabilede ve artmakta olan bir servetin içerisinde büyümüş kalabalık ve heybetli nice gözü pek kişiler vardı ki

İntikamı mı onlardan aldım. (Savaşta) taraflar öfkeyle birbirine girdiği zaman gevşeklik göstermedim.”

Sevdiği kadından beklediği ilgiyi göremeyen ayrıca bunun üzerine yaşıllığı ile ilgili alaycı bir cevap alan şair, kendisini övme gereksinimi hissetmiş ve kasidesinin son beytine kadar bunu sürdürmüştür. Kendisini övmeye geçmeden önce hala akranlarıyla birlikte olduğunu belirterek yaşının çok ilerlemediğine değinmiştir. Nitekim ona göre çevresinde akranları olmayacak kadar yaşı ilerlermiş olsaydı yapılan eleştirinin haklılık payı olabilirdi. Bu ifadeyle şair çok yaşlı olmadığını belirtmek istemektedir. Zaten o sonraki beyitlerde dostlarını ve akrabalarını korumak için elinden hiçbir zaman kılıcını düşürmediğini belirterek bu durumu vurgulamıştır. Şairin gücü o kadar yerindedir ki ifade

⁶⁴³ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 103-104.

ettiğine göre o nice gözü pek kişileri savaş esnasında tereddüt etmeden öldürmüştür. Şairin kendisiyle övündüğü diğer hususlar ise şu şekildedir:⁶⁴⁴

وَنَاجِيَةً بَعَثْتُ عَلَى سَبِيلِ	كَأَنَّ بَيَاضَ مَنْجَرِهِ سُيُوبُ
إِذَا وَنَبَتِ الْمَطْيِيُّ ذَكَتْ وَخُودُ	مَوَاشِيَهُ عَلَى الْبَلَوَى نَعُوبُ
وَأَجْرُ رَدِّ كَالْهَرَاوَةِ صَاعِدِي	يَزِينُ فَقَارَهُ مَتْنٌ لَحِيْبُ
دَرَأْتُ عَلَى أَوَابِدِ نَاجِيَاتِ	يَحُفُّ رِيَاضَهَا قَضَفٌ وَلُوبُ
فَغَادَرْتُ الْقَنَاطَةَ كَأَنَّ فِيهَا	عَبِيرًا بَلَّاهُ مِنْهَا الْكُعُوبُ
وَذِي رَحْمَةٍ حَبِيبُوتُ وَذِي دَلَالِ	مِنَ الْأَصْحَابِ إِذْ خَدَعَ الصُّجُوبُ
أَلَا لَمْ يَزُتْ فِي اللَّزْبَاتِ دَزْعِي	سُوفَ الْمَالِ وَالْعَامِ الْجَدِيدِ

Nice çevik develeri ortası, beyaz keten şeritlerine benzeyen yollara sürmüştümdür.

(Diğer) binekler bitkin düştüğünde (bu develer) dinç ve hızlı, (karşılaştığı) zorluklara rağmen atik ve seriydi.

Sâid (isimli atın) türünden gelen, omurgasını sırtının ince kaslarının süslediği, bir değnek gibi (ince) nice atları

Otağını siyah taşların ve kayaların çevrelediği hızlı zebraların üzerine salmış;

Sonra (avımın üzerinden) sanki (kırmızı) ‘abîr (kokusuyla) mesh edilmiş ve boğumları onunla islatılmış şekilde mızrağımı (kıpırmızı) kaldırmışumdır.

Arkadaşları (zor zamanlarda) yarı yolda bıraktığında nice akrabalara ve samimi dostlara yardım etmişimdir.

Doğrusu servetimin gitmesi ya da kurak bir yıl, zor zamanlarda yardımlarımı engellemiştir.

4.4.3 Kaside [22]

Kaside şair Selâme b. Cendel’e aittir. İbn Kuteybe *Mufaddâliyyât*’ta yer alan yirmi iki numaralı kasidesini en güzel kasidesi kabul etmiştir.⁶⁴⁵

⁶⁴⁴ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 104-105.

⁶⁴⁵ İbn Kuteybe, *eş-Şi‘r ve ‘ş-şu‘arâ*, 1/264.

Teze kaynaklık eden nüshada kaside otuz dokuz beyitten oluşmaktadır.⁶⁴⁶ Şairin divanında kendisine nispet edilen ve kasidenin gazel bölümü olduğu düşünülen altı beyit daha bulunmaktadır. Konu bütünlüğüne ve klasik Arap şiirinin genel yapısına bakıldığında bu beyitlerin kasidenin giriş kısmını oluşturması kuvvetle muhtemel gözükmemektedir. İlgili beyitler şunlardır (Tavîl):⁶⁴⁷

يَا دَارَ أَسْمَاءَ بِالْعِلْيَاءِ مِنْ إِضْمٍ	بَيْنَ الدَّكَادِكِ مِنْ قَوِّ فَمَعَصُوبِ
كَأَنْتِ لَنَا مَرَّةً دَارًا فَغَيَّرَهَا	مَرُّ الرِّيحِ بِسَافِي الثَّرْبِ مَجْلُوبِ
هَلْ فِي سُؤَالِكَ عَنْ أَسْمَاءَ مِنْ حُوبِ	وَفِي السَّلَامِ وَإِهْدَاءِ الْمُنَاسِيبِ
لَيْسَتْ مِنَ الزَّلِّ أَرْدَافًا إِذَا انْصَرَفَتْ	وَلَا الْقِصَارِ وَلَا السُّودِ الْعَنَاقِيبِ
إِنِّي رَأَيْتُ ابْنَةَ السَّعْدِيِّ حِينَ رَأَتْ	شَيْبِي وَمَا خَلَّ مِنْ جِسْمِي وَتَحْنِيبِي
تَقُولُ حِينَ رَأَتْ رَأْسِي وَلَمَّا تَلَتْهُ	شَمِطَاءُ بَعْدَ بَهِيمِ اللَّوْنِ غَرِيبِ

“Ey Kavın ve Ma ‘sûb’un düzlük arazileri arasında, İ’dam vadisinin yukarısındaki Esmâ’nın diyarı!

Bir zamanlar bize yurt olmuşsun. Şimdiyse rüzgârın getirdiği toz toprak seni değiştirmiş.

Esmâ’yı sormamda, (bir zamanlar yaşadığı diyara) selam verip gazeller hediye etmemde bir günah var mıdır?

O, yürüdüğünde beli kırılğan değildir. Ne kısa ne koyu tenli ne de çelimsizdir.

Yaşlılığımı, vücudumdaki bitkinliği ve sırtımdaki çıkıntıyı gördüğünde ben de onu gördüm.

Başıma, koyu siyah renginden sonra saçlarımın beyazlığına baktı ve dedi ki:”

Şair, klasik Arap şiirinin genel yapısına uygun olarak kasidesine gazel ile başlamıştır. Bu bölümde sevgilisinin bir zamanlar yaşadığı diyarın kalıntılarını görünce hatıraların vermiş olduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Ona göre bunda kınanmayı gerektiren bir durum da yoktur. Ardından şair gayet kısa bir şekilde sevgilisinin fiziksek görünüşünü tasvir etmiştir.

⁶⁴⁶ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 119.

⁶⁴⁷ Selâme b. Cendel, *ed-Divân*, 221-223.

Ayrıca şair diğer kasidelerden farklı olarak burada bizlere yıllar sonra sevgilisiyle buluştuğunu haber vermiş ve onun iç sesini kendi üslubuyla aktarmıştır.⁶⁴⁸

أَوْدَى الشَّابَابُ حَمِيداً ذُو التَّعَاجِيبِ أَوْدَى وَذَلِكَ شَأْؤُ غَيْرُ مَطْلُوبِ
وَأَلَى حَثِيثاً وَهَذَا الشَّيْبُ يَطْلُبُهُ لَوْ كَانَ يُدْرِكُهُ رَكْضُ الْيَعَاقِيبِ
أَوْدَى الشَّابَابُ الَّذِي مَجْدٌ عَوَاقِبُهُ فِيهِ نَلْدُ وَلَا لَدَاتٍ لِلشَّيْبِ

“Güzelliklerle dolu gençlik bütün izzetiyle uzaklaştıkça uzaklaştı. Bu kimsenin yetişemeyeceği bir gidiştir.

Çabucak kaçtı. Bu yaşlı adam peşinden giderdi eğer hızla koşan keklikler bile ona yetişebilseydi.

Her işinin sonu övgüyle biten, hayatın tadını çıkardığımız gençlik uzaklaştı. Yaşlılığın ise hiçbir tadı yok.”

Yıllar sonra gördüğü sevgilisinin iç sesini aktaran şair aslında burada yaşlanmasından dolayı duyduğu üzüntüyü dile getirmektedir. Klasik Arap şiirinde yaşlılığı öven kasideler de bulunmaktadır. Fakat şair burada yaşlılığı genel anlamıyla değil, onda meydana gelen fiziksel değişimleri ele almaktadır. O bu bağlamda yaşlılıktan bir kaçışın bulunmadığını keklik benzetmesini kullanarak somutlaştırmıştır. Gençlik ise şaire göre güzelliklerle doludur. İnsan gençliğinde savaşmak, uzun yolculuklara çıkmak ve avlanmak gibi fiziksel gücünün verdiği destekle birçok övgüyü kazanabileceği tecrübeleri yaşayabilir. Ona göre ileriki yaşlarda bu tecrübeleri yaşamak zorlaştığı için yaşlılığın bir tadı yoktur. Bu mukaddimeden sonra şair, kasidenin asıl konusu olan fahr temasına giriş yapar.⁶⁴⁹

دَعُ ذَا وَقُلْ لِّبَنِي سَعْدٍ لِّقَضَائِهِمْ مَدْحاً يَسِيرُ بِهِ غَادِي الْأَرَكَيبِ
يَوْمَ إِنْ يَوْمٌ مَقَامَاتٍ وَأَنْدِيَّةٍ وَيَوْمٌ سَيْرٍ إِلَى الْأَعْدَاءِ تَأْوِيلِ
وَكُنَّا خَيْلَنَا أَذْرَاجَهُ رُجْعَا كُسَّ السَّنَابِكِ مِنْ بَدْءٍ وَتَعْقِيبِ
وَالْعَادِيَّاتِ أَسَابِيُ الدِّمَاءِ بِهَا كَأَنَّ أَعْنَاقَهَا أَنْصَابَ تَرْجِيلِ

⁶⁴⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 119-120.

⁶⁴⁹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 120-121.

“Şimdi bunları bırak da Benî Sa’d için faziletlerinden dolayı sabah yola çıkan kervanların taşıyacağı bir methiye söyle:

(Onlardaki) iki günü; bir araya gelip istişare ettikleri günü, bir de düşmana saldırıp (zaferle) döndükleri günü.

Bir savaştan diğerine koşarken toynakları körelip kilo veren atlarımızı gerisin geriye döndürüşümüzü.

Boyunları kan izleriyle, Recep ayında üzerlerinde kurban kesilen taşlara benzeyen atları.”

Şair gazel bölümünden fahr bölümüne intikalini belirgin bir şekilde “bunları bırak” (دع ذا) cümlesini kullanarak yapmıştır. Bu ifadenin gazel kısmındaki düşüncelerin gereksizliğinden ziyade önemine binaen söylendiği düşünmek daha yerinde gözükmektedir. Nitekim gazel kısmında şairin yaşadığı dertler artık mazide kalmış ve telafisi mümkün değildir. O bir nevi hüznü bir anısını muhatabın dikkatini çekmek için kısa bir şekilde sadece anlatmakla yetinmiştir. Ardından şair kasidenin sonuna kadar kabilesiyle övünmüştür. Bunlardan ilki kabilesinin savaşçı ruhudur. Sanki onların hayatları, bir günü savaşa hazırlık, diğer günü de saldırı olmak üzere iki günden ibarettir. Şair, kabilesinin savaşçı ruhuyla övünürken at tasvirlerine sıklıkla yer verdiği göze çarpmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde kabilesinin mazumlara olan yardımıyla övünürken de sahip oldukları atları zikretmeyi ihmal etmemektedir:⁶⁵⁰

وَذِي غَنًى بَوَّأَتْهُ دَارَ مَحْرُوبٍ	كَمْ مِنْ فَقِيرٍ بِإِذْنِ اللَّهِ قَدْ جَبَرَتْ
عِنْدَ الطَّعَانِ وَتُنْجِي كُلَّ مَكْرُوبٍ	مِمَّا تُقَدِّمُ فِي الْهَيْجَا إِذَا كُرِهَتْ
عَنَّا طِعَانٌ وَضَرْبٌ غَيْرُ تَذْيِيبٍ	هَمَّتْ مَعَدُّ بَنَاهُمَّ فَتَهَنَّتْهَا
صُمِّمَ الْعَوَامِلِ صَدَقَاتِ الْأَنْيَابِ	بِالْمَشْرِقِ وَمَصْرُوقُولِ أَسْنَتُهَا

“(Atlarımız) nice fakirleri Allah’ın izniyle zenginleştirdi. Nice zenginleri de yağmalanmış bir yurda yerleştirdi.

Savaş şiddetlendiğinde çarpışmada ön sırada giderler. Sıkıntıda olan herkesi kurtarırlar.

⁶⁵⁰ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 122.

(Benî) Ma‘ad bize (saldırmak) istedi. Onu bizden mızrak ve amacı sadece yaralamak olmayan kılıç darbeleri engelledi.

Meşârif’de⁶⁵¹ dövülen kılıçların bir de uçları parlak, tutamakları sıkı ve gövdesi sağlam mızrakların yardımıyla.”

Şair, kasidesinde kabilesinin birçok özelliği ile övünmektedir. Bunlardan biri de mazlumların yanında durmalarıdır. Bunun yanında şair bir beyit ile düşmanları Benî Ma‘ad kabilesine olan zaferi ile de övünmekte ama aralarındaki husumete ve savaşın ayrıntılarına çok değinmemektedir. Nitekim Beni Ma‘ad’ı zikrettikten sonra doğrudan silah tasvirine geçmiştir. Klasik Arap şiirinde genellikle deve ve mızrak tasvirlerine yer verilirken ilgili bölümlerde at ve kılıç tasvirlerinin sıklıkla kullanılması övünme (fahır) temasının ön plana çıktığı kasideye farklılık katmıştır. Daha sonra kabilesinin birçok özelliğini zikreden şair son beyitte onların heybetiyle övünerek kasidesini bitirmektedir.⁶⁵²

حَتَّى تُرْكَنَا وَمَا تُتْنَى ظَعَائِنُنَا يَأْخُذَنَّ بَيْنَ سَوَادِ الْخَطِّ فَالْلُوبِ

“Sonunda bize kimse karışamaz oldu. Develerimiz, el-Hat’tan lab ovalarına nerede yol alırsa alsın artık kimse onları geri çeviremez.”

4.4.4 Kaside [24]

Kaside şair Sa‘lebe b. Su‘ayr b. Huzâ‘î el-Mâzinî’ye (ö. ?) aittir. Bu şiiri hakkında Asmaî “Bu kasidesi gibi beş tane söyleseydi usta (fahıl) şairlerden olurdu” demiştir.⁶⁵³ Fahr temasının yoğun işlendiği kasidenin gazel temalı ilk beyitleri şu şekildedir (Kâmil):⁶⁵⁴

هَلْ عِنْدَ عَمْرَةٍ مِنْ بَنَاتِ مُسَافِرٍ ذِي حَاجَةٍ مُتَرَوِّحٍ أَوْ بَاسِكٍ
سَمِىَ الْإِقَامَةَ مِنْ بَعْدِ طُولِ تَوَائِهِ وَقَضَى لُبَانَتَهُ فَلَيسَ بِبَاطِلٍ
لِعِزِّدَاتِ ذِي إِرَبٍ وَلَا لِمَوَاعِدٍ خُلْفٍ وَلَوْ حَلَفْتُ بِأَسْحَمِ مَائِرٍ

⁶⁵¹ Meşârif bölgesindeki köylerde üretilen kılıçlara (meşrefi) denmektedir. Bkz. Ebû ‘Ubeyd Kâsım b. Sellâm b. ‘Abdullâh el-Herevî el-Bağdâdî Ebû ‘Ubeyd, *es-Silâh*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin (b.y.: y.y., 1406/1985), 17.

⁶⁵² Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 124.

⁶⁵³ el-Asmaî, *Fuhûletu ‘ş-şuarâ*, 12.

⁶⁵⁴ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 128-129.

وَعَدْتُكَ ثُمَّ أَخْلَفْتُ مَوْعُودَهَا وَلَعَلَّ مَا مَنَعْتُكَ لَيْسَ بِضَائِرٍ

“(Sevgilim) Amra’da, akşam ya da sabah yola çıkacak ihtiyaç sahibi bir yolcu için bir azık var mıdır?”

Uzun süre oyalandıktan sonra oyalanmaktan bıkmış, her işini bitirmiş ve artık beklemeyecek,

(Kurbanların kutsal taşlar üzerinde) akan kara kanına yemin etse de cimri birinin vaatlerini ve yerine getirilmeyen sözleri

Bana söz verdi sonra sözünü bozdu. Belki de beni uzaklaştırması ona çok da zarar vermeyecek.”

Şair, beyitlerde sevdiği kadın Amra’nın vefasızlığından yakınmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla bu kadın bazı vaatlerde bulunmuştur. Ama şairin uzun süren bekleyişine rağmen hiçbirini yerine getirmemiştir. Bu nedenle şair artık yeminler etse de ona inanmayacağını dile getirmekte ve onu cimri olarak nitelendirmektedir. Aslında ona göre tüm bu vefasızlıkların nedeni yukarıdaki son beyitte de ifade ettiği gibi sevdiği kadının gözünde kendisinin çok da değerli olmayışındır. Tüm bunlara rağmen o ilk beyitte de ifade ettiği gibi son kez sevdiği kadını görmeyi ve ömür boyu yanında taşıyacağı bir hatıra ile ondan ayrılmayı istemektedir. Elbette ki bu ayrılış şairin sonraki beyitlerde tasvirini yaptığı bir deve ile olacaktır:⁶⁵⁵

وَإِذَا خَلِيلُكَ لَمْ يَدُمْ لَكَ وَصْلُهُ فَاقْطَعْ لُبَانَتَهُ بِحَرْفِ ضَامِرٍ
وَجَنَاءٌ مُّجَمَّرَةٌ الضُّلُوعِ رَجِيَاءٌ وَلَقَى الْهَوَاجِرِ ذَاتِ خَلْقٍ حَادِرٍ

“Eğer dostun seninle ilişkisini artık sürdürmüyorsa onla olan bağı atık ve çevik bir deve ile kopar;

Sert, kaburgaları geniş, durmak bilmeyen, öğle sıcaklığına meydan okuyan sağlam yapılı (bir deve ile).”

Şair yukarıdaki ilk beyitte sevgilisiyle olan ilişkisi sonucunda edindiği tecrübeyi muhatabına hikmetli bir sözle özetlemektedir. Daha sonra kasidesinin tasvir bölümüne güzel bir geçiş yapmış ve devesinin özelliklerini onunla övünerek dile getirmiştir.

Tasvir bölümü sadece deve ile sınırlı değildir. Şair kasidede deve kuşu tasvirine de önemli bir yer ayırmış, ardından kasidenin ana konusu olan fahr temasına geçiş yapmıştır.

⁶⁵⁵ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 129.

Bu bölümde içki, kadın ve yiğitlik gibi klasik konuların yanında şairin münazara becerisiyle ilgili de kendisiyle övünmesi kasideye farklı bir konu zenginliği kazandırmıştır. Bu konuyla ilgili şairin kasidesinin sonunda dile getirdiği beyitleri şu şekildedir:⁶⁵⁶

وَلَرُبَّ خَصْمٍ جَاهِدِينَ ذَوِي شَذَا تَقْذِي صُدُورُهُمْ بِهَيْثَرِ هَاتِرِ
لَدِّ ظَأَرْهُمْ عَلَى مَا سَاءَهُمْ وَخَسَاتُ بَاطِلُهُمْ بِحَقِّ ظَاهِرِ
بِمَقَالَةٍ مِنْ حَازِمٍ ذِي مَرَّة يَأْدُ الْعَدُوَّ زَيْرُهُ لِلرَّائِرِ

“Gayretli, nefret dolu, ağızlarından saçma ve çirkin sözler fışkıran nice hasmımı;
Düşmanlıkta ısrarcı davranırlarken (yüzlerini) karartacak doğruları (kabul
etmeye) zorladım. Apaçık bir hakla boş iddialarını geri çevirdim.

(Evet!) kükreyenlere kükremesi, düşmanlara korku salan, akıllı ve kararlı bir
adamın konuşmasıyla.”

4.4.5 Kaside [29]

Kaside, Zulisba‘ el-‘Advânî’ye aittir. Muammarûndan olan şair yüz yetmiş (bir rivayete göre üç yüz) yıl kadar uzun bir ömür yaşamıştır.⁶⁵⁷ Uzun bir hayat süren şair ömrünün sonlarına doğru aşırı cömertliğinden dolayı akrabaları tarafından bunaklık ve unutkanlık ile itham edilmiş ve malı üzerindeki tasarrufu engellenmiştir.⁶⁵⁸ Bunun üzerine şair, Mufaddaliyât’ta on beyitten oluşan kasidesini söylemiştir.⁶⁵⁹ Kasidenin ilk dört beyti hiciv temalıdır (Munsarih):⁶⁶⁰

إِنَّكُمْ صَاحِبِي لَنْ تَدَعَا لَوْمِي وَمَهْمَا أُضِغْ فَلَنْ تَسْعَا
إِنَّكُمْ مِمَّنْ سَفَاهَ رَأْيِكُمَا لَا تَجُنَّبَانِي السَّفَاهَ وَالْقَدَا
لَنْ تَعْقِلَا جَفَرَةً عَلَيَّ وَلَمْ أُؤْذِ نَدِيمًا وَلَمْ أَنْ لْ طَبْعَا
إِلَّا بِأَنْ تَكْذِبَا عَلَيَّ وَلَمْ أَمْلِكُ بِأَنْ تَكْذِبَا وَأَنْ تَلْعَا

⁶⁵⁶ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 131.

⁶⁵⁷ Zulisba‘, *ed-Dîvân*, 12-20.

⁶⁵⁸ Şairin divanında kaside kırk beyitten oluşmaktadır. Bkz. İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/67.

⁶⁵⁹ Zulisba‘, *ed-Dîvân*, 55.

⁶⁶⁰ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 153-154.

“Siz iki dostum beni kınamaktan vazgeçmeyeceksiniz. (Mallarımın) ne harcarsam harca yayım (cömertliğime) ulaşamazsınız.

Doğrusu anlayışınızın kılığından dolayı aptallığınızı ve kötü sözünüzü benden hiç eksik etmiyorsunuz.

Diyet için bir kuzuyu bile benim adıma vermezsiniz. Halbuki ben ne bir arkadaşla kötü davrandım ne de onurumu lekeledim.

Bana iftira atmak isterseniz başka. Sizin iftira atmanıza ya da yalan söylemenize engel olamam.⁶⁶¹”

Şair, kendisini cömertlikten vazgeçirmek için akrabalarının yaptığı eylemleri doğru bulmamakta ve bu nedenle onları yermektedir. Ona göre dostlarına iyi davranan ve onurunu koruyan bir insanı sadece cömert olduğu için kötülemek, asıl kınanması gereken davranıştır. Bu bağlamda o akrabalarını dürüstlüğü davet ederek kendisinin de belirttiği gibi bir insan olduğunu teyit etmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla cömertliği konusunda çok baskı gören şair, akrabalarını yermenin yanında övünme/fahr temalı kasidesinin geri kalan beyitleri ile de savunmasını güçlendirmektedir.⁶⁶²

إِنْ تَزْعُمَا أَنِّي كَبِيرٌ فَلَا مُمْ	أَلْفَ بَخِيلٍ نَكَسَاءَ وَلَا وَرَعَا
أَجْعَلُ مَالِي دُونَ الدُّنَا غَرَضًا	وَمَا وَهَى مِلْأُ مُورٍ فَأَنْصَدَعَا
إِمَّا تَرِي شِكِّي رُمِيحَ أَبِي	سَعْدٍ فَقَدْ أَحْمِلُ السِّلَاحَ مَعَا
السَّيْفَ وَالرُّمْحَ وَالْكِتَانَةَ وَالنَّبْلَ	جِيَادًا مَحْشُورَةً صُنْعًا
قَوْمَ أَفْوَاقِهِمَا وَتَرَصَّصَهَا	أَنْبِلُ عَذْوَانِ كُلِّهَا صَنْعًا
ثُمَّ كَسَاهَا أَحْمَمَ أَسْوَدَ فِينَانَا	وَكَاَنَّ السُّلْثَانَ وَالتَّبَعَا

“Eğer yaşlandığımı iddia ediyorsanız (en azından hayatım boyunca) hayırsız, cimri ve korkak biri olarak görülmedim.

Adilikten korunmak ve (kabilemin) yolunda gitmeyen işlerini (düzeltmek) için malımı ortaya koyarım.

Eğer (bugün) Ebu Sa’d’ın bastonuyla silahlandığımı görüyorsanız (bilin ki bir zamanlar) ben bütün silahları tek seferde kuşanırdım.

⁶⁶¹ Bu beyit Mufaddaliyyât’ta üçüncü sırada yer almaktadır. Divanda rivayet edildiği üzere dördüncü sırada olması anlam bakımından daha uygun görülmüştür.

⁶⁶² Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 154-155.

*Kılıç, mızrak, sadak ile iyi, sağlam ve tüyleri sıkı okları;
Onların çentiklerini 'Advân'ın en iyi ustası düzgünce kesmiş ve sıkıca birleştirmiş,
Sonra kömür karası, siyah renkli (kuş kanadının) ilk üç tüyü ve sonrakilerle onları
giydirmiştir.”*

Çevresi tarafından cömertliğinin yanında yaşlılığı noktasında da eleştirilere maruz kalan şair muhatabına doğru bir bakış açısı kazandırmak istemekte ve kendisini övmektedir. Ona göre insan, gücünün yettiği iyi işleri yapıp yapmamasına göre değerlendirilmelidir. Nitekim kendi deyimiyle o, gençliğinde birçok silahı kullanarak üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmiştir. Bu bağlamda şair üstün özelliklerinden dolayı kullandığı silahlardan oku betimleyerek kendisiyle övünmüş ve kasidesinde az da olsa silah tasvirine yer vermiştir.

Şairin *Mufaddâliyyât*'ta yer alan kasidesinde hiciv teması önemli bir yere sahip olmakla birlikte onun divanındaki diğer beyitler göz önüne alındığında kasidenin ana temasının övünme/fahr olduğu söylenebilir.

4.4.6 Kaside [34]

Rivayet edildiğine göre şair Şebîb b. el-Barsâ (ö. 100/718) evlenmek niyetiyle Benî Ğayz b. Mürre'ye mensup bir adamdan kızını istemiş, adam da kabul etmişti. Fakat şairin evliliği hakkında bir de kardeşine danışacağını söylemesi üzerine kızın babası ona “Evlilik konusunda başka bir adama mı danışıyorsun? Vallahi kendi başının çaresine bakamayan birine kız vermem.” demiştir.⁶⁶³ Çok üzülen ve onuru kırılan şair bu olay üzerine kendisini övdüğü fahr temalı yirmi üç beyitlik bu kasideyi söylemiştir. Kasidesine gazel ve tasvir temalarıyla giriş yapmış ve ana teması fahr ile bitirmiştir. Gazel ve tasvir temalarıyla ilgili aşağıdaki beyitler örnek verilebilir (Tavîl):⁶⁶⁴

وَإِذَا احْتَلَّيْتُ الرِّقَّةَ هِنْدُ مُقِيمَةٍ	وَقَدْ حَانَ مَيِّمِي مِنْ دِمَشْقَ بُرُوجُ
وَبُدِّلْتُ أَرْضَ الشَّيْحِ مِنْهَا وَبَلَدَتْ	تِلَاعَ الْمَطَالِي سَخْبَرُ وَوَشِيحُ
وَأَعْرَضَ مِنْ حَوْرَانَ وَالْقَيْنُ دَوْنَهَا	تِلَالُ وَخَالَاتُ لَهْنٍ أَجِيحُ
فَلَا وَصَلَ إِلَّا أَنْ تُقَرِّبَ بَيْنَنَا	قَلَائِمُ يَجْزِبُنِ الْمَثَانِي عُجُوجُ

⁶⁶³ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu fuhûli* 'ş-şu'arâ, 2/732.

⁶⁶⁴ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 170/171.

“Hint, er-Rankâ 'ya yerleştiğinde benim Dimeşk'ten ayrılma vaktim gelmişti.

Bana pelin otlarının diyarı, ona ise limon nanelerinin ve su kamışlarının (yetiştigi) el-Matâlî (vadisinin) dereleri verildi.

Aramıza Havran ve el-Kın dağları, tepeler ve kızgın kumlar girmişti.

Artık bizi sadece dizginlerini hızla çeken çevik develer kavuşturabilir.”

Sevgilisi ile arasındaki uzaklığı muhatabının zihninde canlandırmak isteyen şairin kasidesinde çok sayıda beyte ve mekân ismine yer verdiği görülmektedir. Daha sonra bu uzun mesafenin ancak özelliklerini belirttiği develer ile katedilebileceğini dile getirmiş, böylelikle tasvir temasına geçiş yapmıştır. Bu temada şair kasidesinde sadece deve tasvirlerine yer vermiş ardından cesareti ve cömertliği ile övündüğü fahr temasını işlemeye başlamıştır.⁶⁶⁵

لَعَمْرُ ابْنَةِ الْمُرَيِّ مَا أَنَا بِالَّذِي لَهُ أَنْ تُنُوبَ النَّائِبَاتُ ضَجِيجُ
وَقَدْ عَلِمْتُ أُمَّ الصَّيِّبَيْنِ أَنَّي إِلَى الضَّيْفِ قَوَامُ السِّنَاتِ خَرُوجُ

“Mürrelinin kızına yemin olsun ki! Musibetler geldiğinde acı içinde bağıracak biri değilim.

İki çocuğumun anası da bilir ki misafir geldiğinde uykumu yener onu karşılamak için hemen çıkarım.”

4.4.7 Kaside [75]

Şair Ebû Kays b. Eslet , Hazrec ve Evs kabileleri arasında meydana gelen Buâs savaşından önceki son savaşta kabilesi tarafından kumandan seçilmiş, elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmıştır. Aylarca süren savaş sonrasında tanınmaz hale gelmiş, eve döndüğünde eşi bile ona kim olduğunu sormuştur. Bu sorunun üzerine şair kendisini övdüğü yirmi dört beyitten oluşan fahr temalı bu kasidesini söylemiştir.⁶⁶⁶ Kasidenin ilk beyitleri şu şekildedir (Serî):⁶⁶⁷

قَالَتْ وَلَمْ تَقْصِدْ لِقَائِي الْخَنَاءَ مَهْلًا فَقَدْ أَبْلَغْتَ إِسْمَاعِي
أَنْكَرْتَهُ حِينَ تَوَسَّاهُ وَالْخَرْبُ غَوْلُ ذَاتِ أَوْجَاعِ

⁶⁶⁵ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 171-172.

⁶⁶⁶ İbnu'l-Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*, 564.

⁶⁶⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 284; Sayfî b. Eslet Ebû Kays, *Dîvân*, thk. Hasan Muhammed Bâcûde (Kahire: Dâru't-Turâs, ts.), 78-79.

مَنْ يَذُقِ الْحَرْبَ يَجِدْ طَعْمَهَا مَرَا وَتَحْبَسْهُ بِجَعَجَاعِ
 قَدْ حَصَّتِ الْبَيْضَةُ رَأْسِي فَمَا أَطْعَمُ غُمْضًا غَيْرَ تَهْجَاعِ
 أَشْعِي عَلَي جِبِل بَنِي مَالِكٍ كُلُّ امْرَأٍ فِي شَأْنِهِ سَاعِ

“Sert sözlerinde aşırıya kaçtı. Sonra dedi ki: “Dur! Kulaklarıma kâfi geldin.”

Yakından bakmış ama tanımamıştı. Savaş acılarıyla dolu bir felakettir.

Kim savaşı tadarsa tadını acı bulur. O onu dar bir alana hapseder.

Miğfer başımı kazıyordu. Hafif kestirmeler dışında hiç uyumadım.

Mâlik oğullarının çoğu için mücadele ediyorum. Her insan kendi davasını güder.”

Kasidede fahr, hikmet ve tasvir temaları güzel bir şekilde harmanlanarak iç içe işlenmiştir. Şairin savaşı ve kendi yaşadıklarını tasvir ettiği yukarıdaki ilk beyitlerde hikmetle ilgili sözlerin uyumlu bir şekilde konunun içerisine yerleştirildiği görülebilir. Savaştan sonra eve gelişini anlattığı ilk beyitte şair, karısının ilk başta kendisini tanımayıp yabancı biri olarak gördüğü için nasıl sert bir çıkışta bulunduğunu ancak sonrasında kendisini sadece sesiyle tanıyabildiğini ifade etmiştir. Bunun nedenini ikinci beyitte “Savaş acılarıyla dolu bir felakettir.” ifadesiyle açıklamıştır. Nitekim savaşın zorlukları, sesi dışında onun bütün görüntüsünü değiştirmiştir. Sonraki beyitlerde yine savaşın zorluklarından bahsetmekte, kendisiyle övünmekte ve tüm bunlara neden katlandığını açıklamaktadır. İç içe birçok temanın işlendiği bu bölümü silah tasvirlerinin yapıldığı beyitler takip etmektedir. Bu beyitlerden ikisi şu şekildedir:⁶⁶⁸

أَعَدَدْتُ لِلْأَعْدَاءِ مَوْضِعًا فَضْفَاضَةً كَالنَّهْيِ بِالْقَاعِ
 أَحْفِزُهَا عَنِّي بِذِي رَوْحٍ مُهَنِّدٍ كَالْمَلْحِ قَطْ

“Düşmanlarıma ovadaki bir göl kadar geniş, çift örgülü bir kalkan hazırladım.

Onu parlak, Hint yapımı, tuz kadar saf, keskin (bir kılıcın kınıyla) desteklerim.”

Silah tasvirleriyle ilgili bu beyitlerden sonra kasidenin ana konusu olan fahr teması daha yoğun bir şekilde işlenmektedir. Şairin kendisiyle övündüğü beyitlerden iki tanesi şu şekildedir:⁶⁶⁹

⁶⁶⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 284.

⁶⁶⁹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 285-286.

هَلَّا سَأَلْتُ الْخَيْلَ إِذَا قَلَّصَتْ مَا كَانَ إِبْطَائِي وَإِسْرَاعِي
هَلْ أَبْذُلُ الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ فِيمَهُمْ وَأَتِي دَعْوَةَ الدَّاعِي

“Sor bakalım süvarilere savaş kızıştığında nasıl bir hız kesip bir hızlandığımı.

Sevdiğim halde mallarımı onlara verip nasıl savaş çağrısına icabet ettiğimi.”

Bu beyitlerde şair diğer temalara çok yer vermeksizin doğrudan fahr temasını işlemekte, binicilikteki mahareti ve cömertliği ile övünmektedir. Son beyitlere doğru ise kasidesinde deve tasvirlerine yer vermekte ve onu hikmetli bir sözle bitirmektedir. Kasidenin son iki beyti şu şekildedir:⁶⁷⁰

أَزَيِّنُ الرَّحْلَ بِمَعْقُومَةٍ حَارِيَّةٍ أَوْ ذَاتِ أَقْطَاعٍ
أَقْضِي بِهَا الْحَاجَاتِ إِنَّ الْفَتَى زَهْنٌ بِذِي لَوْنَيْنِ خَدَاعٍ

“Onun eyerini Hîre örtüsüyle ya da parça parça (kumaşlarla) süslerim.

Arzularımı onunla yerine getiririm. Şüphesiz insan iki renkli gizli bir (kadere) bağlıdır.”

Son beyitteki bu hikmetli sözde şairin kader inancı göze çarpmaktadır. Burada o “iki renkli” ifadesiyle insanın iyi ya da kötü kaderinde ne zaman ne olacağını bilemeyeceğini ve ondan kaçamayacağını dile getirmektedir.⁶⁷¹

4.4.8 Kaside [91]

Şair ‘Âmir el-Mehâribî el-Hasafî nekâiz türündeki kasidesini el-Huseyn b. el-Humâm el-Mürrî’nin *Mufaddâliyyât*’ta yer alan doksan numaralı kasidesine ve tezde incelemesi yapılan on iki numaralı kasidelerine karşılık söylemiştir.⁶⁷² el-Huseyn b. el-Humâm bu kasidelerde kabilesi Benî Sehm’in Benî Sırme ve müttefiklerine karşı kazandığı zaferle övünmekte ve düşmanlarını hicvetmekteydi.⁶⁷³ Buna karşılık olarak ‘Âmir el-Mehâribî ise kasidesinde bazı müttefiklerini ayıplamakta, kendi kabilesinin

⁶⁷⁰ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 286.

⁶⁷¹ Kasidenin tam tercümesi için bkz. Esat Ayyıldız, “Ebû Kays b. el-Eslet ve Savaştan Dönüşü Hakkında Nazmettiği Bir Kasidesi”, *BILTEK-V International Symposium on Current Developments in Science, Technology and Social Sciences: Proceeding Book*, ed. Mustafa Talas (Türkiye: IKSAD Publications, 2021), 823-824.

⁶⁷² Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî l-Mufaddal*, 1349.

⁶⁷³ Bahsi geçen savaş hakkında daha ayrıntılı bilgi tezde on iki numaralı kasidede şair ile ilgili başlıkta bulunmaktadır.

şanını korumak için onun çeşitli meziyetleriyle övünmekte, son beyitlerde ise el-Huseyn b. el-Humâm'a hicivlerde bulunmaktadır. Kasidenin ilk beyitleri şu şekildedir (Tavîl):⁶⁷⁴

مَنْ مُبْلِغٍ سَعْدَ بْنَ نَعْمَانَ مَالِكاً وَسَعْدَ بْنَ ذُبْيَانَ الَّذِي قَدْ تَخَتَّمَا
فَرِيقِي بَنِي ذُبْيَانَ إِذْ زَاغَ رَأْيُهُمْ وَإِذْ سُعِطُوا صَابِغاً عَلَيْنَا وَشُبْرُمَا
جَنَيْتُمْ عَلَيْنَا الْحَرْبَ ثُمَّ ضَجَعْتُمْ إِلَى السَّلَامِ لَمَّا أَصْبَحَ الْأَمْرُ مُهْمَمَا

“Sa ‘d b. Nu ‘mân’a ve sarığını şatafatlı bir şekilde bağlayan Sa ‘d b. Zübyân’a kim bir mesaj ulaştıracak?

Beni Zübyân’ın iki koluna... O vakit akılları gitti, bize bir kaktüs ve acı bir ot yedirdiler.

Üzerimize savaşı siz getirdiniz. İşler karmaşık bir hal aldığında ise barışa yöneldiniz.”

Savaş Benî Zübyân’nın iki kolu olan Benî Sehm ve Benî Sırme sebebiyle ortaya çıkmıştır. Şairin kabilesi Benî Muhârib ise Benî Zübyân’nın birçok kolunun desteklediği Benî Sırme’nin yanında yer almaktaydı.⁶⁷⁵ Anlaşıldığı kadarıyla beyitlerde zikri geçen Benî Zübyân’ın iki kolu Benî Muhârib’i savaşa davet etmiş ancak yenilgiyle ayrıldıktan sonra yaptıkları barış görüşmelerinde onları unutmuştur. Kasidede altı beyitten oluşan bu girizgahtan sonra şair, fahr temasına giriş yapar. Bu bölümle ilgili ilk iki beyit şu şekildedir:⁶⁷⁶

وَيَوْمٍ يُوَدُّ الْمَرْءُ لَو مَاتَ قَبْلَهُ رَبَّنَا لَهُ جَاشَاءُ وَإِنْ كَانَ مُعْظَمَا
دَعَوْنَا بَنِي ذُحُلٍ إِلَيْهِ وَقَوْمَنَا بَنِي عَامِرٍ إِذْ لَا تَرَى الشَّمْسُ مَنْجَمَا

“İnsanın keşke daha önce ölseydi diyebileceği pek çok günle karşılaştık, ne kadar korkunç olsa da göğsümüzü gerdik.

Güneşin doğacak yer bulamadığı zamanlarda Benî Zühl’ü ve kabilemiz Benî ‘Amir’i çağırırdık.”

⁶⁷⁴ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 318.

⁶⁷⁵ İbnu’l-Enbârî, *Şerhu’l-Mufaddaliyyât*, 103; Ebû Hilâl el-Hasen b. ‘Abdullâh Ebû Hilâl el-‘Askerî, *Cemheretu’l-emsâl* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 2/44-45; Şerîf ‘Alavne, *Dîvânu el-Huseyn b. el-Humâm el-Mürri* (Umman: Dâru’l-Menâhic, 2002), 65.

⁶⁷⁶ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 319.

Fahr temalı ilk beyitlerde şair kabilesinin savaşçı ruhu ve cesaretiyle övünmektedir. Ancak bu bölümde iki beyitle de olsa yenilgiyle ayrıldığı savaşdaki müttefiklerinden Benî Sa‘lebe’ye de yakınmalarda bulunmaktadır.⁶⁷⁷

أَنْعَلَبَ لَوْلَا مَا تَدَعَوْنَا مِنْ الْجَلْفِ قَدْ سُدِّيَ بَعْقِدٍ وَأُلْجَمَا
لَقَدْ لَقَيْتُ شَوْلٌ بِجَنْبِي بَوَانِي نَصِيًّا كَأَعْرَافِ الْكُوَادِنِ أَسْجَمَا

“Ey (Benî) Sa‘lebe eğer antlaşmayla sağlamlaştırılmış ve kuvvetlendirilmiş, bizi çağırdığınız o ittifak olmasaydı;

Sütleri kurumuş dişi develer(iniz) Büvâna’nın iki tarafında kuru ve yük atlarının yeşilleri gibi kara otlarla karşılaşmıştı.”

Anlaşılan o ki şairin kabilesini savaşta yarı yolda bırakan müttefiklerinden biri de Benî Sa‘lebe’dir. Ancak şair, kabilesinin ittifaka olan bağlılığını ve vefalı duruşunu dile getirerek onların bu hıyanete bir karşılık vermediklerini; aksi halde Benî Sa‘lebe’yi vatansız bırakıp onları verimsiz topraklara sürececeklerini dile getirmektedir. Bu beyitlerden sonra şair kabilesiyle övünmeye kaldığı yerden devam etmektedir.⁶⁷⁸

فَأَبْقَيْتُ لَنَا أَبَاؤُنَا مِنْ تُرَائِمِهِمْ دَعَائِمَ مَجْدٍ كَانَتْ فِي النَّاسِ مَعْلَمَا
وَنُرْسِي إِلَى جُرْثُومَةٍ أَذْرَكْتُ لَنَا حَدِيثًا وَعَادِيًّا مِنَ الْمَجْدِ خِضْرَمَا
بَنَى مِنْ بَنَى مِنْهُمْ بِنَاءً فَمَكَّنُوْنَا مَكَانًا لَنَا مِنْهُ رَفِيعًا وَسُلَامًا
أُولَئِكَ قَوْمِي إِنْ يَأْذُبُ بِيُوتَرِهِمْ أَخُو حَدِيثٍ يَوْمًا فَلَنْ يُهْزَمَا

“Atalarımız bize insanların her yerden görebileceği izzet sütunlarını miras bıraktılar.

Öyle bir kökten geliyoruz ki hem bugün hem de geçmişte bize izzeti bol bol vermiştir.

Onlardan inşa edenler öyle bir bina inşa etmiş ki bize yüksek bir yeri merdiveniyle hazırlamışlar.

İşte bunlar benim kabilemdir. Bir gün çadırlarına başı belada biri sığınırorsa orada her türlü kötülükten emindir.”

⁶⁷⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 319.

⁶⁷⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 320.

Şairin övündüğü meziyetlerden ikincisi kabilesinin asil bir soydan gelmesidir. Onun deyimiyle bu soy yaptıklarıyla şeref ve saygınlığı kendilerine çoktan kazandırmış ve hala da kolay bir şekilde kazandırmaya devam etmektedir. Beyitlerde bir nevi atalara duyulan minnettarlığın ifade edildiğini söylemek mümkündür. Yukarıdaki son beyitte ise kabilenin mazlumlara koruyan bir ruha sahip olduğu dile getirilmektedir. Bu beyitler dışında şair; kasidesinin sonuna kadar kabilesinin heybeti, hitabetteki fesahati, kendi aralarındaki dayanışması ve akde olan vefaları gibi meziyetleri ile övünür. Ardından kasidesi hiciv temalı şu iki beyitle sonlandırır:⁶⁷⁹

يُعْتَبِي حُصَيْنٌ بِالْحِجَازِ بَنَاتِهِ وَأَعْيَا عَلَيْهِ الْفَخْرُ إِلَّا تَهْكُمَا
وَأَنَا لَنَشْفِي صَوْرَةَ التَّيْسِ مِثْلَهُ وَنَضْرِبُهُ حَتَّى نُبْلَّ أَسْنَتَهُ دَمًا

“Huseyn, Hicaz'da kızlarına [böbürlenme] şarkıları söyler ama (Hakikati) alaya almak dışında onun için övünmek imkansızdır.

Biz tekenin öfkesini misliyle geri teper, arkası kanla ıslanıncaya kadar (sopayla) döveriz.”

Yukarıdaki ilk beyitte Huseyn ile kastedilen kişi tezde değerlendirilmesi yapılan on iki numaralı kasidesinin sahibi şair el-Huseyn b. el-Humâm el-Mürri'dir. Beyitlerde ilgili şairin hem kendisi hem de şiirdeki yeteneği hiciv konusu olmuştur. Bu nedenle son beyitte şiiriyle kendisini yeneceğini belirttiği söylenebilir. Nekaiz türü şiirler her ne kadar literatürde hicvin bir çeşidi olarak ele alınsa da ilgili beyitlerin çokluğundan dolayı kasidenin ana temasını fahr olarak değerlendirmek mümkündür.

4.4.9 Kaside [104]

Şair Mu'âviye b. Mâlik b. Ca'fer b. Kilâb on iki beyitten oluşan kasidesinde ailesinin kabile içerisindeki üstün konumunu dile getirmekte ve bununla övünmektedir. Kasidenin gazel ve fahr olmak üzere iki temadan oluştuğu görülmektedir. İki beyitten oluşan gazel bölümü şu şekildedir:⁶⁸⁰

طَرَقْتُ أُمَامَةً وَالْمَزَارُ بَعِيدُ وَهَنَا وَأَصْحَابُ الرِّجَالِ هُجُودُ
أَنْسَى اهْتَدَيْتُ وَكُنْتُ غَيْرَ رَجِيأَةٍ وَالْقَوْمُ مِنْهُمْ تُبَّيْهُ وَرُقُودُ

⁶⁷⁹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 321.

⁶⁸⁰ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 355.

“Karanlıkta ziyaret edeceği yer çok uzaktayken ve eyer sahipleri uyumuşken Ümâme bir gece vakti geldi.

Yürümeye gücün yokken ve insanların kimisi uyanık kimisi de uykuya dalmışken nasıl da buldun beni?”

İki beyit arasında anlam bakımından bir çelişki göze çarpmaktadır. Şöyle ki ilk beyitte yolcuların uyuduğu söylenirken ikinci beyitte onlardan kimisinin uyanık olduğu belirtilmektedir. Şairin bu kadar açık bir çelişkiye düşme ihtimali ise oldukça zayıftır. Bu nedenle bu sorunun rivayet kaynaklı olduğunu düşünmek daha yerinde olacaktır. Nitekim Merzûkî ikinci beytin ikinci şatrını (شهدت عليك بما فعلت شهود) “Bana yaptıklarını şahitler gördü.” şeklinde rivayet etmiştir.⁶⁸¹ Anlam bakımından ilk beyitle daha uyumlu gözükken bu rivayet ile birlikte beyitleri değerlendirmek daha doğru olacaktır. Anlaşıldığı kadarıyla şair yolculuk yaptığı kervanla beraber gece vakti mola verdiği bir esnada sevgilisinin hayalini görüp heyecanlanmış, kendisinin çok uzakta olmasına rağmen aklına gelmesine şaşırmıştır. Bu heyecan ve şaşkınlık halleri ise Merzûkî’nin rivayetinde geçtiği üzere orada bulunan herkes tarafından fark edilmiştir. Bu gazel bölümünden sonra şair kasidende Fahr temasını işlemeye başlamaktadır.⁶⁸²

إِنِّي امْرُؤٌ مِنْ غُصْبَةٍ مَشْهُورَةٍ حُسْنُ دِلِّهِمْ مَجْدُ أَشْمُ تَلِيدُ
أَلْفُوا أَبَاهُمْ سَيِّدًا وَأَعَانَهُمْ كَرَمٌ وَأَعْمَامٌ لَهُمْ وَجُودُ
إِذْ كُلُّ حَيٍّ نَابَتْ بِأَرْوَمَةٍ نَبَتْ الْعِضَاءُ فَمَا جِدُّ وَكَيْدُ

“Ben meşhur, iyilik için bir araya gelen, kadim ve asil bir soya sahip olan bir topluluktanım.

Babalarını zaten (başlarında) bir efendi olarak bulmuşlardı. Köklü bir soy, amcaları ve dedeleri ise onlara daha da çok yardım etti.

Halbuki her canlı büyük dikenli ağaçlar gibi bir kökten gelmektir. Kimisi iyi kimisi de kötü.”

Şairin ailesi ile ilgili övündüğü ilk özellik onların asil bir soya sahip olmalarıdır. Bu bağlamda şair ilk beyitte ailesinin iyilikseverliğinden, asaletinden ve ününden bahsetmekte ve ikinci beyitte tüm bu iyi meziyetleri babalarından miras aldıklarını; ayrıca

⁶⁸¹ Tebrîzî, Şerhu ihtiyârâtî'l-Mufaddal, 1472.

⁶⁸² Dabbî, el-Mufaddaliyyât, 355.

amcaları, dedeleri ve atalarının da bu noktada onlara yardımcı olduklarını ifade etmektedir. İkinci beyitte ailenin babasının efendiliği ilk olarak özellikle vurgulanmıştır. Nitekim anlaşıldığı kadarıyla şairin kasidesindeki amacı kabile içerisinde ailesinin yüksek mevkiini özellikle vurgulayıp bununla övünmektir. Üçüncü beyitte bu niyetin daha da kendini belli ettiği görülmektedir. Şair bu beyitte kabile içerisinde herkesin aynı soydan geldiğine ancak zamanla kimi ailelerde kötü bireylerin yer alabileceğine, kendi ailesinde ise böyle bir durumun söz konusu olmadığına işaret ediyor gibidir. Bu kısımdan sonra şair ailesinin kabile içerisindeki sorumluluklarını yerine getirmesiyle övündüğü şu beyitleri söyler:⁶⁸³

نُعْطِي الْعَشِيرَةَ حَقَّهَا وَحَقِيقَهَا فِيهَا وَنَعْفِي زُنُومَهَا وَنَسُوذُ
وَإِذَا تَحَمَّلْنَا الْعَشِيرَةَ ثِقَلَهَا قُمْنَا بِهِ وَإِذَا تَعَوَّذُ نَعُوذُ
وَإِذَا نُؤَافِقُ جُرَّاءَ أَوْ نَجِدُ دَةً كُنَّا سُمِّيَ بِهَا الْعَدُوُّ نَكِيدُ

“Kabilenin hakkını ve hak ettiğini verir, kusurlarını örter ve efendileri olarak kalırız.

Kabile bize bir sorumluluk yüklediğinde onu yerine getirir, bize (her) yöneldiğinde biz de (ona) yöneliriz.

Bir yiğitlik ya da cesaret ile karşılaştığımızda -Ey Sümeyye- düşmana karşılığını veririz.”

İlk beyitte şairin, ailesinin kabiledeki hak ve hukuku gözettiğini, kendilerine bir haksızlık yapıldığında ise bunu affettiklerini ve bu adaletli davranışlarından dolayı onların güvenini kazanıp önderleri olduğunu dile getirdiği anlaşılmaktadır. İkinci beyte gelince burada şair kendilerine diyet ödemesi gibi herhangi bir sorumluluk yüklendiğinde bunu yerine getirdiklerini ve bu noktada kabileyi hiçbir zaman geri çevirmediklerini ifade etmektedir. Üçüncü beyitte ise şair yine kabileye karşı duyduğu sorumluluk gereği savaş sırasında düşmanlarla en iyi şekilde mücadele ettiklerini belirtmektedir. Kasidenin fahr bölümünde işlenen son konu ise cömertliktir. Şair, ailesinin cömertliğini şu beyitler ile muhatabına anlatmaktadır:⁶⁸⁴

بَلْ لَا نَقُولُ إِذَا تَبَّوْا جِيرَةً إِنَّ الْمَجْلَأَ شِعْبًا مَكْدُودُ

⁶⁸³ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 355.

⁶⁸⁴ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 356.

إِذْ بَعْضُهُمْ يَحْمِي مَرَايِدَ بَيْتِهِ
عَنْ جَارِهِ وَسَبِيلِنَا مَوْزُودُ
قَالَتْ سُمَيَّةُ قَدْ غَوَيْتَ بَأْنَ رَأْتُ
حَقًّا تَنْتَابُ مَالَنَا وَوُقُودُ
غَيِّ لَعْمُكَ لَا أَزَالُ أَغْوَدُهُ
مَا دَامَ مَالٌ عِنْدَنَا مَوْجُودُ

“Üstelik yabancılar (bize) sığındığında ‘Konak yerinin yolu kapalıdır.’ demeyiz.

Kimileri çadırının gözüken yerlerini yabancılardan korurken bizim yolumuz bellidir.

Malımızın üzerindeki hakları ve Kral’ın elçilerini görünce Sümeyye dedi ki: ‘İyice sapıttın.’

Yemin ederim ki malımız olduğu sürece sapıtmaktan asla vazgeçmeyeceğim.”

Şair ilk iki beyitte ailesinin misafirperverliğine ve yardımseverliğine değinmekte ve bu noktada onların kabile içerisinde diğer ailelere olan üstünlüğünü dile getirmektedir. Üçüncü beyitte kabile hayatının bir gerekliliği olarak ailesinin üzerine düşen ödemeleri yerine getirdiğini belirtmekte ve bu ödemeler noktasında biraz daha ayrıntıya giderek Kral elçilerini ağırlamak için yapılan harcamalardan da söz etmektedir. Muhtemelen o dönemlerde krallarla siyasi ilişkileri iyi tutmak amacıyla elçileri ağırlamak ve onlara hediyeler sunmak, belki de rüşvet vermek için yapılan harcamaların büyük bir maliyeti bulunmaktaydı. Şair, dördüncü beyitte ise ailesi ile birlikte kendisinin benimsediği bu davranışlardan asla vazgeçmeyeceğini ifade etmekte ve bu uğurda sevdiği kişiyi bile karşısına alabileceğine dair göndermede bulunmaktadır.

4.5 Hamâse

Sözlükte şiddet, savaşmak ve cesaret anlamlarına gelen hamâse⁶⁸⁵ Arap edebiyatında kahramanlık şiirlerini ifade etmektedir. Bu tür şiirlere “eş-şi’rû’l-hamâsî” adı da verilir. Cahiliye Devri, hamâsî şiirin altın çağı kabul edilir. Çünkü bu dönemde Arap kabileleri arasında savaş, baskın ve talanlar; komşu ülkelerle (İran ve Bizans) çatışmalar hiç eksik olmazdı. “Eyyâmü’l-Arab” adı verilen bu savaşlar kahramanlık, ahde vefa, savaşta sebat etme vb. temalar halinde şairlerin şiirlerine yansımış ve Arap şiirinde hamâse, medih ve hicâ gibi edebî türlerin doğmasına yol açmıştır. Eyyâmü’l-Arab, Araplar’ın kahramanlık vasıflarını ortaya koyması bakımından diğer milletlerdeki

⁶⁸⁵ Ebû el-Hasan ‘Alî b. İsmail b. Sîde el-Mursî İbn Sîde, *el-Muhassas*, thk. Halîl İbrâhim Ceffâl (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-‘Arabî, 1417/1996), 1/276; İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyisi’l-luğa*, 2/104.

destanlara benzetilebilir. Savaş ve talanlarla geçen çöl hayatında en büyük erdem kahramanlık olduğu gibi korkaklık da en kötü sıfat sayılmış, bu sebeple şairlerin şiir ve kasidelerinin çoğunu kendilerinin veya kabilelerinin yiğitlikleriyle övündükleri manzumeler oluşturmuştur.⁶⁸⁶ Bu durum *Mufaddâliyyât*'taki kasideler için de geçerlidir. İlgili kasidelere bakıldığında en çok işlenen temalardan birinin hamâse olduğu görülmektedir.

Daha önce de bahsi geçtiği gibi fahrî medhin bir alt türü olarak görmek mümkündür. Nitekim şairin övdüğü kişi ya da şey arasında bir bağ söz konusu ise buna fahr/övülme denildiği anlaşılmaktadır. Benzer şekilde hamâseyi de aslında birçok temanın bir alt türü olarak görmek mümkündür. Mesela şair kasidesinde medih, fahr ya da tasvir temasında sıklıkla savaşla ilgili konuları ele aldıysa hamâse temasının varlığından söz edilebilir. Özellikle tasvir teması hamâse ile çok ilişkili gözükmektedir. Burada önemli olan şairin hamâseyi yani muhatabının savaş konusunda şiddetini, cesaretini ve coşkusunu arttırmayı amaçlamasıdır. Eğer şair böyle bir amacı gözetmeksizin sadece savaştaki bir olayı betimlemeyi amaçladıysa ilgili beyti ya da kasideyi tasvir teması olarak değerlendirmek daha doğru gözükmektedir.

4.5.1 Kaside [1]

Kaside yirmi altı beyitten müteşekkil olup saâlik şiirinin önemli örneklerinden birini teşkil etmektedir. Nitekim su'lûklardan biri olan Teebbeta Şerran , kasidesinde hayata bakış açısı, karşılaştığı zorluklar, yaşadığı coğrafya, dostları ve yiğitliği ile ilgili birbirinden farklı konuları güzel bir ahenk içerisinde ele almaktadır. Bu çeşitli konular içerisinde hız, sürekli vurgulanan öğelerden biridir. Şair, kasidesinin ilk beyitlerinde dertlerin ve sıkıntıların hızlı bir şekilde kendisini bulmasını şu sözlerle aktarmaktadır (Basît):⁶⁸⁷

وَمَرَّ طَيْفٌ عَلَى الْأَهْوَالِ طَرَّاقٍ	يَا عَيْدُ مَا لَكَ مِنْ شَوْقٍ وَإِيرَاقٍ
نَفْسِي فِدَاؤُكَ مِنْ سَارٍ عَلَى سَاقٍ	يَسْرِي عَلَى الْأَيْنِ وَالْحَيَّاتِ مُحْتَفِيَاً

⁶⁸⁶ İsmail Durmuş, “Hamâse”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/437-438.

⁶⁸⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 27.

“Ey bitmeyen dertler, bu nasıl bir özlem! Uykusuzluk ve sevgilinin tehlikelere rağmen geceleri kapıyı ansızın çalan hayali gibi bir uğrayıştır.

Bir hayal ki yılanların üzerinden yalın ayak yürür; Helal olsun ona, geceleri yol alan bu yolcuya!”

Şair dertlerin kendisini bırakmayışını, özlem içerisindeki bir insanın davranışlarına ve sevgiliye ait hatıraların geceleri ansızın akla gelişine benzetmektedir. Onun yaşadığı bu dertler, hasret acısı çeken, bu nedenle de uykusuz kalan bir insan gibi kendisini sürekli ziyaret etmektedir. Şair her ne kadar üzüntüye neden olsa da sevgiliye ait hatıraların akla gelişini büyük bir hayranlıkla karşılamaktadır. Bir hayal bile olsa, zorlu hayat şartlarının hâkim olduğu, su‘lukların yaşadığı coğrafyalarda ilerleyip akla gelebilmek şair için bir övgü sebebi ve yiğitlik göstergesidir. Ona göre tüm bu özelliklerin başına gelen dertlerde bulunması ise şaşırılacak bir durumdur.

Kasidesine bu beyitlerle başlayan şair daha sonra dostlarının ve kendisinin yiğitliği ile kurtulduğu, başından geçen sıkıntılı bir olaydan⁶⁸⁸ bahseder:⁶⁸⁹

إِنِّي إِذَا خُلْتُ ضَعُفْتُ بِتَائِلِهِا وَأَمْسَكَتُ بِضَعِيفِ الْوَصْلِ أَحْدَاقِ
نَجَوْتُ مِنْهَا نَجَائِي مِنْ بَجِيلَةٍ إِذْ أَلْقَيْتُ لَيْلَةً خَبَّتِ الرِّهْطُ أُرَاقِي

“Bir dost iyilikte cimrilik etmeye ve yıpranmış zayıf bağlarla tutunmaya başladığında

Er-Raht’ın çukur arazisinde o gece tüm hızımla koşup Becîle’den kurtulduğum gibi ondan kurtulurum.”

Dostluğun su‘luklarda önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Zor durumlarda kabilelerinden dışlanan bu insanların yardımına dostlarından başka kimselerin gelmesi pek mümkün değildir. Bu bağlamda şair dostlarında aradığı yiğitlik vasıflarının birkaçından bahsetmektedir. Ona göre dost zor durumlarda yardımını esirgememelidir. Nitekim kendisine tuzak kuran, bir yemen kabilesi olan Benî Becîle’den⁶⁹⁰ kurtuluşu da

⁶⁸⁸ İbnu’l-Enbârî, *Şerhu’l-Mufaddaliyyât*, 6-7; Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî’l-Mufaddal*, 106-108.

⁶⁸⁹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 28.

⁶⁹⁰ Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn Hişam, *es-Siretü’n-nebeviyye*, ed. Mustafa es-Sekka (Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1955), 1/15.

dostları yardımıyla olmuştur. Şair bu kurtuluşunda sahip olduğu hızlı koşma yeteneğinden bahsederek kendisini şu beyitle över:⁶⁹¹

لَا شَيْءَ أَسْرَعُ مِنِّي لَيْسَ ذَا عُنْدٍ وَذَا جَنَاحٍ بِجَنْبِ الرَّيِّدِ خَفَّاقٍ

“Hiçbir şey benden hızlı değildir. Ne gür yelesi olan bir at ne de dağın zirvesinde kanatlarını çırpan bir kuş.”

Beyitte şair ne kadar hızlı koştuğunu kendisini hızlı koşan atlar ve zirvelerde uçan kuşlarla kıyaslayarak mübalağalı bir üslup ile ifade etmiştir. Yağmalamaya dayalı bir hayat süren bu şair için hızlı koşma, aslında yiğit dostlarında da aradığı fiziksel bir özelliktir. Bu konuyla alakalı beyitlerden biri şu şekildedir:⁶⁹²

عَارِي الظَّنَابِيبِ مُمْتَدٍّ نَوَاشِرُهُ مِذْلَاجٍ أَذْهَمَ وَاهِي الْمَاءِ غَسَّاقٍ

“Bacakları sıkı, kollarındaki damarlar ise boydan boyadır. Sağanak yağmurlu, en karanlık gecelere (korkusuzca) dalar.”

Sonraki beyitlerde şairin dostlarına ve muhtaçlara yardım konusunda oldukça cömert davrandığı anlaşılmaktadır. O bu cömertliği kınayan birisine kasidesinin son beyitleri olan şu sözlerle karşılık vermektedir:⁶⁹³

سَدِّدْ خِلَالَكَ مِنْ مَالٍ تُجَمِّعُهُ حَتَّى تُتْلِقَ الَّذِي كُلُّ امْرِئٍ لَاقٍ
لَتَقْرَعَنَّ عَلَيَّ السِّنُّ مِنْ نَدَمٍ إِذَا تَذَكَّرْتُ يَوْمًا بَعْضَ أَخْلَاقٍ

“Sen herkesin karşılaşacağı o ölüm gelene kadar topladığın malla fakirliğini gider. Bir gün bazı erdemlerimi hatırladığın zaman ise pişmanlıktan dişlerini sıkacaksın.”

Şair ölüm ile, insanın bu dünyada biriktirdiği malların geçiciliğine hikmetli bir sözle işaret etmektedir. Ona göre henüz bunun farkında olmayan, şairi cömertliğinden dolayı kınayan kişi ise yaşlandıkça dünyanın geçiciliğinin farkına varıp şairde bulunan cömertlik ve yiğitlik gibi önemli hasletlerin önemini anlayacak ve bundan dolayı büyük bir pişmanlık yaşayacaktır.

⁶⁹¹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 28.

⁶⁹² Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 29.

⁶⁹³ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 30-31.

4.5.2 Kaside [10]

Rivayet edildiğine göre şair Beşâme b. el-Ğadîr'in (ö. 608) kabilesi Beni Sehm ile Benî Humeys arasında bir savunma antlaşması (hîlf) bulunmaktaydı. Bir gün Benî Sehm'in kardeş kabilesi Benî Sirme'nin kendilerine saldırı düzenleyeceğini haber alan Benî Humeys Benî Sehm'in yardımında bulunmayacağı düşüncesiyle yurtlarını terk etmek üzere yola koyulmuşlardır. Bu sırada Benî Sehm kabilesinin reisi Huseyn b. Humâm durumdan haberdar olmuş, bunun üzerine Benî Humeys'e yetiştirerek kendilerini koruyacaklarına dair savunma antlaşmasını yenilemiştir. Şair Beşâme b. el-Ğadîr de bu antlaşmayı pekiştirmek üzere bu kasideyi söylemiştir.⁶⁹⁴

Kaside söyleniş amacından da anlaşılacağı üzere savaş esnasında müttefike karşı ahde vefayı konu edinmektedir. Şair, kasidesine klasik Arap şiirinde alışlageldik bir tarz olan bir ayrılık hikayesiyle başlamaktadır (Mütekârib):⁶⁹⁵

وَحَمَّلَكَ النَّأْيُ عِبْنًا ثَقِيلًا	هَجَرْتُ أُمَامَةً هَجْرًا طَوِيلًا
خَيَّالًا يُؤَافِي وَنَيْلًا قَلِيلًا	وَحُمِّلْتُ مِنْهَا عَلَى نَائِيَا
إِذَا مَا الرِّكَابُ جَاوَزْنَ مِيلًا	وَنَظْرَةَ ذِي شَجْنٍ وَامِيقِي
فَقُلْنَا لَهَا قَدْ عَزَمْنَا الرِّحِيلًا	أَتَتْنَا تُسَائِلُ مَا بَيْنَنَا

*“Ümâme’den uzunca bir süreliğine ayrıldın ve bu uzaklık sana ağır bir yük yükledi.
Uzaklığına rağmen az bir kazanç ile musallat oldun onun gelip giden hayaline
Bir de kervanlar yola koyulduğu zaman seven kederli bir insanın bakışına
Halimizi sormak üzere bize geldi. Biz de ona ‘Yola koyulmaya karar verdik’ dedik.”*

Kasidelerin gazel kısmında ayrılan taraf genelde şairin sevgilisi olmaktadır. Birinci beyitte ise şair kendisinin sevgilisini terk ettiğini ifade ederek farklı bir girişte bulunur. Ardından şair bu ayrılığın kendisinde bıraktığı hatıralardan ve üzüntülerden bahseder. Bu hatıralar sevgiliyi hatırlattığı için kendisine az da olsa bir mutluluk verse de sonuç olarak şaire kalan seven bir insanın üzgün bakışlarından başka bir şey değildir. Daha sonra şair

⁶⁹⁴ Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî'l-Mufaddal*, 277-278.

⁶⁹⁵ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 55-56.

ayrılık anından bahseder ve kasidesinde sevgilisiyle arasında geçen veda konuşmasına yer verir. Bu konuşmadan sonra şair, devesiyle yolculuğa koyulur ve onu tasvir eder:⁶⁹⁶

فَقَرَّيْتُ لِلرَّحْلِ عَيْرَانَةً عُنْدَافِرَةٍ عَنْتَرِيْسَ أَدْمُـوَلَا
مَدَاخِلَةَ الْخَلْقِ مَضِبُورَةً إِذَا أَحْذَى الْحَاقِفَاتُ الْمَقِيلَا
لَهَا قَرْدُ تَامِكُ نَيْسُهُ تَنْزِلُ الْوَلِيَّةِ عَنْهُ زَلِيلَا

“Sonra yolculuk için hızlı, cesur ve (at gibi) heybetli bir deveyi (kendime) yanaştırdım.

Ceylanlar (aşırı sıcaktan dolayı) dinlendiğinde bile (onun) bünyesi sağlam ve sıkıdır.

Eyerin durmak bilmediği büyük ve çok yağlı bir hörgücü vardır.”

Şair beyitlerde devesinin fiziksel yapısını tasvir etmektedir. Ona göre yolculuklarda bindiği bu deve sağlam yapılı ve hörgücü bir eyerin duramayacağı kadar pürüzsüzdür. Bu tasvir kısmından sonra şair asıl konusu olan ahde vefa ve yiğitlik konularına giriş yapar. Anlaşıldığı kadarıyla şair iki kabile arasındaki savunma antlaşmasının yenilenmesinden yeni haberdar olmuştur:⁶⁹⁷

وَحُيِّرْتُ قَوْمِي وَلَمْ أَلْقُهُمْ أَجَدُّوا عَلَى ذِي شُؤْيَسٍ حُلُـوَلَا
فَإِمَّا هَلَكْتُ وَلَمْ أَتِيَهُمْ فَأَبْلَغَ أَمَائِلَ سَهْمٍ رَسُـوَلَا
بِأَنَّ قَوْمَكُمْ حَيَّرُوا خَصْلَتَيْنِ كَلْتَاهُمَا جَعَلَا وَهُ عُدُـوَلَا
خِزْيُ الْحَيَاةِ وَخَرْبُ الصِّدِّيقِ وَكُلُّ أَرَاهُ طَعَامَاً وَبِـيَلَا
فَإِنْ لَمْ يَكُنْ غَيْرُ إِحْدَاهُمَا فَسَيُرُوا إِلَى الْمَوْتِ سَوِيْرًا جَمِيَلَا

“Kendileriyle karşılaşmadım ama bana kabilemin Zû Şüveys’de konaklarken (antlaşmayı) yeniledikleri söylendi.

Belki ölürüm, ulaşamam. Bu sebeple benden Sehm’in oğullarına bir haber ulaştırın.

Kavminiz iki seçenek arasında bırakıldı. İkisinde de adil davranılmadı.

Ya rezil bir hayat ya da dost için savaşmak... Bence hepsi de bozuk bir yemek gibi.

Eğer ikisinden de kaçış yoksa öyleyse yürüyün ölüme güzel bir şekilde.”

⁶⁹⁶ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 56-57.

⁶⁹⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 59.

Öyle görünüyor ki şair antlaşmanın yenileceğinden yeni haberdar olmuştur ve duruma çok vakıf değildir. Bu nedenle kabilesinin ahde vefasızlık etme ihtimaline karşılık onlara durumu izah etmekte ve öğüt vermektedir. Şairin kabilesi iki kötü seçenекle karşı karşıyadır. Bunlardan birisi dosta yardım etmeyerek kötü anılıp rezil bir hayat sürmek, bir diğeri de savaşta dosta yardımcı olup kayıplar vermektir. Her iki durum da şaire göre kötüdür. Fakat şair asilliği gereği kabilesinin şeref ve onuruna öncelik vermekte, eğer bu iki seçenекten bir kurtuluş yoksa en iyi şekilde savaşmanın daha iyi olacağını ifade ederek yapılan antlaşmanın doğruluğunu pekiştirmektedir. Ardından şair, kasidesinin son beyitlerinde savaş için nasıl bir hazırlık yapılması gerektiğini açıklamaktadır:⁶⁹⁸

وَلَا تَقْعُدُوا وَبِكُمْ مُمْتَنَةٌ كَفَى بِالْحَوَادِثِ لِمَرَّةٍ غَوْلًا
وَحُشُّوا الْحُرُوبَ إِذَا أُوقِدَتْ رِمَاحاً طَوَالاً وَخَيْلاً فَحْوَلاً
وَمِنْ نَسْجِ دَاوُودَ مَوْضُوعَةٌ تَرَى لِلْقَوَاضِي فِيهَا صَـلِيلًا

“Gücünüz yerindeyken, (hiçbir şey yapmadan) oturmayın. (Zaten) musibetler kişiye ölüm olarak yeter.

Savaş tutuştuğunda körükleyin onu uzun mızraklar ve soylu atlarla.

Bir de çift katlı olarak, kılıçların çınlamasını göreceğin Davut’un (demirle) işledikleriyle...”

Şair beyitlerde kabilesini savaş için cesaretlendirirken ölüm korkusunun yersiz olduğunu ifade etmektedir. Nitekim ona göre insan için hayatta ölüme sebebiyet veren kaza, hastalık ve yaşlılık gibi felaketlerden kaçış yoktur ve insan bir şekilde ölümü tadacaktır. Bu nedenle şair ölümün savaşarak onurlu bir şekilde olmasının insanın akıbeti için daha iyi bir son olacağını belirtmektedir. Fakat bu ölüm şaire göre körü körüne olmamalı, savaşlara en iyi at, mızrak ve zırhlarla gidilmelidir.

4.5.3 Kaside [38]

Şair Rabî’a b. Makrûm ed-Dabbî kırk beş beyitten oluşan kasidesine sevgilisinin eski diyarını görünce duyduğu üzüntüyü dile getirdiği gazel bölümüyle başlamaktadır (Mütekârib):⁶⁹⁹

⁶⁹⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 59.

⁶⁹⁹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 181.

أَمِنْ آلِ هِنْدٍ عَرَفْتُ الرُّسُومَا	بِجُمْرَانَ قَفَرًا أَبْتُ أَنْ تَرِيَمَا
تَخَالُ مَعَارِفَهَا بَعْدَ مَا	أَتُبْتُ سَنَّتَانِ عَلَيْهِمَا الْوُشُومَا
وَقَفْتُ أَسْأَلُهَا نَاقَتِي	وَمَا أَنَا أَمْ مَا سُؤَالِي الرُّسُومَا
وَذَكَّرَنِي الْعَهْدَ آيَاتُهَا	فَهَاجَ التَّذَكُّرُ قَلْبًا سَقِيمًا

“Cümrân’ın çorak arazisinde Hind’in kabilesinden geride kalan harabeleri ve gitmemekteki ısrarlarını fark ettin mi?

İki sene geçmesine rağmen bir zamanki evleri dövme desenleri gibi hayal edebilirsin.

Harabelere onu sormak için devemi durdurdum. Neyim vardı ya da niçin onlara soruyordum ki?

Kalıntılar hatıraları canlandırmış, hatıralar ise hasta bir kalbi uyandırmıştı.”

Şair beyitlerde sevgilisinin diyarından kalan izleri görünce hissettiği üzüntüyü tasvir etmektedir. Öyle görünüyor ki o, verdikleri acıdan dolayı bu izlerin kalmasını hiç istememektedir. Ne var ki sevgilisinin diyarından geride kalan bu izler hala yok olmamıştır. Bu nedenle ilk beyitte muhatabına bu izleri fark edip etmediğini sorarak aslında onların nasıl hala var olup eski günleri hatırlatarak kendisini üzdüğüne ve bundaki ısrarlarına dikkat çekmektedir. Daha sonra şair muhatabına bu üzüntünün nedenini açıklamak için kendisine üçüncü beyitteki soruyu yöneltmekte ve cevaplamaktadır. Bu gazel bölümünden sonra şair, kasidesinde tasvir bölümüne geçmekte ve ilk beyitlerde deve tasvirine yer vermektedir:⁷⁰⁰

فَعَدَيْتُ أَدَمَاءَ عَيْرَانَةَ	عُدَّافِرَةً لَا تَمْلُ الرِّسِيمَا
كَئِزَّ الْبَضِيعِ جُمَالِيَّةَ	إِذَا مَا بَعْمَنَ تَرَاهَا كُتُومَا
كَأَنِّي أُوشَّحُ أَنْسَاعَهَا	أَقْبَبَ مِنَ الْحُقُبِ جَابَأَ شَتِيمَا

“Sonra (bu diyardan) açık renkli, vahşi bir eşek gibi çevik, güçlü ve dayanıklı, ilerlemekten asla yorulmayan bir deveyle uzaklaştım.

Kasları güçlü bir erkek gibi sıkı ve sert, diğer develer yorgunluktan inlediğinde onun sustuğunu görürsün.

⁷⁰⁰ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 181.

(Yüke vurduğumda) sanki görünüşü itici, çevik ve karnı beyaz bir yaban eşeğini semerliyorum (sanırsın).”

Kasidenin tasvir bölümünde deve tasvirinin yoğun bir şekilde işlenmediği görülmektedir. Nitekim şair bu bölümde üç beyitlik kısa bir deve tasvirinden sonra doğrudan devesini benzettiği bir yaban eşeğinin dişilerini koruyuşunu ve bir avcıdan sonra kurtuluşlarını öyküleyici bir anlatımla aktarmaktadır. Gazel ve tasvir bölümünden sonra şair fahr/övünme temasına giriş yapmaktadır:⁷⁰¹

وَأَنْ تَسْأَلَنِي فَإِنْ أَمْزُ
أَهْلِيْنَ اللّٰئِيْمَ وَأَخْبُو الْكَرِيْمَ
وَأُبْنِي الْمَعَالِي بِالْمَكْرُمَاتِ
وَأَرْضِي الْخَلِيلَ وَأُزْوِي النَّصِيْمَ

“Eğer kim olduğumu soruyorsan bil ki ben alçakları hor gören, asillere hediyeler yığan bir adamım.

Güzel davranışlarımla şanımlı yüceltir, yoksulu doyurur ve dostlarıma şarap dökerim.”

Bu bölümde şair kendisiyle ve kabilesiyle övünmekte, kendisini övdüğü beyitlerde ise daha çok cömertliğine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda cömert davrandığı kişilerin karakterini göz önünde bulundurduğunu belirterek anlaşıldığı kadarıyla aslında ahlak ve erdeme verdiği öneme dikkat çekmektedir. Nitekim şair sonraki beyitte de cömertlik gibi erdemli davranışlarla şeref ve onurunu koruduğu ifade ederek bunu pekiştirmektedir. Bu bölümden sonra ise kasidesinin hamâse temasına geçiş yapılmıştır. Bu temayla ilgili aşağıdaki beyitler örnek verilebilir:⁷⁰²

وَدَارِ هَـوََانٍ أَنْفَقَ الْمَقَامَ
بِهَـوََانٍ فَحَلَّلْنَا مَحَلَّ كَرِيْمَ
إِذَا كَانَ بَعْضُ هُمْ لِلَّهِ وَانِ
خَلِيْطَ صَفَاءٍ وَأُمَّارُؤُمَا
وَتَغْرِ مَخُوفٍ أَقَمَّ أَبَاهُ
يَهَابُ بِهِ غَيْرُنَا أَنْ يُقِيْمَا
جَعَلْنَا السُّيُوفَ بِهِ وَالرِّمَاحَ
مَعَاقِلَنَا وَالْحَدِيْدَ النَّظِيْمَا

“Nice küçük düşürücü, rezil diyarlar vardı ki oralarda oturmayı ayıpladık ve değerli topraklara yerleştik.

⁷⁰¹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 183.

⁷⁰² Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 185.

Kimileri küçüklüğün ve rezilliğin sıkı bir dostu ve şefkatli bir annesiyken.

Nice korku verici gedikler vardı savunmak için kaldığımız. Kimileri kalmaya korkarken.

(Oralarda) kılıçlarımızı, mızraklarımızı ve birbirine dizilmiş demir halkalardan yapılma zırhlarımızı siperler edinmiştik.”

Kasidenin on yedi beyitlik bu bölümünde şair aslında kabilesiyle övünmektedir. Bu durum kasideyi fahr/övünme teması altında değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Fakat şairin bu beyitlerin hemen hemen hepsinde kabilesinin savaşçı ruhunu ele aldığı ve zaferle ayrıldıkları savaşları dile getirdiği görülmektedir. Bu nedenle kasidenin ana temasını hamâse/kahramanlık olarak değerlendirmek daha uygun gözükmemektedir.

4.5.4 Kaside [41]

Şair Ahnes b. Şihâb et-Tağlibî , yirmi yedi beyitten oluşan⁷⁰³ kasidesine gazel ile başlamaktadır. Bu bölümde sevgilisinin bir zamanlar yaşadığı diyarı, bir parşömendeki silinmiş yazılara benzetmektedir. Nitekim onun deyimiyle bu topraklarda artık kimse kalmamış, deve kuşlarının rahatlıkla dolaştığı bir yer haline gelmiştir. Ne var ki kalıntılar üzerinde derin düşüncelere dalan şairinin yanında bulunan iki arkadaşı bu uzun bekleyişten pek memnun kalmadıkları ve gitmek istedikleri anlaşılmaktadır. Bunun üzerine şair, arkadaşlarına şu beyitle seslenmiştir (Tavîl):⁷⁰⁴

خَلِيلَايَ هُوَ جَاءَ النَّجَاءُ شِمْلَةً وَذُو شُطْبٍ لَا يَجْتَوِيهِ الْمَصْرَجُ

“Ey dostlarım! (Benim) deli gibi koşan çevik bir devem ve ona dost olanın asla nefret etmeyeceği (savaş) yaralarıyla dolu (bir kılıcım var).”

Bu beyitte şair, sevgilisiyle yaşadığı eski günleri yad etmek için verdiği uzun moladan sıkılan dostlarına, yanından ayrılıp gitmeleri durumunda tek başına kalmaktan korkmayacağını haber vermektedir. Bunun nedenini ise hızlı koşan devesine ve keskin kılıcına bağlamaktadır.

⁷⁰³ Farklı rivayetlerle birlikte kasidedeki beyitlerin sayısı yirmi dokuza kadar çıkabilmektedir. Bkz. ‘Abdulhâdî Ahmed Seyyid ‘Abdul‘âl, “Bâiyyetü’l-Ahnes b. Şihâb et-Tağlibî (fe men yekü emsâ fi bilâdin mukâmuh): dirâse belâğîyye tahlîliyye”, *Journal of Arabic Studies* 44 (Nisan 2017), 473-475.

⁷⁰⁴ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 204.

Gazel bölümünden sonra şair bir zamanlar birlikte takıldığı, korkudan kimsenin karışmadığı eşkıya arkadaşları hakkında bilgi vermektedir. Onlarla yaşadığı kötü hayat tarzından tövbe edişini ve artık halini düzelttiğini ilgili konunun sonunda şu beyitle dile getirmektedir:⁷⁰⁵

فَأَدَّيْتُ عَنِّي مَا اسْتَعَرْتُ مِنَ الصَّبِيِّ وَلِلْمَالِ عِنْدِي الْيَوْمَ رَاعٍ وَكَاسِبٌ

“Artık (kötü) gençliğimden ödünç aldığım her şeyi geri ödedim. Sürülerim bende hayvancılığa yatkın ve ticaretten anlayan birini buluyor.”

Eski hayat tarzıyla ilgili bilgiler verdiği bu bölümden sonra şair ilginç bir konuyu ele almakta ve kendisiyle aynı dönemde bulunan birçok kabilenin coğrafi konumu hakkında bilgiler vermektedir. İlgili beyitlerden biri şu şekildedir:⁷⁰⁶

وَبُكِّرَ لَهَا ظُهُرُ الْعِرَاقِ وَإِنْ تَشَاءُ يَحُلْ دُونَهَا مِنَ الْيَمَامَةِ حَاجِبٌ

“Irak’ın geniş ovasının tamamı (Benî) Bekir’e aittir, eğer isterlerse Yemâme’nin yüce dağlarından (akrabaları) onları korumak için gelir.”

Şair ilgili bölümde “Benî Bekir” kabilesinin yanında “Benî Lukeyz” (Şairin kendi kabilesi), “Benî Temîm”, “Benî Kelb”, “Gassânîler”, “Benî Behrâ”, “Benî İyâd” ve “Lahmîler” hakkında da coğrafi konum bilgileri vermektedir. Bu bölüm aslında şairin kendi kabilesiyle övünmek için söylediği bir mukaddime niteliğindedir. Nitekim onun kabilesiyle övüldüğü beyitlerde en çok vurguladığı konu, onların diğer kabileler gibi coğrafi avantajlara sığınmayışları ve her yerde özgürce hareket edişleri olmuştur:⁷⁰⁷

وَنَحْنُ أَنْوَاسٌ لَا حِجَّازَ بَارِضُنَا مَعَ الْغَيْثِ مَا نُنْقَى وَمَنْ هُوَ غَالِبٌ

تَرَى رَائِدَاتِ الْخَيْلِ حَوْلَ بَيوتِنَا كَمَعَزَى الْحِجَّازِ أَعْجَزَتْهَا الرِّزَابُ

“Ama biz topraklarında hiçbir sığınağı olmayan bir halkızdır. Yağmurun düştüğü her yere gideriz, yiğitler (gibi).

Çadırlarımızın etrafında atlarımızın serbestçe dolaştığını görürsün, Hicaz’ın ağıllara sığmayan keçileri gibi.”

⁷⁰⁵ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 204.

⁷⁰⁶ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 205.

⁷⁰⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 206.

Şairin kabilesiyle övündüğü bu beyitler kasidenin ana temasını oluşturmaktadır. Bu bölümde fahr temasının baskınlığından söz edilebilir. Fakat ilgili beyitlerde kabilenin daha çok kahramanlıkları, yiğitliği ve savaşçı ruhundan bahsedilmesi nedeniyle kasidenin ana temasını hamâse olarak belirlemek daha uygun görülmüştür.

4.5.5 Kaside [60]

Tezde kasidesinin değerlendirilmesi yapılan ve “İkinci Külâb” (يوم الكلاب الثاني) savaşında yenilen tarafta yer alıp esir düştükten sonra öldürülen Abd Yeğûs b. Vakkâs el-Hârisî’nin acıklı hikayesinin aksine şair Muhriz b. el-Muka’bir ed-Dabbî (ö. ?) ve kabilesi için savaş zaferle sonuçlanmıştır. Bunun üzerine o, *Mufaddâliyyât*’ta yer alan ve yedi beyitten oluşan tek konulu kasidesinde kabilesinin zaferiyle övünmüştür (Basît):⁷⁰⁸

فَدَيْ لِقَوْمِي مَا جَمَعْتُ مِنْ نَشَبٍ	إِذْ لَقَّيْتُ الْحَرْبُ أَقْوَامًا بِأَقْوَامٍ
إِذْ خُيِّرْتُ مَذْجُجٌ عَنَّا وَقَدْ كَذَبْتُ	أَنْ لَنْ يُوَرِّعَ عَنْ أَحْسَابِنَا حَامٍ
ذَارَتْ رَحَانَا قَلِيلًا ثُمَّ صَبَّحَهُمْ	ضَرْبٌ يُصَيِّحُ مِنْهُ جَلَّةُ الْهَامِ
ظَلَّلْتُ ضَبَاعُ مَجِيْرَاتٍ يُلْذَنَ بِرِمٍ	وَأَلَحَمَ وَهْنٌ مِنْهُمْ أَيَّ الْحَامِ

“Savaş, kabileleri birbirine dolandırdığında biriktirdiğim her şey halkıma feda olsun.

O vakit Mezhic hakkımızda soylarını savunacak kimse yok diye duyumlar almış, onlara yalanlar söylenmişti.

Savaş biraz kızıştığında ağırbaşlı bir adamın bile çığlıklar attığı bir saldırı sabahleyin onları karşıladı.

Mücayratın sırtlanları etraflarında dolaşmaya başlamış, onlara kendilerinden güzel bir ziyafet vermişlerdi.”

Kaynaklarda her ne kadar şairin savaşa katılmadığı ifade edilse de ilk beyitten anlaşıldığına göre o bu savaşta kabilesine bütün gücüyle maddi destek sağlamıştır. Sonraki beyitte ise savaşı başlatanın yenilen taraf olduğu anlaşılmaktadır. Karşı tarafta yer alan Abd Yeğûs b. Vakkâs el-Hârisî kasidesinde dile getirdiği pişmanlıklar da bu görüşü desteklemektedir. Son iki beyitte ise şair kabilesinin yıkıcı üstünlüğünü dile getirmektedir. Öyle ki onun deyimiyle bu savaşta ağırbaşlı insanlar bile çığlık atmaya

⁷⁰⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 252.

başlamış, savaşın sonunda ise düşman mağlubiyete uğramış ve yırtıcı hayvanlara ziyafet olmuştur.

4.5.6 Kaside [70]

Şair Bişr b. ‘Amr b. Mersed altı beyitten oluşan kasidesinde Tağlîb kabilesinin şairlerinden ‘Amr b. Gülsüm’ü tehdit ederek büyük bir savaşa hazırlanmasını ister (Basît):⁷⁰⁹

أَبْشِرْ بِحَرْبٍ تُغْصُ الشَّيْخُ بِالرِّيقِ	قُلْ لِلْإِبْنِ كُلِّ يَوْمٍ السَّاعِي بَذْمَتِهِ
إِذَا فُرَّتِ الْحَرْبُ عَنْ أَنْيَابِهَا الرُّوقِ	وَصَاحِبِيهِ فَلَا يَنْعَمُ صَبَاحُهَا
مَنْ الْمَعَالِي وَقَوْمٌ بِالْمَقَارِيقِ	لَا يَبْعَثُ الْعِيرَ إِلَّا غَبَّ صَادِقَةٍ
لَهَا تَوَالٍ وَخَادٍ غَيْرُ مَسْبُوقِ	بَلْ هَلْ تَرَى ظُعْنًا تُحْدَى مُقَفِّيَةً
لَزْهَوِهِ مِنْ أَعَالِي الْبُسْرِ زُخْلُوقِ	يَأْخُذْنَ مِنْ مُعْظَمٍ فَجًّا بِمَسْهَلَةٍ
إِذْ أَصْبَحَ الدِّينُ دِينًا غَيْرَ مَوْثُوقِ	حَارِثٍ فِيهَا مَعَدًّا وَاعْتَصَمَ مَنْ بِهَا

“Onuruyla yaşayan İbn-i Gülsüm’e de ki: “(Savaşta deneyimli) bir ihtiyarı tükürüğüyle boğacak bir savaşı sevinçle selamla!”

Onun iki arkadaşına da söyle: “Savaş uzun dişlerini gösterdiğinde sabahınız hiç hoş olmayacak.

O kervanını yüksek yerlerden, sağlam bir plandan sonra insanlar dağılmışken gönderir.

Peki, geçilmesi imkânsız bir kervanbaşıyla peşi sıra gelen, ardı arkası kesilmeyen (kadınları taşıyan) şu develeri görüyor musun?

Mu‘zam’ın dağ yolundan, yukarılarından olgunlaştığı için kimisi düşmüş rengarenk hurmalar veren ağaçlar (gibi hörgüçlerle) gelirler.

Kimsenin itaatine artık güvenilmediği zaman onlarla Ma‘ad’a karşı savaştilar ve onlara sımsıkı tutundular.”

Şair ilk beyitte düşmanını tecrübeli savaşçıların bile korkudan yutkunacağı büyük bir savaşa tehdit etmektedir. Düşmanının bu savaştan kaçmaması için de savaş çağrısını onun onurlu ve sözünde duran bir insan oluşunu vurgulayarak yapmıştır. İkinci beyitte

⁷⁰⁹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 284-285.

ise şair iki kişiyi daha tehdit etmektedir. Ancak kaynaklarda bunların kim olduğuna ulaşılamamıştır. Üçüncü beyitte ise şair düşmanın korkak bir şekilde kendini garantiye alarak savaşmasını alaylı bir şekilde asker yerine “kervan” kelimesini kullanarak dile getirmektedir. Buradaki amacının savaşta iki tarafın da kaçmadan tam bir çarpışmanın gerçekleşmesi olduğu söylenebilir. Nitekim kendisi ve ordusu sonraki beyitte de ifade ettiği üzere kadınlarını da getirerek asla kaçma teşebbüsünde bulunmayacaktır.

4.5.7 Kaside [93]

Şair Damra b. Damra en-Nehşelî on beş beyitten oluşan kasidesine savaşta at sürmedeki becerisiyle övünerek başlar (Tavîl):⁷¹⁰

وَمَشْعَلَةٌ كَالطَّيْرِ نَهْنَهَتْ وَزْدَهَا	إِذَا مَا الْجَبَانُ يَدْعِي وَهُوَ عَانِدٌ
عَلَيْهَا الْكُمَاةُ وَالْحَدِيدُ فَمِنْهُمْ	مَصِيدٌ لِّأَطْرَافِ الْعَوَالِي وَصَائِدٌ
شَمَاطِيطٌ تَهْوِي لِلْسَّوَامِ كَأَنَّهَُا	إِذَا هَبَطَتْ غُوطًا كِلَابٌ طَوَارِدٌ

“Korkaklar soylarıyla övünüp gelmediklerinde kuşlar gibi her yerden gelen birçok at sürüsünü geri püskürttüm.

Üzerlerinde zırhlar ve demirler vardı. Kimisi mızrakların uçlarına av olmuştu kimisi ise (hala) avlıyordu.

Dağınık gruplar halinde otlayan sürülere saldırıyorlardı. Düzlüklere indiklerinde av köpekleri gibiydiler.”

Bu beyitlerde şair savaş esnasında üzerine gelen düşman atlı birliğini muhatabına oldukça ihtişamlı bir şekilde tasvir ederek kendisiyle övünmektedir. İlk beyitte karşısındaki süvari birliğinin kuşlar gibi hızlı ya da çok olduğunu ifade etmekte, onları tutuşan bir ateşe benzeterek her yere yayıldıklarını dile getirmektedir. Ardından soyuyla sürekli övünüp gerçek bir savaş başladığı zaman kaçan kişileri eleştirmektedir. Aslında bir açıdan, eyleme dökmeden sadece sözde soy ile övünmenin yanlışlığına da gönderme yaptığı söylenebilir. Şair düşman atlı birliğini tasvir etmeye ikinci ve üçüncü beyitlerde de devam etmektedir. Buradaki tasvirlerde herhangi bir hiciv göze çarpmamaktadır. Şair savaşta bu görkemli sahneyi muhatabının zihninde canlandırması için sadece tasvirde bulunmaktadır. Bu bağlamda savaşta can pazarını tasvir etmek için ikinci beyitte ölenler

⁷¹⁰ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 325.

ve sağ kalanlar için av ve avcı benzetmeleri yapmaktadır. Üçüncü beyitte ise savaşta düşman süvari birliğinin saldırı anındaki koşusunu, av köpeklerinin avcılık esnasındaki coşkulu koşusuna benzetmiştir. Bu beyitlerden sonra şair düşmanlarına karşı heybetli duruşunu şu beyitler ile dile getirmektedir:⁷¹¹

أَذِيْقُ الصَّدِيقَ رَافِقِي وَإِحَاطِي وَقَدْ يَشْتَكِي مِنِّي الْعُدَاةُ الْأَبَعدُ
وَذِي تِرَّةٍ أَوْجَعْتُهُ وَسَبَقْتُهُ فَقَصَّرَ عَنِّي سَعْيُهُ وَهُوَ جَاهِدُ
يِرَانِي إِذَا لَاقَيْتُهُ ذَا مَهَابَةٍ وَيَقْصُرُ عَنِّي الطَّرْفُ وَالْوَجْهُ كَامِدُ

“Dostumu sever ve kollarım. Uzaktaki düşmanlarım ise benden dolayı dertlenir.

Önceden canını yaktığım nice intikam sahibinin çabası beni yakalamaya çalışırken boşa gitmiştir.

Onunla karşılaştığımda heybetimi görür. Yüzü ekşimiş bir halde bana bakmamaya çalışır.”

Yukarıdaki beyitlerde şair kendisini gören ya da duyan düşmanın yaşadığı psikolojik ve fiziksel durumu muhatabına anlatmaktadır. Öyle ki birinci beyitten anlaşıldığı kadarıyla düşmanları daha kendisini görmeden adını duymaları durumunda onunla karşılaşmak istemedikleri için hemen şikâyet etmeye başlarlar. İntikam sahibi birinin durumu ise böyle değildir. O her ne olursa olsun düşmanıyla karşılaşp intikamını almak ister. Bu bağlamda şair ikinci ve üçüncü beyitte intikam almak isteyen kişilerin bile karşılaşma esnasında gördükleri heybetli duruş karşısında irkildiğini, tüm öfkelerine rağmen kendisiyle baş edemediklerini dile getirmektedir. Bu beyitlerin ardından şair kasidesinde mızrak darbesiyle yere serdiği bir düşmanı birkaç beyitle tasvir eder. Daha sonra farklı bir konuya geçerek cömertliği ile övünür. Ardından kabilesi ile övündüğü şu beyitler ile kasidesini sonlandırır:⁷¹²

وَمَا أَنَا بِالسَّاعِي لِيُخْرِزَ نَفْسَهُ وَلَكِنِّي عَنْ عَوْرَةِ الْحَيِّ ذَائِدُ
وَإِنْ يَكُ مَجْدٌ فِي تَمِيمٍ فَإِنَّهُ نَمَانِي الْيَقَاعُ نَهْشَلٌ وَعُطَارِدُ
وَمَا جَمَعَا مِنْ آلٍ سَعْدٍ وَمَالِكٍ وَبَعْضُ زِنَادِ الْقَوْمِ غَلَتْ وَكَاسِدُ

⁷¹¹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 325.

⁷¹² Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 326.

وَمَنْ يَتَّبِعْ بِالْحَدِيثِ فَإِنَّهُ عَلِيَّ كُلِّ قَوْلٍ قِيلَ رَاعٍ وَشَاهِدُ

“Benim çabam kendimi korumak için değildir. Ben sadece kabilemi düşmanlara karşı savunmaya çalışıyorum.

Eğer Benî Temîm’de bir ihtişam varsa; Beni zirveye ulaştıran Nehşel ve ‘Utârid’dir.⁷¹³

Ve onların bir araya getirdiği Benî Sa’d ve Benî Mâlik’tir. (Ancak) kabiledaki bazı ateş çubukları yanmaz ve değersizdir.

(Öncekilerin) haberlerini alanlar, söylediğim her sözün (doğruluğunu) görecek ve şahitlik edecektir.”

Birinci beyitte şair fedakarlığını vurgulamakta, önceki beyitlerde anlattığı bütün savaş ve karşılaşmaları kendisi için değil de tüm bunlara layık kabilesinin şerefi için yaptığını muhatabına anlatmak istemektedir. İkinci ve üçüncü beyitte muhatabına bu şerefin Zeyd Menat b. Temîm’in soyundan gelen iki atası Nehşel b. Dârim ve ‘Utarid b. ‘Avf ile onların torunları Benî Sa’d ve Benî Mâlik’den geldiğini aktarmaktadır. Böylelikle şair bir yandan da fedakarlığının boşa olmadığını vurgulamaktadır. Ayrıca üçüncün beytin sonunda, her kabilede olabileceği gibi kendi kabilesinde de bu şerefi hak etmeyenlerin bulunduğunu özellikle belirtmektedir. Son beyitte ise kasidesinde kendisi ve kabilesi hakkındaki övgü dolu sözlerden şüphe edenlere yönelmekte ve onlara söylediklerinin gerçekliğini açıklamaktadır.

4.5.8 Kaside [96]

Yirmi iki beyitlik kasidesinde şair Bişr b. Ebî Hâzim, oğlu ile katıldığı ve kabilesi Benî Esed ve müttefiki Benî Sa’d’ın Benî Hevâzin’in bir kolu olan Benî ‘Amir’e karşı kazandığı Nisâr savaşını konu edinmektedir. Kasidenin gazel temalı ilk beyitleri şu şekildedir (Tavîl):⁷¹⁴

عَفْتُ مِنْ سُلَيْمَى زَامَةً فَكَثِيرَهَا وَشَطْتُ بِهَا عَنْكَ النَّوَى وَشُعُوبَهَا
وَعَيَّرَهَا مَا غَيَّرَ النَّاسَ قَبْلَهَا فَبَانَتْ وَحَاجَاتُ الْفُؤَادِ تُصِيرُهَا

⁷¹³ Bu beytin (نَمَانِي الْبِقَاعُ نَهْشَلٌ وَغُطَارْدُ وَإِنْ أَكُ فِي مَجْدٍ تَمِيمٍ فَإِنَّهُ) “Eğer tam bir şeref sahibi olduysam bu Nehşel ve ‘Udârit sayesinde.” şeklinde farklı bir rivayeti daha bulunmaktadır. Bu rivayet anlam bakımından daha doğru gözükmetedir. Bkz. Tebrîzî, Şerhu İhtiyârâtî’l-Mufaddal, 1371.

⁷¹⁴ Dabbî, el-Mufaddaliyyât, 330.

أَلَمْ يَأْتِهَا أَنَّ الدُّمُوعَ نَطَافَةٌ لَعَيْنٍ يُوَافِي فِي الْمَنَامِ حَبِيبَهَا
تَحْدَرُ مَاءِ الْغَرْبِ عَنِ جُرْشِيَّةٍ عَلَى جِرَّةٍ تَغْلُو الدِّبَارَ غُرُوبَهَا

“Râma ve tepesi artık Süleymâ’nın (izlerini) taşıyor. Uzun yolculuğu ve ayrılığı onu senden aldı.

Ondan önceki insanlar gibi o da değişti ve gitti. Ancak kalbim hala onu özlemle arıyor.

Sevgilisini sadece düşlerde gören bir gözden yaşların durmadan aktığını bilmez mi?

Cüreş devesinin (sırtındaki) bir kovadan tarlaya, tohum yatakları suyla doluncaya kadar dökülen bir su gibi.”

Cahiliye şiirinde şairin kasidesine eski sevgilisinin bir zamanlar yaşadığı diyarın harabeleri ve yıkıntılarını (Atlâl) tasvir ederek başlaması, alışageldik bir olgudur. Kasidenin ilk beytinde ise şair kendisini terk eden sevgilisini hatırlatacak herhangi bir kalıntıyı bile göremediğini söyleyerek bulunduğu durumun vahametini ortaya koymaktadır. Bu terk ediş her ne kadar basit sebeplere dayandığı için şairin gözünde mantiken sevgilisini diğer insanlar ile aynı mertebeye koysa da o yine de kalbine söz geçiremediğini ve hala onu sevdiğini ikinci beyitte ifade etmektedir. Ardından şair hissettiği aşk acısının bir gereği olarak gözlerinden akan göz yaşlarından bahsetmekte ve onların çokluğunu Yemen’de Cüreş bölgesine mensup bir devenin⁷¹⁵ sırtında taşınıp tarlaya dökülen bir kovadaki suya benzetmektedir. Gazel bölümünden sonra ise kaside de doğrudan kahramanlık teması işlenmiştir. Bu bölümde göze çarpan en dikkat çekici özellik şairin, kendi kabilesinin ve düşmanlarının savaştaki durumunu tasvir ederken teşbih sanatını yoğun bir şekilde kullanmasıdır:⁷¹⁶

أَجْبَنَّا بَنِي سَعْدِ بْنِ ضَبَّةٍ إِذْ دَعَوْا وَلِلَّهِ مَوْلَى دَعْوَةٍ لَا يُجِيبُهَا
وَكُنَّا إِذَا قُلْنَا هَـوَازِنُ أَقْبَلِي إِلَى الرُّشْدِ لَمْ يَأْتِ السَّدَادَ خَطِيئَهَا
عَطَفْنَا لَهُمْ عَطْفَ الضُّرُوسِ مِنَ الْمَلَا بِشَهَابٍ لَا يَمْشِي الضَّرَاءَ رَقِيمُهَا
فَلَمَّا رَأَوْنَا بِالْبَسَارِ كَانْنَا نَشَاصُ الثَّرَى هَاجَتُهَا جَنُوبُهَا

⁷¹⁵ İbnu'l-Enbârî, Şerhu'l-Mufaddaliyyât, 641.

⁷¹⁶ Dabbî, el-Mufaddaliyyât, 331.

“Çağırdıkları zaman Benî Sa’d b. Dabbe’ye icabet ettik. Davete icabet etmeyen ne kötü bir dosttur!

Benî Hevâzin’e “Aklınızı başınıza alın!” dediğimizde hatipleri hedefi tutturamadı.

Çölde onlara, komutanı çalılar arasında gizlemeyen kül rengi bir orduyla huysuz bir deve gibi saldırdık.

Bizi Nisar’da gördüklerinde fırtınanın getirdiği karabulutlar gibiydik.”

İlk iki beyitte şair kabilesinin savaşa giriş nedenini açıklamakta ve bu noktada savaşın kendilerinden kaynaklanmadığı belirterek kabilesinin adını temize çıkarmaktadır. Nitekim şairin deyiimiyle kabilesi savaşa dostlarına yardım etmek için girmiş üstelik düşmanlarına da son bir uyarıda bulunmuştur. Ancak düşman kabilenin reisi bu uyarılara kulak asmamış ve savaş başlamıştır. Bu iki beyitten sonra şairin teşbih sanatını yoğun bir şekilde kullandığı görülmektedir. Şair ilk önce kabilesin üstünlüğü ile ilgili teşbihlerde bulunmaktadır. Bu bağlam da o; kabilesinin silah üstünlüğünü orduyu kül rengine, askerî üstünlüğünü ise karabulutlara benzeterek dile getirmiştir. Üçüncü beyitteki “komutanı çalılar arasında gizlemeyen” ifadesiyle de kabilenin saklanmadan açık bir şekilde savaştığını ifade ederek onların cesaretini vurgulamaktadır. Bu bölümden sonra şair, düşmanlarının zayıflığını yine çok sayıda teşbihlerde bulunarak muhatabına tasvir etmektedir:⁷¹⁷

فَكَانُوا كَذَاتِ الْقِدْرِ لَمْ تَدْرِ إِذْ غَلَّتْ	أَتُنْزِلُهُمَا مَذْمُومَةً أَمْ تُنْزِلُهَا
قَطَعْنَاهُمْ فَبِالْيَمَامَةِ فِرْقَةً	وَأُخْرَى بِأَوْطَاسٍ تَرُكَّيْهَا
نَقَلْنَاهُمْ نَقْلَ الْكِلَابِ جِرَاءَهَا	عَلَى كُلِّ مَغْلُوبٍ يَثُورُ عُكُوبُهَا
لَحُونَاهُمْ لَحْوَ الْعِصِيِّ فَأَصْبَحُوا	عَلَى آلَةٍ يَشْكُو الْهَوَانَ حَرِيْهَا

“O zaman onlar, bir tencerede yağ eritmeye başladığı vakit onu kötü bir şekilde sunmak ile eritmek arasında kalan o kadın gibiydiler.

Onları ikiye bölmüştük. Bir bölük Yemâme tarafında, diğer bölük ise köpeklerin havladığı Avtâs tarafındaydı.

Köpeklerin yavrularını götürmesi gibi onları tozu havada uçuşan her yoldan götürdük.

⁷¹⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 331-332.

Bir adamın sopanın kabuklarını soyması gibi onları soyduk. Öyle bir hale geldiler ki talana uğrayanlar utançlarından sızlanıyordu.”

İlk beyitte şair yenilgiye uğrayan düşmanlarını, ne yapacağını bilmeme ve şaşkınlık durumunu ifade etmede darb-ı mesel haline gelen bir kadına benzetmiştir. Rivayet edildiğine göre bu kadının evine, tencereye erimesi için yağ koyduğu esnada bir misafir ansızın konuk olmuştur. Ancak misafire hazırlıksız yakalanan kadın yağı tamamen eritip misafiri bekletmek ile misafiri hemen ağırlayıp yağı kötü bir şekilde ikram etmek arasında kararsız kalmış ve ne yapacağını bilememiştir.⁷¹⁸ Şairin deyimiyle de düşmanlarının savaştaki şaşkınlığı bu kadının durumu gibidir. Bunun bir sonucu olarak şairin kabilesi düşmanlarını birbirlerinden uzaklaştırarak onları zayıf düşürdükten sonra bir köpeğin yavrularına istediğini yapması gibi onlara istedikleri şekilde saldırmışlar ve ganimetlerini almışlardır. Bu bölümden sonra şair, kasidesinde düşman kabilenin kadınlarına yönelik ağır hicivlerde bulunduğu beyitlere yer verir. Ardından kasidesini bulunduğu toprakların kendilerine ait olduğunu ifade ettiği şu beyitle bitirir:⁷¹⁹

دَعُوا مَنْبِتَ السَّيْفَيْنِ إِنَّمَا لَنَا إِذَا مَضَى الْحَمْرَاءُ شُبَّتْ حُرُوبُهَا

“Kızıl Mudar’ın savaşları başladığında bu iki sahilin otlaklarını rahat bırakın! Buralar bizimdir.”

Mudar, kabilenin en büyük atalarından biri olup kızıl (hamrâ) lakabıyla da tanınır. Kızıl aynı zamanda Benî Mudar’ın sancak ve sarıklarında kullandıkları renktir.⁷²⁰ Büyük bir ihtimalle şairin beyitte atası Mudar’ı zikretmesinin nedeni onunla övünmekten ziyade bütün Arapları kastetmeyi istemesidir. Nitekim Mudar b. Nizâr çok sayıda kabilenin atası konumundadır. Özetle “Kızıl Mudar’ın savaşları başladığında” ifadesi “Araplar arasında savaş çıktığında” şeklinde anlamak da mümkündür.

4.5.9 Kaside [106]

Kaside Âmir b. Tufeyl’e aittir. Şair hamâse temasını yoğun bir şekilde işlediği, on üç beyitten oluşan kasidesinde kendi kabilesi Benî Âmir b. Sa‘saa ile Benî Hâris b. Ka‘b ve müttelikleri arasında gerçekleşen Feyf-i Rîh Savaşı’nı (يوم فيف الرياح) konu edinmektedir.

⁷¹⁸ İbnu’l-Enbârî, *Şerhu’l-Mufaddaliyyât*, 644.

⁷¹⁹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 333.

⁷²⁰ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Mudar (Benî Mudar)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/356.

Savaşta hiçbir tarafın zaferle ayrılmadığı ancak Benî Âmir b. Sa'saa'nın onurlu bir şekilde mücadele ettiği rivayet edilir.⁷²¹ Atı Meznûk'tan bahsettiği ilk beyitler şu şekildedir (Tavîl):⁷²²

لَقَدْ عَلِمْتُ عَلَىٰ هَـٰوَازِنَ أَنَّنِي	أَنَا الْفَارِسُ الْحَامِي حَقِيقَةً جَعْفَرٍ
وَقَدْ عَلِمَ الْمُزْنُوقُ أَنَّنِي أَكْرُهُ	عَلَى جَمْعِهِمْ كَرَّ الْمَنِيحِ الْمُشْهَرِّ
إِذَا أُوْرَّ مَنْ وَقَعَ الرِّمَاحُ زَجْرَتَهُ	وَقُلْتُ لَهُ أَزْجَعُ مُقْبِلًا غَيْرَ مُذْبِرٍ
وَأَنْبَأْتُهُ أَنَّ الْفِرَارَ خَزَائِلُهُ	عَلَى الْمَرْءِ مَا لَمْ يُبْلِ جَهْدًا وَيُعْزِرِ
أَلَسْتُ تَرَى أَرْمَاحَهُمْ فِي شُرْعَاءِ	وَأَنْتَ حِصَانٌ مَاجِدُ الْعِرْقِ فَاصْبِرِ
أَرَدْتُ لِكُنِّي لَا يَغْلُمَ اللَّهُ أَنَّنِي	صَبِرْتُ وَأَحْشَى مِثْلَ يَوْمِ الْمُشَقَّرِ

“Doğrusu, Hevâzin’in ileri gelenleri biliyor ki ben Cafer (oğullarının) davasını savunan bir süvariylim.

Meznûk da iyi bilir ki ben onların hepsine seilmeyen boş oklar gibi sürekli saldırdım.

Mızrakların saplanmasından irkilip arkasını dönünce onu ileri doğru çevirdim ve ‘Haydi koş dosdoğru ileri, asla arkana dönme!’ dedim.

Elinden gelen her şeyi yapmadığı ve kendisini temize çıkarmadığı sürece kaçmanın bir utanç olduğunu söyledim.

‘Görmez misin mızrakların bana doğrultulduğunu? Sen asil bir atsin, sabret!’

Allah’ın sabrettiğimi bilmesini istedim. Doğrusu ben Muşakkar savaşı gibi bir günden korkarım.”

Şair ilk beyitte düşmanı Benî Hevâzin’e seslenmekte ve kabilesini korumaktan asla vazgeçmediğini ve vazgeçmeyeceğini haber vermektedir. Bu sözünün kanıtı ise onun, atı “Meznûk” ile katıldığı Feyf-i Rîh Savaşı’nda yaptıklarıdır. Şair bu savaştaki kahramanlığını atıyla yaptığı bir diyalog içerisinde muhatabına anlatmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla o bu diyalogdaki beyitlerde korkusuzca savaştığını, korkaklığı bir utanç vesilesi olarak gördüğünü ve savaşta iken asla pes etmediğini dile getirmektedir. Bu bağlamda ikinci beyitteki “seilmeyen boş oklar gibi” benzetmesi oldukça önemlidir. Benzetmede

⁷²¹ İbn Esîr, *el-Kâmil fî t-târih*, 1/566.

⁷²² Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 361-362.

kullanılan “boş ok” (المنيح) Cahiliye Devri’nde Arapların oynadığı çubuk çekmeye dayalı “meysir” adındaki bir talih oyununda kullanılan on oktan biridir. Oyun esnasında bu ok çekildiği zaman kimseye bir pay verilmeyip her çıktığında oyun tekrarlanırdı.⁷²³ Bu nedenle de bu okun çıkmasının pek istenilmediği söylenebilir. Şair de ilgili beyitte düşmanlarına ardı ardına yaptığı saldırıları ve bu nedenle onlar tarafından sevilmeişini bu oka benzetmiştir. Altıncı beyitte ise şair, Arapların Farslara karşı büyük bir yenilgiye uğradığı Muşakkar savaşını⁷²⁴ örnek vererek kahramanlığının nedenini açıklamakta ve böylesi bir hezimetin kendisinin ve kabilesinin başına gelmemesi için mücadele ettiğini belirtmektedir. Bu bölümden sonra şair Feyf-i Rîh Savaşı’ndaki mücadelesi ile ilgili biraz daha ayrıntıya girerek gözünü nasıl kaybettiğinden bahsetmektedir:⁷²⁵

لَقَدْ شَانَ حُرَّ الْوَجْهِ طَغْنَةً مُسِيرَ	لَعْمَرِي وَمَا عَمَرِي عَلَيَّ يَهَيِّنَ
جَبَانًا قَمَّا عُذْرِي لَدَى كُلِّ مُحْضَرِ	قَيْئُسَ الْفَتَى إِنْ كُنْتُ أَعُورَ عَاقِرَا
عَشِيَّةَ فَيْفِ الرِّيحِ كَرَّ الْمُدَوِّرِ	وَقَدْ عَلِمُوا أَنِّي أَكْرُ عَلِيمُ
نَجِيعُ كَهْدَابِ الدِّمَقْسِ الْمُسِيرِ	وَمَا رِمْتُ حَتَّى بَلَ نَحْرِي وَصَدْرُهُ
أَقْلِي الْمِرَاحَ إِنِّي غَيْرُ مُقْصِرِ	أَقُولُ لِنَفْسٍ لَا يُجَادُ بِمِثْلِهَا
وَلَكِنْ أَتَتْنَا أُسْرَةٌ ذَاتُ مَفْخَرِ	فَلَوْ كَانَ جَمْعٌ مِثْلُنَا لَمْ نُبَالِهِمْ
وَأَكْلَبَ طُرًّا فِي لِبَاسِ السُّنُورِ	فَجَاؤُوا بِفُرْسَانِ الْعَرِضَةِ كُلِّهَا

“Hayatım üzerine yemin ederim ki -zira hayatım benim için basit bir şey değildir- Müshir’in darbesi yüzümün güzelliğini bozdu.

Ne zavallı bir adam olurum eğer kısırlığıma ve tek gözlülüğüme korkaklığı da eklersem. Bütün meclislerde bahanem ne olur?

İyi biliyorlar ki Feyf-i Rîh akşamı onlara putun etrafında tavafeder gibi saldırdıkça saldırdım.

Boğazım ve göğsüm çizgili ipekli bir kumaşın püskülü gibi akan kanla kaplanana kadar durmadım.

⁷²³ Tevfik Fehd, “Meysir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/509-510.

⁷²⁴ Bu savaşın ayrıntıları için bkz. İbnu'l-Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*, 708-709.

⁷²⁵ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 326.

Kendisi gibisiyle aşık atılmayacağını (sanan) birisine derim ki: ‘Fazla sevinme, henüz pes etmedim.’

Evet, sayıca bizim kadar olsalardı onlara aldırış etmezdik ancak övülesi bir kalabalıkla geldiler.

Yemen’in bütün süvarileri ve deri zırhlara bürünmüş Benî Ekleb’in tamamıyla geldiler.”

İlk iki beyitte şair asla korkak bir insan olmayacağını açıklamakta, bunun nedenini ise kendisinde bulunan iki fiziki kusur ile ilişkilendirmektedir. Bunlardan biri Feyf-i Rîh Savaşı’nda Müşir b. Yezîd el-Hârisî’nin (ö. ?) onun bir gözünü mızrak darbesiyle çıkarması sonucunda yüzünde oluşan bozulma, diğeri ise çocuk yapamamasıdır. Onun deyimiyle tüm bu kusurların yanında bir de korkak olmak normal bir insanının korkaklığı nedeniyle ayıplanmasından çok daha büyük bir ayıplanmayı beraberinde getirecektir. Bu bağlamda şair üçüncü beyitte korkak olmadığını düşmanlarının da bildiğini ifade ederek dördüncü ve beşinci beyitte muhatabına savaşta gayretini tasvir etmekte ve bu şekilde savaşmaktan asla vazgeçmeyeceğini dile getirmektedir. Son iki beyitte ise şair savaşta neden galip gelemediklerini açıklamakta ve bunu düşmanlarının sayıca çokluğuna bağlamaktadır. Ancak şairin kabilesi sayıca çok az olmalarına rağmen daha önce de belirtildiği üzere savaşı beraberlikle sonuçlandırmışlar ve bu sayede kabileler arasındaki saygınlıklarını oldukça arttırmışlardır.

4.5.10 Kaside [121]

Kaside gazel, fahr ve hamâse olmak üzere üç temadan oluşmaktadır. Şair Hurâşe b. ‘Amr el-‘Absî kasidesinde İslam’dan kırk yıl önce kabilesi Benî ‘Abs ve müttefiki Benî ‘Amr ile Benî Temîm ve müttefiki Benî Zübyân arasında vuku bulan eyyâmü’l-Arab’ın en büyük savaşlarından Şi‘b’i Cebele’yi konu edinmektedir.⁷²⁶ Hurâşe savaşta kabilesi Benî ‘Abs’ın galibi üzerine on dört beyitten oluşan bu kasideyi söylemiştir. Kasidenin gazel temalı ilk beyitleri şu şekildedir (Tavîl):⁷²⁷

أَبَى الرَّسْمُ بِالْجَوْنَيْنِ أَنْ يَتَحَوَّلَا وَقَدْ زَادَ بَعْدَ الْحَوْلِ حَوْلًا مُكَمَّلًا

⁷²⁶ Savaş hakkında detaylı bilgi için bkz. İbn Esîr, *el-Kâmil fi’t-târih*, 1/522-528; İbn Abdürabbih, *el-İkdu’l-ferîd.*, 6/9-14.

⁷²⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 405.

وَبَلَّ مَنْ لَيْلِي بِمَا قَدْ تَحُلُّهُ نَعَاجَ الْمَلَا تَزْعَى الدَّخُولَ فَخَوْمًا

“el-Cevneyn’deki harabeler bir yılın üstüne tam bir yıl eklemesine rağmen değişmeyi reddediyor.

Leylâ’nın bir zamanlar yaşadığı bu yerde artık ed-Dahûl ile Havmele arasındaki geniş ovalarda otlayan yaban inekleri yer almış.”

Beyitlerde geçen el-Cevneyn, ed-Dahûl ve Havmele yer isimleridir. Cahiliye şiirinin girizgâh kısımlarına bağlı kalarak oldukça alışageldik bir şekilde kasidesine başlayan şair ilk beyitte sevdiği kadının bir zamanlar yaşadığı diyardan kalan izlerinin iki yıl geçmesine rağmen hala silinmediğini söylemekte, böylelikle hala onu unutmadığını ve sevdiğini dile getirmektedir. Gazel bölümünün devamında ise şair, sevgilisinin bir zamanlar yaşadığı diyara yerleşen yaban ineklerinden bahsedip onları tasvir etmektedir. Bu bölümden sonra o, ana teması hamâseye hazırlık amacıyla kendi kabilesi ile övündüğü fahr bölümüne geçmektedir.⁷²⁸

فَلَا قَوْمَ إِلَّا نَحْنُ خَيْرُ سِيَاةٍ وَخَيْرُ بَقِيَّاتِ بَقِيَّاتٍ وَأَوَّلَا
وَأَطْوَلُ فِي دَارِ الْحَقِّ إِقَامَةً وَأَرْبَطُ أَخْلَامًا إِذَا الْبَقْلُ أَجْهَلَ

“Hükmetme konusunda hem geriye kalanlar hem de eski atalar arasında bizden daha iyi olan bir kabile yoktur.

Savunma hattında daha uzun süre ayakta durur ve taze bahar otlakları cahilce (harekete) geçirdiğinde daha sakin kalırız.”

Yukarıdaki ilk beyitte Hurâşe gelmiş geçmiş tüm kabileler ile kendi kabilesini kıyaslayarak mübalağalı bir şekilde kendi kabilesini insanları yönetme konusunda en iyisi olduğunu belirtmektedir. İkinci beyitte ise şair, savaş zamanında değer verdikleri herkesi korumak için kabilesinin savunma hattında daha uzun süre kaldığını ifade etmektedir. Bu beyitte şair aynı zamanda Cahiliye Devri’ndeki bir olguya da işaret etmektedir. Şöyle ki ilk bahar aylarında bazı kabileler başka kabilelerin suyu ve otlakları bollastığında onları gasp etmek için saldırıda bulunabilmekteydiler.⁷²⁹ Şair ise bu saldırıları cahillikle nitelendirmekte ve kabilesinin gücü, cesareti ve kendisine olan güveni nedeniyle bu gibi durumlarda telaşa kapılmadığını dile getirmektedir. Fahr bölümünün sonraki beyitlerinde

⁷²⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 405.

⁷²⁹ İbnu’l-Enbârî, *Şerhu’l-Mufaddaliyyât*, 824.

kabilesinin asaleti ve yiğitliği ile de övünen Hurâse, ardından kasidesinde hamâse temasına geçiş yapmaktadır.⁷³⁰

وَنَحْنُ تَرَكْنَا عَنُوءَ أُمِّ حَاجِبٍ	تُجَاوِبُ نَوْحاً سَاهِرَ اللَّيْلِ تُكَلِّلَا
وَجَمْعَ بَنِي غَنَمٍ غَدَاةَ حُبَالَةٍ	صَبَحْنَ مَعَ الْإِشْرَاقِ مَوْتاً مُعْجَلَا
بِكُلِّ سُرَيْجٍ جَلَا الْقَيْنِ مَتْنَهُ	رَقِيقَ الْحَوَاشِي يَتَرُكُ الْجُرْحَ أَنْجَلَا
وَعُذْرَةَ قَدْ حَكَّتْ بِهَا الْحَرْبُ بَرَكَهَا	وَأَلْقَتْ عَلَى كُلِّ جِرَاناً وَكَلَكَلَا

“Biz zaferimizle Ümmühâcib’i erkeklerini kaybetmiş, bütün gece kederle uyanık duran kadınlarla feryat eder bir halde bıraktık.

Hubâlah sabahı Benî Ganm’in ordusuna, güneş ışınları vururken ani bir ölüm iksiri içirdik,

Demircinin yüzeyini parlattığı, kenarları keskin, geniş yaralar bırakan Süreyc’in kılıçlarıyla.

Savaş ise Benî Uzre’yi göğsüyle bastırdı, boynunun ve vücudunun ağırlığını Benî Kelb’e verdi.”

Yukarıdaki beyitlerde geçen Süreyc, bir kılıç ustasının adıdır.⁷³¹ Ümmühâcib ise Benî Temîm’in önderlerinden Şi‘b-i Cebele Savaşı’nda öldürülen Lakî b. Zürâra ve esir düşen Hâcib b. Zürâra’nın annesidir.⁷³² Hâcib b. Zürâra savaş sonrasında esaretten kurtulmak için bin deve vererek Arapların en çok fidye verenlerinden sayılmıştır.⁷³³ Şair bu beyitlerle savaş esnasında ve sonrasında düşmanlarının bulunduğu içler acısı durumu dile getirmekte ve muhtemelen bizzat onların isimlerini zikrederek onları unutulmayacak bir utanç içerisinde bırakmayı amaçlamaktadır.

4.6 İ‘tizâr

İ‘tizâr kelimesi a-ze-re (عَذَرَ) fiilinden türetilmiştir ve sözlükte “özür dilemek” anlamına gelmektedir.⁷³⁴ Bir edebiyat terimi olarak ise i‘tizâr genellikle şairin bir yönetici hakkında söylediği hicivden ötürü duyduğu pişmanlığı dile getirmede veya atılan

⁷³⁰ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 406.

⁷³¹ İbn Sîde, *el-Muhassas*, 2/29.

⁷³² İbn Esîr, *el-Kâmil fî t-târîh*, 1/524.

⁷³³ Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *el-Ma‘ârif*, thk. Servet ‘Ukkâşe (b.y.: y.y., 1413/1992), 555.

⁷³⁴ İbn Manzûr, *Lisânu ‘l-‘Arab*, 4/545.

iftiralarından kendisini temize çıkarmada veyahut kıskanç insanlar sebebiyle gelişen menfi durum karşısında hükümdardan özür ve merhamet dilemek gayesiyle başvurduğu bir şiir türüdür.⁷³⁵ İ'tizâr şiiri Cahiliye Dönemi'nde çok yaygın kullanılmış değildir.⁷³⁶ Bu durum *Mufaddâliyyât*'ta yer alan kasideler için de geçerli gözükmemektedir.

4.6.1 Kaside [2]

Arapların atlarıyla aralarındaki kuvvetli bağ, bilinen bir husustur.⁷³⁷ Bu kuvvetli bağı şair Kelhabetü'l-'Uranî'nin (ö. ?) şiirlerinde de görmek mümkündür. Öyle ki kabilesinin develerini çalmak için yapılan ani bir saldırıda⁷³⁸ şair, develeri kurtarmasına rağmen saldırganların başını elinden kaçırdığı için özür dilemekte; bu arada atı. Arâde'yi savunmayı da ihmal etmemektedir. Bu olayla ilgili şair kasidesine şu beyitle başlamaktadır (Tavîl):⁷³⁹

فَإِنْ تَنْجُ مِنْهَا يَا حَزِيمَ بْنَ طَارِقٍ فَقَدْ تَرَكْتُ مَا خَلْفَ ظَهْرِكَ بَلَقَعَا

“Ey Huzeyme b. Târik! Ondan (Arâde'den) kurtulmuş olsan bile (bil ki) o arkandakileri çorak bir arazide bıraktı.”

Anlaşıldığı kadarıyla eKelhabetü'l-'Uranî, kabilesinin develerini kaçıran Huzeyme b. Târik'in peşine düşmüştür. Bunun üzerine Huzeyme develeri bırakıp kaçmış ve Kelhabe'nin elinden kurtulmuştur. Ardından şair beyitte hasmının bu kurtuluştan mutluluk duymaması için arkasında bıraktığı develeri hatırlatmaktadır. Kelhabe'nin kendisinin yaptığı işleri müenneslik ekiyle atına nispet etmesi klasik Arap şiirinde sıklıkla rastlanan bir durumdur.⁷⁴⁰ Şair atını o kadar çok sevmektedir ki onu savunmak için Huzeyme'ye yetişememesinin sebebini ve saldırıdan nasıl haberdar olduğunu şu beyitle açıklar:⁷⁴¹

وَنَادَى مُنَادِي الْحَيِّ أَنْ قَدْ أَتَيْتُمْ وَقَدْ شَرِبْتُ مَاءَ الْمَزَادَةِ أَجْمَعَا

⁷³⁵ Ramazan Meşe, “İ'tizâr ve İsti'tâf Şiiri –Cahiliye ve İslâmî Dönem”, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 10/1 (30 Haziran 2019), 200.

⁷³⁶ Cündî, *Fî Târîhi'l-'edebi'l-câhili*, 405.

⁷³⁷ Naci, *Şua'râu'l-'Arabi'l-fursân fi'l-Câhiliyye ve sadru'l-İslâm*, 25.

⁷³⁸ İbnu'l-Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*, 20.

⁷³⁹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 31.

⁷⁴⁰ Naci, *Şua'râu'l-'Arabi'l-fursân fi'l-Câhiliyye ve sadru'l-İslâm*, 25.

⁷⁴¹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 31.

“Bölgeden biri ‘Düşman üzerinizde!’ diye bağırdığında atım tulumdaki bütün suyu içmişti.”

Şairin böyle bir mazeret ileri sürmesinin nedeni atların çok su içtikleri zaman bütün hızlarıyla koşamamasıdır⁷⁴². Nitekim baskın ani bir şekilde yapılmış bu nedenle de atlar savaşa hazırlıksız bir şekilde yakalanmıştır. Ardından şair atını övercesine bu olumsuz duruma rağmen onun hızlı koşmadaki ve savaştaki başarısını sonraki beyitlerde dile getirmektedir:⁷⁴³

وَقُلْتُ لَكَ أَسَى الْجَمِيمِ إِنَّمَا	نَزَلْنَا الْكَنْيَبَ مِنْ زُرُودٍ لِنَفْرَعَا
كَأَنَّ بِلَيْتِهِمْ وَأَبْلَدَةَ نَحْرِهَا	مِنَ النَّبْلِ كُفْرَاتُ الصَّيْرِيمِ الْمُتْرَعَا
فَأَذْرَكَ إِيقَاءَ الْعَرَادَةِ ظُلْمُهَا	وَقَدْ جَعَلْتَنِي مِنْ حَزِيمَةٍ إِيصَبَا

“Ke’s’e dedim ki: Onu dizginle anlaşılan o ki biz Zerûd’daki bu kum tepesine sadece yardım için gelmişiz.

Boynunun yanlarına ve boğazına saplanan oklar düz kumlu bir ovadan çekilmiş pırasa sapları gibiydiler.

Bundan dolayı son koşusunda Arâde’yi bir sendeleme tuttu. Yine de Huzeyme’ye beni bir parmak kadar yaklaştırmıştı.”

Yukarıdaki beyitlerde saldırıyı haber alan şair, kızı ya da farklı bir görüşe göre cariyesi⁷⁴⁴ Ke’s’ten atı Arâde’yi dizginlemesini ister. Anlaşıldığı kadarıyla farklı nedenlerle Zerûd’da bulunan şairin saldırı sonrası sadece savaş için bu yere geldiğini ifade etmesi onun kahraman ruhunun bir göstergesidir. Zaten savaştan kaçmama süvari şairlerin genel bir özelliğidir.

Arâde’nin çok su içme dışında karşılaştığı başka bir olumsuzluk boyun ve boğaz bölgesinden çok sayıda oka hedef olmasıdır. Fakat o tüm bu olumsuzluklara rağmen binicisini Huzeyme’ye bir parmak mesafe kadar yaklaştırabilmiştir. Şair tüm bu açıklamaları atına kötü bir eleştiri gelmemesi için yapar. Ardından o, erken davranmayıp

⁷⁴² İbnu’l-Enbârî, *Şerhu’l-Mufaddaliyyât*, 21.

⁷⁴³ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 32.

⁷⁴⁴ Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî’l-Mufaddal*, 144.

bu saldırıya sebebiyet vermelerinden dolayı kabilesine sitem eder ve onları kasidesinin son iki beytinde şu şekilde eleştirir:⁷⁴⁵

أَمَرْتُكُمْ أَمْرِي بِمُنْعِ رَجِّ اللَّوَى وَلَا أَمْرَ لِلْمَعْصِيَةِ إِلَّا مَضًى يَّعَا
إِذَا الْمَرْءُ لَمْ يَغْشَ الْكَرِيمَةَ أَوْشَكَتْ حِبَالُ الْهُوَيْنَا بِالْفَتَى أَنْ تَقْطَعَا

“O kum tepesinin zirvesinde size emrimi verdim, söz dinlemeyenler için ise her emir boşadır.

İşte insan zorluklara göğüs germezse onun huzurunu sağlayan iplerin kopması yakındır.”

Kasidede medîh, hamâse ve hikmet ile ilgili alt temalar bulunmakla birlikte ana temasının özür dileme/i‘tizâr olduğu söylenebilir. Şair üç numaralı diğer kasidesinde ise atını tasvir etmekte ve kazandığı bir zaferden dolayı onu övmektedir.⁷⁴⁶

4.6.2 Kaside [28]

Kaside Musakkib el-‘Abdî’ye aittir. Şair yirmi sekiz beyitten oluşan kasidesini Kral Nu‘mân b. Münzir’den (ö. 602’den sonra) esir aldığı kabilesi adına merhamet istemek ve özür dilemek için söylemiştir. Kasidenin gazel temalı ilk beyitleri şu şekildedir:⁷⁴⁷

أَلَا إِنَّ هُنْدًا أَمْسَتْ رَتْجَ جَدِيدُهَا وَضَلَّتْ وَمَا كَانَ الْمَتَاعُ يُوَدِّهَا
فَلَوْ أَنَّهَا مِنْ قَبْلِ دَامَتْ لِبَانَةً عَلَي الْعَهْدِ إِذْ تَصْطَاذُنِي وَأَصِيدُهَا

“Doğrusu geçen gün Hint yeni (örülmüş bağları çabuk) eskitti. Son kez buluşmaya imkânı varken cimrilik etti.

Keşke o eskiden (birbirimize olan bakışlarla) onun beni, benim de onu avladığım zamanlardaki (gibi), ulaşılmaz bir aşk olarak kalsaydı.”

Şair beyitlerde sevgilisinin vefasızlığından sitem etmektedir. Öyle ki onun ifadesiyle daha yeni başlayan ilişkileri bir anda yıpranmış ve sevdiği kadın son bir buluşmayı bile kendisine çok görmüştür. Bunun üzerine şair, sevgilisini gördüğü ilk

⁷⁴⁵ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 32.

⁷⁴⁶ Kasidenin çevirisi için bkz. Nurettin Ceviz, “Cahiliye Döneminde Süvari Şairler”, *EKEV Akademi Dergisi* VI/10 (2002), 202.

⁷⁴⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 149.

zamanları hatırlamakta; bu yıpranmış ilişkinin yerine birbirlerini uzaktan sevdikleri günleri yeğlemektedir. Bu bölümün ardından şair kasidesinde tasvir temasına geçiş yapmaktadır:

أَجِدْكَ مَا يَدْرِيكَ أَنْ رَبَّ بِلْدَةٍ إِذَا الشَّمْسُ فِي الْأَيَّامِ طَال رُكُودُهَا
وَصَاحَتْ صَوَادِيحُ الْهَارِ وَأَعْرَضَتْ لَوَامِعُ يُطَوِّى رِيْطُهَا وَبُرُودُهَا
قَطَعْتُ بِفَتْلَاءِ الْيَدَيْنِ ذَرِيعَةً يَغُولُ الْبِلَادَ سَوْمُهَا وَبَرِيدُهَا

“Doğrusu nice ülkelere (gittim) bir bilsen! Güneş günlerce uzun süre hareketsiz kalırdı.

Gün ışığında Ağustos böcekleri öter, güneş ışınları elbiseler ve beyaz çarşaflar gibi dalgalanarak kendini gösterirdi.

Hızı ve koşusuyla ülkeleri gafil avlayan, kolları güçlü ve atik bir deveyle aştım (hepsini).”

Şair beyitlerde gezdiği ülkelere giderken yollarda katlandığı meşakkatleri tasvir etmektedir. Bu bağlamda havanın sıcaklığını betimlemek için gördüğü serapları dalgalanan çarşaflara benzetmektedir. Fakat o, kasidesinde tasvir ettiği devesiyle tüm bu zorlukların üstesinden gelmiştir. Bu giriş bölümlerinden sonra medîh/övgü temasına geçiş yapılmakta ve şair, memdûhuna özrünü takdim etmektedir:⁷⁴⁸

فَإِنْ تَكُ مِنَّا فِي عُمَانَ قَبِيلَةً تَوَاصَّتْ بِإِجْنَابٍ وَطَالَ عُنُودُهَا
فَقَدْ أَذْرَكْتُمُهَا الْمُدْرِكَاتُ فَأَصْبَحَتْ إِلَى خَيْرٍ مِّنْ تَحْتَ السَّمَاءِ وَفُودُهَا

“Eğer Uman’da bizden bir kabile birbirlerine (itaatten) ayrılmayı ve inatçılığı tavsiye etmişse de,

Artık onların başlarına musibetler geldi. Göğün altındaki en iyi insana elçilerini göndermek isterler.”

Anlaşıldığı kadarıyla başlarda şairin kabilesi, Kral Nu‘mân b. Münzir’e (ö. 602’den sonra) isyan etmiş; daha sonra ise çektikleri sıkıntılardan dolayı hatalarını anlayıp özür dilemek ve hükümdarlığı altına girmek istemişlerdir. Bu nedenle şair i‘tizâr temalı beyitlerinin yanında kralın gurunu okşayıp kabilesinin özürlerini kabul etmesi için kasidesinde medîh/övgü temasına da geniş bir yer vermiştir. Nitekim bu iki tema kasidede

⁷⁴⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 151.

oldukça iç içe işlenmiş ve ana temanın belirlenmesini oldukça zorlaştırmıştır. Fakat kasidenin tarihsel arka planına ve yazılış amacına bakıldığında ana temasının i'tizâr olduğu söylenebilir.

4.6.3 Kaside [36]

Kaside 'Avf b. el-Ahvas'e (ö. ?) aittir. Rivayet edildiğine göre Benî Bekir ile Benî Esed birbirine düşman iki kabileydi. Şairin kabilesi Benî Ca'fer ise kendilerine komşu olan Benî Esed'li bir adamı esir aldıklarını iddia etmekteydi. Benî Bekir bunun farkına varır varmaz, Benî Ca'fer'in yokluğunda adamı bulup öldürdü. Benî Ca'fer ise bu durumdan çok hoşnut olmamıştır. Nitekim Benî Ca'fer'den bazı adamlar daha sonra Benî Bekir kabilesine mensup Rabî'atu's-Şer b. Ka'b b. Kilâb'ı dövüp esir aldı. Olayı haber alan kardeşi el-Hissân hemen Benî Ca'fer'e gelip kardeşini serbest bırakmalarını ve kendisini tahkimde hakem tayin etmelerini istedi. Benî Ca'fer ise bu talebi istemeyerek kabul etmiştir.⁷⁴⁹ Bunun üzerine de 'Avf b. el-Ahvas Beni Bekir'i tahkimde adaletli olmaya çağırdığı bu kasideyi söylemiştir.⁷⁵⁰ Kasidesine gazelle başlayan şair daha sonra ana konusu olan i'tizara giriş yapmıştır. İ'tizâr temasıyla ilgili şu beyitler örnek verilebilir (Vâfir):⁷⁵¹

أَقْرُّ بِحُكْمِكُمْ مَا دُمْتُ حَيًّا	وَأَلْزَمُهُ وَإِنْ بُلِغَ الْفَنَاءُ
فَلَا تَتَعَوَّجُوا فِي الْحُكْمِ عَمْدًا	كَمَا يَتَعَوَّجُ الْعُودُ السَّوْدَاءُ
وَلَا آتِي لَكُمْ مِنْ دُونِ حَقِّي	فَأُبْطِلُهُ كَمَا بَطُلَ الْحِجَاءُ

“(Vereceğiniz) hükmü hayatta kaldığım sürece kabul edeceğim ve (malım) tükense bile o (hükme) bağlı kalacağım.

Ama siz de Serâ ağacının eğilip bükülmesi gibi hüküm verirken bilerek eğilip bükülmeyin.

Nitekim ben de size haktan başka bir şeyle gelip bilmecelerdeki yanıltmalar gibi onda sizi yanıltmayacağım.”

⁷⁴⁹ Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ, Halil 'Ümrân Mansûr, *Kitâbu'n-Naka'id nakâidu Cerîr ve'l-Ferezdak* (Beyrut: Dâru'l-Küttübi'l-İlmiyye, 1425/2004), 379-380.

⁷⁵⁰ 'Abdülkerim İbrâhîm Y'akûb, *Eş'ârü'l-Âmirîne'l-Câhiliyyîn* (Suriye: Dâru'l-Hivâr, 1982), 46.

⁷⁵¹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 174.

Fakat buradaki i'tizar daha çok yapılan bir hatayı kabul etme olarak görmek gereklidir. Nitekim şair ne kendi kabilesini düşük bir konuma getirmiş ne de i'tizarda bulunduğu Benî Bekir'i yüksek bir konuma çıkarmıştır. Kasidesinin sonlarında ise bazı meşhur Arap krallarının isimlerini saymakta, Benî Bekir'in onların seviyesinde olmadığını anlatmak istemektedir. Büyük bir ihtimalle bu bölümden dolayı *Mufaddaliyyât*'ın şârihlerinden İbnu'l-Enbârî ve Hatîb et-Tebrîzî kasidenin hiciv için yazıldığını belirtmektedirler.⁷⁵² Fakat kasidenin tarihî arka planına ve konu bütünlüğüne bakıldığında şair pek de hicvedecek bir durumda gözükmemektedir. Aslında anlaşılan o ki şair kasidenin sonlarında Arap kralları ile Benî Bekir'i kıyasladığı bölümde onların da kendileri gibi normal bir halk olduğunu ifade etmekte ve bunu tahkimde diyeti belirlerken gözetlemelerini, bir anlamda adaletli ve merhametli olmalarını istemektedir.

4.6.4 Kaside [37]

Mufaddaliyyât'ta kasidenin Yahudi bir şaire ait olduğu söylenmiştir. Ancak kaside Abdullâh b. Muâviye adında bir şaire de nispet edilmektedir. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin eserinde aktardığı rivayete göre şair bir kız için evlilik teklifinde bulunmuş, olumsuz cevap alınca da karısı tarafından alay konusu olmuştur.⁷⁵³ Bunun üzerine şair hak etsin veya etmesin herhangi bir işte başarısızlığın herkesin başına gelebileceğini sekiz beyitlik kasidesinde dile getirerek bir nevi mazeretini sunmuştur. Bu konuyla ilgili şu beyitler örnek verilebilir (Mütekârib):⁷⁵⁴

سَلَا رَبَّةَ الْخَدْرِ مَا شَأْنُهَا وَمِنْ أَيِّ مَا فَاتَتْ تَعْجَبُ
فَلَسْنَا بِأَوَّلِ مَنْ فَاتَهُ عَلَى رَفْقِهِ بَعْضُ مَا يَطْلُبُ

“Siz ikiniz evin hanımına sorun bakayım. Derdi nedir? Elimizden kaçırdığımıza neden bu kadar şaşırmış?

Ne de olsa kibarlığına rağmen istediği bazı şeyleri elinden kaçırın ilk insan biz değiliz.”

Konuyla alakalı olarak kasidesindeki başka bir beyit şu şekildedir: ⁷⁵⁵

⁷⁵² İbnu'l-Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*, 341; Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî'l-Mufaddal*, 803.

⁷⁵³ İsfahânî, *el-Eğânî*, 12/171.

⁷⁵⁴ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 179.

⁷⁵⁵ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 180.

وَقَدْ يُدْرِكُ الْمَرْءُ غَيْرَ الْأَرِيْبِ وَقَدْ يُصْرَعُ الْخَوَّلُ الْقُلُوبِ

“Öyle ki akılsız kişi istediklerine ulaşabilir, basiretli ve uyanık birinin ise beli bükülebilir.”

Evlilik teklifine karşılık olumsuz cevap alan şair, beyitlerde içinde bulunduğu durumda şaşırılacak ve ayıplanacak bir şeyin olmadığını dile getirmektedir. Nitekim kendisinden önce de birçok insan istediği her şeyi elde edememiş ve muradına erememiştir. Bu gerçek ise şaire göre insanların kendi kabiliyeti, çabaları ve uğraşlarıyla doğrudan alakalı bir durum değildir. Öyle ki insan elinden gelen her şeyi yapmasına rağmen hedefine ulaşamayabilir ya da hiçbir uğraş göstermeyerek istediklerini elde edebilir. Kasidesinin sonralarında ise şair bu görüşünü avcı ve dağ keçisi örneğiyle pekiştirip tüm bu yaşananlara ilahi bir karar vericinin hükmettiğini dile getirmekte, böylelikle de başarısızlığının nedenini açıklamaktadır.

4.6.5 Kaside [112]

Kaside Sübey‘ b. Hatîm et-Teymî‘ye (ö. ?) aittir. Kaynaklarda kasidenin tarihî arka planı ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır. Buna ilaveten kasidenin çok temalı bir yapıya sahip olması ve belirli bir temanın baskınlığının hissedilmeyişi ana temasının anlaşılmasını oldukça güçlendirmektedir. Ancak şairin kabilesinin kendisine karşı bir ittifak içerisinde oluşundan bahsettiği on yedinci ve on sekizinci beyitler göz önüne alındığında her ne kadar yoruma çok açık olsa da ana temasının itizar olduğu görüşünde bulunulabilir. Nitekim kaside bu şekilde daha anlamlı bir hale gelmekte ve temalar arasında konu bütünlüğü sağlanabilmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla şair kabilesi tarafından bilinmeyen bir nedenden dolayı dışlanmış ve bu nedenle kendisinin durumunu izah edip eski günlere dönmek için bu kasideyi söylemiştir. Bu bağlamda ilgili kaside yukarıda belirtilen görüş ışığında tahlil edilmeye çalışılmıştır. Kasidenin gazel temalı ilk beyitleri şu şekildedir (Kâmil):⁷⁵⁶

وَنَأْتُ بِجَانِبِهَا عَلَيْكَ صَدُوفُ	بَأْنْتُ صَدُوفُ فَقَلْبُهُ مَخْطُوفُ
مِمَّا تَزُورُكَ نَائِمًا وَتَطُوفُ	وَأَسْتَوْدَعْتُكَ مِنَ الزَّمَانَةِ إِيَّاهَا
إِنَّ الْغَنِيَّ عَلَى الْفَقِيرِ غَنِيْفُ	وَأَسْتَبَدَّلْتُ غَيْرِي وَفَارَقَ أَهْلَهَا

⁷⁵⁶ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 372.

“Sadûf uzaklara gitti. Böylece kalbin kaçırdı ve Sadûf sana yüzünü çevirmiş oldu. Uykunda seni ziyaret etmesi ve etrafında dolaşması için acı veren bir hayali sana bıraktı.

Beni başkasına tercih etti ve kabilesiyle gitti. Çünkü zengin, fakire karşı gerçekten acımasızdır.”

Şair, beyitlerde muhatabına bir nevi iç diyalogla yaşadığı aşk acısını dile getirmektedir. Şöyle ki sevgilisi “Sadûf” fakirliği nedeniyle bir başkasını tercih ederek onu terk etmiştir. Buna rağmen şair ikinci beyitte dile getirdiği üzere onu hala unutamamış; uykusundayken rüyalarında, uyanırken de hayaliyle (tayf) onun bıraktığı aşk acısını yaşamaya devam etmiştir. Beyitler her ne kadar gazel bölümüyle ilgili olsa da şairin üçüncü beyitte “Çünkü zengin fakire karşı gerçekten acımasızdır.” ifadesiyle ana teması i‘tizara bir gönderme yaptığı söylenebilir. Nitekim şair bu ifadeyle muhatabına aslında kendisine karşı yapılan bu dışlayıcı tavrın haksız olduğunu ve fakirliğinden kaynaklığını söylemek istiyor gibidir. Bu bölümden sonra şair kasidesinde tasvir bölümüne geçmektedir. İlgili beyitlerin bir kısmı şu şekildedir.⁷⁵⁷

قَصَبٌ بِأَيْدِي الزَّامِرِينَ مَجُوفٌ	إِمَّا تَرَىٰ إِيَّايَ كَأَنَّ صُدُورَهَا
وَقَفَّ الْحَنِينَ تَجَرُّرٌ وَصَرِيفٌ	فَرَجَّتْهُمَا أَدِيتُ بِسَجَرِهَا
فِي بَيْنِ حَزْرَةٍ وَالثُّوَيْرِ طَفِيفٌ	فَاقْنِي حِيَاءَكَ إِنْ رَبَّكَ هُمُّهُ
إِنَّ الْكَرِيمَ لِمَا أَلَمَّ عَرُوفٌ	فَأَسْتَعْجَمْتُ وَتَتَابَعْتُ عِبْرَاتُهَا

“Eğer develerimin göğüslerinin kavalcıların ellerindeki boş sazlar gibi gördüysen (Bil ki) inlemelerinden rahatsız olunca onları azarladım. Ardından hasretlerini bir geviş getirme ve diş gıcirtısı takip etti.

Hayanı takın! Sahibinin Hazra ve Süveyr arasındaki yolculuğu kısadır.

Cevap vermedi, ama gözlerinden yaşlar birbirini takip etti. Gerçekten asil bir ruh başına gelen her şeye sabreder!

Şair yukarıdaki beyitlerde yapacağı bir yolculuk sebebiyle kendisini özleyecek olan develerinin hüznünü dile getirmekte ardından onların ve bindiği devesinin ruh hallerini tasvir etmektedir. Bunun yanında bu bölümü kasidenin ana temasıyla ilişkilendirmek

⁷⁵⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 372-373.

mümkündür. Şöyle ki şairin beyitlerde yaptığı duygusal tasvirlerle aslında kendi iç dünyasını anlatmak istediği düşünülebilir. Nitekim o ilk iki beyitte kabilesinden dışlanması neticesinde duyduğu hüznü ve bundan dolayı kendisine kızmasını ilk iki beyitte dile getirmiştir. Üçüncü beyitte ise yolculukta bindiği devesine bu durumun kısa süreceğini ifade ederek kendisini teselli etmeye çalıştığı yorumunda bulunulabilir. Son beyitte ise şair anlaşıldığı kadarıyla “Gerçekten asil bir ruh başına gelen her şeye sabreder!” ifadesiyle kabilesinde başına gelen tüm bu haksızlıklara sabrettiğini ve bunu sahip olunması gereken bir erdem olarak gördüğünü muhatabına aktarmaktadır. Bu bölümden sonra şair kabilesinde yaşadığı hayatın bir özeti olarak hayvan otlatığı meralardan, katıldığı savaşlardaki atlardan ve iştirak ettiği meclislerden bahsettiği fahr bölümüne geçmektedir.⁷⁵⁸

وَلَقَدْ هَبَطْتُ الْغَيْثُ أَصْبَحَ عَازِيًا	أُنْفًا بِهِ عُودُ الْبَعَاجِ عُطُوفُ
مُتَهَجِّمَاتٌ بِالْفُرُوقِ وَتَبْرَةٍ	حِينَ ارْتَبَاتُ كَأَمَّهِنَّ سُيُوفُ
وَلَقَدْ شَهِدْتُ الْخَيْلَ تَحْمِلُ شَكِي	جَزْدَاءُ مُشْرِفُهُ الْقَذَالِ سَلُوفُ
تَرْمِي أَمَامَ النَّاطِرِينَ بِمُقْلَةٍ	خَوْصَاءَ يَرْفَعُهُمَا أَشْمُ مُنِيفُ
وَمَجَالِسٍ بِيضُ الْوُجُوهِ أَعَزَّة	حَمَرُ اللَّثَاثِ كَلَامُهُمْ مَعْرُوفُ
أَرْبَابُ نَخَالَةٍ وَالْقُرَيْظِ وَسَاهِمِ	إِنِّي كَذَلِكَ الْإِفُ مَالُوفُ

“Uzaklarda kimsenin uğramadığı, yavrularını yeni doğurmuş şefkatli yaban ineklerin bulunduğu nice otlaklara indim.

Ben görüldüğümde Farûk ve Sebra’daki yerlerine saklandılar. (Parlak) kılıçlar gibiydiler.

Nice atlılar görmüşümdür; kısa saçlı, yüksek omuzlu atılğan bir kısrağ silahlarımı taşıırken

O yüksek kaşlarının kaldırdığı çökük gözleriyle (kendisine) bakan herkesin önünde hızlı bakışlar atıyordu.

Ve nice meclislere katıldım güzel yüzlü, kudretli, diş etleri kırmızı, konuşmaları herkes tarafından kabul edilen adamların;

⁷⁵⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 373-374.

Nahle, Kurayz ve Sâhim'in efendilerinin (bulunduğu). İşte ben böyleyim, seven ve sevilen (bir dost)."

Şair yukarıdaki ilk iki beyitte kimsenin gitmediği ıssız yerlerde hayvanları otlattığını belirterek cesur biri olduğunu muhatabına anlatmak istemiştir. Nitekim o, bu cesaretiyle kabilesinin savaşlarına üçüncü ve dördüncü beyitlerde tasvir ettiği atıyla birlikte katılmıştır. Son iki beyitte ise şair savaşçılığının yanında kendisini dışlayan kabilesine bir zamanlar sayılan ve sevilen biri olduğunu hatırlatmaktadır. Kaynaklarda geçmediği gibi şair de tüm bu yaptıklarına rağmen kabilesinin kendisini niçin dışladığını anlayamamış, mazeret mesabesindeki yukarıdaki beyitleri dile getirdikten sonra doğrudan konuya girmiş ve kendisine haksızlık edildiğini şu beyitlerle dile getirmiştir:⁷⁵⁹

إِنِّي مُطِيعُكَ ثُمَّ إِنِّي سَائِلٌ قَوْمِي وَكُلُّهُمْ عَلَيَّ خَلِيفٌ
مِنْ غَيْرِ مَا جُرِمَ أَكُونُ جَنَيْتُهُ فَمِهِمْ وَلَا أَنَا إِن نُسِبْتُ قَنَيفٌ

"Sana itaat eder, sonra kabilemden yardım isterim ama onların hepsi bana karşı birleşmişler.

Onlara karşı işlediğim hiçbir suç yokken üstelik soyuma bakıldığında ben aranızda bir yabancı da değilim."

Önceki beyitlerde haksızlığa uğradığını mecazi ifadelerle dile getiren şair bu iki beyitte artık kasidesinin ana konusuna hızlı bir giriş yapmaktadır. Birinci beyitte sevgilisini muhatap alarak ifade ettiği üzere anlaşıldığı kadarıyla aslında o kabilesine karşı her zaman itaatkâr biri olmuştur. Uğradığı haksızlık karşısında kabilesinden yardım istemiş ancak suçu olmamasına ve onlardan biri olmasına rağmen istediği yardımı elde edememiştir. Tüm bunlara rağmen şairin, yine yaşadığı zorluklardan sonra iyi günlerin geleceğini umut ettiğini ilginç bir tasvir yaparak şu beyitlerle dile getirdiği anlaşılmaktadır:⁷⁶⁰

وَمُسَيِّبٍ خَصِرٍ ثَوَى بِمِضَالَةٍ وَإِذَا تُحَرِّكُهُ الرِّيحُ يَزِيدُ
حَلَّتْ بِهِ بَعْدَ الْهُدُودِ نِطَاقَهَا مِسْعُ مَسْهَلَةِ التَّيَاجِ زُخُوفُ
تَرْعُ الْمَرْبَا زَيْعَانَهُ وَدَنَتْ لَهُ دُلُجٌ يَنْوُنُ عِظَامَهُنَّ ضَعِيفُ

⁷⁵⁹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 374.

⁷⁶⁰ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 374.

تَنْفِي الْحَمَى حَجْرَاتُهُ وَكَأَنَّهُ
بِرِحَالِ حِمْيَرَ بِالضَّحَى مُحْفُوفٍ

“İnsanların kaybolduğu yerlerde bulunan, soğuk nice göller vardır ki rüzgâr onu hareket ettirdiği zaman hızlıca dalgalanır.

Akşam olduktan sonra doğuma hazır yavaş ilerleyen bir kuzey rüzgârı, kuşağını üzerinde çözüverir.

Doğu rüzgârı yağmurun ilk damlalarını bastırırken kemikleri zayıf, ağırlaşmış, su dolu bir bulut ona yaklaşır.

(Artık) kenarları taşları itiyor, sabahleyin sanki o Himyar develerinin (işlemeli) eyerleriyle kuşatılmış gibidir.”

Şairin yukarıdaki beyitlerde kendisini, kendi gibi dışlanmış, uzaklardaki, suyu az bir göle benzettiği düşünülebilir. Bu göl de kendisi gibi o kadar yalnızdır ki onu sadece rüzgârın esintisi hareket ettirmektedir. Ancak bir akşam sonrası gölün bu yalnızlığına ve susuzluğuna suyla dolu bir bulut yardım etmektedir. Rüzgarlar her ne kadar bu buluta engel olmaya çalışsa da yardımına başka bulutlar da gelmekte ve onun susuzluğunu gidermektedir. Sabahleyin ise artık göl susuzluğunun emaresi olan kenarlarındaki taşları kendisine katmış ve çevresinde Himyar develerinin işlemeli eyerlerine benzeyen çiçekler açmıştır. Şair de muhtemelen bu göl gibi bir gün içinde bulunduğu zor durumdan kurtulacağını umduğunu yoğun teşbihlerin kullanıldığı yukarıdaki beyitlerle muhatabına anlatmak istemiştir.

4.7 Hikmet

Sözlük anlamlarından biri “alıkoymak” olan ha-ke-me (حَكَمَ) kökünden türeyen hikmet⁷⁶¹ kelimesi ifade şekli bakımından “insanları kötülükten alı koyan söz” anlamında düşünülebilir. Bu bağlamda hikmeti İbn Vehb el-Kâtib’in (ö. 335/947) de belirttiği gibi bir şiir teması olarak değerlendirmek doğru gözükmemektedir.⁷⁶² Nitekim şairler muhataplarını kötülükten alıkoymak amacıyla hikmet temalı kasideler ve beyitler söylemişlerdir. Bu hususta *Mufaddâliyyât*’ta yer alan aşağıdaki kasideler örnek verilebilir.

⁷⁶¹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-‘ayn*, 3/76-77.

⁷⁶² İbn Vehb el-Kâtib, *el-Burhân fî vucûhi'l-beyân*, 135.

4.7.1 Kaside [4]

On iki beyitten oluşan kasidede cömertliği ve kavmine olan yardımlarından dolayı fakir düşen şair Cumeyh , bu durumdan şikayetçi olup kendisine kötü davranmaya başlayan karısı Ümâme'yi sabırlı olmaya çağırmaktadır. Bu bağlamda şair kasidesine eşinin davranışlarındaki bu tuhaflıkları dile getirerek başlamaktadır (Basît):⁷⁶³

أَمْسَيْتُ أُمَامَةً صَمُتًا مَا تُكَلِّمُنَا مَجْنُونَةً أَمْ أَحَسَّتِ أَهْلَ خَرْوَبٍ
مَرَّتْ بِرَاكِبٍ مَلْهُوزٍ فَقَالَ لَهَا ضُرِّي الْجُمُوحَ وَمَسَّيْهِ بِتَعْذِيبِ

“Ümâme sessizleşti, bizimle konuşmaz oldu; Delirdi mi? Ya da ailesini yakınlarında mı hissetti?

Alt çenesinden dağlanmış bir devenin binicisine uğradı. O da ona dedi ki: “Cumeyh’i incit ve ona eziyet et.”

Beyitler arasındaki konu bütünlüğüne bakıldığında Ümâme, kocasının aşırı cömertliği karşısında ne yapacağını bilememiş ve akrabaları Harrûb ailesinden tavsiye istemiştir. Her ne kadar kasidede açıkça ifade edilmese de bu ailenin, hayvanlarını diğer kabilelerin hayvanlarından ayırt etmek için alt çene kısmından dağladığı anlaşılmaktadır. Nitekim hayvanların dağlanması günümüzde olduğu gibi Cahiliye Araplarında da yaygın bir gelenektir.⁷⁶⁴ Şair ise olup biten her şeyin farkındadır. Bu nedenle o birinci beyitte karısındaki davranış değişikliklerini ailesinin kötü tavsiyelerine bağlamış ve ikinci beyitte bu tavsiyelerin ne olduğunu haber vermiştir. Fakat şair bütün bu tavsiyelerin boşa olduğunu şu beyitle ifade etmiştir:⁷⁶⁵

وَلَوْ أَصَابَتْ لِقَالَتْ هِيَ صَادِقَةٌ إِنَّ الرِّيَاضَةَ لَا تُنْصِرُكَ لِلشَّيْبِ

“Eğer mantıklı düşünseydi dürüst bir şekilde şöyle cevap verirdi: “Yaşlı bir insanı değiştirmekle kendini yorma!”

Şair beyitte kendisinin incitme ve eziyet etmeye dayalı bu tarz oyunlara gelmeyecek kadar tecrübeli olduğunu söylemektedir. Ona göre karısı Ümâme, ailesi olmasa bu tarz kurnazlıkları düşünecek biri değildir.⁷⁶⁶

⁷⁶³ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 34.

⁷⁶⁴ Ebu Saîd Abdülmelik b. Kureyb b. Ali el-Asmai, *Kitâbu 'l-İbil*. (Beyrut : Dâru'l-Beşâir, 2003), 156.

⁷⁶⁵ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 34.

⁷⁶⁶ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 35.

وَإِنَّ يَكُنْ حَادِثٌ يُخْشَى فِدُو عَلَقِي تَظَلُّ تَزُبُّرُهُ مِنْ خَشْيَةِ الدَّيِّبِ

“Başına korkunç bir olay geldiğinde o, kurt korkusuyla azarladığın önlüklü bir çocuk gibidir.”

Cumeyh beyitte karısı Ümâme’yi zor durumlarda nasıl davranacağını bilmeyen, bu nedenle de sürekli gözetime ihtiyaç duyan bir çocuğa benzetmektedir. Ona göre karısıyla arasındaki sorunların sebebi cömertliği ve kabilesine karşı olan sorumlulukları nedeniyle yaşadıkları ekonomik sıkıntılardır.⁷⁶⁷

لَمَّا رَأَتْ إِبْلِي قَلَّتْ حُلُوبُهَا وَكُلُّ عَامٍ عَلَيْهَا عَامٌ تَجْنِيبِ
أَبْقَى الْحَوَادِثُ مِنْهَا وَهِيَ تَتَّبِعُهَا وَالْحَقُّ صِرْمَةٌ رَاغٍ غَيْرِ مَغْلُوبِ

“Develerimin sütünün azaldığını ve her yıl sütlerinin kesildiğini görünce (tüm bunlar oldu.)

(Gerçek şu ki) Kara havadisler -ki peşlerini hiç bırakmadılar- bir de kavmimin üzerimdeki hakları onlardan bir çobanın kolayca baş edebileceği bir sürü bıraktı.”

Şair beyitlerde çektikleri ekonomik sıkıntının sebeplerini açıklamaktadır. Ona göre fakirliklerinin sebebi kabile hayatının getirdiği bazı gerekliliklerdir. Burada ayrıca sorunların kendisinden kaynaklanmadığını belirttiği için şair, davranışlarının eleştirilmemesinin gerekliliğine dair gönderme de yapmaktadır.

Her şeye rağmen el-Cumeyh’in karısı Ümâme’yi sevdiği görülmektedir. O kasidesinin son beyitlerinde çektikleri bu sıkıntıların geçici olduğunu söylemekte ve karısına sabırlı olmasını tavsiye etmektedir:⁷⁶⁸

فَإِنْ تَقَرَّرِي بِنَا عَيْنًا وَتَخْتَفِضِي فَيَنَّا وَتَنْتَظِرِي كَرِي وَتَغْرِيبِي
فَأَقْنِي لَعَلَّكَ أَنْ تَحْظِي وَتَحْتَلِبِي فِي سَجَلٍ مِنْ مُسُوكِ الضَّأْنِ مَنْجُوبِ

“Eğer bize iyilikle bakar, gururunu yener, akın ve savaşlarımı beklersen;

Sabırlı ol! Belki zengin olur ve ağaç kabuklarıyla tabaklanmış, koyun derisinden yapılma büyük bir kurbanda süt sağarsın.”

⁷⁶⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 35.

⁷⁶⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 35-36.

Cumeyh karısıyla birlikte yaşadıkları ekonomik sıkıntıları itiraf etmekte ama karısından bu durumun suçlusunun kendisinin olmadığını anlamasını istemektedir. O yukarıdaki son beyitlerinde takındığı olumsuz tavırlarına rağmen karısına nasihat etmekte ve yaşadıkları hayata umutla bakıp gelecekte kazanabilecekleri zenginliklere karşı sabırlı olmasını söylemektedir. Tüm bu değerlendirmeler göz önüne alındığında kasidenin ana temasının öğüt ve hikmet olduğu söylenebilir.

4.7.2 Kaside [9]

Klasik Arap şiirinde ölüm olgusu sıklıkla işlenmekte ve kendisiyle dünya hayatının geçiciliğine işaret edilmektedir. Bu kaside de şair Mütemmim b. Nüveyre ölüm olgusuna değinmekte ve başına gelen musibetlere karşı dik duruşunu anlatmaktadır. O, hayattaki musibetleri kabullenip olgunlukla karşılamakta ve muhatabından da bunu istemektedir. Bu nedenle kasidede karamsar bir hava hakimdir. Bu durumu kasidenin ilk beyitleri olan gazel kısmında da görmek mümkündür (Kâmil):⁷⁶⁹

صَرَمْتُ زُنَيْبَهُ حَبْلَ مَنْ لَا يَقْطَعُ حَبْلَ الْخَلِيلِ وَلِلْأَمَانَةِ تَفْجَعُ
وَلَقَدْ حَرَصْتُ عَلَى قَلِيلٍ مَتَاعِهَا يَوْمَ الرَّحِيلِ فَدَمَعَهَا الْمُسْتَنْفَعُ

“Zeynep’im dostlarıyla arasını bozmayan birisiyle bağını kopardı; O artık (kendine olan) güveni zedelemekte.

Ayrılık günü (son kez de olsa) güzelliğini biraz görmek istedim ama kazandığım tek şey göz yaşlarıydı.”

Şair yukarıdaki beyitlerde kendisinin vefalı bir insan olmasına karşın sevgilinden aynı vefakarlığı göremeyişinden yakınmaktadır. Yine de şair ayrılık günü sevgilisini son kez görmek istemekte ama gördüğü sadece onun göz yaşlarıdır. Aslında şair hayata karşı realist bir bakış açısına sahiptir. O bu musibeti kabullenmekte ve sonraki beyitlerde sevgilisine hitaben vefasız insanlara karşı kendisinin de vefa göstermeyeceğini dile getirmektedir:⁷⁷⁰

وَلَقَدْ قَطَعْتُ الْوَصْلَ يَوْمَ خِلَاجِهِ وَأَخُو الصَّيْرِمَةِ فِي الْأُمُورِ الْمُرْمَعُ
بِمَجْدَةٍ عَنِّي كَأَنَّ سَرَائِهَا فَدَنْ تَطِيفُ بِهِ النَّبِيطُ مُرَقَّعُ

⁷⁶⁹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 48-49.

⁷⁷⁰ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 49.

“Şüpheye düştüğü gün ilişkilerimi kesmişimdir, azimli kişi kararlarında kesindir.
Hörgücü, Nebatîlerin etrafında dolaştığı yüksek bir saray gibi olan hızlı ve güçlü
bir deveyle.”

Bu beyitlerde şair vefasız kimselere karşı kararlı duruşunu dile getirmektedir. Ardından şair vefasız kişilerden güçlü ve hızlı devesiyle uzaklaşacağını bildirerek kasidenin tasvir kısmına güzel bir giriş yapmaktadır. Bu tasvir kısmının son beytinde anlaşıldığı kadarıyla şair devesini kendisiyle özleştirdiği bir yaban eşeğine benzetmektedir.⁷⁷¹

فَكَأَنَّهُمَا بَعْدَ الْكَلَالَةِ وَالسُّرَى عِلْجٌ تُغَالِيهِ قَدْ ذُوْرٌ مُلْمَعٌ

“Gece yolculuğundan ve yorgunluktan sonra süt dolu ve ürkek dışisinin kendisinden kaçtığı bir yaban eşeği gibidir.”

Beyitte mübalağalı bir üslupla uzun ve yorucu yolculuklardan sonra bile devenin dışisini koruyan bir yaban eşeği gibi güçlü ve tehlikelere karşı hazır olduğu dile getirilmektedir. Ardından şair bu yaban eşeğinin dışisiyle yaşadıklarından bahsederek çok farklı bir konuya geçiş yapmaktadır. Sanki şair bu yaban eşeğinin vefakâr duruşuyla kendi karakteri hakkında birtakım bilgiler vermek istemektedir. Nitekim kasidede bahsi geçen yaban eşeği ve dışisinin ilişkileri çok karmaşıktır. Yaban eşeği çok ilgili, dışisi ise hep ondan uzaklaşmak istemektedir. Buna rağmen onun dışisine karşı her zaman vefakâr ve onu her an korumaya hazır olduğu görülmektedir. Öyle ki bir gün bir avcıyla karşılaşır. Şair kendisiyle özdeşleştirdiği yaban eşeğinin o andaki duruşunu şöyle ifade eder:⁷⁷²

أَهْوَى لِيَحْمِيَّ فَرْجَهَا إِذْ أَدْبَرْتُ زَجْلاً كَمَا يَحْمِي النَّجِيدُ الْمُشْرِعُ

“Dışisinin arkasını silahını doğrultan cesur bir adam gibi hemen kolladı.”

Şair bu beyte kadar sevgilisinden, devesinden ve yaban eşeğinden bahsetmiş, daha sonra da atını tasvir etmeye başlamıştır. At tasvirine geçiş oldukça yumuşak bir şekilde yapılmıştır. Nitekim şair, yaban eşeği hikayesindeki avcı olayından sonra kendi avcılığından bahsederek atını tasvir etmiştir.⁷⁷³

⁷⁷¹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 49.

⁷⁷² Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 50.

⁷⁷³ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 51.

وَلَقَدْ غَدَا عَلَى الْقَنَیصِ وَصَاحِي نَهْدُ مَرَائِكُهُ مَسَاحُ جُرْشُغْ

“Çoğu sabah heybetli, hızlı ve gövdesi güçlü arkadaşımın ava gitmişimdir.”

Beyitte arkadaş kelimesiyle kastedilen şairin atıdır. Şair sonraki beyitlerde ise atıyla birçok yarışa katıldığından ve bu yarışlarda kazandıklarını dostlarıyla paylaşmasından bahseder. Onun bu cömertliğini kınayanlar olmuştur:⁷⁷⁴

بَلْ رَبِّ يَوْمٍ قَدْ حَبَسْنَا سَبْقَهُ نُعْطِي وَنُعْمِرُ فِي الصَّادِيقِ وَنَنْفَعُ
وَلَقَدْ سَبَقَتْ الْعَادِلَاتِ بِشَرِّهِ رِيًّا وَرَاوِ قِي عَظِيمٍ مُتْرَعُ

“Nice günlerin yarışlarını kazandık; Kazandıklarımızı dostlarımıza hediye olarak verdik ve ömürlük hibe ettik.

Beni kınayanlardan çok önce ağzına kadar dolu, büyük şarap fıçısını doyasıya içtim.”

Şair bu beyitle kasidesinin hamriyyât kısmına giriş yapmaktadır. Kendisini kınayanların kınaması işe boşadır. Nitekim şairin bunu Arap dilindeki “Olan oldu artık.” (سبق السيف العذل)⁷⁷⁵ deyimine bir gönderme yaparak ifade ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca o, ölüm gibi bir gerçeğin olduğu bu dünyada bütün tasaların boşa olduğunu ifade ederek kendisini kınayanlara şu cevabı vermektedir:⁷⁷⁶

ذَلِكَ الضَّيَاعُ فَإِنْ حَزَزْتُ بِمُدَيَّةٍ نَكْفِي فَقُولِي مُحْسِنٌ مَا يَصْنَعُ

“İşte bu (ölüm) asıl ziyandır. Bundan sonra elimi kessem bile “Yaptığı iyidir.” deyin.”

İnsanın hiçbir sebep yokken durduk yere elini kesmesi abes bir durumdur. Şair ise ölüm gerçeğinin farkında olduğu için beyitte kendisini çok bilge bir insana benzetmekte ve elini kesmesi durumunda bile bir hikmetin aranması gerektiğini mübalağalı bir üslupla ifade etmiştir. Nitekim onun için ölüm, hayatın tüm zorlukları gibi kabullenilmesi gereken bir gerçektir. Şair ölüme karşı bu tutumunu muhatabından da ister ve bunu kasidesinin son beyitlerinde dile getirir:⁷⁷⁷

⁷⁷⁴ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 52.

⁷⁷⁵ Mufaddal ed-Dabbî, *Emsâlu'l-Arab*, 48.

⁷⁷⁶ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 53.

⁷⁷⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 53-54.

ولقد علمتُ ولا محالة أنني
أفنينَ عاداً ثمَّ آلَ مُحَرِّقِ
ولهُنَّ كانَ الحارثانِ كلاهُما
فعددتُ آبائي إلى عِرْقِ النَّزْرِ
ذهبُوا فلم أدركهم ودَعَوْهُمْ
لا بد من تَلَفٍ مُصِيبٍ فانتظر
وليأتينَ عليك يومَ مَرَّةٍ
للحادثاتِ فهل تَرينَني أَجُنَّعُ
فتركهم بَلَداً وما قد جَمَعُوا
ولهُنَّ كانَ أَخُو المَصانِعِ تبع
فَدَعَوْهُمْ فَعَلِمْتُ أَن لَمْ يَسْمَعُوا
عُولُ أَتَوْها والطَّرِيقُ المهيِّع
أَبْأَرْضِ قَوْمِكَ أَمْ بِأُخْرَى تُصْرَعُ
يُكي عليك مُقْتَعاً لا تَسْمَعُ

“Şüphesiz ölüme mahkumum. Bunu biliyorum. Peki hiç korktuğumu gördün mü?

Ölüm ‘Âd’ı ve Muharrik hanedanını kuruttu. Onlardan geriye (boş) bir diyar ve topladıklarını bıraktı.

Hârislerin her ikisi de ölüme mahkumdu, sarayların sahibi Tübbâ ‘da.

Yerin en derinliklerine kadar atalarımı saydım. Sonra onları çağırdım. Ama anladım ki duymuyorlar.

Gittiler. Onlara yetişemedim. Sonra yol, ağzına kadar açıkken onları ölüm çağırdı ve ona geldiler.

Sana da bir gün ölüm gelecek. Bekle! Ya kavminin yurdunda ya da başka bir yerde yere yıkılacaksın.

Sonra öyle bir gün gelecek ki kefenler içerisindeyken sana ağlayacaklar ama sen duyamayacaksın.”

Beyitlerde şairin ölüm gerçeğini kabullendiği anlaşılmaktadır. Ona göre geçmişteki kavimlere ve önemli şahısların başına gelenlere bakmak, bu gerçeğin kabullenilmesi için yeterlidir. Bu bağlamda şair, muhatabına daha iyi bir etki bırakmak amacıyla ‘Âd kavmi ve Lahmîlerin kralı ‘Amr b. Hind el-Muharrik’in⁷⁷⁸ (ö. 569) hanedanı gibi Cahiliye Araplarında ihtişamıyla ünlenmiş toplulukları, Gassanilerin kralları Hâris el-Ekber ve Hâris el-A‘rec⁷⁷⁹ ile yemen kralı Tübbâ’ gibi yaşadığı dönemin meşhur şahsiyetlerini

⁷⁷⁸ Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretu eş ‘âri’l- ‘Arab*, 87.

⁷⁷⁹ el-Mutahhir b. Tâhir el-Makdisî el-Mutahhir b. Tâhir, *el-Bed’u ve’t-târih* (Port Said: Mektebetu’s-Sekâfeti’d-Dîniyye, ts.), 3/207.

zikrederek düşüncesini pekiştirmiştir. Ardından muhatabına bir kez daha yönelerek son bir uyarıda bulunmuştur.

4.7.3 Kaside [23]

Kaside ‘Amr b. Ehtem’e aittir. Şair kasidesinde cömertliğin faziletlerinden bahsetmekte ve kendisine gelen bir misafire olan ikramını ayrıntılı bir şekilde tasvir etmektedir. Tüm bunlardan önce o alışlageldiği gibi gazel ile kasidesine başlamaktadır (Tavîl):⁷⁸⁰

أَلَا طَرَقَتْ أَسْمَاءُ وَهِيَ طَرُوقُ وَبَانَتْ عَلَى أَنَّ الْخَيَْالَ يَشُوقُ
بِحَاجَةٍ مَخْزُونٍ كَأَنَّ فَوَادَهُ جَنَاحُ وَهَى عَظْمَاهُ فَهُوَ خَفُوقُ
وَهَانَ عَلَى أَسْمَاءَ أَنْ شَطَّتِ النَّوَى يَجِنُّ إِلَهًا وَاللَّهُ وَيَتَوَقُّ

“Bir gece Esmâ geldi. Zaten hep gelirdi de. Sonra gitti ne var ki hayali (beni) hep özletir.

(Gitti) gönlü ağa yakalanmış bitkin bir kuşun kanatları gibi çırpıp hüznü bir adamın tutkusuydu.

(Bir adam ki) çok sevip kendisini kaybetmiş ve özlem dolu. Ama o yolların uzamasını hiç aldırmadı bile.”

Beyitlerde şair sevdiği kadından ayrılışını sitemli bir şekilde dile getirmektedir. Nitekim sevdiği kadın onu, uzun bir birlikteliğin ardından çok umursamadan terk etmiş ve özlemini arttıran hatıralardan başka bir şey bırakmamıştır. İçerisinde olduğu bu durumu şair, gönlünü avlanan bir kuşun bitkin kanatlarına benzeterek ifade etmiştir.⁷⁸¹ Onun için artık olan olmuştur ama buna rağmen özlemekten kendisini geri tutamamaktadır. Bu girişten sonra şair doğrudan ana konuya girerek cömertliğinden dolayı kendisini kınayan eşine nasihatlerde bulunmaktadır:⁷⁸²

ذَرِينِي فَإِنَّ الْبُخْلَ يَا أُمَّ هَيْثُمَ لِمَالِحٍ أَخْلَقَ الرَّجَالَ سَرُوقُ
ذَرِينِي وَحُطِّي فِي هَوَايَ فَإِنِّي عَلِي الْحَسَبِ الرَّكِي الرَّفِيعِ شَفِيقُ

⁷⁸⁰ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 125.

⁷⁸¹ Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî 'l-Mufaddal*, 597.

⁷⁸² Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 125-126.

وَإِنِّي كَرِيمٌ ذُو عِيَالٍ تَهْمُنِي نَوَائِبُ يَغْشَى رُزْؤَهَا وَحُقُوقُ

“Ey Ümmü Heysem! Beni kendi halime bırak. Çünkü cimrilik insanın ahlakındaki iyi olan her şeyi çalar.

Beni rahat bırak! Dileğimi yerine getir. Çünkü bütün kaygım geride bırakacağım lekesiz ve yüce bir isim içindir.

Çünkü ben onurluyumdur. Dertleriyle dertlendiğim, haklarını gözettiğim insanlar vardır.”

Klasik Arap şiirinde cömertliğin genellikle ölüm ve dünyanın geçiciliği ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu beyitlerde ise şair cömertliğinin sebebini güzel ahlak, ölümden sonra iyi hatırlanma ve yardım severlik gibi nedenlere bağlayarak kendisini kınayanlara karşı farklı bir savunmada bulunmuştur. Şairin doğrudan cömertliği ile ilgili beyitleri ise şu şekildedir.⁷⁸³

وَمُسْتَنْجِحٍ بَعْدَ الْهُدُوءِ دَعْوَتُهُ وَقَدْ حَانَ مِنْ نَجْمِ الشَّتَاءِ خُفُوقُ
يُعَالِجُ عَزِيناً مِنَ اللَّيْلِ بَارِداً تُلْفُ رِيَّاحٌ تَوْبَهُ وَبُزُوقُ
تَأَلَّقُ فِي عَيْنٍ مِنَ الْمُزْنِ وَادِقٍ لَهُ هَيْدَبٌ دَانِي السَّحَابِ دَفُوقُ
أَضْفَتْ فَلَمْ أَفْجِشْ عَلَيْهِ وَلَمْ أَقْلُ لِأَخْرِمَهُ إِنَّ الْمَكَانَ مَضِيقُ
فَقُلْتُ لَهُ أَهْلاً وَسَهْلاً وَمَرْحَباً فَهَذَا صَبُوحٌ رَاهِنٌ وَصَدِيقُ
وَقُمْتُ إِلَى الْبَزَكِ الْهَوَاجِدِ فَاتَّقْتُ مَقَاحِيْدُ كُومٍ كَالْمَجَادِلِ رُوقُ
بَادُمَاءَ مَرْبَاعِ الْبِتَاجِ كَأَنَّهُمَا إِذَا عَرَضَتْ دُونَ الْعِشَارِ قَنِيْقُ

“Köpeklerin havlamasına neden olan nice yolcuyu, (hava karardıktan sonra) kış yıldız kümesi batarken çadırıma çağırmışımıdır.

Gecenin dondurucu ilk karanlığıyla boğuşuyordu, gök gürültülü bir fırtına elbisesini birbirine dolarken.

(Şimşekler) yere yakın saçaklı, sık sık sağanak fışkıran, suyla dolmuş yağmur bulutlarının derinliklerinde çakarken.

(Sonra) onu çadırımda ağırladım. Bir kusurda bulunmadım. “Yerim yok.” diyerek onu mahrum da bırakmadım.

⁷⁸³ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 126.

Ve ona “Merhaba. Hoş geldin. Burada istediğin kadar içeceğin ve samimi bir dostun var.” dedim.

Ardından saraylar gibi büyük hörgüçlü, heybetli, güzel ve uyumakta olan develere koştum ve benden kendilerini korudular.

Gebe develerin önünde yürüdüğünde bir aygır kadar büyük ilk baharda doğmuş beyaz bir deveyle.”

Kasidesinde şair cömertliğini sadece ifade etmekle yetinmeyip yukarıdaki beyitlerde görüldü gibi kendisine gelen misafirlerden birini ve ona olan ikramını bir örnek üzerinden anlatmıştır. Onun, bu tasvir ile cömertliğinin büyüklüğünü muhatabına somut bir şekilde göstermek istediği de söylenebilir. Aslında onun tüm bunlarla muhatabına anlatmak istediği kasidesinin sonlarına doğru dile getirdiği şu iki beyitten ibarettir:⁷⁸⁴

وَكُلُّ كَرِيمٍ يَتَّقِي الذَّمَّ بِالْقَرَى وَلِلْخَيْرِ بَيْنَ الصَّالِحِينَ طَرِيقُ
لَعَمْرُكَ مَا ضَاقَتْ بِأَلَدِّ بَاطِلٍ وَلَكِنَّ أَخْلَاقَ الرِّجَالِ تَضْيقُ

“Her onurlu insan misafirperverliği ile şerefini korur. Erdemli kimseler ise iyiliğe (her zaman) bir yol bulur.

Hayatın üzerine yemin ederim ki küçülen, insanların toprakları değil; bu topraklarda yaşayan insanların ahlakıdır.”

4.7.4 Kaside [44]

Esved b. Ya‘fur en-Nehşeli’nin *Mufaddâliyyât*’taki bu kasidesi en meşhur kasidesi kabul edilmektedir.⁷⁸⁵ Şair kasidesinde dünyanın geçiciliği ve yaşlılık gibi ölümle ilgili konuları ele almaktadır. Bu bağlamda şair ölümden kaçışın olmadığını önceki kavimlerden örnekler vererek ifade etmekte ve onu kesin bir şekilde beklediğini dile getirmektedir. Kasidenin gazel temalı ilk beyitleri ise şu şekildedir (Kâmil):⁷⁸⁶

نَامَ الْخَلِيُّ وَمَا أَحْسَنُ رُقَادِي وَالْهَمُّ مُحْتَضِرٌ لَدَيَّ وَسَادِي
مِنْ غَيْرِ مَا سَقَمٍ، وَلَكِنْ شَفَّيَ هَمُّ أَرَاهُ قَدْ أَصَابَ فُؤَادِي

⁷⁸⁴ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 127.

⁷⁸⁵ Zirikli, *el-A‘lâm*, 1/330.

⁷⁸⁶ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 216.

“Gönlü ferah (insanlar) uyudu. Ben ise yastığının başındaki bu dertle uzandığımı bile hissetmiyorum.

Herhangi bir hastalık nedeniyle değil. Fakat kalbime isabet ettiğini gördüğüm bir dert beni zayıf düşürdü.”

Şair geceleri kendisini uykusuz bırakan bir dertten bahsetmektedir. Fakat bu sıkıntı herhangi bir hastalık nedeniyle değil, kalbinde hissettiği aşk özlemi nedeniyledir. Nitekim şairin sonraki beyitlerde belirttiği üzere sevgilisine giden bütün yollar kapanmıştır ve elinden hiçbir şey gelmemektedir.

Kasidede gazel kısmı dört beyitlik gibi kısa bir pasajdan oluşmaktadır. Sonraki beyitlerde şair doğrudan ana konusu ölüm ve onunla ilgili meselelere geçiş yapmaktadır.⁷⁸⁷

وَلَقَدْ عَلِمْتُ سِوَى الَّذِي نَبَّأْتَنِي	أَنَّ السَّبِيلَ سَبِيلُ ذِي الْأَعْوَادِ
إِنَّ الْمَنِيَّةَ وَالْحُتُوفَ كِلَاهُمَا	يُوفِي الْمَخَارِمَ يَرْقُبَانِ سِوَايَ
لَنْ يَرْضَا مَيِّيًا وَقَفَاءَ رَهِينَةٍ	مِنْ دُونِ نَفْسِي طَارِفِي وَتَلَادِي
مَاذَا أُؤَمِّلُ بَعْدَ آلٍ مُحَرِّقٍ	تَرْكُوا مَنْ أَرَاهُمُ وَبَعْدَ إِيَادِ

“(Sevgilim) durum senin söylediğin gibi değil. Öğrendim ki bütün yolların sonu ölümle bitiyormuş.”

Ölüm ve yok oluşun her ikisi de dağların zirvelerine bile ulaşabiliyor ve beni gözlüyormuş.

Canım dışında ikisi benden ne bir rehini ne bir mirası ne de bir serveti kabul edermiş.

(Zaten) evlerini geride bırakan Muharrik ve İyâd hanedanlarından sonra ne umabilirim ki?”

Şair beyitlerde ölümden kaçışın olmadığını ve kendisinin de bir gün kesinlikle öleceğini dile getirmektedir. Nitekim onun deyimiyle bu, ondan kurtulmak için hangi yollar denenirse denensin her insanın karşılaşacağı kesin bir gerçektir. Bu nedenle şair bu gerçeği daha da pekiştirmek için döneminin büyük hanedanlarını örnek vermekte ve tüm zenginliklerine rağmen ölümden kurtulamayan bu insanlardan sonra kendisinin ya da

⁷⁸⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 216-217.

muhatapının veyahut herhangi bir insanın buna dair en ufak bir umudunun olamayacağını ifade etmektedir.

Yukarıdaki beyitlerden sonra şair önceki kavimlere dair örneklerini devam ettirmekte ardından övgüyle gençlik yıllarını yâd ettiği bir bölüme geçmektedir. Bu bölümde medîh teması hâkim olmak birlikte şair ana konudan çok sapmayıp her şey gibi bu yılların kendisi için son bulduğunu ve başkaları içinde son bulacağını kasidesinin son beytinde şu şekilde ifade etmektedir:⁷⁸⁸

فَإِذَا وَذَلِكَ لَامَهُـا لـــــــذِكْرِهِ وَالذَّهْرُ يُعْقِبُ صَالِحاً بفساد

“İşte tüm bu (güzel yılları) anlat anlat bitmez. Ama zaman bütün iyi şeylere bir son getirir.”

4.7.5 Kaside [80]

Şair Mümezzak el-‘Abdî’nin (ö. ?) altı beyitten oluşan *Mufaddâliyyât*’taki kasidesi, dünyanın gelip geçiciliği ile ilgili söylenen ilk kaside olma özelliğini taşımaktadır.⁷⁸⁹ Kasidenin beyitleri şu şekildedir (Basît):⁷⁹⁰

هَلْ لِفَتًى مِنْ بَنَاتِ الدَّهْرِ مَنْ وَاقَ أَمْ هَلْ لَهُ مِنْ حِمَامِ الْمَوْتِ مَنْ رَاقَ
قَدْ رَجُلُونِي وَمَا رُجِلْتُ مِنْ شَعَثٍ وَأَلْبَسُونِي ثِيَاباً غَيْرَ أَخْلَاقِ
وَرَفَعُونِي وَقَالُوا أَيُّمَارُجُلٍ وَأَذْرَجُونِي كَأَنِّي طَيٌّ مَخْرَاقِ
وَأَرْسَلُوا فِتْيَةً مِنْ خَيْرِهِمْ حَسَباً لِيُسْنِدُوا فِي ضَرْحِ الثُّرْبِ أَطْبَاقِ
هَؤُنْ عَلَيْكَ وَلَا تَوَلَّغْ بِإِشْفَاقِ فَإِنَّمَا مَالُنَا لِلْوَارِثِ الْبَاقِ
كَأَنَّنِي قَدْ رَمَانِي الدَّهْرُ عَنْ عُرْضِ بِنَافِذَاتِ بِلَا رِيَشٍ وَأَفْوَاقِ

“Kaderin cilvelerine karşı insanın bir koruyucusu var mı? Ya da kesin olan ölümden onu koruyacak bir tılsım?

Saçımı taradılar ama dağınık olduğu için değil. Sonra hiç yıpranmamış elbiseler giydirdiler.

⁷⁸⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 220.

⁷⁸⁹ İbn Kuteybe, *eş-Şî‘r ve ‘şu ‘arâ’*, 1/374.

⁷⁹⁰ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 300.

Kaldırdılar beni, “Ne iyi bir adamdı!” dediler. Sonra (çocukların) sarıkla vurma (oyunundaki) gibi sardılar beni.

En soylu gençlerini gönderdiler topraktan mezara uzuvlarını koymaları için.

Biraz rahatla, korkuyla telaşa düşme. Bizim malımız geride kalan mirasçılardır.

Sanki ölüm beni tüysüz ve arkalıksız oklarla (öylesine) bir yerden vurmuş gibidir.”

Şair kasidesine muhatabına ölüm gerçeğini hatırlatarak başlamaktadır. Sonra ölümünü tasavvur edip kendi defin işlemleri ile ilgili tasvirlerde bulunduğu ilginç bir konuyu işlemektedir. İkinci beyitten itibaren bu konuya giriş yapan şair, defnedilmeden önce saçlarının taranmasından ve kendisinin kefene sarılmasından bahseder. Üçüncü beyitte tabutun kaldırılmasını anlatan şair, kendi şeklini çocukların birbirine vurmak için sıkı bir şekilde sardıkları sarıklara benzetir.⁷⁹¹ Ardından dördüncü beyitte muhatabına dünya malı için çok telaşa düşmemesini, eninde sonunda onun mirasçılara kalacağını ifade eden hikmetli bir söz söyler. Son beyitte ise ölümün insanı ne kadar kolay bir şekilde bulabileceğini kendi üzerinden dile getirir. Bu noktada onu bir okçuya benzeten şair, onun aldırış etmeden nasıl kolay bir şekilde hedefini vurduğunu ifade eder.

4.7.6 Kaside [116]

Benî Temîm şiirlerinin derlendiği “Şi’ru Benî Temîm fi’l-‘Asri’l-Câhilî” adlı kabile divanında yirmi altı beyitten oluşan kasidenin⁷⁹² Mufaddâliyyât’ta on sekiz beyti yer almaktadır. Şair Abdukays b. Hufâf, kasidesinde oğlu Cübeyl’e hayatında rehberlik etmesi amacıyla ahlak, erdem, misafirperverlik, mertlik ve yardımseverlik gibi birçok konuda öğütlerde bulunmaktadır. Kasidenin ilk beyitleri şu şekildedir (Kâmil):⁷⁹³

أَجْبَيْلُ إِنَّ أَبَاكَ كَارِبٌ يَوْمُهُ	فَإِذَا دُعِيتَ إِلَى الْعَطَائِمِ فَاغْجَلِ
أَوْصِيكَ إِصْءَاءَ امْرِئٍ لَكَ نَاصِحٍ	طَلَبِ بَرِّئِ الدَّهْرِ غَيْرِ مُغَفَّلِ
اللَّهُ فَاتَّقِ اللَّهَ وَأَوْفِ بِنَذْرِهِ	وَإِذَا حَلَفْتَ مُمَارِيًا فَتَحَلَّلِ

“Ey Cübeyl, gerçekten babanın günü yaklaşıyor. O halde büyük işlere çağrıldığın zaman acele et!”

⁷⁹¹ İbnu’l-Enbârî, Şerhu’l-Mufaddaliyyât, 601.

⁷⁹² Ma‘înî, Şi’ru Benî Temîm fi’l-‘asri’l-câhilî, 348-349.

⁷⁹³ Dabbî, el-Mufaddaliyyât, 384.

Sana karşı samimi, talihin hilekârlıklarında usta ve ondan gafil olmayan bir adamın vasiyetini bırakıyorum.

Allah'tan sakın! Ona olan adaklarını yerine getir ve tartışarak yemin ettiğin zaman onun iradesini hesaba kat!"

Şair ilk beyitte oğlu Cübeyl'e ölümünün yaklaştığını haber vererek eskiden kendisinin aile reisi olarak yerine getirdiği büyük sorumlulukları artık kendisinin üstlenmesi gerektiğini bildirmektedir. Burada ayrıca şairin kasidesinin başında ölümünün yaklaştığını söylemesiyle hayatının geri kalanında artık oğluna rehberlik edemeyeceğini ima ederek vereceği öğütlerin daha dikkatli bir şekilde dinlenmesini amaçladığından söz edilebilir. Ardından ikinci beyitte o yine oğlunun ve muhatabının ilgisini çekmek ve dikkatini toplamak amacıyla samimi ve bilge biri olduğunu ifade etmektedir. Üçüncü beyitte ise şair oğluna Allah için adadığı adaklarını yerine getirmesini ve tartışmalarda yemin ettiğinde her zaman istisnada bulunarak Allah'ın iradesini hesaba katmasını tavsiye etmektedir. Bu beyit her kadar Cahiliye Devri'nde yaşayan şairin Muhadramûn'dan olduğu izlenimini verse de Süyûtî dışında hiç kimse onun Müslüman olduğunu belirtmemiştir.⁷⁹⁴ Daha sonra şair, kasidesinde oğluna Arapların en çok önem verdiği erdemlerden biri olan misafirperverlikle ilgili öğütler vermektedir.⁷⁹⁵

وَالضَّيْفَ أَكْرَمَهُ فَإِنْ مَبِيتَهُ حَقٌّ وَلَا تَكُ لُغْنَةً لِلنَّزْلِ
وَأَعْلَمْ أَنَّ الضَّيْفَ مُخْبِرٌ أَهْلَهُ بِمَبِيتِ لَيْلَتِهِ وَإِنْ لَمْ يُسْأَلِ

“Misafiri onurlandır! Onun geceleyin konaklaması haktır. Gelenlerin bedduasını almayasın!

Ve bil ki misafir, kendisine sorulmadığı halde, ailesine gece kaldığı yerden haber getirir.”

Cömertlik kavramının işlendiği Cahiliye şiirlerinde en çok ele alınan konulardan biri olan misafirperverlik, Arapların en çok önem verdiği erdemlerden biridir. Bu nedenle şair ilk beyitte oğluna kendisine gelen misafirleri ağırlamayı ve onların bedduasını almayarak onlarla en iyi şekilde ilgilenmeyi öğütlemektedir. İkinci beyitte ise şair bu erdemin önemini özelde oğluna genelde ise Arapların neden misafirperverliğe bu denli

⁷⁹⁴ Süyûtî, *Şerhu şevâhidi'l-Muğnî*, 1/271.

⁷⁹⁵ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 384.

önem verdiklerini merak eden muhataplarına açıklamaktadır. Bu beyitlerden sonra şair dostluk ve insan ilişkileri ile ilgili oğluna öğütler vermektedir:⁷⁹⁶

وَدَعِ الْقَوَارِصَ لِلصَّادِقِ وَغِيَرِهِ كَيْ لَا يَرُوكَ مِنَ اللَّئَامِ الْعُرْلِ
وَصِلِ الْمُوَاصِلَ مَا صَفَا لَكَ وَدُهُ وَاحْذَرْ جِبَالَ الْخَائِنِ الْمُتَبَدِّلِ
وَاتْرِكْ مَحَلَّ السَّوْءِ لَا تَحُلْ بِهِ وَإِذَا نَبَا بِكَ مَنْزِلٌ فَتَحَوَّلِ
ذَارُ الْهَوَانِ لِمَنْ رَأَاهَا دَارُهُ أَفْرَاجِلْ عَنْهَا كَمَنْ لَمْ يَرْحَلِ

“Dostlarına ve başkalarına kötü sözler (söylemeyi) bırak! Seni dışlanmış alçaklardan biri olarak görmesinler.

Sevgisi samimi olduğu sürece sana gelene sen de git. Ama dönek hainlerle bağ kurmaktan sakın!

Kötü yerleri bırak, oralarda bulunma! Bir yerden hoşlanmadığın zaman orayı terk et!

Onursuz diyarlar orayı benimseyenlerindir. Oradan ayrılanlar hiç ayrılmayanlar gibi olur mu?

Şairin, oğlu Cübeyl’e verdiği bir diğer öğüt ise başkaları tarafından dışlanmış bir şekilde yalnız kalmamak için dostlarla iyi geçinmesinin gerekliliğidir. Bu bağlamda o ikinci beyitte oğluna, dostlarını sevgisinde samimi olan insanlardan seçmesini ve hain kimselerden sakınmasını öğütlemektedir. Üçüncü ve dördüncü beyitlerde ise şair ona bir yandan bulunduğu ve yaşadığı yerlerdeki insanların kendi şahsiyeti üzerindeki etkisini vurgulamakta, diğer bir yandan da bu tür yerlerden dostlar edinmemesi gerektiğine işaret etmektedir. Kasidenin geri kalanında şair yukarıdaki beyitlerdeki açık ve net üslubunu koruyarak ana temasını değiştirmeden kötü işler yaparken akıbetini düşünmek, iyilikte aceleci olmak, düşmanların kötü sözlerine karşılıksız kalmamak, fakirken en güzel şekilde sabretmek, yeni bir toplulukla karşılaşınca heybetli olmak, iki iş arasında karasız kalınca en şerefli ve güzelini seçmek, cömertlere cömertçe davranmak gibi birçok konuda oğluna öğütler vermektedir. Bu nedenle kasidenin Cahiliye Araplarının ahlakı yapısını anlamada önemli bir yere sahip olduğundan söz edilebilir.

⁷⁹⁶ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 384-385.

4.8 Hiciv

Arap edebiyatında hiciv karşılığında “bir lafzı harflerini sayarak ve heceleyerek okumak, bir kişinin veya toplumun ayıp ve kusurlarını sayıp dökmek, yermek” anlamlarına gelen hicâ (الهجاء) kelimesi kullanılmaktadır. Hicâ bir edebiyat terimi olarak ise medîh temasının zıttı olarak “şiiirle sövmek” anlamına gelmektedir.⁷⁹⁷ Ayrıca hiciv türü şiiire ühcüvve, ühciyye (çoğulu ehâcî); karşılıklı hiciv söylemeye mühâcât, tehâcî, bir şiiir parçasında hiciv özelliği bulmaya ihcâ denmektedir.⁷⁹⁸

Arap kültüründe oldukça önemli bir yer tutan hiciv şiiiri, erken dönem Arap edebiyatının en dikkat çekici türlerinden birisidir. Cahiliye hicivleri, genellikle şairlerin kişisel düşmanlarına veya kabilelerinin hasımlarına karşı onların zayıf ve güçsüz gösterilmesi amacıyla nazmedilmiştir. Bu ilk şiiirler, bazen tek temalı bir yapıya sahip olsa da türün en meşhur örnekleri, genellikle çok temalı kaside yapısının içerisine yerleştirilmiş bir bölüm olarak kendini göstermektedir. Örneğin klasik kasidelerde, gazel ve tasvir temalı giriş bölümünün ardından hiciv temasına geçilebilmektedir. Burada genellikle hiciv temasından sonra fahr teması kasidede işlenebilmektedir. Elbette bu temaların sıralaması veya içeriği, kasideden kasideye oldukça farklılık gösterebilmektedir.⁷⁹⁹

4.8.1 Kaside [5]

Şair Seleme b. Hurşub el-Enbârî kasidesinde kaynaklarda “*Rakam savaşı*” (يوم الرقمة) olarak bilinen Cahiliye Dönemi’nde Benî Gatafân ile Benî ‘Âmir arasında cereyan eden bir savaşı konu edinmektedir.⁸⁰⁰ Rivayete göre Benî ‘Âmir, ‘Âmir b. et-Tufeyl komutasında Benî Gatafân’ın bulunduğu Rakam suyunun civarına saldırı düzenlemiştir. Saldırıdan haberdar olan Benî Gatafân karşı saldırıya geçmiş ve savaşı kazanmışlardır. Savaşı kaybettiklerini anlayan ‘Âmir b. et-Tufeyl’in kardeşi el-Hakem b. et-Tufeyl (ö. ?) esir düşmemek için kendisini asarak intihar etmiştir.⁸⁰¹

⁷⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 15/353.

⁷⁹⁸ M. Orhan Okay, “Hiciv”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/447.

⁷⁹⁹ Esat Ayyıldız, *Klasik Arap Şiiirinde Emevî Dönemine Kadar Hiciv* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 177.

⁸⁰⁰ İbn Abdürabbih, *el-İkdu’l-ferîd.*, 6/26; İbn Esîr, *el-Kâmil fi’t-târih*, 1/573.

⁸⁰¹ İbnu’l-Enbârî, *Şerhu’l-Mufaddaliyyât*, 30-34.

Bu savaş üzerine şair Seleme b. Hurşub el-Enbârî⁸⁰² (ö. ?) Benî ‘Âmir’i ve reisleri ‘Âmir b. et-Tufeyl’i hicvetmiş ve on altı beyitten oluşan kasidesine Hakem b. et-Tufeyl’in (ö. ?) intihar olayına bir gönderme yaparak başlamıştır (Tavîl):⁸⁰³

إِذَا مَا غَدَوْتُمْ عَامِدِينَ لَأَرْضِنَا بَنِي عَامِرٍ فَاسْتَظْهِرُوا بِالْمَرَائِرِ
فَإِنَّ بَنِي ذُبْيَانَ حَيْثُ عَرِدْتُمْ بِجَزْعِ الْبَتِيلِ بَيْنَ بَادٍ وَحَاضِرِ

“Ey ‘Âmir oğulları! Topraklarımıza saldırmak için geldiğinizde iplerinizi hazırlayın.

Çünkü Zübyân oğulları, köylüsü ve şehirlisiyle Betîl⁸⁰⁴ Vadisi’nin kenarında bildiğiniz bir yerdedir.”

Şair beyitlerde benzer bir savaşın tekrarlanması durumunda sonucun değişmeyeceğini ve Benî ‘Âmir için mağlubiyet ile sonuçlanacağını belirterek Hakem b. et-Tufeyl (ö. ?) gibi intihar etmeleri ihtimaline karşılık onlardan alaycı bir tavırla kendilerini asmak için kullanacakları ipleri yanlarında getirmelerini ister. Çünkü olası bir savaş durumunda Benî Gatafân’ın bir kolu olan Benî Zübyân, tüm güçleriyle ve hiçbir yere kaçmadan onları bekleyecektir. Sonraki beyitlerde ise şair, Benî Zübyân’ı övmeye devam ettikten sonra ‘Âmir b. et-Tufeyl’in savaştan kaçışını tasvir etmektedir:⁸⁰⁵

نَجَوْتَ بَنَصْلِ السَّيْفِ لَا غَمْدَ فَوْقَهُ وَسَجَّ عَلَى ظَهْرِ الرَّحَالَةِ قَاتِرِ
فَأَتْنِ عَلِمًا بِالَّذِي هِيَ أَهْلُهُ وَلَا تَكْفُرْنِي إِلَّا لَا فَالَاحَ لِكَاْفِرِ
فَلَوْ أَنَّهَا تَجْرِي عَلَى الْأَرْضِ أُدْرِكْتُ وَلَكِنَّهَا تَهْمُ فَوْقَ بَتْمَثَالِ طَائِرِ

“Üstünde kını olmayan keskin bir kılıç ve (atın) er-Rihâle’nin⁸⁰⁶ üzerindeki sağlam eyer sayesinde kurtuldun.

Onu layıkıyla öv! Nankörlük etme! Nankörler iflah olmazlar.

Çünkü yerde koşsaydı ona yetişilirdi; fakat o bir kuş misali havada uçuyordu.”

⁸⁰² Tam adı Seleme b. Amr b. Nasr b. Hâris b. Tarîf b. Enmâr b. Bağid b. Rays b. Gatafân’dır. Bkz. İbnu’l-Enbârî, *Şerhu’l-Mufaddaliyyât*, 29.

⁸⁰³ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 32.

⁸⁰⁴ Necid bölgesindeki bir dağın adıdır. Bkz. Ebü’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Cibâlu ve’l-emkine ve’l-miyâh* (Kahire: Dâru’l-Fazîle, 1999), 46.

⁸⁰⁵ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 37.

⁸⁰⁶ er-Rihâle, ‘Âmir b. et-Tufeyl’in atının adıdır. Bkz. Ebû Muhammed el-E‘rabî Gundicânî, *Esmâu hayli’l-Arab ve ensâbiha ve zikru fursâniha*. (Dimeşk: Dâru’l-Asmâ, 2007), 110.

Seleme b. Hurşub (ö. ?) beyitlerde kullandığı övgü ifadeleriyle aslında hasmı ‘Âmir b. et-Tufeyl’in kaçış halindeki durumunu tasvir etmekte ve alaya almaktadır. Öyle görünüyor ki savaşın şiddetinden dolayı ‘Âmir b. et-Tufeyl kaçarken kılıcını kınına koymaya fırsat bile bulamamış ve atı er-Rihâle’nin hızlı koşmadaki becerisi sayesinde Benî Gatafân’ın elinden kurtulabilmiştir. Ardından şair yaptığı yardımlarla savaşın kazanılmasında büyük katkıları olan Ebu Esma lakabını kullanarak Hâris b. Avf’ı (ö. ?) övmektedir.⁸⁰⁷

فِدَىِّ لِأَبِي أَسْمَاءَ كُلِّ مُقَصِّرٍ مِنْ الْقَوْمِ مِنْ سَاعٍ بِوَتْرٍ وَاتِرٍ
بَذَلْتُ الْمَخَاضَ الْبُزْلَ ثُمَّ عَشَارَهَا وَلَمْ تَنْهَ مِنْهَا عَنْ صَفُوفٍ مُظَائِرٍ

“Kabilede intikam peşinde koşan ya da suçlu olan her aciz, Ebû Esma’ya kurban olsun.

Sen yeni hamile kalmış ergin develerini ve onlardan doğurmasına az kalmış olanları hibe ettin. Hatta bir sağımda, başkalarının buzağlarına dadı olarak tayin edilmiş bir sıra tas veren dişi deveyi bile esirgemedin.”

Şair ilk beyitte savaşçıları intikam peşinde koşanlar ve suçlu olanlar olmak üzere iki kısma ayırarak ifade etmiştir. Çünkü genelde bir savaşın ortaya çıkış nedeni kabileden birisinin intikam arayışından dolayı başka bir kabileye saldırı yapması ya da başka bir kabileye karşı suç işlemesi nedeniyle vuku bulmaktadır. Cahiliye Dönemi’nde her iki durumda da kabileler bünyesinde bulunan kişileri desteklediği söylenebilir. Anlaşılan o ki Ebû Esma, bu savaşlardan biri olan Rakam Savaşı’nda zor durumda olan savaşçıları için büyük cömertliklerde bulunmuş, en değerli develerini bile hibe etmekten geri durmamıştır. Ebû Esma’nın Benî Gatafân’ın bir kolu olan Mürre kabilesinden olduğunu belirtmek gerekir. Aslında şair Ebû Esmâ’yı zikrederek dolaylı yoldan Mürre kabilesini de övmüştür. Şairin dolaylı bir şekilde övdüğü kabilelerden biri de yine Benî Gatafân’ın bir kolu olan Eşca‘ kabilesidir.⁸⁰⁸

فَأَدْرَكَهُمْ شَرْقَ الْمَرْوَرَةِ مَقْصَرًا بَقِيَّةُ نَسْلِ مَنْ بَنَاتِ الْقَرَاكِيرِ

“Akşam vakti el-Meravrâ’nın doğusunda el-Kurâkir’in soyundan gelenler (düşmana) yetişti.”

⁸⁰⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 37-38.

⁸⁰⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 38.

el-Kurâkir, ‘Âmir b. Kays el-Eşcaî’nin atının ismidir.⁸⁰⁹ Öyle görünüyor ki şair, Eşcâ’ kabilesinin desteklerini onlardaki meşhur bir atın ismini zikrederek övmüştür. Kasidenin sonlarına doğru şair, ‘Âmir b. et-Tufeyl’i tekrar yermekte ve uyarmaktadır:⁸¹⁰

وَإِنَّكَ يَا عَامٍ ابْنَ فَارِسٍ قُزْزِلَ
مُعِيدٌ عَلَى قَيْلِ الْخَنَاءِ وَالْهَوَاجِرِ
هَرَقْنَا بِسَاحُوقٍ جِفَانًا كَثِيرَةً
وَأَذَيْنَ أُخْرَى مِنْ حَقِينٍ وَحَازِرِ

“Ey Kurzul süvarisinin oğlu ‘Âmir, kötü ve çirkin sözleri ağzından düşürmüyorsun. (Unutma ki) Sâhuk’ta atlarımız, içinde ekşi sütüyle ve kaymaklısıyla çok çanak döktü; bir kısmını da bıraktı.”

Kurzul, ‘Âmir b. et-Tufeyl’in babası et-Tufeyl b. Mâlik’in savaştan kaçmakla ünlenen atının ismidir.⁸¹¹ Şair bu atın adını zikrederek ‘Âmir b. et-Tufeyl’i yermekte ve büyük ihtimalle hicvetmek için söylediği kasidelere karşı onu uyarmaktadır. Nitekim Benî Gatafân, Ramak Savaşı’nda Benî ‘Âmir’den iyisiyle kötüsüyle birçok savaşçıyı öldürmüş, bir kısmını da esir almak üzere bırakmıştır. Son beyitte savaşçıları, kırılan çanaklara benzeterek bu durumu ifade etmiştir.⁸¹² Kasidede medîh, hamâse ve hiciv temalarının benzer bir oranda işleniş göze çarpmaktadır. Ancak konu bütünlüğüne bakıldığında asıl söyleniş amacının yerme olduğu kanısı daha ağır basmaktadır.

4.8.2 Kaside [12]

Kaside Huseyn b. el-Humâm el-Mürri’ye aittir. Kasidede tezde değerlendirilmesi yapılan dokuz numaralı kasidedeki olayların sonrası anlatılmaktadır. Kırk iki beyitten oluşmakta olup kaynaklarda Dâratu Mevzû (دائرة موضوع) olarak geçen, Benî Zübyân’ın kollarından olan Benî Sehm ile amca oğulları Benî Sırme arasındaki bir savaşı konu edinmektedir. Rivayete göre Benî Humeys Benî Sehm’in, Benî Selâmân ise Benî Sırme’nin koruması altındaydı. Koruma altındaki bu iki kabile arasında bir gün bir anlaşmazlık meydana gelmiş ve bu husumet amcaoğulları olan Benî Sehm ile Benî Sırme kabilelerini savaşa götürecek kadar büyümüştür. Savaşta Benî Sırme’ye Benî Zübyân’ın birçok kolu ve müttefiki destek vermiştir. Buna rağmen tek kalan şairin kabilesi Beni

⁸⁰⁹ Gundicânî, *Esmâu hayli’l-Arab ve ensâbiha ve zikru fursâniha.*, 201.

⁸¹⁰ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 38.

⁸¹¹ Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî’l-Mufaddal*, 178; Ebû ‘Ubeyde Ma’mer b. el-Musennâ et-Teymî el-Basrî Ma’mer b. el-Musennâ, *Şerhu nekâidi Cerîr ve’l-Ferez dak*, thk. Muhammed İbrahim Hûr-Velîd Mahmûd Hâlis (Abu Dabi: el-Mecme‘u’s-Sekâfi, 1998), 2/555.

⁸¹² Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî’l-Mufaddal*, 180-181.

Sehm, savaştan zaferle ayrılmıştır.⁸¹³ Şair, kasidesine düşmanlarına hicvederek başlar (Tavîl):⁸¹⁴

جَزَى اللَّهُ أَفْنََاءَ الْعَشِيرَةِ كُلِّهَا بِدَارَةِ مَوْضِعِ عُقُوقٍ وَمَائِمَا
بَنِي عَمَنَا الْأَدْنَى مِنْهُمْ وَرَهْطَنَا فَزَارَةً إِذْ رَامَتْ بَنَا الْحَرْبِ مُعْظَمَا

“Allah Dâratu Mevzû’da tüm kabile güruhunun günahlarının ve vefasızlıklarının cezasını verdi;

En yakın amca çocuklarımızın ve akrabalarımız (Benî) Fezâre’nin, (öyle) bir vakitteki savaşı çoğumuzu arzulamıştı.”

Şair, kasidesinde hicvettiği kabilelerin ve şahısların isimlerini vermektedir. Yukarıdaki beyitlerden anlaşıldığı kadarıyla Benî Sırme tarafında yer alan kabilelerden biri de Benî Fezâre’dir. Amca oğullarıyla kastettiği ise Beni Sırme’dir. Fakat el-Huseyn b. el-Humâm el-Mürri hiçbir zaman akraba içinde gerçekleşen bu savaşa istekli olmamıştır.⁸¹⁵

وَلَمَّا رَأَيْتُ الْوُودَ لَيْسَ بِنَافِعِي وَأَنْ كَانَ يَوْمًا ذَا كَوَاكِبِ مُظْلِمَا
صَبَرْنَا وَكَانَ الصَّبْرُ فِينَا سَجِيَّةً بِأَسْيَافِنَا يَقْطَعْنَ كَفًّا وَمِغْصَمَا

“(Gece gibi) karanlık yıldızlı bir günde sevginin bana fayda sağlamadığını gördüğümde

Elleri ve bilekleri kesen kılıçlarımızla direndik. (Çünkü) metanet bizde doğuştan gelen bir özelliktir.”

Yukarıdaki beyitlerden de anlaşıldığı gibi el-Huseyn b. el-Humâm el-Mürri hiçbir zaman savaş yanlısı olmamış hatta Benî Sırme’ye bunun için koruma altına aldıkları kabileleri terk etmeyi dahi teklif etmiş ama olumlu bir cevap alamamıştır.⁸¹⁶ Bu beyitlerden sonra şair savaş anını tasvir eder. Savaşta atları tasvir ettiği beyitlerden biri şu şekildedir.⁸¹⁷

⁸¹³ İbnu’l-Enbârî, *Şerhu’l-Mufaddaliyyât*, 103; Ebû Hilâl el-‘Askerî, *Cemheretu’l-emsâl*, 2/44-45; ‘Alavne, *Dîvânü el-Huseyn b. el-Humâm el-Mürri*, 65.

⁸¹⁴ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 64.

⁸¹⁵ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 65.

⁸¹⁶ Ebû Hilâl el-‘Askerî, *Cemheretu’l-emsâl*, 2/45.

⁸¹⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 66.

يَطْأَنَّ مِنَ الْقَتْلَى وَمِنْ قِصْدِ الْقَنَا حَبَّاراً فَمَا يَجْرِينَ إِلَّا تَجَشُّمًا

“Ölülerden ve mızrak parçalarından dolayı (sanki atlar) oyuklarla dolu yumuşak bir toprağa basıyordu, tökezlemeden koşamadılar.”

Beyitte ölen insanların ve yerde kalan silahların çokluğundan dolayı atların savaş meydanındaki koşuşları oyuklarla dolu yumuşak bir toprak üzerinde ilerleyen atların durumuna benzetilmiştir. Şair başka bir beyitte de mızrakları şu şekilde tasvir etmektedir:⁸¹⁸

هَزُون سَتْرًا مِنْ رِمَاحٍ رُدِّيْنَةَ إِذَا حُرِّكَتْ بَضْرَتْ عَوَامِلُهَا دَمًا

“(O savaşçılar) hareket ettirildiğinde uçlarından kan damlayan Rudeyne’nin alacalı mızraklarını sallıyorlardı.”

Bu beyitte ise şair askerlerin mızraklarını yapan Rudeyne⁸¹⁹ adında bir kadını zikretmektedir. Kadının ürettiği bu mızraklar kalitesinden dolayı savaşta o kadar can almıştır ki şairin ifadesiyle sanki her hareket ettirildiğinde uçlarından kan akmaktadır. Şair savaş meydanını tasvir ettiği bu ve diğer beyitlerden sonra düşmanlarının tek tek isimlerini sayarak alaya almakta ve hicvetmektedir:⁸²⁰

وَجَاءَتْ جَحَاشٌ قَضَّهَا بِقَضِيضِهَا وَجَمْعُ عُوَالٍ مَا أَدَقَ وَالْأَمَّا
وَهَارِبَةُ الْبَقْعَاءِ أَصْبَحَ جَمْعُهَا أَمَامَ جُمُوعِ النَّاسِ جَمْعًا مُقَدَّمًا
بِمُعْتَرِكٍ ضَرَنَكَ بِهِ قِصْدُ الْقَنَا صَبَرْنَا لَهُ قَدْ بَلَ أَفْرَاسَنَا دَمًا
وَقُلْتُ لَهُمْ يَا آلَ ذُبْيَانَ مَا لَكُمْ تَفَاقَدْتُمْ لَا تُقْدِمُونَ مُقَدَّمًا

“Küçüğüyle büyüğüyle (Benî) Cihâş ve (Benî) ‘Uvâl da (savaşa) geldi. Ne kadar zayıf ve onursuzlardı.

(Azlığına rağmen) Benî Hâribetu’l-Bak‘â’nın birliği ise bütün insanların önünde hatırı sayılır bir birlik oluverdi.

Mızrak parçalarıyla dolu yorucu bir savaşta atlarımız kanla sulanmış bir halde dimdik durduk.

⁸¹⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 66.

⁸¹⁹ Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî l-Mufaddal*, 333.

⁸²⁰ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 67.

Ve onlara dedim ki: Ey Zübyân ailesi! Ne oldu da birbirinizi arar oldunuz? (Savaşmak) için gelmiyorsunuz!”

Bu beyitlerde şair savaşta kendisine karşı duran bazı düşman kabilelerin isimlerini sayarak hicvetmiştir. Anlaşılan o ki savaşta bir müddet sonra düşman askerlerinin sayısı o kadar azalmış ki rivayete göre altı ya da yedi kişiden oluşan⁸²¹ Benî Hâribetu'l-Bak'â'nın adamları bile şairin alaycı ifadesiyle bir birlik gibi gözükür olmuştur. Ardından şair az sayıdaki adamlarına rağmen savaşta metanetlerini ifade etmiştir. Nitekim son beyitten anlaşıldığı kadarıyla savaşta karşı tarafta yer alan şairin akrabaları Benî Zübyân bir müddet sonra verdikleri kayıplardan dolayı savaşamaz duruma gelmiştir. Kabilelere yönelik bu hicivlerinden sonra şair bazı önemli liderleri de yermeyi ihmal etmemektedir.⁸²²

وَأُبْلَغَ أُتَيْسًا سَيِّدَ الْحَيِّ أَنَّهُ يَسُوسُ أُمُورًا غَيْرُهَا كَانَ أَحْزَمًا
فَإِنَّكَ لَوْ فَارَقْتَنَا قَبْلَ هَذِهِ إِذَا لَبَعَثْنَا فَوْقَ قَبْرِكَ مَاتَمَّا

“Kabilesinin reisi Enes’e daha önemli işler varken bir takım (lüzumsuz) işlerle uğraştığını söyleyin.

Eğer sen bundan önce (ölümle) bizden ayrılısaydın cenazenin üstünde yas tutan bir grup gönderirdik.”

Şair kabilelere ve şahıslara yönelik olan bu hicivlerinden ardından kasidesinin son beyitlerinde ölümden korkmadığını dile getirir:⁸²³

أَبَى لِإِبْنِ سَلْمَى أَنَّهُ غَيْرُ خَالِدٍ مُلَاقِي الْمَنَآيَا أَيَّ صَرْفٍ تَيَمَّمَا
فَلَسْتُ بِمُبْتَاعِ الْحَيَاةِ بِسُوءَةٍ أَوْ لَا مُبْتَغٍ مِنْ رَهْبَةِ الْمَوْتِ سُلَمًا
وَلَكِنْ خُدُونِي أَيَّ يَوْمٍ قَدَرْتُمْ عَلَيَّ فَحُزُّوا الرَّأْسَ أَنْ أَتَكَلَّمَا
بِأَيَّةٍ أَتَى قَدْ فَجَعْتُ بِفَارِسٍ إِذَا عَرَدَ الْأَقْوَامُ أَقْدَمَ مَعَلَمَا

“İbn-i Selmâ’yı (alçaklıktan) alı koyan şey sonsuza kadar yaşamaması ve nereye yönelirse yönelsin ölümle karşılaşacak olmasıdır.

⁸²¹ Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî'l-Mufaddal*, 337.

⁸²² Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 68.

⁸²³ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 69.

Hayatı alçaklıkla satın alacak değilim ya da ölüm korkusundan kaçacak bir yer arayan birisi.

Beni istediğiniz gün öldürün, başımı sallandırın (çünkü) ben hep (şu sözü) söyleyeceğim:

Bütün kabileler kaçtığı zaman dövüş çağrısı yapan en cesur süvarilerini öldürerek onları derin bir acı içerisinde bıraktım.”

Şair İbn-i Selmâ ile kendisini kastetmektedir. Yukarıdaki beyitlerde ölümden bir kaçış olmadığını bu nedenle zaten ölümü tadacak olan insanın bu son buluşunun onurlu bir şekilde olması gerektiğini ifade etmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla bu bağlamda o sayıca üstün olan Benî Sırme tarafında yer alan akrabalarını da kınamaktadır. Son beyitlerinde şair düşmanlarına içlerindeki önemli bir şahsın ölümünü hatırlatarak onları intikam duygusu içinde bırakıp ölünceye kadar hicvedeceğini belirtmektedir.

4.8.3 Kaside [15]

Kaside Müzerrib b. Dırâr ez-Zübyânî'e aittir. Şair kırk üç beyitten oluşan kasidesini bir gencin büyük bir kurnazlık sonucu kaybettiği develerini geri alabilmesi için söylenmiştir. Rivayet edildiğine göre Benî Mâzin'e mensup Hâlid b. Ubeyd isimli bir genç Benî Abdullah'a mensup Zür'a b. Sevb adında bir adamın komşusuydu ve on altı devesini altmış keçi ve koyuna karşılık bu adama satmıştı. Bir müddet sonra kandırıldığını anlayan genç, durumu anne ve babasına anlatır. Develeri geri almak için Zür'a b. Sevb'ın yanına giden baba olumsuz cevap alınca Müzerrib b. Dırâr'dan (ö. 10/631) yardım ister. Bunun üzerine şair ona develerini geri alacağına garanti ettiği bu kasideyi söyler ve aile kaybettikleri mallarını geri alır.⁸²⁴

Şair kasidesinde Zür'a b. Sevb'i ve Ben'i Abdullah'ı hafif bir şekilde hicvederek develeri geri vermemesi durumunda daha ağıryla tehdit eder. Kasidenin gazel temalı ilk beyitleri şu şekildedir (Tavîl):⁸²⁵

أَعَاذَتِي مِنْ حُبِّ سَلَى عَوَائِدِي
فَإِذَا الرِّمْتُ أَبْكُنِّي لِسَلَى مَعَاهِدِي

أَلَا يَا لَقَوْمٍ وَالسَّفَاهَةُ كَأْسُمِهَا
سُوَيْقَهُ بَلْبَالٍ إِلَى فَلَجَاتِهَا

⁸²⁴ Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî 'l-Mufaddal*, 371.

⁸²⁵ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 75.

“Ey kavmim yardım edin bana! Aptallık da ismi gibi (istenmez). Hasta bakıcıları Selmâ'ya olan aşkımdan dolayı (yine) bana mı bakacak!

Süveykatu Balbâl (dağından) nehirlerine ve Zu'r-Rims (vadisi boyunca) Selmâ ile olan buluşmalarımı (hatırlamak) gözlerimi doldurdu.”

Şaire göre aptalca davranışlar, insanlarda kötü bir çağrışım bırakan “aptalca” kelimesi gibi istenmeyen bir şeydir. Anlaşıldığı kadarıyla o ayrıldığı sevgilisine karşı duyduğu üzüntüyü de aptallık olarak nitelemektedir. Fakat yine de eski buluşma yerlerini gördüğünde kendisini ağlamaktan ve hasta olacak seviyede üzülmekten alıkoyamadığını dile getirir. Bu giriş kısmından sonra şair doğrudan asıl konuya geçip gencin anne ve babasının yardım için kendisine gelişlerini şu beyitler ifade eder:⁸²⁶

أَتَانِي وَأَهْلِي فِي جُبَيْنَةِ دَارِهِمْ	بِنَصْعِ قَرْضَى مِنْ وَرَاءِ الْمَرَابِدِ
نَأْوُهُ شَيْخٍ قَاعٍ وَعَجْزِهِ	حَرِيْبَيْنِ بِالصَّالِعَاءِ ذَاتِ الْأَسَاوِدِ
وَعَالًا وَعَامًا جَيْنَ بَاعَا بِأَعْنُزِ	وَكَلْبَيْنِ لَعْبَانِيَّةٍ كَالْجَلَامِدِ
هَجَانًا وَحُمْرًا مُعْطِرَاتٍ كَأَنَّهَا	حَصَى مَغْرَةِ الْوَاهِبِ كَالْمَجَاسِدِ
نُدَقِقُ أَوْرَاكُ لَهْنٍ عَرَضْنَهُ	عَلَى مَاءِ يَمْوُدٍ عَصَا كُلِّ ذَائِدِ

“Ailem (Benî) Cüheyne'de ve çadırları ağırın ötesinde Nis ve Radvâ'da iken işittim

Kara yılanların eşiği es-Sal'â'da gaspa uğramış güçsüz bir ihtiyarın ve karısının acı çığlığını

Fakirleşmiş ve sütsüz kalmışlar, birkaç tekeye ve iki köpeğe kaya gibi sağlam develerini sattıklarında

Beyaz ve kırmızı, şişman ve sevecen, kırmızı topraktan taşlar gibi, renkleri safranla boyanmış kumaşlar gibi

Sert ve sağlam kalçaları, Yam'ud'un sularında, onlar (su teknelerinden püskürtmeye çalışan) her çobanın sopalarını paramparça eder.”

Anlaşılan şair develeri kurnazlıkla alınan gencin anne ve babası yardım için kendisine geldiğinde evinden uzak bir yerde bulunmaktadır. O anne ve babayı güçsüzlükle niteleyerek yardıma muhtaç oluşlarını gözler önüne sermekte ve Benî

⁸²⁶ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 76-77.

Abdullah'ın yaşadığı es-Sal'â bölgesini kara yılanların eşiği ifadesi ile vasıflandırarak onların hilekarlığını belirtmektedir. Nitekim bu hilekarlıklar sonucunda bu iki yaşlı insan fakir düşmüş ve kaybettikleri develerinin sütlerine muhtaç hale gelmişlerdir. Ardından şair bu develeri vasıflandırarak bir nevi kasidesinde klasik Arap şiirinde sıklıkla yer alan deve tasvirlerine de yer vermiştir. Onun ifadesiyle bu develer güzelliğini gösteren çeşitli renkleriyle çobanların sopalarını kıracak derecede kayalar gibi sağlam bir yapıdadır. Bu beyitlerden sonra şair kasidesinin ana temasına giriş yapar ve develeri hilekarlıkla alan Zür'a b. Sevb'e dolaylı hicivlerde bulunup onları sahiplerine iade etmemesi durumunda daha ağırplarının geleceğini haber vererek onu ve ailesini tehdit eder.⁸²⁷

أَزْرَعُ بَنَ ثَوْبَ إِنَّ جَارَاتِ بَيْتِكُمْ	هُزِلْنَ وَالْهَالِكِ ارْتِغَاءُ الرَّغَائِدِ
وَأَصْبَحَ جَارَاتُ ابْنِ ثَوْبٍ بَوَاشِمًا	مَنْ الشَّرِّ يَشْوِيهِنَّ شَيْءَ الْقَدَائِدِ
تَرَكْتُ ابْنَ ثَوْبٍ وَهُوَ لَا سِثْرَ دُونَهُ	وَلَوْ شِئْتُ عَنْتَنِي بِثَوْبٍ وَلَا يَدِي
صَقَعْتُ ابْنَ ثَوْبٍ صَقْعَةً لَا حِجَى لَهَا	يُؤْلُؤُ مِنْهَا كُلُّ آسٍ وَعَائِدِ
فَرُذُّوا لِقَاحِ الثَّغْلَبِيِّ أَدَاؤُهَا	أَعْفُ وَأَتَّقَى مِنْ أَدَى غَيْرِ وَاحِدِ
فَإِنْ لَمْ تَرُدُّوْهَا فَإِنَّ سَمَاعَهَا	لَكُمْ أَبَدًا مِنْ بَاقِيَاتِ الْقَلَائِدِ

“Ey Zür'a b. Sevb sen bol köpüklü taze sütü içmekle meşgulken evine komşu olan kadınlar (açlıktan) zayıfladılar.

Ama Zür'a b. Sevb'e komşu olan kadınlar onun dilimlenmiş eti kızartır gibi kavuran kötülüğüne doydular.

(Zür'a) b. Sevb'e (hicvetmeyi bir müddet) bıraktım. (Zaten) kendisini savunacak gücü de yoktur. Eğer isteseydim cariyelerim Sevb'e (söyleyeceğim hicivlerle) bana şarkılar söylerdi.

(Zür'a) b. Sevb'e kaldıramayacağı öyle bir tokat indirirdim ki doktorlar ve hasta bakıcıları (ümitsizlikten) feryat ederlerdi.

O halde Sa'leblinin develerini geri verin. Bu birçok kişiyi (hicvimden dolayı) acı çekmesinden daha çok korur ve kollar.

Olur da onları geri vermezseniz boynunuzdaki kolyeler gibi sonsuza kadar (size yapışacak hicivlerimi) dinleyeceksiniz.”

⁸²⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 77-78.

İlk beyitlerde şair Zür‘a b. Sevb’in cimriliğini dile getirip Arapların saygın kişilerde çok önem verdiği cömertlik vasfının kendisinde bulunmayışını ifade ederek onun itibarını biraz zedelemek istemektedir. Nitekim kasidede çok ağır hicivler bulunmamaktadır. Şair bu ve benzeri hicivleri Zür‘a b. Sevb’i ve ailesini sadece yaptıkları hatadan caydırmak ve hile ile aldıkları develeri geri almak için söylemiştir. Bu ikaza uymamaları durumunda ise sürekli duyacakları hicivlerin peşlerini hiçbir zaman bırakmayacağını belirterek onları tehdit etmiştir. Şair ise hiciv konusunda kendisine oldukça güvenmekte ve hiç acele etmemektedir. Çünkü ona göre muhataplarının hicivlerden korunmak için sarf edebilecekleri hiçbir gücü yoktur. Kasidenin sonlarına doğru ise şair bazı kişi ve aileleri övmektedir.⁸²⁸

وَلَوْ كُنَّ جَارَاتِ لَالٍ مُسَافِعٍ لَأُذِينَ هَوْنًا مُغْنِيَاتِ الْمَوَارِدِ
وَلَوْ فِي بَنِي النَّزْمَاءِ خَلَّتْ تَحَدُّبُوا عَلِمَا بِأَرْمَاحِ طُؤَالِ الْحَدَائِدِ

Eğer o (develer) Müsafi‘ ailesine komşu olsalardı su yerine gitmek için acele ederken kolayca sahiplerine geri verilirdi.

Ya da Benî Sermâ’da meskenlerini tutmuş olsalardı uçları uzun mızraklarla o (develeri) korurlardı.

Şairin bu ve benzeri beyitlerde Benî Abdullah ile aynı soydan gelen ya da aynı bölgede yaşayan bazı kişileri ve aileleri överek hicvinde insaflı davrandığı ve yanlış anlaşılmanın önüne geçmeye gayret gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu değerlendirmeler göz önüne alındığında kasidede tasvir ve medîh temalarının bulunmasıyla birlikte ana temasının hiciv olduğu söylenebilir.

4.8.4 Kaside [40]

Kaside Süveyd b. Ebî Kâhil el-Yeşkurî’ye aittir. Onun *Mufaddâliyyât*’ta yer alan yüz sekiz beyitlik bu kasidesi kendisine büyük bir şöhret kazandırmıştır.⁸²⁹ Nitekim Asmaî bu kaside kendisine okunduğunda onu çok beğendiğini ifade etmiş, ardından Arapların da onu çok beğendiğini ve hikmetli sözlerinden saydıklarını söylemiştir. Ayrıca kasidenin Cahiliye Dönemi’nde “yetîm” olarak isimlendirildiğini aktarmıştır.⁸³⁰ İbn Selâm , bu kasidesi nedeniyle şairi aralarında Amr b. Külsûm (ö. 584 veya 600), Hâris b.

⁸²⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 79.

⁸²⁹ Ebû Sa’d, *ed-Dîvân*, 5-6.

⁸³⁰ İsfahânî, *el-Eğâmî*, 13/69.

Hillîze ve Antere b. Şeddâd'ın da (ö. 614) bulunduğu Cahiliye Dönemi şairlerinin altıncı tabakasında değerlendirmiştir.⁸³¹

Kaside gazel temasıyla başlamaktadır. Bu bölümde şair sevgilisiyle birbirlerini bir zamanlar ne kadar çok sevdiklerini, onun fiziksel ve ahlaki güzelliğini; ardından ise onun hayalinin geceleri nasıl kendisini bulup uykusuz bıraktığını dile getirmiştir. Bu temayla ilgili ilk beyitler şu şekildedir:⁸³²

بَسَطْتُ رَابِعَهُ الْجَبَلِ لَنَا فَوَصَّلْنَا الْجَبَلَ مِنْهَا مَا اتَّسَعَ
حُرَّةً تَجْلُو شَتِيئاً وَاضِحاً كَشُعَاعِ الشَّمْسِ فِي الْغَيْمِ سَطَعَ

“Râbi‘a (sevgi) bağını bize uzattı. Biz de kopmadığı sürece ona bağlı kaldık.

Özgür doğmuştur o. (Gülümsediğinde düzenli aralıklara sahip) bir dizi beyaz dış gösterir, tıpkı bir bulutun ortasından fişkıran güneş ışınları gibi.

Kasidede gazel bölümünden sonra tasvir teması işlenmektedir. Bu bölümde şair sevgilisini zikrederken “Râbi‘a” yerine “Selmâ” ismini kullanmaktadır. Beyitlerde Selmâ’ya ulaşmak için kat ettiği uçsuz bucaksız, kavurucu sıcaklıktaki çölleri ve bağırtlak kuşu kadar hızlı giden devesini tasvir etmektedir.⁸³³

كَمْ قَطَعْنَا دُونَ سَلْمَى مَهْمَهَا نَازَحَ الْغَوْرَ إِذَا الْأَلْ لَمَّعَ
فِي حَرُورٍ يَنْضَجُ اللَّحْمُ بِهَا يَأْخُذُ السَّائِرَ فِيهَا كَالصَّرَقَعِ

“Selmâ için büyük nice çölleri katettik, serapların görüldüğü vakitlerde;

(İnsanın) etini yakan, yolcuyla güneş çarpmışa çeviren, o kavurucu sıcaklarda.”

Bu bölümden sonra şair, kasidesinde fahr temasını işlemekte ve kabilesiyle övünmeye başlamaktadır. Bu bağlamda uzun bir pasajda kabilesinin cömertliğini, güzel ahlakını, hak ve hukuku gözetişini, güvenilirliğini, dostluk ilişkilerini, sorumluluk bilinci ve cesaretini dile getirmektedir. Şair, kabilesindeki tüm bu iyi özelliklerin eskiden beri süre geldiğini ise şu beyitle ifade etmektedir:⁸³⁴

عَادَةٌ كَانَتْ لَهُمْ مَعْلُومَةً فِي قَدِيمِ الدَّهْرِ لَيْسَتْ بِالْبَدَعِ

⁸³¹ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu fuhûli’ş-şu‘arâ*, 1/152-153.

⁸³² Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 191.

⁸³³ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 193.

⁸³⁴ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 195.

“Bunlar, onlarda eskiden beri bilinen bir adettir. Yeni keşfedilmiş değildir.”

Bu bölümlerden sonra şair kasidesinde alışlagelmedik bir şekilde yukarıdaki üç temayı (gazel, tasvir ve fahr) aynı sırayla tekrar işlemektedir. Büyük bir ihtimalle bu nedenden dolayı *Mufaddâliyyât*’ın İngilizce tercümesini yapan Charles James Lyaall kasidenin aslında yanlışlıkla birleştirilmiş aynı ölçü ve kafiyeyle sahip iki farklı kasideden oluştuğunu belirtmiştir.⁸³⁵ Kasideyi müstakil bir kitapta şerh eden Abdullah et-Tabîb (ö. 2003) beyitlerde konu bütünlüğünün sağlandığını söyleyerek bu görüşü yanlış bulmuştur.⁸³⁶ Burada asıl metne bağlı kalan Abdullah et-Tabîb’in (ö. 2003) görüşü daha doğru gözükmemektedir. Nitekim konu bütünlüğüne ek olarak şairin, kasidenin uzunluğu sebebiyle muhatabının dikkatini dağıtmamak için farklı bir metot takip ederek konuları iki aşamada işlediğinden de söz edilebilir.

Bu bölümlerden sonra şair kasidesinin altmış yedinci beytinden itibaren hiciv temasına geçiş yapmakta ve bu temayla kasidesini bitirmektedir.⁸³⁷

رُبَّ مَنْ أَنْصَرَجْتُ غِيظًا قَلْبُهُ	قَدْ تَمَّتْ لِي مَوْتًا لَمْ يُطْعَ
وَيَرَانِي كَالشَّجَا فِي حَلْقِهِ	عَسِرًا مَخْرُجُهُ مَا يُنْتَزَعُ
مُرِيدٌ يَخْطُرُ مَا لَمْ يَرْنِي	فَإِذَا أَسْمَعْتُهُ صَوْتِي انْقَمَعُ
قَدْ كَفَانِي اللَّهُ مَا فِي نَفْسِهِ	وَمَتَى مَا يَكْفِي شَيْئًا لَا يُضَرَّعُ

“Kalbini öfkeyle doldurduğum, ölümümü isteyen ama dileği yerine getirilmeyen ne çok insan vardır.

Bana boğazına takılan, dışarı atması zor, koparılıp alınamayan bir lokma gözüyle bakar.

Beni görmediği sürece gururla köpürür ve kasılır ama sesimi duyunca içine kapanır.

Allah, nefsinin barındırdıklarına karşı şimdiye kadar bana yetti. Allah bir şeye vekil olduğu zaman ona hiçbir zarar gelmez.”

⁸³⁵ Dabbî, *The Mufaddaliyyat an Anthology of Ancient Arabian Odes*, 139.

⁸³⁶ Abdullah et-Tayyib, *Kasîdetü Süveyd b. Ebî Kâhil*, ts., 12.

⁸³⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 198.

4.8.5 Kaside [63]

Şair ‘Amîra b. Cu‘al beş beyitten oluşan bu kısa kasidesinde kabilesinin erkeklerini hicvetmekte ve kadınlarını övmektedir. Kasidenin beyitleri şu şekildedir (Tavîl):⁸³⁸

كَسَا اللَّهُ حَيْيَ تَغْلِبَ ابْنَةَ وَائِلٍ	مِنَ اللُّؤْمِ أَظْفَاراً بَطِيئاً نُصُولُهَا
فَمَا يَوْمُكُمْ أَنْ لَا يَكُونُوا طَرُوقَةً	هَجَاناً وَلَكِنْ عَقَرْتِهَا فُحُولُهَا
تَرَى الْحَاصِنَ الْغَرَاءَ مِنْهُمْ لَشَارِفٍ	أَخِي سَلَّةٍ قَدْ كَانَ مِنْهُ سَلِيلُهَا
قَلِيلاً تَبَغَّيْهَا الْفُحُولَةَ غَيْرُهُ	إِذَا اسْتَسْغَلَتْ جَنَانُ أَرْضٍ وَغُولُهَا
إِذَا ارْتَحَلُوا مِنْ دَارِ ضَمِيمٍ تَعَاذَلُوا	عَلَيْهِمْ وَرَدُّوا وَفَدَهُمْ يَسْتَتَقِيلُهَا

“Allah Vâil bint Tağlib’in iki kabilesini utanç verici, yavaş geçen pençe izleriyle kapladı.

Onlardaki sorun soylu dişi develerinde değil ama onları toza toprağa bulayan erkeklerindedir.

Aralarında nurlu, güzel yüzlü, iffetli kadını soyu kopuk, bitkin bir ihtiyarla evli görürsün ve doğurduğu çocuk da ondandır.

Yeryüzüne cinlerin ve iblislerin dişileri geldiğinde o kadınlar yine de kocalarından başkasını aramazlar.

(Erkekleri ise) zulme uğradıkları bir yerden çıktıkları zaman birbirleriyle tartışır ve o yerdekilerden özür dilemek için bir de heyet gönderirler.”

İlk beyitte şair, kabilesindeki pençe izlerinden bile yavaş geçen utanç verici alametlerin varlığından söz etmektedir. Ona göre bu ayıplar kabilesindeki erkeklerden kaynaklanmakta bu nedenle kadınlarını yermeyip aksine onları övmektedir. Elbette ki burada kabilenin kadınlarına yapılan övgü dolaylı bir şekilde “Nasıl böyle erkeklerle evlendiniz?” anlamında bir ayıplama olarak da anlaşılabilir. Son beyitte ise şair onlardaki zillet derecesini tasvir etmektedir. Ona göre kabilesindeki erkekler zulme uğradıkları bir yerden ayrıldıkları zaman bunu bir ayıp olarak görüp ayrıldıkları için kendisine zulmedenlerden özür dileyecek kadar zayıf bir karaktere sahiptir. Ayrıca bu olayın gerçekten de meydana geldiği ve bunun üzerine şairin bu kasideyle kabilesine hicvettiğinden de söz edilebilir. Nitekim kaynaklarda kasidenin söyleniş amacı ile ilgili

⁸³⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 257-258.

bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak şair daha sonraları bu hicvinden pişmanlık duymuş ve bu pişmanlığını dile getiren beyitler söylemiştir.⁸³⁹

4.8.6 Kaside [72]

Kaside ‘Abdulmesîh b. ‘Asele’ye aittir. Ancak kasidenin kendisi ve hikâyesi *Mufaddâliyyât* dışındaki kaynakların neredeyse hepsinde şairin kardeşi Harmele b. ‘Asele’ye nispet edilmektedir. Bu iki şairden hangisine ait olursa olsun kasidenin söyleniş nedeni ile ilgili rivayete göre dönemin Lahmî kralı III. Münzir b. el-Nu‘mân (ö. 554), şairden Gassânîlerin emiri Hâris b. Cebele’yi (ö. 569) hicvetmesini istemiş o da bunu reddetmiştir. Bunun üzerine Hâris b. Cebele, şaire iki cariye hediye etmiştir. Daha sonraları şair bu iki cariyesiyle birlikte Nemir b. Kâsıt oğullarına gitmiş ve oradan bir adamla içki içmeye başlamıştır. Bir müddet sonra Ka‘b adındaki bu adam cariyelerden birine sarkıntılık etmiş bundan dolayı şair adamın elini kesmiş ya da uzuvlarından birinde yara bırakmıştır.⁸⁴⁰ Bunun üzerine şair sekiz beyitten oluşan kasidesinde davranışlarından hoşlanmadığı bu adama hitap ederek onun iyi bir nedîm (içki arkadaşı) olmadığını dile getirmiş ve hicvetmiştir (Kâmil):⁸⁴¹

يَا كَغَبُّ إِنْكَ لَوْ قَصَرْتَ عَلَيَّ	حُسْنِ النَّبِّدَامِ وَقَلَّةِ الْجُرْمِ
وَسَمَاعٍ مُدْجِنَةٍ تُعَلِّلُنَا	حَتَّى نَأُوبَ تَنَاوُمَ الْعُجْمِ
لَصَّحْوَتِ وَالنَّمْرِ يُخَسِّرُهَا	عَمَّ السَّيِّمَالِكِ وَخَالَةَ النَّجْمِ
هَلْ لِي لِكَغَبٍ بَعْدَ مَا وَقَعْتُ	فَوْقَ الْجَبِّينِ بِمِغْصَرِّ قَعْمِ
جَسَدٌ بِهِ نَضْرُجُ الدِّمَاءَ كَمَا	قَنَاتُ أَنَامِلٍ قَاطِفِ الْكَرْمِ
وَالْخَمْرُ لَيْسَتْ مِنْ أَخِيكَ	وَلَكِنْ قَدْ تَخُونُ بِأَمِينِ الْجَلْمِ
وَتُبَيِّنُ الرَّأْيَ السَّافِيَةَ إِذَا	جَعَلْتُ رِيَّاحَ شَمُولِهَا تَنْمِي
وَأَنَا أَمْرُؤُ مِنْ آلِ مُرَّةٍ إِنْ	أَكَلِمُكُمْ لَا تُرْقِئُوا كَلِمِي

“Ey Ka‘b! Eğer güzel bir içki arkadaşıyla yetinseydin ve az bir kabahatte bulunsaydın;

Bir de Pers kralları gibi uyuyuncaya kadar bizi eğlendiren cariyeyi dinleseydin;

⁸³⁹ Ali, *el-Mufasssal fî târîhi*’l- ‘Arab kable’l-İslâm, 17/270.

⁸⁴⁰ Âmidî, *el-Mu’telif ve’l-muhtelif fî esmâi*’ş-şu ‘arâ’, 204.

⁸⁴¹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 279.

Uyanır ve onu Başak takımyıldızının amcası ya da Ülker takımyıldızının teyzesi zannederdin.

Alnına inen sert darbeden sonra Ka‘b’ın içkisini hafiflet.

Üzüm toplayıp kırmızılaşan parmaklar gibi kan izleriyle dolmuş.

İçki senin kardeşin değil, en akli başındaki insanlara bile ihanet edebilir.

Sarhoşluk, arkasına rüzgarını aldığı zaman aptallıklarını gösterebilir.

Ben, Mürre kabilesindenim; eğer (hicvimle) sizi yaralarsam o yara bir daha kapanmaz.”

Şair ilk üç beyitte Ka‘b adındaki adama hitap ederek içki içerken eğer davranması gerektiği gibi davransaydı kendisine hizmet eden cariyeden memnun kalıp nasıl mutlu bir şekilde sarhoşluğundan ayılacağını söylemektedir. Ne var ki Ka‘b şairin cariyesine karşı uygunsuz davranışlarda bulunmuş ve sonraki beyitlerde şairin dile getirdiği gibi bunun sonu kendisi için hiç iyi olmamıştır. Nitekim şairin deyimiyle hem onun sert darbesine hem de hiç unutulmayacak hicvine maruz kalmıştır. Yine de şair karşısındaki adamın bir daha böyle bir duruma düşmemesi için hiciv temalı beyitlerinin arasına hikmetli sözler koymayı ihmal etmemiş ve kasidesini biraz da kendisiyle ve kabilesiyle övünerek bitirmiştir. Böylelikle kasidede birden fazla tamamın güzel bir şekilde harmanlanışını görmek mümkündür.

4.8.7 Kaside [78]

Şair Yezîd b. Hazzâk eş-Şennî on bir beyitten oluşan bu kasidesini Lahmî’lerin son kralı Nu‘mân b. Münzir’i (ö. 602’den sonra) kınamak ve kabilesine yapılacak herhangi bir saldırıya karşı ikazda bulunmak için söylemiştir.⁸⁴² Kasidenin ilk beyitleri şu şekildedir (Kâmil):⁸⁴³

أَعَدَدْتُ سَبِيحَةً بَعْدَ مَا قَرَحْتُ	وَلَبِسْتُ شِكَّةَ حَازِمٍ جَلَدٍ
لَنْ تَجْمَعُوا وَدِّيَ وَمَعْتَبَتِي	أَوْ يُجْمَعَ السَّيْفَانِ فِي غَمْدٍ

“Altı yaşına gelen (atım) Sebha’yı hazırladım ve zorluklara göğüs geren yiğit bir adamın silahını kuşandım.

⁸⁴² Dayf, *Târihu’l-edebl-‘Arabî*, 1/202.

⁸⁴³ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 296.

İki kılıç bir kında bir araya gelinceye kadar sevgimle öfkemi bir araya getiremeyeceksiniz.”

Şair kasidesine yukarıdaki ilk beyitlerle başlayarak krala korku vermek ve ona kararlılığını göstermek istemektedir. Nitekim ilk beyitte herhangi bir savaşa karşı hazır olduğunu dile getirmiş, ikinci beyitte ise savaşımdan öfkeyle bekleyip sanki barış halindelermiş gibi düşmanına sevgi gösterisinde bulunamayacağını belirtmiştir. Bu görüşündeki kararlılığını ise “İki kılıç bir kında bir araya gelinceye kadar” ifadesiyle vurgulamıştır. Bir diğer ifadeyle şair, kendisine yapılan kötü muamelelere karşı asla boyun eğip sevgi gösterisinde bulunmayacağını, öfkesinin gereğini yapacağını bu beyitlerle ifade etmiştir. Sonraki beyitlerde şair kralı hicvetmekte, kendisi ve kabilesi ile ise övünmektedir:⁸⁴⁴

نُعْمَانُ إِنَّكَ خَائِنٌ خَدِيعٌ	يُخْفِي ضَمِيرُكَ غَيْرَ مَا تُبْدِي
فَإِذَا بَدَا لَكَ نَحْتُ أَثَلْتَنَا	فَعَلَيْكَ إِن كُنْتَ ذَا حَرْدٍ
يَأْبَى لَنَا أَنَّا ذَوُو أَنْفٍ	وَأَصُولُنَا مِنْ مَحْتَدِ الْمَجْدِ
إِنْ نَعَزْ بِالْخَرْقَاءِ أُسْرَتَنَا	تَلَقَّ الْكَتَائِبَ دُونَنَا تَزْدِي

“Nu‘mân! Gerçekten sen bir hain ve düzenbazsın. Kalbin gösterdiklerinden başkasını saklıyor.

Eğer ağaçlarımızı kesmek istiyor ve çok da ısrar ediyorsan dene o zaman.

Onurumuz ve şanlı bir soydan gelmiş olmamız bunu asla kabul etmez.

Olur da bir cahillikle akrabalarımıza saldırırsan bizi savunmak için dört nala koşan atlarımızla karşılaşırın.”

Şair yukarıdaki ilk iki beyitte kralı açıkça hicvetmekte ve onu iki yüzlülükle suçlamaktadır. Ardından alaycı bir şekilde savaşı başlatmasını istemektedir. Nitekim son iki beyitte savaşı başlatması durumunda uğrayacağı ezici mağlubiyeti dile getirerek bunun nedenini kabilesinin güçlü atlarına bağlamaktadır. Sonraki beyitlerde de hicivlerine devam eden şair, savaşa sebebiyet vermemesi için krala şu beyitle tavsiyede bulunmaktadır:⁸⁴⁵

⁸⁴⁴ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 296.

⁸⁴⁵ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 296.

وَلَقَدْ أَضَاءَ لَكَ الطَّرِيقُ أَنَّهُجَتْ مُبْلُ الْمَسَالِكِ وَالْهُدَى يُعْدِي

“Artık yol senin için aydınlandı, atılacak adımlar belli oldu. Aklın sana yardım edecektir.”

Kasidenin bütününe bakıldığında şairin asıl hedefi sanki savaş değil de kral Nu‘mân b. Münzir’i (ö. 602’den sonra) savaştan caydırıp kabilesine yapılan zulümlerin son bulmasını sağlamaktır. O bunu kendisinden daha güçlü bir konumda olan kraldan merhamet dilemek yerine hiciv yoluyla yapmıştır. Muhatabı hicvederek ikna olmasını sağlamak ise pek mümkün değildir. Nitekim kral bu hiciv üzerine çok kızmış olmalı ki ordularını şairin kabilesine gönderip onları kılıçtan geçirmiştir.⁸⁴⁶

4.8.8 Kaside [83]

Dokuz beyitten oluşan bu kasidede şair Mürre b. Hemmâm (ö. ?), kendi kabilesindeki develerini çalan ‘Avf adındaki bir adamı yermekte ve develerini geri iade etmemesi durumunda onu savaşa tehdit etmektedir. Kaside tasvir ve hiciv olmak üzere iki temadan oluşmaktadır. Yolculuk konulu tasvir temasına ait ilk dört beyit şu şekildedir (Kâmil):⁸⁴⁷

يَا صَاحِبِي تَرَحَّلَا وَتَقَرَّرَا فَلَقَدْ أَنَّى مُسَافِرٍ أَنْ يَطْرَبَا
طَالَ الثَّوَاءَ فَقَرِيبَا لِي بَازِلًا وَجَنَاءَ تَقَطَّعُ بِالرُّذَاقِ السَّبَبَا
أَكَلْتُ شَعِيرَ السَّيْلِجِينَ وَغَضَّه فَتَحَلَّبْتُ لِي بِالنَّجَاءِ تَحَلُّبَا
وَكَاثَمَهُمَا بِلَوَى مُلِحَّةً خَاضِب شَقَاءُ نَفْثَةٍ تُبَارِي غَمَّيْبَا

“Ey iki dostum! (Develerinizi) eyerleyin! Acele edin! Yolcu özlem acısını hissetmeye başladı.

Mola uzun sürdü. Bana ıssız çölleri sırtında iki kişiyle aşabilen yetişkin iri deveyi getirin.

Seylahîn’nin arpasından ve üçgülünden yedi. Böylece benim için süratle hızlandıkça hızlandı.

⁸⁴⁶ İbn Dureyd, *el-İştikâk*, 331.

⁸⁴⁷ “Muhakkiklerin notu” Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, dip. 302; Nebevî, *Dîvânu Bekir b. Vâil fi’l-câhiliyye*, dip. 445.

Otlarla yeşile boyanmış, uzun boylu ve siyah tüyleriyle erkeğiyle yarışan bir dişi devekuşu gibi.”

Şair kasidesinde ana konuya geçmeden önce Cahiliye Devri Arap şiirinin alışageldik girizgahlarından biri olan yolculuk konusunu işlemektedir. Burada sevgilisinin eski diyarından kalıntıları tasvir etmek yerine doğrudan ona olan özlemini dile getirmiş ve hızlı bir şekilde devesini tasvir etmeye başlamıştır. Devesinin öne çıkan özelliği ise hızlı koşuşudur. Bu bağlamda şair hızla ilgili yaygın benzetmelerinden biri olan devekuşu benzetmesini kullanmayı ihmal etmemiştir. Bu giriş bölümünden sonra ise ana konusuna doğrudan giriş yapmakta ve muhatabını hicvetmektedir.⁸⁴⁸

يَا عَوْفُ وَيَحَاكَ فِيمَ تَأْخُذُ صِرْمَتِي	وَلَكُنْتُ أَسْرَحُهَا أَمَامَكَ عُرْبَا
تَاللَّهِ لَوْ لَا أَنَّ تَشَاءِي أَهْلَهَا	وَلَشَرُّ مَا قَالَ أَمْرُؤُا أَنْ يَكْذِبَا
لَبَعَثْتُ فِي عُرْضِ الصُّرَاخِ مُفَاضَةً	وَعَلَّوْتُ أَجْرَدَ كَالْعَسِيبِ مُشَدَّبَا
لَتَرْكُتُمُ إِلَيَّ رِثَاءَا إِنِّي	مِمَّا أَرْدُ الْجَنَيشَ عَنْهَا حُبَّيَا
لِلَّهِ عَوْفٌ لَا يَسُوءُ أَتَوَابَهُ	يَا لَهْفَ نَفْسِي قِرْنَ مَا أَنْ يَغْلِبَا

“Ey Avf! Yazıklar olsun sana! Ne diye develerimi aldın! Halbuki daha önce onları uzaklara senin önünde otlamaya gönderirdim.

Vallahi eğer onların sahipleri dağılacak olmasaydı! -İnsanın yalan söylemesi ne kötüdür-

Yardım çağırışına koşan bir ordu gönderip budanmış hurma dalı gibi kıvrak kısa tüylü atıma binmiştim.

Ve develerimi güvenli bir halde bırakırdınız. Çünkü ben (düşman) ordusunu onlardan ümitsizlik içerisinde savmasını bilirim.

Zırhını kuşanan (şu) Avf'a helal olsun. Vah halime ki mutlak bir yenilginin boyunduruk arkadaşım.”

Şair muhatabını hicvetmeye yukarıdaki birinci beyitle ilk önce onu kınayarak başlamaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla ‘Avf adındaki bu adam daha önce şairin güvendiği bir kimsedir. Ne var ki şairin de bilmediği ve merak ettiği bir nedenden dolayı onun develerini çalmıştır. Sonraki beyitlerde ise şair develerinin kendisine iade edilmemesi

⁸⁴⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 303.

durumunda muhatabını savaşıyla tehdit etmektedir. Bu tehdidindeki ciddiyetini ise “İnsanın yalan söylemesi ne kötüdür.” ifadesiyle belirtmektedir. Ancak “Vallahi eğer onların sahipleri dağılacak olmasaydı.” ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla şair ile muhatabı aynı kabiledendir. Bu nedenle şair her ne kadar kendisinin ve akrabalarının savaşıyla ilgili övünüp tehditlerde bulunsun da aslında kabile içinde bir dağılmaya sebebiyet vermemek için savaşı pek istememektedir. Son beyitte ise şair muhatabını övermiş gibi yapmakta ama aslında onunla dalga geçmektedir.

4.8.9 Kaside [86]

Kaside Râşid b. Şihâb el-Yeşkûrî'e (ö. ?) aittir. Şair on iki beyitten oluşan kasidesinde Mes'ûd b. Kays adındaki bir adamın kendisini hicvetmesinden dolayı duyduğu üzüntüyü dile getirmekte ve onu bu davranışından vazgeçirmek için uyarıp tehdit etmektedir. Kasidenin bir nevi yazılış amacını açıklayan ilk beyitleri şu şekildedir (Tavîl):⁸⁴⁹

وَاللّٰهُ مَا دَهْرِي بِعِشْقِي وَلَا سَقَمٌ	أَرَقِيتُ فَلَمْ تَخْدَعْ بَعِيْنِي خَدْعَةً
وَمَا كَانَ زَادِي بِالْخَيْثِ كَمَا زَعَمَ	وَلَكِنْ أَنْبَاءٌ أَتَتْني عَنْ أَمْرِي
وَبَعْضُهُمْ لِلْغَدْرِ فِي ثَوْبِهِ دَسَمٌ	وَلَكِنَّني أَقْصِي ثِيَابِي مِنَ الْخَنَاءِ
فَتَقَرَّعَ بَعْدَ الْيَوْمِ سِنَّكَ مَنْ نَدَمٌ	فَمَهْلًا أَبَا الْخَدْسَاءِ لَا تَشْتُمْنِي

“Sabahladım. Gözüme uyku girmedi. (Bu) halim aşktan ya da hastalıktan değil.

Fakat birisi hakkında haberler geldi bana. Ancak azığım onun iddia ettiği gibi kirli değil.

Hayır! Ben esvabımı sövgüden uzak tutarım; fakat bazı kimselerin esvapları hainlikle lekelenmiştir.

Yavaş ol Ebû Hansâ! Bana sövme ki yarın bir gün pişmanlıktan dişlerini sıkmayasın.”

Cahiliye şairleri kasidelerinde işleyecekleri ana tema her ne olursa olsun muhataplarının dikkatini çekmek için gazel girizgâhına genelde yer vermektedir. Bu kasidede ise şair ilk başta aşkın bir yan etkisi olan uykusuzluk durumundan bahsedip gazel ile giriş izlenimini verdikten sonra dikkatleri toplamak istemekte ardından bu

⁸⁴⁹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 308.

uykusuzluğun aşk ya da hastalıktan kaynaklanmadığını belirterek muhatabının kasideye olan ilgisini daha da arttırmaktadır. Sonraki beyitlerde sözü çok da uzatmadan uykusuzluğunun nedenini açıklayarak aslında bir nevi kasidesini niçin söylediğini belirtmektedir. Şöyle ki şair, hakkında haksız yere yapılan bir hicivden kendisini temize çıkarmak istemekte ve kendisine hicveden şaire karşı uyarıda bulunmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla bu hicvin nedeni ikinci beyitte belirtildiği üzere şairin kazancıyla ilgilidir. Üçüncü beyitte belirttiği üzere şair kendisini bu kötü sözlerden temize çıkarmak istemektedir. Kasidede çok ağır ya da doğrudan ilgili şahsa yönelik hicivler bulunmamaktadır. Dördüncü beyitten anlaşıldığı kadarıyla bunun nedeni şairin aslında uyarıda bulunmak istemesidir. Şair bu uyarısını daha da kuvvetlendirmek için kasidesinde silah tasvirlerine de yer vermektedir. Silah tasvirleriyle ilgili ilk üç beyit şu şekildedir:⁸⁵⁰

وَلَا تُوعِدْنِي إِنِّي تُلَاقِي	مَعِيَ مَشْرِفٌ فِي مَضَارِيهِ قَضَم
وَنَبْلُ قَرَانٍ كَالسِّيُورِ سَلَاجِم	وَفَرَعٌ هَتُوفٌ لَا سَقِي وَلَا نَشَم
وَمُطَرَّدُ الْكَعْبَيْنِ أَسْمَرُ عَائِرٌ	وَذَاتُ قَتِيرٍ فِي مَوَاصِيهَا دَرَمٌ

“Beni tehdit etme! Eğer benimle karşılaşırsan (göreceğin şey) kenarlarında çentikler bulunan bir meşrefî kılıç;

Eşit uzunlukta deri kayışlar gibi (pürüzsüz) oklar, ağacın en üst dalından yapılan, çok su görmemiş ve neşem ağacından da olmayan, tınlamalı bir yay;

Boğumları düzgün, sarımsı, sert bir mızrak ve çivilerle (süslenmiş) pürüzsüz bir kalkandır.”

Meşârif, köylerden ibaret olan bir bölgenin ismidir. Bu bölgede yapılan kılıçlara “meşrefî” denmektedir. Yukarıda ikinci beyitte geçen “neşem” ise zayıf bir ağaç türüdür.⁸⁵¹ Şair bu silah tasvirleriyle herhangi bir saldırıya karşı güç gösterisinde bulunmaktadır. Bu güç gösterisinden sonra ise kasidesinin son beyitlerinde hasmını hicivlerinden vazgeçmesi için tekrardan uyarmaktadır:⁸⁵²

وَكُنْتُ زَمَاناً جَارَ بَيْتٍ وَصَاحِباً	وَلَكِنَّ قَيْساً فِي مَسَامِعِهِ صَمَمٌ
أَقَيْسَ بْنَ مَسْعُودٍ بْنِ قَيْسِ بْنِ خَالِدٍ	أَمْوَفٍ بِأَذْرَاعِ ابْنِ طَيِّبَةَ أَمْ تُنَدَّمُ

⁸⁵⁰ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 308.

⁸⁵¹ İbnu'l-Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*, 612.

⁸⁵² Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 308.

بِذِمِّ يُغَشِّي الْمَرْءَ خَزِيًّا وَرَهْطَهُ لَدَى السَّرْحَةِ الْعَشَاءِ فِي ظِلِّهَا الْأَدَمِ

“Bir zamanlar bir eve komşu ve arkadaşım. Ancak Kays’ın kulaklarından bir ağırlık var.

Ey Kays b. Mes’ûd b. Kays b. Hâlid! İbn Taybe’nin kalkanlarına vefalı mı davranacaksın yoksa ayıplanmak mı istersin?

Gölgesinde deri (satılan) narin dallı Sarha’nın yanında insan ve ailesini mahcup düşüren bir utançla.”

Son beyitte zikredilen “sarha” Arapların deri ticareti yapmak için toplandıkları Ukâz’daki meşhur bir ağacın adıdır. Şair bu ifadeyle hasmının kendisine karşı atmış olduğu iftira nedeniyle herkes tarafından duyulacak bir şekilde ayıplanacağını belirtmektedir.⁸⁵³ Bu nedenle şair yukarıdaki beyitlerde, anlaşıldığı kadarıyla bir zamanlar araları iyi olan hasmına eski günleri hatırlatmakta ve yaptığı yanlıştan dönmesi için son bir uyarıda bulunmaktadır. Kasidede ağır hicivlerin bulunmayışının nedeni de daha çok uyarı amaçlı söylenmesine dayandırılabilir.

4.8.10 Kaside [88]

Kaside Hars b. Zâlim’e aittir. Şair küçük bir çocukken babasının öldürülmesi üzerine yetim kalmış ve intikam ateşiyle büyümüştür. Lahmîler’in son hükümdarı Nu’mân b. Münzir’i ziyarete gittiğinde babasının katili, Benî ‘Âmir’in reisi Ca’fer b. Hâlid ile karşılaşmış, hükümdarın önünde onunla tartıştıktan sonra o gece onu öldürmüştür. Bunun üzerine Hars b. Zâlim, peşine düşen Benî ‘Âmir’den kurtulmak için bir müddet kaçak bir hayat sürmüştür. Ardından Nu’mân b. Münzir’in komşularına saldırıp esir aldığını duyması üzerine intikam almak için onun küçük yaştaki oğlunu öldürmüştür.⁸⁵⁴ Şair sekiz beyitten oluşan kasidesinde zavallı bir çocuğu öldürüşünü büyük bir kahramanlıkmiş gibi anlatmakta ve Nu’mân b. Münzir’i tehdit edip ona karşı hicivlerde bulunmaktadır. Kasidenin ilk iki beyti şu şekildedir (Tavîl):⁸⁵⁵

قَمَّافَا سَمْعًا أُخْبِرْكُمَا إِذْ سَأَلْتُمَا مُحَارِبُ مَوْلَاهُ وَتُكْلَانُ نَادِمُ
فَأَقْسِمُ لَوْلَا مَنْ تَعَرَّضَ دُونَهُ لَخَالَطَهُ صَافِي الْحَدِيدَةِ صَارِمُ

⁸⁵³ Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî ’l-Mufaddal*, 1323.

⁸⁵⁴ Zirikli, *el-A ’lâm*, 2/155.

⁸⁵⁵ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 312.

“Durun! Dinleyin! Mademki sordunuz size anlatayım: (Ben) kuzenine savaş açmış biriyim, (Kral ise) yas tutan, pişman bir adam.

Yemin ederim ki onu koruyanlar olmasa çeliği parlak keskin kılıcımı ona saplamıştım”

Şair yukarıdaki ilk beyitte kendisinin ve oğlunu öldürdüğü kralın son halini muhatabına aktarmaktadır. Kralın çocuğunu öldürüldüğü esnada amcasının oğluyla evli olan kız kardeşinin bakıcılık yapmasından dolayı burada “(Ben) kuzenine savaş açmış biriyim” ifadesini kullanmıştır.⁸⁵⁶ Kasidesinin sonraki dört beytinde ise şair intikamının nedenini muhatabına açıklamaktadır.⁸⁵⁷

حَسِبْتُ أَبَا قَبُوسَ أَنَّكَ سَالِمٌ	وَلَمَّا نَصِبْتُ دُلًّا وَأَنْفَكَ رَاغِمٌ
فَإِنْ تَكُ أَذْوَادُ أَصْنَبَ وَصَبِيَّةٌ	فَهَذَا ابْنُ سَلَمَى رَأْسُهُ مُتَفَاقِمٌ
عَلَوْتُ بِذِي الْحَيَّاتِ مَفْرِقَ رَأْسِهِ	وَهَلْ يَرْكَبُ الْمَكْرُوهَةَ إِلَّا الْأَكْرَامُ
فَتَكُنْتُ بِهِ كَمَا فَتَكُنْتُ بِخَالِدٍ	وَكَانَ سَلَا حِي تَجْتَوِيهِ الْجَمَاجِمُ

“Ey Ebû Kâbûs daha önce ne ezilmiş ne de burnun yere sürtülmüştü. Kendini güvende sanırdın.

Birkaç deve sürüsü ve erkek çocuğu ele geçirildiyse işte bu da İbn Selma, başı yarılmış bir halde.

Yılan desenli kılıcımın başının ortasına vurdum. Zor işleri asil insanlardan başkası yapabilir mi?

Halid'i öldürdüğüm gibi onu da öldürdüm. İnsanların başları silahımdan fazlasıyla nefret ediyor.”

İlk beyitte “Ebu Kâbus” ile kastedilen kralın kendisidir. Şair burada oğlunun ölümünden sonra onun içinde bulunduğu kötü durumu dile getirmektedir. Sonraki beyitlerde ise kralın oğlu İbn Selmâ’yı, komşularının ele geçirilen develeri ve esir alınan erkek çocukları için öldürdüğünü açıklamakta, babasının katilinin öldürdüğünü de hatırlatarak bu iki intikamdan övgüyle bahsetmektedir. Kasidesinin son iki beytinde ise şair krala tehditlerde ve ağır hicivlerde bulunmaktadır.⁸⁵⁸

⁸⁵⁶ Zirikli, *el-A'lâm*, 2/155.

⁸⁵⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 312.

⁸⁵⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 313.

أَخْصِي حِمَارِ بَاتَ يَكْدِمُ نَجْمَةً أَتَأْكُلُ جِرَازِي وَجَارِكَ سَالِمَ
بَدَأْتُ بِهَذِي ثُمَّ أَتَيْتُ بِهِ هَذِهِ وَثَالِثَةٌ تَبْضُ مِنْهَا الْمَقَادِمُ

“Sen, geceyi kısa otlar üzerinde geçiren bir eşeğin organısın! Komşularımı yiyeceksin ve senin komşun sağ kalacak öyle mi?

Onunla başladım. Bu da ikincisi. Üçüncüsüne gelince onun dehşetiyle erkeklerin şakakları beyazlayacak.”

Kasidenin son beytinde kastedilen birinci kişi babasının katili Ca‘fer b. Hâlid, ikincisi kralın oğlu, üçüncüsü ise kralın kendisidir. Kral oğlunun katledilmesinden sonra bir kabileden diğerine kaçan Hars b. Zalim’in peşine düşmüştür. Bu süreçte onun sebebiyle birçok savaş meydana gelmiş ancak bir türlü yakalanamamıştır.⁸⁵⁹ Son çare bir kurnazlığa başvuran kral, emân vereceğine dair bir mektubu ona göndermiş ve yanına gelmesini istemiştir. Bu tuzağa düşen şair kralın yanına gitmiş, onun huzuruna çıkmadan önce kendisinden istenilmesi üzerine silahlarını teslim etmiştir. Kralın huzurunda durumdan şüphelen şair, emân mektubunu çıkartıp krala göstermiştir. Kral ise bunu kendisinin yazdığını kabul ettiğini ancak onun defalarca ihanet etmesinin yanında kendisinin de bir kere ihanet etmesinin bir zararı olmayacağını söylemiş ve onu oracıkta öldürtmüştür.⁸⁶⁰ *Mufaddâliyyât*’ta yer alan seksen dokuz numaralı kasidesinde ise şair babasının katili Ca‘fer b. Hâlid’ten nasıl intikam aldığını anlatmıştır.⁸⁶¹

4.8.11 Kaside [100]

Kaside Sinân b. Ebî Hârise el-Mürri’ye aittir. Beş beyitten oluşan kasidesinde şair, kabilesinin cesareti ve savaşçılığı ile övünerek düşmanlarını tehdit etmektedir (Kâmil):⁸⁶²

قُلْ لِلْمُتَلَمِّ وَابْنِ هِنْدٍ مَالِكٌ إِنْ كُنْتَ رَائِمَ عَزْنَا فَاسْتَغْفِرْ
تَلْقَ الْأَذَى لَأَقَى الْعَدُوَّ وَتَصْطَبِخُ كَأَسَاءَ صُبَابُهَا كَطَعْمِ الْعَلَقِمِ
نَحْبُوهَا الْكَتِيبَةَ حِينَ يَفْتَرِشُ الْقَنَا طَعْنَا كَالْهَابِ الْحَرِيقِ الْمُضْرَمِ
مَنْ مَاشَى شَجْنَةً وَالذَّنَابِ فَوَارِسٌ وَعَتَائِدٍ مِثْلَ السَّوَادِ الْمُظْلَمِ

⁸⁵⁹ Zirikli, *el-A ‘lâm*, 2/156.

⁸⁶⁰ İbn Habîb, *Esmâu ‘l-muğtâlîn mine ‘l-eşrâf fi ‘l-Câhiliyye ve ‘l-İslâm*, 2/228.

⁸⁶¹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 313.

⁸⁶² Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 349.

وَبِضْرَغْدٍ وَعَلَى السُّدَيْرَةِ حَاضِرٌ وَبِذَى أَمْرٍ حَرِيمُهُمْ لَمْ يَقْسَمْ

“Müsellem ve İbn Hind Mâlik’e de ki: ‘Eğer izzetimizi istiyorsan çık da gel!’

Düşmanların karşılaştıklarıyla karşılaşacaksın ve tortusu acı kavunun tadı gibi olan bir bardaktan içeceksin.

Mızraklar vuruştuğunda düşmana yanan bir ateşin alevlenmesi gibi bir darbe sunarız.

Şecne, ez-Zinâb ve ‘Utâid’de zifiri karanlık gibi (siyah) atlılar bizimdir.

Darğad, es-Südeyra ve Zû Emerra’da köyleri yağmalanmamış şehirlilerimiz vardır.”

İlk iki beyitte şair muhataplarını kabilesine yapacakları herhangi bir saldırıya karşı tehdit etmekte ve kabilesinin düşmanlarına karşı kazandığı daha önceki zaferlerini hatırlamalarını dolaylı bir şekilde istemektedir. Elbette şair bu tehdidin sadece sözde olmadığını göstermek için muhatabına sonraki üç beyitte kabilesinin gücünü gösteren somut örnekler vermektedir. Bu bağlamda o, kabilesinin hücumdaki hızını bir ateşin alevlenmesine, askerlerinin çokluğunu gecenin karanlığına benzetmekte ve daha önce saldırıya en açık topraklarında bile yenilgiye uğramadıklarını “köyleri yağmalanmamış” ifadesiyle vurgulamaktadır.

4.8.12 Kaside [102]

Kaside Zebbân b. Seyyâr b. ‘Amr el-Mürri’ye aittir. Şairin *Mufaddâliyyât*’ta yer alan sekiz beyitlik kasidesinde ilk dört beyit hiciv ve son dört beyit fahr olmak üzere iki tema göze çarpmaktadır. Hiciv temalı ilk beyitler şu şekildedir (Kâmil):⁸⁶³

أَبْنِي مَنْوَلَةً قَدْ أَطْعَمْتَ سَرَاتِكُمْ لَوْ كَانَ عَنْ حَرْبِ الصَّدِيقِ سَبِيلُ
وَبُنُو أُمِّيَّةَ كُلِّهِمْ أَمْرًا وَهًا وَبُنُو رِيَّاحٍ إِنْ تُدْبِرَ قَيْلُ
سِيرِي إِلَيْكَ فَسَوْفَ يَمْنَعُ سَرَبَهَا مِنْ آلِ مُرَّةٍ بِالْحِجَازِ خُلُولُ
حَلَقٌ أَحْلَوْهَا الْقَضَاءُ كَأَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ مَنْبِجٍ وَالْكَثِيبِ قُيُولُ

“Ey Benî Menûle! Eğer dosta karşı savaşmaktan bir kaçış olsaydı efendilerinize itaat ederdim.

⁸⁶³ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 302.

Benî Ümeyye’de herkes efendidir. Benî Riyâh ise bir işe karar verdi mi (sözü) sözdür.

Yüreğini ferah tut kadın! Oranın sürülerini Hicaz’da oturan Benî Mürre’nin adamları koruyacaktır.

(Onlar) ovaya yerleştirilmiş, Menbic ile el-Kesîb arasında prensler gibi hüküm süren bir grup insandır.”

Şair beyitlerde adı geçen kabileleri her ne kadar övdüğü izlenimini verse de aslında dolaylı yoldan onları yermektedir. Kasidenin tarihî arka planı ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamadığı için bu yerginin sebebi belirsizdir. Ancak bir ittifak çağrısının reddedilişi ile ilgili ilk beyitten yola çıkarak şairin yukarıdaki beyitlerle bu ittifakı neden reddettiğini alaycı bir şekilde dile getirdiğine dair bir yorum yapılabilir. Nitekim şair ilk beyitte yapılan bu teklifin yanlışlığını dile getirmiş ancak ilgili kabileye ağır bir hicivde bulunmamıştır. İkinci beyitte ise ilgili kabilede herkesin efendi olduğunu söyleyerek aslında onlarda sözü geçerli bir efendinin olmayışını ifade etmiştir. Benzer şekilde üçüncü beyitte “sözü sözdür” ifadesiyle adı geçen kabilenin aldığı kararları eyleme dökemediği, sadece sözde kaldığını belirtmektedir. Son beyitte ise şair prensler ifadesiyle aslında muhatabını övmemekte aksine yermektedir. Elbette ki kaside hakkında yeterli tarihsel verilere ulaşamadığından dolayı yapılan bu yorumlar oldukça tartışmaya açıktır.

Bu bölümden sonra şair kasidesinde fahr temasını işlemektedir.⁸⁶⁴

جُرْدَاءُ مُشْرِفُهُ الْقَدَالِ دُؤُولُ	فَإِذَا قَرَعْتُ عَدَتُ بِبَرِّي نَهْدَةً
مَرَطَى إِذَا ابْتَلَّ الْجَزَامُ نَسُؤُولُ	شَوْهَاءُ مِرْكُضَةٍ إِذَا طَاطَأَتْهَا
رُمَحِي وَسَيْفٌ صَارُمٌ وَشَلِيلُ	أَعْدَدْتُهَا لِبَنِي اللَّقِيطَةِ فَوْقَهَا
عَنْهُ إِذَا لَاقَى الْقَبِيلَ قَبِيلُ	وَمَجْرِبُ النَّجْدَاتِ لَيْسَ بِنَاكِيلُ

“Bir yardım çağrısına gittiğimde neşeyle kısa adımlar atan, kısa tüylü, yiğit bir kısrağ silahlarımla dörtnele koşar.

Güzel görünümlüdür, süratlidir; dehlediğinde atılğan, kayışları ıslandığında (bile) atiktir.

⁸⁶⁴ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 302-303.

Onu Benî Lakîte için hazırladım. Üzerinde mızrağım, keskin bir kılıç ve küçük bir kalkan vardır;

Bir de kabileler karşı karşıya geldiğinde korkak olmayan, (tüm) zorlukları tecrübe etmiş bir süvari.”

Şairin fahr temalı bu beyitlerinin ilk ikisinde atını tasvire özellikle de onun süratine yoğunlaştığı görülmektedir. Öyle ki atı “*kayışları ısladığında (bile) atiktir*” ifadesinden anlaşıldığı üzere yorulup terlediğinde bile bir elbisenin kopup kalan kısmından hızlıca ayrılan bir parçası (نسل) gibi diğer atları geçmektedir. Son iki beyitte ise şair kendisine yoğunlaşmakta ve özellikle birçok savaşa katıldığını ve bunların hiçbirinde korkak davranmadığını dile getirmektedir.

Kasidede hiciv ve fahr temasının eşit yoğunlukta işlendiği göze çarpmaktadır. Ancak hiciv temalı beyitlerde özellikle doğrudan belli başlı kabile isimlerinin verilmesi ve fahr bölümünün çok yalın kalması kasidenin ana temasının hiciv olma ihtimalini güçlendirmektedir.

4.8.13 Kaside [118]

Kaside Evs b. Ğalfâ el-Hüceymî’ye (ö. ?) aittir. Şair kasidesini kabilesine sürekli hicivlerde bulunan düşman kabilesinin şairi Yezîd b. Sa’ik’e karşılık olarak Cebele savaşından bir yıl sonra gerçekleşen, kendi kabilesi Benî Temîm’in düşmanları Benî ‘Amr’ı yendiği Zî Necîb savaşı zamanında söylemiştir. Kaside de ana tema olarak hiciv temasının yoğunluğu göze çarpmakla birlikte fahr temalı beyitler de bulunmaktadır. Bu iki temaya dair kasidenin ilk beyitleri örnek verilebilir (Vâfir):⁸⁶⁵

جَلَبْنَا الْخَيْلَ مِنْ جَنْبَيْ أَرِيكَ	إِلَى أَجْلَى إِلَى ضَلْعِ الرِّخَامِ
بِكَلِّ مَنْقِقِ الْجُرْذَانِ مَجْرٍ	شَدِيدِ الْأَسْرِ لِلْأَعْدَاءِ حَامٍ
أَصَابْنَا مَنْ أَصَابْنَا ثُمَّ فَنَّا	عَلَى أَهْلِ الشُّرَيْفِ إِلَى شَمَامِ
وَجَدْنَا مَنْ يَقُودُ يَزِيدُ مِنْهُمْ	ضِعَافَ الْأَمْرِ غَيْرَ ذَوِي نِظَامِ
فَأَجْرُ يَزِيدٍ مَذْمُومًا أَوْ انْزَعِ	عَلَى عَلَبٍ بِأَنْفِكَ كَالْخِطَامِ

“Atlarımızı Erîk’in iki yakasından Eclâ’ya Zile ‘i’l-Rihâm’a kadar sürdük.

⁸⁶⁵ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 387-388.

Tarla farelerini deliklerinden kovan, safları sıkı, düşmanlara karşı koruyucu, geniş bir orduyla.

Öldürdüklerimizi öldürdük. Sonra Şemâm'a, Şüreyf ehline yöneldik.

Onlardan Yezid'in önderlik ettiği kimseleri disiplin bakımından zayıf, teşkilatsız bulduk.

Öyleyse Ey Yezîd kınanmış bir halde devam et ya da burnunda yular gibi bir yara iziyle pes et."

Şair ilk beyitte kabilesinin ordusunun savaş için kat ettiği yollardan ve gittikleri yerlerden bahsetmektedir. Ardından o ikinci beyitte bu orduyu tasvir etmektedir. Burada o "Tarla farelerini deliklerinden kovan" ifadesiyle ordudaki atların yere vurdukça çıkardıkları seslerin çok şiddetli olduğunu belirterek ordunun ihtişamını dile getirmektedir. Üçüncü beyitte ise şair savaşa giderken yolda karşılaşp öldürdükleri düşmanlarının adlarını bile zikretmeyerek "Öldürdüklerimizi öldürdük." ifadesiyle onları küçümsemektedir. Daha sonra o, dördüncü beyitte Yezîd b. Sa'ik'in önderlik ettiği düşman ordusunun zayıflığından ve acizliğinden söz etmektedir. Böylelikle şair Yezîd b. Sa'ik'e sonraki beyitte yapacağı uyarı için zemin hazırlamış olmaktadır. Nitekim o, son beyitte yenilen düşmanına hitap ederek böylesi kötü bir orduyla ilk beyitlerde üstünlükleri zikredilen Benî Temîm'e düşmanlığa devam etmesi durumunda her zaman yenilgiye uğrayıp kınanacağını, pes etmesi durumunda ise açıkça kınanmasa bile yine de bu yenilgisinin izlerini taşıyacağını ifade etmektedir.

4.9 Mersiye

Mersiye sözlükte "merhamet ve şefkat göstermek, ölen kişinin arkasından ağlamak, iyiliklerini saymak, şiir söylemek ve onu övmek" anlamlarına gelen ra-sâ (رَأَى) kökünden türemiştir.⁸⁶⁶ Bir edebiyat kavramı olarak Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında özellikle ölenin veya kaybedilen değerlerin övüldüğü ve kaybından dolayı duyulan üzüntünün dile getirildiği şiir türüdür.⁸⁶⁷ Savaşların çok olması ve kabile ve bireylerin arasında sürekli olan çatışmalardan kaynaklı ölümlerden dolayı, Cahiliye Devri'nde mersiye önemli şiir temalarından biri olmuştur.⁸⁶⁸ *Mufaddâliyyât*'ta da eyyâmü'l-Arab'a dair konuların

⁸⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 14/309.

⁸⁶⁷ M. Faruk Toprak, "Mersiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/215.

⁸⁶⁸ Ramazan Meşe, *Endülüs Şehir Ağrıları* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2023), 51.

yoğun bir şekilde yer verilmesinden dolayı mersiye temasının işlendiği beyit ve kasidelerin bulunduğu görülmektedir.

4.9.1 Kaside [30]

Kaside ‘Abd Yeğûs b. Vakkâs el-Hârisî’e aittir; Kabilesinin lideriyken kaynaklarda “İkinci Külâb” (يوم الكلاب الثاني) olarak geçen savaşta esir düşmüş ve öldürülmüştür.⁸⁶⁹ Şair *Mufaddâliyyât*’ta yer alan kasidesini ölmek üzereyken söylemiştir. Öyle ki Câhiz şairin ölmek üzereyken bile şiirdeki ustalığından ödün vermediğini ve bu durum karşısındaki şaşkınlığını *el-Beyân ve ’t-Tebyîn* adlı meşhur eserinde belirtmiştir.⁸⁷⁰

İhtişamlı bir hayat sürdükten sonra esir düşen ve kendisine ölüm emri verilen şairi bulunduğu kötü durumdan dolayı başındaki iki nöbetçi kınamış,⁸⁷¹ bunun üzerine şair meşhur kasidesine şu beyitlerle başlamıştır (Tavîl):⁸⁷²

أَلَا لَا تُلُومَانِي كَفَى اللَّوْمَ مَا بَيَا وَمَا لَكُمْ فِي اللَّوْمِ خَيْرٌ وَلَا لِيَا
أَلَمْ تَعْلَمَا أَنَّ الْمَلَأَمَةَ نَفْعُهَا قَلِيلٌ وَمَا لَوْ مَيَّ أَحْيَى مِنْ شِمَالِيَا

“Siz ikiniz artık beni azarlamayın! İçinde bulunduğum utanç bana yeter. Azarlanmamın ne size bir faydası var ne de bana.

Bilmez misiniz başkasını azarlayanın faydası çok azdır. Üstelik kardeşimi ayıplamak uygun da değildir tabiatıma.”

Dakikalar sonra öldürülecek olan şair beyitlerde kendisinin kınanmasının gereksizliğinden bahsetmektedir. Nitekim onun için artık edindiği tecrübelerden ders çıkartıp daha dikkatli yaşayacağı bir hayat bulunmamaktadır. Bunun yanında şair kendi yerinde başkası olması durumunda bu şekilde davranmayacağını da ifade etmektedir. Anlaşılan o ki şair girdiği savaşta kendisini çok da haklı görmemekte, kendi üzüntüsüyle baş başa kalmayı yeğlemektedir. Aksi halde yenilmiş olsa bile kahramanlıklarından ve zaferlerinden bahsederek son nefesini vermesi kendisinden beklenirdi.

Kasidenin geri kalanında şair, dostlarını hatırlayıp onlara selam gönderir. Ardından içine düştüğü kötü durumdan kabilesini sorumlu tutar ve onları ayıplar. Daha sonra esir

⁸⁶⁹ İbn Habîb, *Esmâu ’l-muğtâlîn mine ’l-eşrâf fi ’l-Câhiliyye ve ’l-İslâm*, 252-254.

⁸⁷⁰ Câhiz, *el-Beyân ve ’t-tebyîn*, 2/184.

⁸⁷¹ Ma’mer b. el-Musennâ, *Şerhu nekâidi Cerîr ve ’l-Ferezdak*, 1/325.

⁸⁷² Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 155-156.

düştüğü düşmanlarına karşı son kez merhamet dilemeye başlar. Ne yazık ki bu çaba boşadır. Düşmanları bileklerini keserek onu ölüme terk eder. Nitekim öldürüleceğini anladığında büyük bir ihtimalle şu beyti söylemiştir:⁸⁷³

أَحَقُّ عِبَادَ اللَّهِ أَنْ لَسْتُ سَامِعًا نَشِيدَ الرُّعَاءِ الْمُغْزِينَ الْمَتَالِيَا

“Ey Allah’ın kulları artık gerçekten develeriyle uzaklara giden çobanların seslerini duyamayacak mıyım?”

Daha sonra şair kasidesinde eski günleri yâd ederek yaptığı ikramlardan, bindiği atlardan ve katıldığı eğlencelerden bahseder. Hem kasidesinde hem de hayatında söylediği son beyitler ise şunlardır:⁸⁷⁴

كَأَنِّي لَمْ أَزْكَبْ جَوَادًا وَلَمْ أَقُلْ لِخَيْلِي كُفْرِي نَفْسِي عَنْ رَجَالِيَا
وَلَمْ أَسْبِ الرِّقَّ الرَّوِّيَّ وَلَمْ أَقُلْ لَأَيْسَارِ صِدْقِي أَغْظُمُوا ضَوْءَ نَارِيَا

“Sanki hiç binmemişim atıma ve söylememişim ona ‘Saldır! Yer aç adamlarıma.’
Satın almamışım içki dolu tulumları ve söylememişim kumardaki dostlarıma
‘Arttırın ateşi yolda kalmışlara’”

Şair beyitlerde hayatının hiç yaşanmamış gibi hızlı bir şekilde geçtiğini dile getirmektedir. Öyle ki ordunun ön saflarında gittiği savaşlara sanki hiç katılmamış ve kazananların bir şey elde etmeyip kaybedenlerin misafirlere ikramda bulunduğu kumarları sanki hiç oynamamıştır.

Son olarak kasidenin iki büyük özelliğinden de bahsetmek gerekir. Bunlardan birincisi şairin mersiye için değil de kendisi için söylemesi, ikincisi ise kasideyi diğer şairler gibi normal bir zamanda değil de ölmek üzereyken nazmetmesidir.

4.9.2 Kaside [42]

Kaside Câbir b. Hüney et-Tağlibî’ye aittir. Şairin, *Mufaddâliyyât*’ta yer alan yirmi sekiz beyitlik kasidesini, dönemin Lahmî kralı Münzir b. İmruülkays’a (ö. 554) kabilelerden toplanan vergiler takdim edilirken söylediği aktarılmaktadır.⁸⁷⁵ Öyle görünüyor ki o, bu esnada kabilesi Tağlib’in krallara yüksek vergiler verecek kadar

⁸⁷³ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 157-158.

⁸⁷⁴ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 158.

⁸⁷⁵ İbnu’l-Enbârî, *Şerhu’l-Mufaddaliyyât*, 422.

zayıflamasına üzülmüş ve bu kasideyi söylemiştir. Nitekim kasidesinde giriş bölümlerinden sonra dağılan kabilesi için ağıt yakmakta, ardından alınan yüksek vergileri dile getirmekte ve bunun böyle devam etmesi ya da daha da kötüleşmesi durumuna karşı Tağlib kabilesinin eski şanını hatırlatarak kralları tehdit etmektedir. Kasidenin gazel temalı ilk beyitleri şu şekildedir (Tavîl):⁸⁷⁶

أَلَا يَا لَقَوْمِي لِلجَدِيدِ المَصْرَمِ وللحلم بعد الزَّلَّةِ المتَّوَهُّمِ
وللمرءِ يَعْتَادُ الصَّبَابَةَ بعد مَا أتى دُونَهَا مَا فَرَطُ حَوْلِ مُجَرَّمِ

“Dostlarım! Ne tuhaftır hızla gelip geçen şu gençlik, hatalardan sonra kazanılan sözde bilgelik!

Bir de unutması üzerinden bir yıldan fazla süre geçmesine rağmen tekrar aşkını hatırlayan bu adamın hali.”

Şair beyitlerde uzun bir süre sonra tekrardan hissettiği aşk özlemine karşı duyduğu şaşkınlığı dile getirmektedir. Bu şaşkınlığının nedeni ise artık gençliğinin gitmesine, yaşlanınca edindiği tecrübeler ve yaşayacağı acıları bilmesine rağmen tekrardan aşk özlemini hissetmesidir. Bu nedenle o, ilk beyitte edindiği tecrübelerin aşk duygusu karşısında kendisine hiçbir fayda sağlamadığını vurgulamıştır.

Bu beyitlerden sonra şair kasidesinde sevgilisinin bir zamanlar yaşadığı diyarın kalıntılarından bahsetmekte ve onun bu diyardan ayrılırken bindiği deveyi tasvir etmektedir. Ardından kasidesinin ana konusuna geçiş yapmakta ve kabilesinin dağılıp zayıf düşmesine karşı duyduğu hüznü ifade etmektedir.⁸⁷⁷

لِتَغْلِبَ أَبْكِي إِذْ أَثَارَتْ رِمَاحُهَا غَوَائِلَ شَرٍّ بَيْنَهَا مُتَثَلِّمِ
وكانوا هُمُ الْبَانِينَ قَبْلَ اخْتِلَافِهِمْ وَمَنْ لَا يَشِدُّ بُنْيَانَهُ يَهْدِمُ

“Kimisi eski darbe izleriyle dolu mızraklarıyla kendi kötü sonunu getiren Tağlib için ağlıyorum.

İhtilaflarından önce (yüce bir toplum) inşa ediyorlardı. Zaten kim yuvasını sağlam temeller üzere kurmazsa yok olmaya mahkumdur.”

⁸⁷⁶ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 209.

⁸⁷⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 210.

Beyitlerde şair, Tağlib kabilesinin zayıflamasını kendi içlerindeki ihtilaflara dayandırmakta ve bu durum karşısında duyduğu üzüntüyü dile getirmektedir. O, yukarıdaki ilk beyitte “eski darbe izleri” (مُتَثَلِّم) ifadesiyle de bu ihtilafların eskiden beri süre geldiğini, ikinci beyitte ise bu ihtilaflardan önce iyi bir durumda olduklarını ifade etmektedir. Şairi bu hüznü duyulara sevk eden olay ise hor görülüp kabilesinden alınan yüksek vergilerdir:⁸⁷⁸

وفي كل أسواق العراق إتاوة وفي كل ما باع امرؤ مكس درهم

“Bugün Irak’ın tüm pazarlarında bazı yeni vergiler uygulanıyor ve orada satılan her şeyde, (kazanılan) dirhemler (bir şekilde) azalıyor.”

Bu duruma şair elbette ki razı olmamakta ve kralları sonraki beyitlerde tehdit etmektedir. Bu beyitlerden biri şu şekildedir:⁸⁷⁹

نُعَاطِي الْمُلُوكَ السَّلَامَ مَا قَصِدُوا بِنَا وَلَيْسَ عَلَيْنَا قَتْلُهُمْ بِمَحْرَم

“Bize yanaştıkları sürece krallarla barış içerisinde oluruz. (Aksi halde) onları öldürmek bize haram değildir.”

Bu beyitten sonra şair tehdidini güçlendirmek için kabilesinin bir zamanlardaki şanlı günlerini ve zaferlerini yâd edip kasidesini bitirmektedir.

4.9.3 Kaside [65]

Kaside Benî Tağlib’den Ufnûn lakaplı bir adama aittir. Kasidenin söyleniş amacı ile ilgili aktarılan rivayete göre şair bir gün bir kâhinle karşılaşmış ve ona kendi ölümünü sormuştur. Kâhin ise bunun üzerine ona “İlahe” adında bir yerde öleceğini söylemiştir. Uzunca bir süre geçtikten sonra kabilesinden Şam’a doğru giden bir kervanla yolculuğa çıkmış ancak dönüş yolunda kervan yolunu kaybetmiştir. Doğru yolu bulmak için bir adama sorduklarında adam onlara falanca yere gittiklerinde İlahe adında bir yer görüp yolun kendilerine gözükeceğini söylemiştir. İlahe adlı yere vardıklarında kervan konaklamış şair ise kâhinin sözünü hatırlayıp bundan kaçınmıştır. Ne var ki her ne yapsa da devesinin üzerindeyken bir yılan gelmiş ayağından onu sokmuştur. Öleceğini anlayan

⁸⁷⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 211.

⁸⁷⁹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 211.

şair bunun üzerine kardeşi Muaviye'den bir çukur kazmasını istemiş ve beş beyitten oluşan aşağıdaki kasidesini söylemiştir (Tavîl):⁸⁸⁰

وَلَا الْمُشْفِقَاتُ إِذْ تَبِغْنَ الْحَوَازِيَا	أَلَا لَسْتُ فِي شَيْءٍ فَرُوحاً مُعَاوِيَا
وَتَقُولُ لَهُ لِلثَّمِيءِ يَا لَيْتَ ذَا لِيَا	فَلَا خَيْرَ فِيمَا يَكْذِبُ الْمَرْءَ نَفْسَهُ
وَأَنَّكَ لَا تُبْقِي بِمَالِكَ بَاقِيَا	فَطَأَ مُعْرِضاً إِنَّ الْحُتُوفَ كَثِيرَةٌ
إِذَا هُوَ لَمْ يَجْعَلْ لَهُ اللَّهُ وَاقِيَا	لَعَمْرُكَ مَا يَذْرِي أَمْرٌ كَيْفَ يَتَقِي
وَأَصْبَحَ فِي أَعْلَى الْإِهْمَةِ ثَاوِيَا	كَفَى حَزْناً أَنْ يَرْحَلَ الْحَيُّ غُدْوَةً

“Muaviye, artık hiçbir şey ne beni ne de kâhinlerin peşinde koşan hüznü kadınları mutlu edemez.

İnsanın ne kendine söylediği yalanlardan ne de “Keşke benim de böyle olsaydı.” sözlerinden hiçbir hayır gelmez.

Özgürce dolaş! Nitekim ölümün sebepleri çoktur ve mal hiçbir şeye sonsuzluk veremez.

Gerçekten de eğer Allah korunmasını istememişse insan kendisini nasıl koruyacağını bilemez.

Ah, ne yazık ki akrabalarım yarın yolculuğa çıkacak, ben ise İlahâ'nın yüksek topraklarında yatacağım!”

Şair ilk beyitte öleceğini anladıktan sonra yaşayacağına dair kendisine sevindirici bir haberi hiçbir şeyin veremeyeceğini belirtmektedir. Nitekim ona göre kâhinlerin sözünü ne kendisi ne de kâhinlerden kötü bir haber aldıktan sonra bunu değiştirmek için onların peşinden koşan hüznü kadınlar değiştiremez. Sonraki beyitlerde ise şair kader inancına olan teslimiyetini ifade etmekte ve içinde bulunduğu durumu dile getirip kendi yasını tutmaktadır.

4.9.4 Kaside [69]

Kaside Benî Hanîfe'den bir kadına (ö. ?) aittir. Yezîd b. ‘Abdullah b. ‘Amr el-Hanefî isimli bir adamın ölümü üzerine söylenen⁸⁸¹ kaside kadın şairlerin yazdığı

⁸⁸⁰ İbnu'l-Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*, 523; Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 261.

⁸⁸¹ İbnu'l-Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*, 549.

mersiyelere güzel bir örneklik teşkil etmektedir. Beş beyitten oluşan kasidenin beyitleri şu şekildedir (Vâfir):⁸⁸²

أَخُو الْجَلِّي أَبُو عَمْرٍو يَزِيدُ	أَلَا هَلَاكَ ابْنُ قُرَّانَ الْحَمِيدُ
فَلَمْ تُفَقِّدْ وَكَانَ لَهُ الْفُقُودُ	أَلَا هَلَاكَ أَمْرُؤُ هَلَكْتَ رَجَالُ
عَلَى الْعِلَآتِ مِثْلَافٍ مُفِيدُ	أَلَا هَلَاكَ أَمْرُؤُ حَبَاسُ مَالِ
بِشَطِّ عُنَيْزَةٍ بَقَرُ هُجُودُ	أَلَا هَلَاكَ أَمْرُؤُ ظَلَّاتٍ عَلَيْهِ
قِيَاماً مَا يُجِلُّ لَهُنَّ عُودُ	سَمِعْنَ بِمَوْتِهِ فَخَلَّلْنَ نَوْحَا

“Ah öldü Kurrân'ın Oğlu, insanların övgüsü, zor işlerin adamı, 'Amir'in babası, Yezîd!

Ah öyle bir insan öldü ki (ondan önce) ölen başka adamlar özlenmedi, o ise hep özlenecektir.

Ah öyle bir insan öldü ki zor zamanlarda develerini (çadırının yakınında) tutar, bolca verir ve iyiliklerde bulunurdu.

Ah öyle bir insan öldü ki ondan dolayı 'Uneyza'nın eteklerindeki yaban inekleri uykusuz kaldı.

Onun ölümünü duyunca ayakta ağlayarak birbirlerine bakakaldılar, otlanmak artık onlara helal değildi.”

Şair kasidesine ağıt yaktığı kişiyi tanıtarak başlamış, daha sonra ikinci beyitte diğer insanlara nazaran herkes tarafından çok sevildiğini bu nedenle çok özleneceğini dile getirmiştir. Bunun nedeni ağıt yaktığı kişinin, insanların övgüsüne nail olduğu birçok güzel haslete sahip olmasıdır. Ancak şair onu övmek için bu hasletlerden sadece Arapların en çok önem verdiği cömertliği muhatabına örnek vermekle yetinmiştir. Nitekim onun deyimiyle Yezîd zor zamanlarda bile ihtiyaç sahiplerine vermek için çadırında her zaman develer bulunduran ve insanlara çokça yardımda bulunan bir insandır. Öyle ki şair son iki beytinde Yezîd'in bu özelliklerinden dolayı herkesin arkasından yas tuttuğunu dile getirmekte ve kasidesini bitirmektedir.

⁸⁸² Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 273-274.

4.9.5 Kaside [92]

Kaside *Mufaddaliyyât*'ta Seffâh b. Bükeyr b. Ma'den el-Yerbû'î'ye (ö. ?) nispet edilmiştir. Farklı bir rivayete göre ise kaside Benî Kurey'a'dan bir şaire ait olup Abdullah b. Zübeyr'in kardeşi ve Irak valisi Mus'ab b. Zübeyr (ö. 72/691) ile birlikte öldürölünceye kadar yanında kalan arkadaşı Yahyâ b. Meysera için söylenmiştir.⁸⁸³ Bu rivayet baz alındığında kaside tarihsel açıdan genellikle Cahiliye ve Sadru'l-İslâm Dönemi'ndeki şairlerin yer aldığı *Mufaddâliyyât*'taki diğer kasideler ile her ne kadar pek uyuşmasa bile özellikle kasidenin farklı bir versiyonundaki ikinci beyit bu rivayeti oldukça güçlendirmektedir.⁸⁸⁴ Ahfeş el-Asgar ise eserinde bu rivayete bağlı kalmakta ancak kasideyi Seffâh b. Bükeyr'e nispet etmekte ve ölen kişinin ise Yahyâ b. Şeddâd adında Benî Yerbû' kabilesine mensup bir adam olduğunu söylemektedir. Olay hakkında daha ayrıntılı bilgiler veren Ahfaş, öleceği gün Mus'ab b. Zübeyr'in Yahyâ b. Şeddâd'dan gitmesini istediğini; onun ise "İnsanlar öleceğin (gün) senden yüz çevirdiğimi konuşmayacak." diyerek birlikte ölünceye kadar Mus'ab b. Zübeyr'i koruduğunu aktarmaktadır.⁸⁸⁵ On üç beyitten oluşan mersiye'nin ilk beyitleri şu şekildedir (Serî):⁸⁸⁶

صلى على يحيى وأشياعه	رَبُّ غَفُورٌ وَشَفِيعٌ مُطَاعٌ
أُمُّ عُبَيْدٍ اللَّهِ مَلْهُوفَةٌ	مَا نَوْمُهَُا بَعْدَكَ إِلَّا رَوَاعٌ
كَمَا اسْتَحَنَّتْ بَكْرَةً وَاللَّهُ	حَنَّتْ حَنِينًا وَدَعَاهَا التَّيْرَاعُ

"Affedici bir rab ve (sözü) dinlenen bir şefaatchi Yahya ve arkadaşlarına rahmet eylesin.

Ümmü Ubeydullah'ın (gönlü) tasalı, senden sonra uykusu sadece üzüntüyle (dolu).

Genç bir dişi devenin perişan halde özlem duyması gibi acınası bir şekilde inler ve hasret onu hep çağırır."

Şair kasidesine ölen kişiye dua ederek başlamış ve büyük bir ihtimalle yas tutan hanımının, kocasını kaybettikten sonra hissettiği acıyı dile getirmiştir. Bu bölümden sonra

⁸⁸³ İbnu'l-Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*, 630.

⁸⁸⁴ İlgili beyit şu şekildedir: (لَمَّا جَلَا الْخُلُقُ عَنْ مُصْنَعٍ ... أَدَّى إِلَيْهِ الْقَرْضَ صَاعًا بِصَاعٍ) "Dostları Mus'ab'ı yalnız bıraktığında (Yahya) ona olan borcunu birebir ödedi." Bkz. Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 323.

⁸⁸⁵ Ahfeşu'l-Esğar, *el-İhtiyâreyn*, 395.

⁸⁸⁶ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 322.

şair ölen kişinin birçok iyi özelliğini edebî bir dille ifade ettiği medîh temasına giriş yapar:⁸⁸⁷

يَا فَارِسًا مَا أَنْتَ مِنْ فَارِسٍ	مُوطًا الْيَنْتِ رَجِيبِ الدِّرَاعِ
قَوْلٍ مَغْرُوفٍ وَقَعَالُهُ	عَقَّارَ مَثْنَى أَمَهَاتِ الرِّبَاعِ
يَجْمَعُ حِلْمًا وَأَنْهَاءَ مَعَا	تُثَمَّتْ يَنْبَغُ أَنْبِيَاءِ الشُّجَاعِ
يَعْدُو فَلَا تُكَذِّبُ شِدَائُهُ	كَمَا عَدَا الدِّثْبُ بِوَادِي السَّبَاعِ

“Ey Süvari! Hem de ne süvari! (Misafirlerin) ayak izleriyle dolu bir ev, (yardıma) uzanan bir el.

İyiliği çokça söyler ve yapar. İlk baharda doğuran dişi develeri ikişer ikişer ikram eder.

Sakinliği ve nezaketi bir araya getirir. Zamanı gelince yılanın sıçraması gibi sıçrar. Hızlı koşar. Süratini kimse inkâr edemez. Vadide avına koşan bir kurt gibidir.”

Bu bölümde şair ölen kişiyi methederken onun özellikle cömertliğine ve yiğitliğine vurgu yapmaktadır. Ancak bu konuları işlerken oldukça dağınık bir yöntem izlediği ve beyitler arasındaki konu bütünlüğünün sağlanamadığı göze çarpmaktadır. Örneğin yukarıdaki ilk beytin birinci şatırı yiğitlik ile ilgiliyken ikinci şatırında doğrudan ölen kişinin cömertliği işlenmiştir. Yine ikinci beyitte dürüstlük kavramının yanında cömertliğin de işlendiği görülmektedir. Bu durumun kasidenin geri kalan diğer beyitlerinde de bulunduğu söylenebilir. Medîh temalı bu beyitlerden sonra şair kasidesini Yahyâ’ya ve onunla ölen arkadaşlarına duyduğu üzüntüyü dile getirerek bitirir.⁸⁸⁸

مَنْ يَكُ لَا سَاءَ فَقَدْ سَانِي	تَرَكَ أَبْنِيَكَ إِلَى غَيْرِ رَاعٍ
قَوْمٌ قَضَى اللَّهُ لَهُمْ أَنْ دُعُوا	وَرَدُّ أَمْرِ اللَّهِ لَا يُسْـَاطِعُ

“Küçük oğullarını babasız görmek her kimi üzmüyorsa da beni (çok) üzüyor.

(Onlar) Allah’ın çağrılmasını emrettiği birkaç insandır. Allah’ın emrine ise karşı gelinemez.”

⁸⁸⁷ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 322.

⁸⁸⁸ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 323.

4.9.6 Kaside [126]

Kaside Ebû Züeyb'e aittir. Şair, *Mufaddaliyyât*'ta yer alan yetmiş beş beyitlik bu kasidesini ölümünden bir yıl önce Mısır'da çıkan bir veba salgınında beş oğlunu birden kaybetmesi üzerine söylemiştir. Kaside Arap edebiyatının en güzel mersiyelelerinden bir olarak kabul edilir.⁸⁸⁹ Kasidenin ilk on beyti şu şekildedir (Kâmil):⁸⁹⁰

أَمِنَ الْمُنُونِ وَرَيْهًا تَتَوَجَّعُ	وَالدَّهْرُ لَيْسَ بِمُعْتَبٍ مَنْ يَجْنَعُ
قَالَتْ أُمَيَّةُ مَا لِحِسْمِكَ شَاحِبًا	مُنْذُ ابْتَدَأْتُ وَمِثْلُ مَالِكَ يَنْقَعُ
أَمْ مَا لِحَنْبِكَ لَا يَلَائِمُ مَضْجَعًا	إِلَّا أَقْضَى عَلَيْكَ ذَاكَ الْمَضْجَعُ
فَأَجَبْتُهُمَا أَمَّا الْحِسْمِي أَنَّهُ	أَوْدَى بَنِيَّ مِنَ الْبِلَادِ فَوَدَّعُوا
أَوْدَى بَنِيَّ وَأَعْقَبُونِي غُصَّةً	بَعْدَ الرُّقَادِ وَعَبْرَةً لَا تُقْلَعُ
سَبَقُوا هَوًى وَأَعْنَقُوا لَهَاوَاهُمْ	فَتُخَرِّمُوا وَلِكُلِّ جَنْبٍ مَصْرَعُ
فَغَابَتْ بَعْدَهُمْ بَعِيشٌ نَاصِبٌ	وَأَحَالُ أَرْبِي لِأَحَقِّ مُسْتَتَبِعُ
وَلَقَدْ حَرَصْتُ بَأَنْ أُدَافِعَ عَنْهُمْ	فَإِذَا الْمَنِيَّةُ أَقْبَلَتْ لَا تُدْفَعُ
وَإِذَا الْمَنِيَّةُ أَنَّهُ بَتَّ أَظْفَارَهَا	أَلْفَيْتُ كُلَّ تَمِيمَةٍ لَا تَنْقَعُ
فَالْعَيْنُ بَعْدَهُمْ كَأَنْ حَادَقَهَا	سَمِلْتُ بِشَوْكِ فَهَيَّ عَوْرٌ تَدْمَعُ

“Hayattan ve onun cilvelerinden mi sızlanıyorsun? Halbuki kader acı çeken kimseye istediğini verecek değildir.

Ümeyme dedi ki: ‘Tek başına çalışıp neden vücudunu bitkin düşürüyorsun? Zenginliğin (her şeye) yeter.

Ya da neden yatağında rahatça uyumuyorsun? Döşeğinin altında çakıl taşları mı var?’

Ona dedim ki: ‘Bedenimin rahatsızlığının nedeni yalnızca şudur: Oğullarım bu diyardan göçüp gittiler ve bir daha geri dönmeyecekler.

Oğullarım göçüp gittiler ve bana uyku vakti geldiğinde boğazımda bir düğüm ve dinmeyecek göz yaşları bıraktılar.

⁸⁸⁹ Er, “Ebû Züeyb el-Hüzeli”, 10/272.

⁸⁹⁰ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 461-462.

Hayallerimin önüne geçtiler ve kendi hayallerine sarılıp teker teker göçtüler. Her canlı için ölüm vardır.

Onlardan sonra bana meşakkatli bir hayat kaldı. Umarım ben de herkes gibi onlara katılırım.

Onları hep korumaya çalıştım. Ama ölüm geldiğinde ondan koruyacak hiçbir güç yok.

O, pençelerini insanın derinliklerine sapladığında o zaman bütün muskaların işe yaramadığını görürsün.

Onlardan sonra gözlerim, sanki içlerine dikenler batmış gibi kör ve yaşlarla dolu.”

Ebû Züeyb kasidesine ölümün hayatın inkâr edilemez bir gerçeği olduğunu bildiğini ve ölen oğullarının bir daha geri gelmeyeceğini muhatabına itiraf ederek başlamaktadır. Bu itirafta bulunmasının nedeni muhtemelen oğullarını kaybettikten sonra içinde bulunduğu perişan durumun bu acıyı bilmeyen kimseler tarafından anlayışla karşılanmayacağı duygusudur. O da herkes gibi ölüm gerçeğini bilmektedir ancak oğullarını kaybetmenin verdiği acıyı hayatında ilk defa tatmıştır. Bu bağlamda onun, içinde bulunduğu acı ve hüznün dolu duygu halini muhatabına tasvir edip anlaşılacak amacıyla klasik Arap şiirinde şairlerin farklı davranış ve düşüncelerinin sebebini açıklamak için kullandıkları “kınayıcı” (عاذل) unsuruna⁸⁹¹ kasidesinde yer verdiği görülmektedir. Şair de bu unsuru ana temasına uygun bir biçimde kullanmaktadır. Kasidede Ümâme adındaki kınayıcı, şairin çektiği acıdan habersiz bir halde ya da bu acının unutulduğunu düşünerek onun bitkin ve yorgun haline çok çalışmasına bağlamakta ve bu nedenle ona parasını kullanıp kendisine yardımcı olacak işçiler almasını tavsiye etmektedir. Bu girizgahtan sonra Ebû Züeyb kasidesinde ana temasını işlemeye koyulmaktadır. Yukarıdaki beyitlerden sonra şair kasidesinde ölüm gerçeğini muhatabına hatırlatmak amacıyla bir avcının avladığı yaban eşekleri, köpeklerin kovaladığı geyikler ve ölümüne düello yapan iki yiğit süvari ile ilgili birbirinden farklı üç hikâyeye yer vererek kasidesini bitirmektedir.

⁸⁹¹ Ra'd Ahmed Ali, “Zâhiratu'l-'azli fi'ş-ii'ri'l-'arabiyyi'l-kadîm: dirâse tahlîliyye”, *Mecelletü Külliyyeti't-Terbiyyeti'l-Esâsiyye* 18/75 (30 Eylül 2012), 133.

SONUÇ

Klasik Arap edebiyatında şiir antolojileri, şiirin ve şairlerin geniş bir kitleye ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu antolojiler, farklı dönemlerden ve çeşitli coğrafyalardan şairlerin şiirlerini bir araya getirerek Arap edebiyatının zenginliğini ve çeşitliliğini sergilemiştir. Antolojiler, aynı zamanda edebî akımların ve tarzların gelişimini takip etmek için de değerli kaynaklar olarak kabul edilebilir. Özellikle klasik Arap edebiyatında şiirsel ifadenin incelikleri ve dilin estetik kullanımı üzerine yoğun bir vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda şiir antolojileri, şairlerin ustalıklarını ve dönemin edebî normlarını yansıtan birer vitrin işlevi görmüştür. Şiir antolojileri sayesinde şairlerin şiirleri korunmuş ve sonraki nesillere aktarılmıştır. Bu sayede klasik Arap şiirinin incelikleri ve zenginlikleri günümüze kadar ulaşabilmiştir. Ayrıca şiir antolojileri edebiyat tarihçileri ve araştırmacılar için de vazgeçilmez edebî kaynaklardır. Bu eserler dönemin sosyal, kültürel ve siyasi yapısına dair önemli ipuçları içerir ve Arap edebiyatının gelişimini anlamak için temel teşkil ederler. Kısacası klasik Arap edebiyatında şiir antolojilerinin önemi, edebî mirasın korunması ve Arap edebiyatının zenginliğinin anlaşılması açısından büyük bir yere sahiptir.

Arap edebiyatındaki ilk şiir antolojisi olarak Hammâd er-Râviye tarafından derlenen *Muallakât* gösterilebilir. Bu eser, birçok şairin kasidesini barındırmasıyla dikkat çeker ve antoloji niteliği taşımasına rağmen aslında bir derleme olması amacıyla hazırlandığı anlaşılmaktadır. Nitekim antolojiler genellikle seçkiler sonucu ortaya çıkan eserlerken Hammâd er-Râviye'nin *Muallakât*'taki şiirleri bizzat kendisi seçmemiş olması bu yapıtın farklı bir yere konumlandırılmasını gerektirmektedir. Rivayetlere göre *Muallakât*, Cahiliye Dönemi'ndeki kişi ya da kişiler tarafından yapılan seçkileri içermekte olup Arap şiirinin doruk noktası olarak kabul edilen kasideleri doğru bir şekilde rivayet etmek amacıyla derlenmiştir. Bu durum, *Muallakât*'ın antoloji olma özelliğini değiştirmemekle birlikte onun klasik Arap edebiyatında antoloji geleneğinin başlatıcısı olarak kabul edilmesine mâni olduğu sonucuna ulaştırabilir. Diğer yandan *Muallakât*'tan sonra derlenen ikinci şiir antolojisi *Mufaddâliyyât* ise derleyicisinin bizzat seçtiği şiirlerden oluşmaktadır. *Mufaddâliyyât*'ın ayrıca Arap edebiyatında daha önce denenmemiş bir yöntemle hazırlandığı görülmektedir. Bu bağlamda klasik Arap edebiyatında ilk şiir antolojisinin *Muallakât* olduğu söylenebilirken şiir antoloji geleneğinin *Mufaddâliyyât* ile başladığı ifade edilebilir.

Kaynaklarda *Mufaddâliyyât*'ta yer alan kasidelerin tümünün mü yoksa sadece bir bölümünün mü Mufaddal ed-Dabbî tarafından seçildiği konusunda ihtilaflar bulunsa da antolojinin en güvenli rivayeti kabul edilen Enbarî şerhinin mukaddimesi göz önüne alındığında bu kişinin Mufaddal ed-Dabbî olduğunu belirten rivayet ve görüşlerin daha doğru olduğu gözükmemektedir. Ayrıca antolojinin güvenilirliğini sarsacak şekilde Mufaddal ed-Dabbî'nin ilmî ve edebî kişiliğine yönelik birtakım olumsuz eleştirilerin yapıldığı da görülmektedir. Onun Kûfeli bir alim olduğu düşünülürken bu eleştiriler, Basra ve Kûfe mezhepleri arasındaki rekabetin veya metodolojik farklılıkların bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Örneğin Kıraat ve Hadis alanlarında ona yönelik yapılan eleştiriler genellikle Kûfe alimlerinin çoğu için geçerli sayılabilir. Bu durum şiir rivayetindeki esnekliğine yönelik eleştiriler için de düşünülebilir. Ancak, Mufaddal ed-Dabbî hakkında olumlu rivayetler ve eleştiriler de bulunmaktadır. Bu da onun şiir bilgisine dair yapılan olumsuz eleştirilerin yerindeliğini sorgulamakta ve Basra mektebine yönelik bir temayülü akla getirmektedir.

Bunun dışında *Mufaddâliyyât*'ın kendisine ait bir mukaddimenin bulunmaması; derlenen kasidelerin sayısının, derlenme amacının ve yönteminin ne olduğu gibi konularda da tartışmalara yol açmıştır. Nitekim antolojide sadece başlık olarak kullanılan şair adlarıyla birlikte anlaşıldığı kadarıyla sistematik bir düzen gözetilmeksizin yerleştirilen kasideleri bulunmaktadır. Ancak *Mufaddâliyyât*'ın içeriğine bakılıp hakkındaki rivayetler ve görüşler değerlendirildiğinde bu eserin Abbasî halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr'un emriyle oğlu Mehdî-Billâh'ın kadim Arap şiirini öğrenmesi için Mufaddal ed-Dabbî tarafından yaklaşık 66 şairin 130 civarı kasidesi seçilerek derlenen bir Cahiliye Dönemi şiir antolojisi olduğu sonucuna varılabilir.

Rivayetlere göre bu şairlerin yaklaşık kırk yedisi Cahiliye Devri'nden, on beşi Muhadramûndan ve dört tanesi de İslâmiyet sonrası dönemlerden olup Benî Temîm, Benî Kays Aylân, Benî Mürre, Benî Zübyân, Benî Dabbe, Benî Tağlib, Benî Esed, Benî Yeşkür, Benî Sa'lebe, Benî Kudâa, Benî Hevâzin, Benî Hâris b. Rebîa, Benî Hâris b. Ka'b, Benî Gatafân ve Benî Abs gibi Arap yarımadasının farklı coğrafyalarında yaşamış kabilelere mensupturlar. Antolojide Muhadramûn ve İslâmiyet sonrası yakın dönemlerde yaşamış şairler yer almakla birlikte kasidelerinde Cahiliye şiirinin özellikleri ağır basmakta; tövbe, cihat ve Peygamber sevgisi gibi İslâmî konulara rastlanmaktadır. Bu bağlamda *Mufaddâliyyât*'ın, içeriği ve biçimi itibarıyla Cahiliye şiirinin özelliklerini

taşıyan kasideleri ihtiva ettiği ve Arap yarımadasının çeşitli coğrafyalarından gelen şairlerin şiirleriyle Cahiliye Araplarının edebiyatını, din anlayışını ve sosyal hayatını kapsamlı bir şekilde yansıttığı söylenebilir.

Antolojide yer alan toplam beyit sayısı yaklaşık 2700'dür. 10'dan az beyit içeren kasidelerin sayısı 38, 11 ile 20 beyit arasında olanların sayısı 44, 21 ile 30 beyit arasında olanların sayısı 24, 31 ile 40 beyit arasında olanların sayısı 8, 41 ile 50 beyit arasında olanların sayısı 8 ve son olarak 50 ile 108 beyit arasında olan kasidelerin sayısı ise 8'dir. En kısa kaside 2, en uzun kaside ise 108 beyitten oluşmaktadır.

Seçkilerin içeriğine bakıldığında tek ve çok temalı kasidelerin her ikisinin de antolojide bulunduğu görülmektedir. Çok temalı kasidelerde genellikle gazel ile başlayan girizgâh bölümüyle açılış yapıldığı, ardından tasvir temasına geçildiği ve son olarak ana temanın işlendiği söylenebilir. Ancak şiirlerde tema sıralaması açısından belli bir düzene bağlı kalınmadığı dikkate alınmalıdır. Antolojideki şiirlerde aruz ölçüsü gibi biçimsel kurallara kesin bir şekilde uyulmasına rağmen içerik açısından serbest hareket edildiği görülmektedir. Nitekim tek temalı kasidelerde nadiren de olsa farklı temalardan beyitler bulunabilirken çok temalı kasidelerde girizgâh için gazel dışında tasvir veya başka bir tema kullanımına rastlanabilir. Bu bağlamda şairlerin şiirlerindeki temaları işlerken özgürce hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Her ne kadar şiir temalarının çeşidi oldukça öznel bir mesele olsa da *Mufaddâliyyât*'taki kasidelerde gazel, tasvir, medîh, fahr, hamâse, i'tizâr, hikmet, hiciv ve mersiye temalarının yan ve ana tema olarak işlendiği görülmektedir.

Mufaddâliyyât'ta yer alan kasidelerde gazel nazım biçimi olarak değil, aşk ve sevgi konuları üzerine kurulu bir şiir teması olarak ele alınmıştır. Şairler, kasidelerin gazel bölümünde genellikle sevgiliyle yaşanan ayrılık ve vedalaşma anlarına veya sevgilinin diyarından arda kalan kalıntılara seslenişlerine yer vermişlerdir. Kasidelerde gazel teması yoğun bir şekilde işlenmekle birlikte genellikle girizgâh olarak kullanılmış ve bir ana tema olarak pek öne çıkarılmamıştır.

Gazelin bir ana tema olarak nadir işlenmesi hususunda *Mufaddâliyyât*'ta yer alan seçkilerdeki ana konuların yalın bir hayal ürünü olmayıp gerçek olaylara dayanmasından söz edilebilir. Nitekim bu kasidelerin birkaçı hariç hemen hemen hepsinin yaşanmış bir olaya bağlı kalarak nazmedildiği anlaşılmaktadır. Çok sayıda Cahiliye şairinin kayda

değer ve etkileyici gerçek bir aşk tecrübesine sahip olması ise düşük bir ihtimaldir. Bu bağlamda antolojideki şairlerin şiiri, bir amaç olarak belirlemeyip sadece şiir söylemek için şiir söylemedikleri, yaşadıkları tecrübeleri etkili bir dille anlatmak ya da muhataplarının duygularını gerçek hayattaki pratik bir hedef doğrultusunda harekete geçirmek gibi gerçek hayatla ilişkili konularda bir araç olarak kullandıkları yorumunda bulunulabilir. Örneğin tasvir temalı kasidelerde şairler kimi zaman tasvirleri asıl amaçlarına hizmet edecek şekilde kullandıkları görülmektedir. Bu konuda eşinin eleştirilerine karşı hurma bahçelerinin güzelliklerini anlatarak onu ikna etme çabasının işlendiği Merrâr b. Münkız'ın kasidesi örnek verilebilir. Benzer bir durum gerçek hayattaki pratik bir amaca uygun olarak şairlerin başkalarını veya kendilerini kötü bir durumdan kurtarmak için söyledikleri i'tizâr şiirlerinde, savaş öncesi veya sonrasında psikolojik üstünlük sağlamak için nazmettikleri medîh, fahr, hamâse ve hiciv temalı şiirlerde, belli bir görüşe ikna etmek için söyledikleri hikmet şiirleri için de düşünülebilir. Bunun dışında az da olsa *Mufaddâliyyât*'ta şairlerin belli bir konuda duygu veya görüşlerini ifade etmek ya da şiirdeki hünerlerini göstermek için nazmettikleri şiirlere de rastlanmaktadır. Şiir temalarına dair *Mufaddâliyyât* özelinde yapılan bu yorumlar ondaki kasidelerin çeşitliliği ve çokluğu göz önüne alındığında Cahiliye şiirinin geneli için de düşünülebilir.

Kasidelerin ana temasını merkeze alarak özgün bir yöntemle hazırlandığı inanılan bu çalışmanın Arap edebiyatındaki diğer şiir antolojileri hakkında yapılacak çalışmalara öncülük etmesi umulmaktadır. Bu noktada tezin birinci bölümünde ele alınan şiir antolojileri, benzer metodolojik yaklaşımlarla incelenebilir. Ayrıca çalışmada *Mufaddâliyyât*'taki kasideler sadece tematik bir tahlille değerlendirilmiştir. Bu durum kasidelerin sarf, nahiv ve belagat gibi farklı bilim dalları çerçevesinde daha derinlemesine bir inceleme ihtiyacını ortaya koymaktadır. Kasidelerin bu disiplinler arası etkileşiminin, onların dil ve anlam zenginliğinin daha iyi anlaşılmasını sağlaması beklenir. Antolojideki beyitlerin istişhâda delil niteliğinde olduğu düşünüldüğünde bu tür çalışmaların, özellikle Temel İslam Bilimleri ile Arap Dili ve Edebiyatı alanları açısından büyük önem taşıdığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

‘Abbâs, İhsân. “Mukaddime”. *Emsâlu’l-Arab*. Beyrut: Dâru’r-Ra‘idi’l-‘Arabî, 1983.

el- ‘Abdî, Musakkib. *ed-Dîvân*. thk. Hasan Kâmil es-Sayrafî. Kahire: Câmi‘atu’t-Duveli’l-‘Arabiyye, 1391/1971.

‘Abdul‘âl, ‘Abdulhâdî Ahmed Seyyid. “Bâiyyetü’l-Ahnes b. Şihâb et-Tağlibî (fe men yekü emsâ fî bilâdin mukâmuh): dirâse belâğîyye tahlîliyye”. *Journal of Arabic Studies* 44 (Nisan 2017), 461-542.

Abdalcabbâr, Abdullah - Hafâcî, Muhammed Abdülmün‘im. *Kıssatu’l-edeb fî’l-Hicâz*. Kahire: Mektebetu’l- Külliyyâtî’l-Ezheriyye, 1400/1980.

Abdulkâbir, Suûd Mahmûd. *Şi‘ru’z-Zibrikân b. Bedr ve ‘Amr b. el-Ehtem*. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1404.

‘Abdulkâdir el-Bağdâdî, ‘Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî. *Hizânetu’l-edeb ve lubbu lubâbî lisâni’l-Arab*. 13 Cilt. Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1418/1997.

el- ‘Abdelkânî ez-Zevzenî, ‘Abdullâh b. Muhammed b. Yûsuf. *Hamâsetu’z-zurefâ’ min eş‘âri’l-muhaddisîn ve’l-kudemâ’*. thk. Muhammed Cebbâr el-Muaybid. 2 Cilt. Bağdat: Menşûrâtu Vizâreti’l-İ‘lâm, 1973.

el-Ahfeşu’l-Eşğar, Ebû’l-Mehâsin ‘Alî b. Suleymân. *el-İhtiyâreyn*. thk. Fahru’d-Dîn Kabâve. Beyrut-Suriye: Dâru’l-Fikri’l-Mu‘âsır-Dâru’l-Fikr, 1. Basım, 1420/1999.

el-Ahmedî, Mukbil et-Tâm ‘Âmir. *Şu‘arâu Mezhic ahabâruhum ve eş‘âruhum fî’l-Câhiliyye*. Sana: Mecma‘u’l-‘Arabiyyeti’s-Sa‘îde, 1435/2014.

Akyürek, Remzi. *İbn Kuteybe’nin ‘Uyûnu’l-Ahbâr Adlı Eserinin Tematik ve Metodolojik Açısından İncelenmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

‘Alavne, Şerîf. *Dîvânu el-Huseyn b. el-Humâm el-Mürri*. Umman: Dâru’l-Menâhic, 2002.

el-Alevî, es-Seyyid Muhammed Bedreddin. *el-Muhtâr min şî'ri Beşşâr*. Aligarh: Matbaatu'l-İtimâd, 1353/1934.

Ali, Cevad. *el-Mufasssal fî târîhi'l-'Arab kable'l-İslâm*. Beyrut: Dâru's-Sakî, 2001.

Ali, Ra'd Ahmed. "Zâhiratu'l-'azli fî şî'ri'l-'arabiyyi'l-kadîm: dirâse tahlîliyye". *Mecelletü Külliyyeti't-Terbiyyeti'l-Esâsiyye* 18/75 (30 Eylül 2012), 131-154.

el-Âlûsî, Mahmûd b. 'Abdullâh el-Huseynî. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîr el-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'u'l-messânî*. thk. 'Alî 'Abdubârî 'Atiyye. 16 Cilt. Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye; Beyrut: y.y., 1415.

el-Âmidî, Ebû'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr b. Yahyâ. *el-Mu'telif ve'l-muhtelif fî esmâi's-şu'arâ*. thk. F. Krenkow. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1411/1991.

'Âmir b. et-Tufeyl, Ebû 'Alî 'Âmir b. et-Tufeyl el-'Âmirî. *ed-Dîvân*. Beyrut: Dâru Şâdır, 1399/1979.

Arslan, Adnan. "İbn Dâvûd ez-Zâhirî'nin ez-Zehra Adlı Eserinde Aşkın Fıkıhı". *Eskiye* 39 (20 Eylül 2019), 243-258.

el-Asmaî, Ebû Saîd Abdûlmelik b. Kureyb b. Ali. *Fuhûletu's-şuarâ*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîd, 1980.

el-Asmai, Ebu Saîd Abdûlmelik b. Kureyb b. Ali. *Kitâbu'l-İbil*. Beyrut: Dâru'l-Beşâir, 2003.

el-Asma'î, Ebû Sa'îd 'Abdûlmelik b. Karîb b. 'Alî b. Asma'. *el-Asma'îyyât*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir, 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. Mısır: y.y., 1414/1993.

Aşkan, Timur. *Şenferâ ve Eseri (Dîvân'ı ve Lâmiyyetü'l-'Arab'ı)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Ayyıldız, Esat. "'Alkame b. 'Abede el-Fahl ve İki Kasidesi". *İSTEM* 36 (31 Aralık 2020), 389-415.

Ayyıldız, Esat. "Ebû Kays b. el-Eslet ve Savaşın Dönüşü Hakkında Nazmettiği Bir Kasidesi". *BILTEK-V International Symposium on Current Developments in Science, Technology and Social Sciences: Proceeding Book*. ed. Mustafa Talas. 819-827. Türkiye: IKSAD Publications, 2021.

Ayyıldız, Esat. *Klasik Arap Şiirinde Emevî Dönemine Kadar Hiciv*. Ankara: Gece Kitaplığı, 1. Basım, 2020.

Bâbebî, Azîze Fevvâl. *Mu‘cemu‘ş-şu‘arâ‘i‘l-câhiliyyîn*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1. Basım, 1998.

Baytar, Yaşar Seracettin. “Muallaka Şiirlerinde Geçen Başlıca Medih ve Fahr Unsurları”. *Diyanet İlmi Dergi* 59/2 (19 Haziran 2023), 719-744.

Bedevî, Ahmed. *Üsüsü‘n-nakdi‘l-edebî ‘inde‘l-‘Arab*. Kahire: Dâru Nahdati Mısır, 1996.

Bedevî, Ahmed Ahmed. *el-Buhturî*. Kahire: Dâru‘l-Meârif, 1980.

el-Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Ensâbu‘l-eşrâf*. thk. Suheyl Zekkâr, Riyâd ez-Ziriklî. 13 Cilt. Beyrut: Dâru‘l-Fikr, 1417/1996.

el-Besyûnî, Âdil Muhammed Nassûra. “Tasvîru‘l-hayavân fî şî‘ri‘l-Cubeyhâ el-Eşcâ‘î”. *Mecelletü Kitâi Külliyyâti‘l-Luğatil-‘Arabiyye ve‘ş-Şu‘abi‘l-Münâzirati lehâ* 9/2 (01 Ocak 2015), 1773-1830. <https://doi.org/10.21608/jsfs.2015.33213>

Bicâvî, Ali Muhammed el-. “Mukaddime”. *Muhtârâtu Şu‘arâi‘l-‘Arab*. Beyrut: Dâru‘l-Cîl, 1412/1992.

Binnâime, Âdil b. Ahmed b. Sâlim. *Şerhu‘l-Mufaddaliyyât li‘l-imâmi‘l-‘allâmeti‘l-habri‘l-fehhâme Ebî ‘Alî Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen el-Merzûkî el-müteveffâ senete 421 h: el-kısmu‘s-Sânî: dirâse ve tahkîk*. Mekke: Ümmü‘l-Kurâ Üniversitesi, 2007.

Blachere, Regis. *Târîhu‘l-edebi‘l-‘Arabî*. çev. İbrahim Kîlânî. Dımaşk: Dâru‘l-Fikr, 1956.

Bolelli, Nusrettin. “Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II”. *Şarkiyat Mecmuası* 12 (31 Aralık 2010), 1-57.

Bozkurt, Nahide. “Hâdî-İlelhak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/16-17. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Brockelmann, Carl. *Târîhu‘l-edebi‘l-‘Arabî*. çev. Abdulhalim Neccar. Kahire: Daru‘l-Me‘ârif, 5. Basım, 1959.

Câhiz, Ebû 'Osmân 'Amr b. Bahr b. Mahbûb. *el-Beyân ve't-tebyîn*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, 1423/2002.

el-Cebûrî, Abdullah. "Mukaddime". *et-Tezkitatu's-sa'diyye fi'l-eş'âri'l-'arabiyye*. Bağdat: Matâbi'u'n-Nu'mân, 1391/1972.

el-Cebûrî, Yahyâ Vehîb. *Şi'ru 'Abede b. et-Tabîb*. Bağdat: Dâru't-Terbiye, 1391/1971.

Cemal, Âdil Süleyman. "Mukaddime". *el-Hamâsetu'l-basriyye*. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1420.

Cemâleddîn b. Hişâm, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. 'Abdullâh İbn Yûsuf 'Cemâleddîn İbn Hişâm. *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed el-Bikâ'î. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî'i, ts.

Cemâleddîn b. Hişâm, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. 'Abdullâh İbn Yûsuf 'Cemâleddîn İbn Hişâm. *Tehlîsu's-şevâhid ve telhîsu'l-fevâ'id*. thk. 'Abbâs Mustafâ es-Sâlihî. b.y.: y.y., 1406/1986.

Ceviz, Nurettin. "Cahiliye Döneminde Süvari Şairler". *EKEV Akademi Dergisi* VI/10 (2002), 175-204.

Cündî, Ali. *Fî Târîhi'l-edebi'l-câhilî*. Kahire: Dâru't-Turâs, 1. Basım, 1412/1991.

Çalıklılıç, Cengiz. *Zürrumme ve Dîvân'ının İncelenmesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.

Çalışkan, Mehmet. "Lâmiyyetü'l-Arab'ın İlk Türkçe Tercümesi". *Doğu Araştırmaları* 16 (01 Ocak 2016), 5-38.

Çetin, Nihad M. *Abû Muhammad 'Abdullâh al-'Abdalakânî ve Kitâb Hamâsat az-Zurafâ' min Aş'âr al-Muhdatîn wa'l-Qudamâ' Adlı Eseri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Doçentlik Tezi, 1964.

Çetin, Nihad M. "Ebû Muhammed 'Abdullah b. Muhammed b. Yûsuf el-'Abdelekânî ez-Zevzenî ve kitâbühû Hamâsetü'z-zurefâ' min eş'âri'l-muhdesîn ve'l-

kudemâ'". çev. İzzet Hasan. *Mecelletü Mecma 'i'l-lugati'l-'Arabiyye bi-Dımaşk* 46/4 (1971), 712-726.

Çetin, Nihad M. *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1973.

Çöğenli, M. Sadi. "Cemheretü Eş'âri'l-'Arab". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/324-325. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Çubukçu, Asri. "Ebû Kays". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/175. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

ed-Dabbî, el-Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ b. Sâlim. *el-Mufaddaliyyât*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir, 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Dârü'l-Maârif, 6. Basım, ts.

ed-Dabbî, el-Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ b. Sâlim. *el-Mufaddaliyyât*, 1324/1906. thk. Ebû Bekr 'Amr Dâğıştânî el-Medenî. Mısır: Matbaatu't-Tekaddüm, 1. Basım, 1324/1906.

ed-Dabbî, el-Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ b. Sâlim. *el-Mufaddaliyyât*, 1345/1926. thk. Hasan es-Sendûbî. Mısır: el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kübrâ, 1. Basım, 1345/1926.

ed-Dabbî, el-Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ b. Sâlim. *el-Mufaddaliyyât*, 1419/1998. thk. Ömer Fârûk et-Tabbâ'. Beyrut: Şirketu Dâru'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, 1. Basım, 1419/1998.

ed-Dabbî, el-Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ b. Sâlim. *The Mufaddaliyyat an Anthology of Ancient Arabian Odes*. çev. Charles James Lyall. Oxford: The Clarendon Press, 1918.

ed-Dabbî, Rabî'a b. Makrûm. *ed-Dîvân*. thk. Temâzer Abdulkâdir Feyyâz Harfûş. Beyrut: Dâru's-Sâdır, 1. Basım, 1999.

ed-Dâim, Hâtim Sâlih. "Mukaddime". *et-Tezkiratu'l-fahriyye*. Dımaşk: Dâru'l-Beşâir, 1425/2004.

ed-Dâmin, Hâtim Sâlih. *'Aşratu şu'arâ mukillûn*. Bağdat: Câmi'atu Bağdât, 1411.

ed-Dâye, Muhammed Rıdvân. “Mukaddime”. *el-Hamâsetu’l-mağribiyye: Muhtasaru kitâbi Safveti’l-edeb ve nahbeti dîvânî’l-‘Arab*. Beyrut: Dâru’l-Fikri’l-Mu‘âşır, 1991/1411.

Dayf, Şevki. *Târihu’l-edebi’l-‘Arabî*. Kahire : Dârü’l-Maârif, 1960-1995.

ed-Derviş, Hâlid. “Ufnûn et-Tağlibî hayatuhu ve mâ tebakkâ min şî‘rihi”. *Cereş li’l-Buhûs ve’d-Dirâsât* 4/2 (30 Haziran 2000), 9-39.

Durmuş, İsmail. “Fahr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/79. İstanbul: TDV Yayınları, 95.

Durmuş, İsmail. “Hamâse”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/437-440. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Durmuş, İsmail. “Mesel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/293-297. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.

Durmuş, İsmail. “Methiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/406-408. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.

Durmuş, İsmail. “Serî er-Reffâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/563-564. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Ebû Bekir ez-Zubeydî, Muhammed b. el-Hasen b. ‘Abdillâh b. Mezhic. *Tabakâtu’n-nahviyyîn ve’l-lugaviyyîn*. thk. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrâhîm. Kahire: y.y., 2. Basım, 1954.

Ebû Hamde, Muhammed Ali. *Fi’t-tezavvuki’l-cemâlî li kasîdetey el-Müseyyib b. Ali ve Beşâme b. el-Ğadîr*. Amman: Dâru Ammân, 1998.

Ebû Hilâl el-‘Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. ‘Abdullâh. *Cemheretu’l-emsâl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.

Ebû Hilâl el-‘Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. ‘Abdullâh. *Dîvânu’l-me‘ânî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Cîl, ts.

Ebû Hilâl el-‘Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. ‘Abdullâh. *es-Sinâ’ateyn*. thk. ‘Alî Muhammed el-Bicâvî. Beyrut: el-Mektebetu’l-Unsuriyye, 1419.

Ebû Kays, Sayfî b. Eslet. *Dîvân*. thk. Hasan Muhammed Bâcûde. Kahire: Dâru't-Turâs, ts.

Ebû Sa'd, Süveyd b. Kâhil el-Yeşkûrî. *ed-Dîvân*. thk. Şâkir el-Âşûr. Irak: Dâru't-Tibâ'ati'l-Hadîse, 1. Basım, 1972.

Ebû Temmâm, Habîb b. Evs b. el-Hâris et-Tâ'î. *el-Vahşîyyât ve huve'l-Hamâsetu's-suğrâ*. thk. 'Abdulazîz el-Meymunî er-Râcekûtî. b.y.: y.y., ts.

Ebû Zekerîyyâ et-Tebrîzî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. 'Alî b. Muhammed eş-Şeybânî et-Tebrîzî. *Şerhu'l-Kasâidi'l-'Aşr*. b.y.: y.y., 1352.

Ebû Zeyd el-Ensârî, Ebû Zeyd Sa'îd b. Evs. *en-Nevâdir fî'l-luğa*. thk. Muhammed 'Abdulkâdir Ahmed. b.y.: y.y., 1401/1981.

Ebû Zeyd el-Kureşî, Ebû Zeyd Muhammed b. Ebî'l-Hattâb el-Kureşî. *Cemheretu eş-'âri'l-'Arab*. thk. 'Ali Muhammed el-Bicâdî. b.y.: y.y., ts.

Ebû Züeyb el-Hüzelî, Huveylid b. Hâlid b. Muharris. *ed-Dîvân*. thk. Ahmed Halîl eş-Şâl. Port Said: Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1435/2014.

Ebû 'Amr eş-Şeybânî, Ebû 'Amr İshâk b. Merrâr. *Şerhu'l-mu'allakâti't-tis'a*. thk. 'Abdulmecîd Hemmû. b.y.: y.y., 1422/2001.

Ebû 'Ubeyd, Kâsım b. Sellâm b. 'Abdullâh el-Herevî el-Bağdâdî. *es-Silâh*. thk. Hâtım Sâlih ed-Dâmin. b.y.: y.y., 1406/1985.

Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, 'Abdullâh b. Abdil'azîz el-Endelusî. *Kitâbü zeyli'l-emâlî ve'n-nevâdir*. Kahire: Matba'atu Dâri'l-Kutubi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1344/1926.

Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, 'Abdullâh b. Abdil'azîz el-Endelusî. *Semtu'l-le'âlî fî şerhi Emâli'l-Kâlî*. thk. 'Abdul'azîz el-Meymenî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.

Ebû'l-Berakât el-'Enbârî, Ebû'l-Berakât 'Abdurrahmân b. Muhammed b. 'Ubeydillâh el-Ensârî Kemâluddîn. *Nuzhetu'l-elibbâ' fî tabakâti'l-udebâ'*. thk. İbrâhîm es-Sâmerrâ'î. Zerkâ/Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1405/1985.

Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, 'Alî b. el-Huseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî. *Mekâtîlu't-tâlibiyyîn*. thk. es-Seyyid Ahmed Sakr. Beyrut: y.y., ts.

Ebû'l-Haccâc el-Eş'ârî, Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm eş-Şâfi'î. *et-Ta'rîf bi'l-ensâbi ve't-tenvîh bi zevî'l-ahsâb*. b.y.: y.y., ts.

Ebû'l-Kâsım el-Âmedî, Ebû'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr b. Yahyâ el-Âmedî. *el-Muvâzenetu beyne şî'ri Ebî Temmâm ve'l-Buhterî*. thk. Seyyid Ahmed Sakar, 'Abdullâh el-Muhârib. 3 Cilt. b.y.: y.y., 1994.

Elmalı, Hüseyin. "Ebû Zeyd el-Ensârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/270-271. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Elmalı, Hüseyin. "el-Hamâse". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/440-441. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Elmalı, Hüseyin. "el-Mufaddaliyyât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/365-366. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Elmalı, Hüseyin. "İbnü's-Şecerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/219-220. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Elmalı, Hüseyin. "Mufaddal ed-Dabbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/362-363. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Elmalı, Hüseyin. "Tasvir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/135-136. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Er, Rahmi. "Ebû Züeyb el-Hüzeli". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/272. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Ergin, Ali Şakir. "el-Asmaiyyât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/500. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Ergin, Mehmet Cevat. "Kûfeli Dilci el-Mufaddal ed-Dabbî ve Kitâbu'l-Emsâl'ı". *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)* XVI/32 (2018), 67-88.

Ersönmez, Hüseyin. "İbnu's-Şecerî'nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri". *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 13 (30 Haziran 2021), 301-326.

Esed, Nâsirüddin el-. *Masâdiru's-şî'ri'l-câhilî*. Mısır: Dâru'l-Ma'ârif, 1988.

el-Esedî, Bişr b. Ebi Hâzim. *ed-Dîvân*. thk. İzzet Hasan. Dimeşk: Matbû'âtu Müdiriyyeti İhyâi't-Türâsi'l-Kadîm, 1379/1960.

Esved el-Ğundicânî, Ebû Muhammed el-Hasan b. Ahmed el-'A'râbî el-. *Ferhatu'l-edîb fî'r-red 'alâ İbnu's-Sîrâfî*. b.y.: y.y., ts.

el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî. *Tehzîbu'l-luğa*. thk. Muhammed 'Avd Mir'ab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâşi'l-'Arabî, 2001.

Fehd, Tevfik. "Meysir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/509-510. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Ferrâ, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî. *Me'âni'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yusuf vd. Mısır: Dâru'l-Mısriyye, ts.

Ferrûh, Ömer. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1401/1981.

el-Galâyînî, Mustafa. *Ricâlu'l-mu'allakâti'l-'aşr*. Beyrut: el-Mektebetü'l-A'sriyye, 1418/1998.

Göçemen, Yakup. *Ebû Temmâm Habîb b. Evs et-Tâi'nin Hayatı, Eserleri ve Arap Edebiyatındaki Yeri*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Gundicânî, Ebû Muhammed el-A'râbî. *Esmâu hayli'l-Arab ve ensâbiha ve zikru fursâniha*. Dimeşk: Dâru'l-Asmâ, 2007.

Hâdira, Kutbe b. Evs b. Mihsan el-. *Dîvânu şî'ri'l-Hâdira*. ed. Nâsuriddîn el-Esed, ts.

Hâlidîyyân, Ebû Bekr el-Hâlidîyyân Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî Ebû 'Osmân Sa'îd b. Hâşim el-Hâlidî el-. *et-Tuhaf ve'l-hedâyâ*. thk. es-Seyyid Muhammed Yusuf. Kâhire: Dâru'l-Maârif, 1956.

Hâlidîyyân, Ebû Bekr el-Hâlidîyyân Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî Ebû 'Osmân Sa'îd b. Hâşim el-Hâlidî el-. *Kitâbu'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*. thk. es-Seyyid Muhammed Yusuf. 2 Cilt. Kahire: Lecnetü't-telîf ve't-tercûme ve'n-neşr, 1958.

Hâlidîyyân, Ebû Bekr el-Hâlidîyyân Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî Ebû 'Osmân Sa'îd b. Hâşim el-Hâlidî el-. *Muhtâr min şî'ri İbni'd-Dümejne*. thk. Muhtârüddin Ahmed. Aligarh: Ma'hedü'd-Dirâsâtî'l-İslâmiyye, 1963.

Halif, Yusuf. *eş-Şuarau's-saalik fi'l-'asri'l-câhilî*. Kahire : Dâru'l-Maârif, ts.

el-Halîl b. Ahmed, Ebû 'Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-'ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâ'î. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988.

Hamza el-İsfehânî, Hamza b. el-Hasen. *et-Tenbîh 'alâ hudûsi't-tashîf*. thk. Muhammed Es'ad Talas. Beyrut: y.y., 1412/1992.

Han, Pınar. *Cahiliye Devri Arap Edebiyatı'nda Sa'alik Şairlerinden Teebbeta Şerran ve Dîvânı*. Keyseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

el-Hâriss b. Hillize, el-Hâris b. Hillize el-Yeşkurî. *ed-Dîvân*. thk. Emîl Bedî' Ya'kûb. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1415/1994.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2002.

Hişam, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn. *es-Siretü'n-nebeviyye*. ed. Mustafa es-Sekka. Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1955.

Hüseyn, Muhammed el-Hudar. *Mevsû'atu'l-a'mâli'l-kâmile*. thk. Ali Er-Rıza El-Hüseyni. Suriye: Dâru'n-Nevâdir, 1. Basım, 1431/2010.

İbn Abdürabbih, Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed el-Kurtubi. *el-İkdu'l-ferîd*. Beyrut : Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983.

İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdî. *Cemheretu'l-luğa*. thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1408/1987.

İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdî. *el-İştikâk*. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1411/1991.

İbn Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fî't-târih*. ed. Ömer Abdü's-Selâm Tedmürî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997.

İbn Fâris, Ebü'l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvînî. *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1399/1979.

İbn Habîb, Ebü Ca'fer Muhammed. *Esmâu'l-muğtâlîn mine'l-eşrâf fî'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*. thk. Seyyid Kesravî Hasen. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.

İbn Habib, Ebü Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî. *Kitâbu men nusibe ilâ ümmihi mine's-şu'ara*. thk. 'Abdusselâm Hârûn, Muhammed b. Habîb. Mısır: Şeriketü Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1393/1972.

İbn Hacer el-'Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Muhammed el-'Askalânî. *el-İsâbe fî'temyîzi's-sahâbe*. thk. 'Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd, 'Alî Muhammed Mu'avvad. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1415/1994.

İbn Hacer el-'Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Muhammed el-'Askalânî. *Lisânu'l-mîzân*. thk. Dâiratu'l-Ma'ârifî'n-Nizâmiyye. 7 Cilt. Beyrut: Muessesetu'l-A'lemî, 1390/1971.

İbn Hacer el-'Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Muhammed el-'Askalânî. *Tehzîbu't-Tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-'Osmâniyye, 1326/1908.

İbn Haldûn, Ebü Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed. *Divânu'l-mübtade' ve'l-haber fî'eyyâmi'l-'Arab ve'l-acem ve'l-berber ve min âsirihim min zevi's-şeni'l-ekber*. thk. Halîl Şehâde. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988.

İbn Hallikân, Ebü'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-İrbilî. *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*. thk. İhsân 'Abbâs. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1391/1971-1415/1994.

İbn Hazm, Ebü Muhammed 'Alî b. Ahmed el-Endelusî. *Cemheretu Ensâbi'l-'Arab*. Beyrut: y.y., 1403/1983.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dîneverî. *eş-Şi'r ve 'ş-şu'arâ*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1423.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *el-Ma'ârif*. thk. Servet 'Ukkâşe. b.y.: y.y., 1413/1992.

İbn Mâkûlâ, Ebû Nasr Sa'du'l-Melik 'Alî b. Hibetillâh b. Ca'fer. *el-İkmâl fî ref'i'l-irtiyâb 'ani'l-mu'telif ve'l-muhtelif fî'l-esmâ' ve'l-kunâ ve'l-ensâb*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî'î. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut : Dâru Sadır, 1993.

İbn Meymûn, Muhammed b. el-Mubârek b. Muhammed b. Meymûn el-Bağdâdî. *Munteha't-taleb min eş'âri'l-'Arab*. b.y.: y.y., ts.

İbn. Reşîk el-Kayravânî, Ebû 'Alî el-Hasan b. Reşîk el-Kayravânî el-Ezdî. *el-Umde fî mehâsini 'ş-şî'r ve âdâbihi*. thk. Muhammed Muhyî'd-Dîn 'Abdulhamîd. 2 Cilt. b.y.: Dâru'l-Ceyl, 1401/1981.

İbn Sebtî, İslim. "Masâdiru şî'ri 'Avf b. 'Atiyye b. Hari'". *et-Târîhu't-Türâsî* 17/65 (1996), 148-160.

İbn Sellâm el-Cumahî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Sellâm. *Tabakâtu fuhûli 'ş-şu'arâ*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. 2 Cilt. Cidde: Dâru'l-Medenî, ts.

İbn Sîde, Ebû el-Hasan 'Alî b. İsmail b. Sîde el-Mursî. *el-Muhassas*. thk. Halîl İbrâhim Ceffâl. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1417/1996.

İbn Tabâtabâ, Ebû'l-Hasen Muhammed b. Ahmed. *İyâru 'ş-şî'r*. thk. 'Abdul'aziz b. Nâsir el-Mânî'. Kahire: y.y., ts.

İbn 'Usfûr, Ebû'l-Hasen Alî b. Mü'min b. Muhammed b. Alî el-Hadramî el-İşbîlî. *el-Mukarrib ve ma'ahu musulu'l-Mukarrib*. thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvaz. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1418/1998.

İbn Vehb el-Kâtib, Ebû'l-Huseyn İshâk b. İbrâhîm b. Suleymân b. Vehb. *el-Burhân fî vucûhi'l-beyân*. thk. Hafnî Muhammed Şeref. Kahire: y.y., 1389/1969.

İbn Ya'fur, Esved. *ed-Dîvân*. thk. Nûrî Hamûdî el-Kaysî. Bağdat: Vizâratu's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, 1. Basım, 1390/1970.

İbn 'Abdilhâdî, Muhammed b. Ahmed b. 'Abdilhâdî ed-Dimeşkî. *Tabakâtu 'ulemâ'i'l-hadîs*. thk. Ekrem el-Bûşî, İbrâhîm ez-Zeybek. 4 Cilt. Beyrut: y.y., 1417/1996.

İbn 'Abdî'l-Hakk, 'Abdulmu'min b. 'Abdilhakk b. Şemâîl el-Katî'î el-Bağdâdî el-Hanbelî Safiyyuddîn. *Merâsidu'l-'ittilâ' 'alâ esmâi'l-emkine ve'l-bukâ'*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1412.

İbnu'l-A'râbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ziyâd el-Kûfî. *Esmâu hayli'l-'Arab ve fursânihâ*. thk. Hâtîm Salih ed-Dâmin. Şam: Dâru'l-Beşâir, 1430.

İbnu'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım. *Divânu'l-Mufaddaliyyât me'a şerh vâfir li Ebî Muhammad el-Kâsım b. Muhammad b. Beşşâr el-Enbârî*. thk. Charles James Lyall. Beyrut: Matbaatu'l-Âbâ el-Yesu'îyîn, 1920.

İbnu'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım. *Şerhu'l-kasâidi's-seb'it-tivâli'l-câhiliyyât*. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, ts.

İbnu'l-Esîr, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ebî'l-Kerem Muhammed el-Cezerî. *Usdu'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. thk. 'Alî Muhammed Mu'avvîd, 'Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd. 8 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994.

İbnu'l-Kelbî, Ebû'l-Munzir Hişâm b. Muhammed el-Kelbî. *Cemheretu'n-neseb*. thk. Hasan Nâcî. Beyrut: 'Âlimu'l-Kütüb, 1423/2003.

İbnu'l-Kelbî, Ebû'l-Munzir Hişâm b. Muhammed el-Kelbî. *Ensâbu'l-Hayl fî'l-Câhiliyye ve'l-İslâm ve ahhâruhâ*. thk. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin. Dımaşk: y.y., 1423/2003.

İbnu'n-Nedîm, Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-Verrâk el-Bağdâdî. *el-Fihrist*. thk. İbrahim Ramadân. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1417/1997.

İbnu'ş-Şecerî, Diyâu'd-Dîn Ebû's-Sa'âdât Hibetullâh b. 'Alî b. Hamza. *Muhtârâtu şu'arâi'l-'Arab*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1412/1992.

İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn b. el-Cezerî Muhammed. *Ğâyetu'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'*. 3 Cilt. Bergstraesser: Mektebetu İbn Teymiyye, 1351/1932.

İbrâhîm Y‘akûb, ‘Abdulkerîm. *Eş‘âru’l-‘Âmirîne’l-Câhiliyyîn*. Suriye: Dâru’l-Hivâr, 1982.

el-İsfahânî, Ebû Bekr Muhammed b. Dâvûd b. Alî. *ez-Zehre*. thk. İbrâhim es-Sâmerrâî. Ürdün: Mektebetu’l-Menâr, 2. Basım, 1406/1985.

el-İsfahânî, Ebû’l-Ferec Alî. *Kitâbu’l-Eğânî*. thk. İhsân Abbâs vd. Beyrut: Dâru’s-Sâdır, 2008.

Kabâve, Fahru’d-Dîn. “Mukaddime”. *el-İhtiyâreyn*. Beyrut-Suriye: Dâru’l-Fikri’l-Mu‘âsir-Dâru’l-Fikr, 1. Basım, 1420/1999.

el-Kalkaşandî, Ebû’l-‘Abbâs Ahmed b. ‘Alî. *Subhu’l-a‘şâ fî sinâ‘ati’l-inşâ*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, ts.

Karaarslan, Nasuhi Ünal. “Şair”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/298-301. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Karagülle, Fırat. “Türk Edebiyatında Antoloji”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 8 (01 Eylül 2006), 383-404.

Karataş, Turan. *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Persembe Kitapları, 2001.

el-Karnî, Abdullah b. Nâsır b. Muhammed. *Şerhu’l-Mufaddaliyyât li’l-imâmi’l-‘allâmeti’l-habri’l-fehhâme Ebî ‘Alî Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen el-Merzûkî el-müteveffâ senete 421 h: el-kısmu’l-evvel: dirâse ve tahkîk*. Mekke: Ümmü’l-Kurâ Üniversitesi, 1993.

Katamış, Abdulmecîd. *el-Emsâlu’l-‘arabiyye*. Dımaşk: Dâru’l-Fikr, 1. Basım, 1408/1988.

Kaya, Ferdi. *Cahiliye Dönemi Şairlerinden Haris b. Hillize ve Muallakası*. İlahiyat Kitap, 2023.

el-Kaysî, Nurî Hamudî. “Zebbân b. Seyyâr el-Fezârî”. *el-Mu‘cemu’l-‘İlmiyyu’l-‘Irâkî* 40/2 (1989), 209-231.

el-Kıftî, Ebu’l-Hasan ‘Alî b. Yûsuf el-Kıftî. *İnbâhu’r-ruvât ‘alâ ‘enbâhi’n-nuhât*. thk. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrâhîm. 4 Cilt. Kahire: Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, 1406/1982.

Kılıç, Hulusi. “Dîvânu’l-Hüzeliyyîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/446. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Kılıç, Hulusi. “Ebû Amr eş-Şeybânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/98-99. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Kızıltunç, Recai. “Arap Edebiyatında Antolojik Bir Eser: Kirabu’l-Vahşiyat”. *Doğu Araştırmaları* 10 (01 Haziran 2012), 33-46.

Koçkuzu, Ali Osman. “Ebû İshak es-Sebî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/170-171. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Köse, Saffet. “İbn Dâvûd ez-Zâhirî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/410-411. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Kudâme b. Ca’fer, Ebû’l-Ferec Kudâme b. Ca’fer el-Bağdâdî. *Nakdu’ş-şî’r*. İstanbul: Matba’atu’l-Cevâ’ib, 1302/1885.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “Mudar (Benî Mudar)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/356-358. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

el-Lugavî, Ebu’t-Tayyib Abdulvâhid b. Alî el-Halebî. *Merâtibu’n-nahviyyîn*. Beyrut: el-Mektebetu’l-Asriyye, 1430/2009.

Lyll, Charles James. “Introduction”. *The Mufaddaliyat an Anthology of Ancient Arabian Odes*. Oxford: The Clarendon Press, 1918.

el-Ma’inî, Abdulhamit Mahmud. *Şî’ru Benî Temîm fi’l-‘asri’l-câhilî*. Bureyde: Nâdi’l-Kasîm el-Edebî, 1402/1982.

el-Ma’inî, ‘Abdülhamîd. *Şu‘arâu ‘Abdi’l-Kays ve şî’ruhum fi’l-‘asri’l-câhilî*. Kuveyt: Müessesetü Câizeti ‘Abdilaziz Su‘ûdu’l-Babtîn Li’l-İbdâ’i’ş-Şî’rî, 2002.

Ma’mer b. el-Musennâ, Ebû ‘Ubeyde Ma’mer b. el-Musennâ et-Teymî el-Basrî. *ed-Dîbâc*. b.y.: y.y., ts.

Ma’mer b. el-Musennâ, Ebû ‘Ubeyde Ma’mer b. el-Musennâ et-Teymî el-Basrî. *Şerhu nekâidi Cerîr ve’l-Ferezdak*. thk. Muhammed İbrahim Hûr-Velîd Mahmûd Hâlis. 3 Cilt. Abu Dabi: el-Mecme‘u’s-Sekâfî, 1998.

el-Meczûb, Abdullah b. et-Tayyib. *el-Murşîd ilâ fehmi eş'âri'l-'Arab*. Kuveyt: Dâru'l-Âsârî'l-Arabiyye, 1409/1989.

Mekkî, Tahir Ahmed. *Dirâse fî masâdiri'l-edeb*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 8. Basım, 1419/1999.

el-Merzûbânî, Ebû 'Ubeydullâh Muhammed b. 'İmrân. *Mu'cemu's-şu'arâ*. thk. F. Krenkow. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1402/1982.

Meşe, Ramazan. *Endülüş Şehir Ağıtları*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 1. Basım, 2023.

Meşe, Ramazan. "İ'tizâr ve İsti'tâf Şiiri –Cahiliye ve İslâmî Dönem". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 10/1 (30 Haziran 2019), 195-215.

el-Muaybid, Muhammed Cebbâr. "Mukaddime". *Hamâsetu'z-zurefâ' min eş'âri'l-muhaddisîn ve'l-kudemâ'*. Bağdat: Menşûrâtı Vizâreti'l-İ'lâm, 1973.

Mufaddal ed-Dabbî, el-Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ b. Sâlim. *Emsâlu'l-Arab*. thk. İhsân 'Abbâs. Beyrut: Dâru'r-Ra'idi'l-'Arabî, 1983.

Muhammed b. Eydemir, Muhammed b. Eydemir el-Musta'simî. *ed-Durru'l-Ferîd ve Beytu'l-Kâsîd*. thk. Kâmil Selmân el-Cebûrî. 13 Cilt. Beyrut: y.y., 1436/2015.

Muhtar, Cemal. "Beşşâr b. Bürd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/8-9. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Murakkış el-Ekber, 'Amr b. Sa'd - Murakkış el-Asgar, 'Amr b. Harmele. *ed-Dîvân*. thk. Kârîn Sâdir. Beyrut: Dâru Sâdir, 1998.

Mustâvî, Abdurrahman el-. *Divanu Teebbeta Şerran*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2006.

el-Mutahhir b. Tâhir, el-Mutahhir b. Tâhir el-Makdisî. *el-Bed'u ve't-târîh*. 6 Cilt. Port Said: Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dînîyye, ts.

Müsennâ, Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-, Halîl 'Ümrân Mansûr. *Kitâbu'n-Naka'id nakâidu Cerîr ve'l-Ferezdek*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1425/2004.

Müzerrîb b. Dîrâr, Yezîd b. Dîrâr b. Harmele b. Sinân b. Ümeyye. *ed-Dîvân*. thk. Halîl İbrâhîm el-'Atıyye. Bağdat: Matba'atu Es'ad, 1962.

Naci, Mahmûd Hasan Abdu Rabbah Ebû. *Şua'râu'l-Arabi'l-fursân fi'l-Câhiliyye ve sadru'l-İslâm*. Dımaşk: Müessesetu Ulûmi'l-Kur'ân, 1984.

Nebevî, Abdulaziz. *Dîvânu Bekir b. Vâil fi'l-câhiliyye*. Kahire: Dâru'z-Zehrâ li'n-Neşr, 1. Basım, 1410/1989.

Okay, M. Orhan. "Hiciv". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/447. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Orhan, Davut. "Şenferâ'nın Hayatı ve Lâmiyyetü'l-'Arab Adlı Kasidesi". *Dergiabant* 4/8 (10 Aralık 2016), 104-117.

Önkal, Ahmet. "Âmir b. Tufeyl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/68. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Özavşar, Mehmet Emin. "Simâk b. Harb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/209-210. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Öznurhan, Halim. "Kudâme b. Ca'fer'e Göre Şiir Temaları ve Şiir Anlamlarında Ahlâk Sorunu". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/18 (01 Temmuz 2004).

Öznurhan, Halim. "Zevzenî, Abdullah b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/311-312. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Parıldı, Metin. "'Cemheratu Eş'Âri'l-'Arab'ın İlk Dönem Şiir Antolojileri Arasındaki Yeri ve Önemi". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 11/2 (2011), 129-140.

Püsküllüoğlu, Ali. *Türkçedeki Yabancı Sözcükler Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2001.

Ritter, Hellmut. "Philologica. XIII: Arabische Handschriften in Anatolien und Istanbul". *Oriens* 2/2 (31 Aralık 1949), 236. <https://doi.org/10.2307/1579208>

Sadru'd-Dîn el-Basrî, Ebû'l-Hasan 'Alî b. Ebî'l-Ferec b. el-Hasan. *el-Hamâsetu'l-basriyye*. thk. Âdil Süleyman Cemal. 4 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1420.

es-Saffâr, İbtisâm Merhûn. *Mâlik ve Mütemmim ibnâ Nüveyre el-Yerbûû'*. Bağdat: Matba'atu'l-İrşâd, 1968.

Sâhib, Ebû'l-Kâsım İsmail b. 'Abbâd et-Tâlikânî eş-. *el-Muhît fî'l-luğa*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1414.

Sahibi't-Taci, Muhammed b Kâmil. *el-Halbe fî esmâî'l-hayli'l-meşhûra fî'l-câhiliyye ve'l-İslâm*, ts.

es-Sâmerrâî, İbrâhim. "Mukaddime". *ez-Zehre*. Ürdün: Mektebetu'l-Menâr, 2. Basım, 1406/1985.

Sarı, Mehmet Ali. "Âsım b. Behdele". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/475-476. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Sarıçık, Murat. "Cahiliye Döneminde Arap Yarımadası Panayırıları". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (01 Aralık 2013), 109-140.

Sa'leb, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Yahyâ eş-Şeybânî. *Kavâ'idü's-şî'r*. thk. Ramadân 'Abduttevvâb. Kahire: y.y., 1416/1995.

es-Sedd, Nureddîn. *eş-Şî'riyyetü'l-'arabiyye*. 2 Cilt. Dîvânu'l-Matbû'âtî'l-Câmi'iyye, 2007.

Selâme b. Cendel, Ebû Mâlik Selâme b. Cendel et-Temîmî. *ed-Dîvân*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.

es-Sem'ânî, Ebû Sa'd 'Abdulkerîm b. Muhammed b. Manûr el-Mervezî. *el-Ensâb*. thk. 'Abdurrahman b. Yahyâ. 13 Cilt. Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-'Osmâniyye, 1382/1962.

es-Sendûbî, Hasan. "Mukaddime". *el-Mufaddaliyyât*. Mısır: el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kübrâ, 1. Basım, 1345/1926.

Serrâc el-Kârî', Ebû Muhammed Ca'fer b. Ahmed el-Bağdâdî es-. *Mesâri'u'l-uşşâk*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.

Sezgin, Fuat. *Tarîhu't-türâsi'l-Arabî*. çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî. 5 Cilt. Riyad: İdâretü's-Sekâfe ve'n-Neşr bi-Câmi'ati'l-İmâm Muhammed b. Sü'ûd el-İslâmiyye, 1411/1991.

es-Sîbeveyhi, Ebû Bişr 'Amr b. 'Osmân b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1408/1988.

es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-Müzhir fî 'ulûmi'l-luğa ve envâ'ihâ*. thk. Fuâd 'Alî Mansûr. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1998.

es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Şerhu şevâhidi'l-Muğnî*. thk. Muhammed Mahmûd ibnu't-Telâmîd. 2 Cilt. b.y.: y.y., 1386/1966.

Şâkir, Ahmed Muhammed - Hârun, 'Abdusselâm Muhammed. "Mukaddime". *el-Asma'ıyyât*. Beyrut, 5. Basım, ts.

Şâkir, Ahmed Muhammed - Hârun, 'Abdusselâm Muhammed. "Mukaddime". *el-Mufaddaliyyât*. Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.

eş-Şek'a, Mustafa. *Menâhicü't-te'lîf 'inde'l-'ulemâ'i'l-'Arab*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2004.

eş-Şenferâ, 'Amr b. Mâlik. *ed-Dîvân*. thk. İmîl Bedî' Ya'kûb. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1996.

eş-Şentemerî, el-A'lem. *Şerhu Dîvânî 'Alkame b. 'Abede el-Fahl*. thk. Hannâ Nasr el-Hittî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1. Basım, 1414/1993.

Şerif Murtazâ, Alî b. el-Hüseyn el-Mûsevî el-'Alevî. *Emâli'l-Murtazâ: Gururu'l-fevâid ve dürreru'l-kalâid*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm. Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1373/1954.

Şeyho, Luvis. *Şu'arâu'n-nasrâniyye kable'l-İslâm*. Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 4. Basım, 1991.

Şilâş, Hâşim Tâhâ. "Damra b. Damra en-Nehşelî ahbâruhu ve mâ bakiye min şî'rihi". *el-Mevrid* 10/2 (1981), 107-124.

eş-Şimşâtî, Ebü'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. el-Mutahhar el-'Adevî. *el-Envâr ve mehâsinu'l-eş'âr*. b.y.: y.y., ts.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk ve Sılatu Târîh et-Taberî*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387/1967.

Taceddin, Uzun. “Alkame b. Abede”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/466-467. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Tanriverdi, Eyyüp. “Arap Cemreleri”. *Şarkiyat Mecmuası* 26 (24 Nisan 2016), 127-155.

et-Tayyib, Abdullah. *Kasîdetü Süveyd b. Ebî Kâhil*, ts.

et-Tebrîzî, Ebû Zekerîyyâ el-Hatîb Yahyâ b. Ali b. Muhammed. *Şerhu ihtiyârâtî'l-Mufaddal*. thk. Fahreddin Kabave. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407/1987.

et-Tebrîzî, Ebû Zekerîyyâ el-Hatîb Yahyâ b. Ali b. Muhammed. *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*. thk. Ali Muhammed Bicâvî. Kahire: Nahda Mısır li't-Tab'î ve'n-Neşr, 1397/1977.

Toprak, M. Faruk. “Mersiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/215-217. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. “Hâlidîyyân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/294-295. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. “Muhtârât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/55-56. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Tüccar, Zülfikar. “el-Hamâse”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/441-442. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Tüccar, Zülfikar. “İbn Sellâm el-Cumahî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/312-313. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Tüccar, Zülfikar. “Sadreddin el-Basrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/419-420. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Tüccar, Zülfikar. “Sicistânî, Ebû Hâtîm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/139-141. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Tülücü, Süleyman. “İbnü'd-Dümejne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/17-18. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Tülücü, Süleyman. “Mu‘allakât ve Şairleri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi - I (Türkiye)”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (30 Eylül 2005), 1-70.

Tülücü, Süleyman. “Teebata Şerran”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

‘Ubeydât, ‘Adnân Mahmûd. “Şi‘ru’l-Ahfes b. Şihâb et-Tağlibî”. *Mecelletü İttihâdi’l-Câmi‘âti’l-‘Arabiyye li’l-Âdâb* 4/1 (1428/2007), 111-136.

el-Ubeydî, Muhammed b. Abdurrahman b. Abdülmecid. *et-Tezkitatu’s-sa‘diyye fi’l-eş‘âri’l-‘arabiyye*. thk. Abdullah el-Cebûrî. Bağdat: Matâbi‘u’n-Nu ‘mân, 1391/1972.

Uğur, Mücteba. “A‘meş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/54. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

‘Useylân, Abdullâh Abdurrahîm. *Hamâsetu Ebî Temmâm ve şurûhuhâ*. Dâru İhyâi’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, ts.

el-Vasîfî, ‘Abdurrahmân Muhammed. *Dîvânu el-Müseyyeb b. ‘Ales*. Kahire: Mektebetu’l-Âdâb, 1423.

Yâkût el-Hamevî, Ebû ‘Abdullâh Yâkût b. ‘Abdullâh er-Rûmî. *Mu‘cemu’l-‘udebâ = İrşâdu’l-erîb ‘ilâ ma‘rifeti’l-edîb*. thk. İhsân ‘Abbâs. 7 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1414/1993.

el-Yemânî, ‘Abdurrahmân b. Yahyâ. “Mukaddime”. *el-Me‘ânî’l-kebîr fi ebyâti’l-me‘ânî*. Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-İlmiyye, 1368/1949.

Yıldız, Nuray. “Papirüs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/162-163. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Yusuf, Muhammed Yusuf Muhammed. *el-Hâl fi’l-Mufaddaliyyât: dirâse nahviyye tahlîliyye tatbîkiyye*. Sudan: Omdurman İslam Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009.

Zebîdî, Ebû’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-. *Tâcu’l-‘arûs min cevâhiri’l-Kâmûs*. thk. Heyet. Dâru’l-Hidâye, ts.

Zeccâcî, Ebû'l-Kâsım 'Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî ez-. *el-Emâlî*. thk. 'Abdusselâm Hârûn. Beyrut: y.y., 1407/1987.

Zeccâcî, Ebû'l-Kâsım 'Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî ez-. *Mecâlisu'l-ulemâ*. thk. Abdusselâm Muhammed Harûn. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 2. Basım, 1403/1983.

Zehebî, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân ez-. *Mîzânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. thk. 'Alî Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr ez-. *Esâsu'l-belâğa*. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sevd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998.

ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr. *Rebî'u'l-ebrâr ve nusûsu'l-ahyâr*. 5 Cilt. Beyrut: Muesseseti'l-'Alemî, 1412.

ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Cibâlu ve'l-emkine ve'l-miyâh*. Kahire: Dâru'l-Fazîle, 1999.

ez-Ziriklî, Hayreddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Faris. *el-A'lâm liz'-Ziriklî*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002.

Zulisba', Hursân b. Muharris. *ed-Divân*. thk. Abdülvehhâb M. Ali el-Advânî, M. Nâyif ed-Düleymî. Musul: Matba'atu'l-Cumhûr, 1393/1973.

Mecmû'atu'l-me'ânî. thk. Abdusselâm Harûn. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1412/1992.